Сім'я, освіта, суспільство – фундаментальна тріада формування ціннісних орієнтирів та розвитку особистості в умовах повоєнного відновлення України

Збірник наукових і науково-методичних праць
за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної
конференції

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
Центр гуманітарної освіти НАН України
Хмельницький національний університет
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Хмельницький інститут соціальних технологій
Хмельницький обласний центр соціальних служб

ЗБІРНИК

«СІМ'Я, ОСВІТА, СУСПІЛЬСТВО – ФУНДАМЕНТАЛЬНА ТРІАДА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ»

(за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції 3 червня 2026 р.)

Хмельницький, 2026

УДК 37.035:172.15:37.018.1(477)(045)

Сім’я, освіта, суспільство – фундаментальна тріада формування ціннісних орієнтирів та розвитку особистості в умовах повоєнного відновлення України. Зб. наук. та наук.-метод. пр. [ред. кол. В.В. Галатир (гол.) та ін.]. Хмельницький: Видавництво ХОІППО ім. А. Назаренка, 2026. 283 с.

Рекомендовано до друку
рішенням ученої ради Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
(протокол № 2 від 30.06.2026 р.)

Редакційна колегія: ***Блажиєвська В.М.,*** старший викладач кафедри Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, ***Бриндікова О.М.***, доцент Хмельницького ОІППО, імені Анатолія Назаренка, кандидат філологічних наук, доцент; ***Галатир В.В.,*** проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат історичних наук; ***Пастух Л.В.***, доцент Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат психологічних наук, ***Пулатова Л.Й.***, завідувач кафедри Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат філологічних наук (відповідальна за випуск); ***Ратушняк Н.М.,*** старший викладач кафедри Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, доктор філософії Ph.D

Рецензенти:
Ганаба С.О. доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
Гулеватий А.А. декан факультету Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат психологічних наук, доцент

У збірнику вміщено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сім’я, освіта, суспільство – фундаментальна тріада формування ціннісних орієнтирів та розвитку особистості в умовах повоєнного відновлення України», яка відбулася 3 червня 2026 року. В наукових та науково-методичних публікаціях порушено питання формування ціннісних орієнтирів та розвитку особистості в умовах повоєнного відновлення України через державні ініціативи, а також партнерство сім’ї, освіти й громадських організацій. Адресовано науковцям, педагогам та керівникам ЗЗСО, фахівцям центрів професійного розвитку педагогічних працівників, а також усім, кому цікаві питаня сімейного виховання, ціннісно орієнтованої освіти, розвитку особистості та консолідації суспільства в умовах повоєнного відновлення України.

Статті подаються в авторській редакції.
За зміст статей несуть відповідальність автори публікацій

Хмельницький ОІППО, 2026

ЗМІСТ

Баблюк Н.
Мотив доброти крізь призму родинних цінностей у повісті Дзвінки Матіяш «Марта з вулиці Святого Миколая»…… 8
Бальбуза О.
Інклюзивні освітні технології як інноваційний ресурс підвищення ефективності психолого-педагогічного супроводу……. 11
Баля С.
Ціннісно-смислові аспекти виховання відповідальності в здобувачів освіти…… 13
Березовська Н.
Формування психологічної компетентності батьків……. 16
Бондар І., Малкович М.
Музичне мистецтво як інструмент розвитку емоційного інтелекту у педагогів закладів дошкільної освіти в умовах війни……... 21
Бунда Т.
Держава, дитсадок та родина: будуємо нову стратегію партнерства в умовах змін…….. 28
Василишина Л.
Трикутник майбутнього: як об'єднати зусилля сім'ї , освіти та суспільства……. 32
Ганаба С.
Реалізація моделі практико-орієнтованого навчання у освітньо-професійній програмі «Психологія»…… 36
Ганасюк О.
Дошкільна освіта як перший інституційний простір формування цінностей дитини……. 38
Голова Н.
Соціальний супровід як форма державної допомоги дітям позбавлених батьківського піклування……. 39
Грицку В., Василова А.
Етнокод Буковини як ресурс інтегрованого навчання в НУШ…… 46
Грохольська Л.
Здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану……. 52
Гуменюк І.
Профілактика тривожності та дезадаптації у дітей засобами когнітивно-поведінкової терапії в освітньому середовищі……. 59
Дрогобицький І.
Краєзнавство як чинник формування ціннісних орієнтирів молоді (з досвіду роботи 79-го куреня УПЮ імені В. Липинського станиці Івано-Франківськ НСОУ Пласт)……. 60
Дунець М.
Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховання особистості школяра……. 63
Єлісєєва В.
Психологічна безпека закладу дошкільної освіти як умова формування резильєнтності дитини в умовах сучасних викликів…… 68

Желдак О.
Формування основ кіберстійкості у дітей раннього віку: Педагогіка партнерства в запобіганні «екранній залежності» та першим проявам цифрової агресії…….. 75
Жизномірська О., Корман М.
Життєстійкість особистості як ціннісний результат взаємодії сім'ї, освіти та суспільства в умовах повоєнного відновлення України……. 80
Кирильчук Н.
Заклад дошкільної освіти, як простір первинного ціннісного самовизначення…. 83
Клімкіна Н., Томашевська Г.
Місія школи та соціального педагога у співпраці з ВПО, особливості роботи та профілактики потрапляння в сумнівні дитячі компанії……. 86
Козакевич О.
Правосуддя, дружнє до дитини: взаємодія сім'ї, освіти та держави у забезпеченні найкращих інтересів дитини……. 92
Корж Т.
Формування соціально-громадянської компетентності дітей в умовах освітнього партнерства закладу дошкільної освіти і сім'ї…….. 94
Коротюк З., Ярмолицька С.
Формування відповідальності у здобувачів освіти…… 97
Кравчук Н.
Партнерство заради майбутнього…… 101
Кримська О.
Учитель-логопед як ключова ланка взаємодії родини, освіти і суспільства……. 103
Кутвіцька Т.
Роль дошкільної освіти як повинної та фундаментальної ланки освіти…… 104
Кучер З.
Сім'я як соціальний інститут у вихованні майбутнього покоління……... 109
Лиса О., Павлік Л.
Партнерство заради успіху: взаємодія вчителя-логопеда та родини у підготовці майбутніх школярів…….. 114
Мартинюк Г.
Впровадження завдань освітніх галузей в початкових класах НУШ…….. 117
Махмутова А.
Колискова пісня – оберіг родинних традицій…… 121
Мельник Л.
Сім'я в системі взаємодії «родина – освіта – суспільство» у вихованні майбутнього покоління…… 123
Мельничук Р.
Виховний простір школи – простір становлення життєвого досвіду…… 130
Нечипорук Т.
Психологічна архітектура резильєнтності: як сім'я стає точкою опори для дитини в епоху глобальних змін…… 135
Нич Т.
Роль учителя у формуванні соціально відповідальної особистості в умовах війни та повоєнного відновлення…… 141

Овод Ю.
Викладач як наставник: педагогічні стратегії формування ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти…….. 144
Огородник І.
Музейна педагогіка як чинник формування громадянських цінностей учнівської молоді……. 146
Олійник У.
Правові механізми реалізації сімейної політики в Україні…….. 148
Орєхов В.
Роль педагогів у національному вихованні здобувачів освіти…….. 151
Осецька Н.
Сім'я як первинний інститут виховання в системі крос- системної взаємодії «родина – освіта – суспільство»: психологічний ракурс……. 153
Паніна Л.
Співпраця учасників освітнього процесу як умова формування відповідальної особистості учня…….. 157
Пастух Л.
Сім'я як важливий фактор формування ціннісних орієнтирів здобувачів освіти. 160
Полівода Н., Козік М.
Заклад дошкільної освіти, як простір формування цінностей, доброти та партнерської взаємодії……. 163
Простапчук Т.
Скоро в школу: перезавантаження. Як не втратити дитинство між буквами та цифрами……. 167
Пулатова Л.
Ціннісно орієнтована мовно-літературна освіта як чинник формування відповідального батьківства…….. 170
Савлюк В.
Специфіка формування цінності сімейного спілкування у дітей шкільного віку.. 185
Сараєва І.
Партнерська взаємодія закладу дошкільної освіти з батьками: сучасні підходи та методи стимулювання…….. 191
Саражинська Н.
Формування відповідального цифрового громадянства та розвиток цифрової грамотності в студентів закладу фахової передвищої освіти……. 199
Седеревічене А.
Рання профорієнтація дітей як важливий напрям сучасної освіти…….. 204
Семенів О.
Актуальні питання співпраці з сім'ями здобувачів освіти в умовах війни…….. 207
Семенів П.
Взаємодія сім'ї та школи у вихованні майбутнього покоління…….. 210
Славінська М.
Травма-інформована школа: від емоційної безпеки до соціальної зрілості……. 213
Соколюк Н.
Від родинного досвіду до суспільної зрілості: практики педагогічного партнерства у вихованні майбутнього покоління……. 217

Соловйова В., Савчук К.
Синергія психологічних та арт – терапевтичних технологій у роботі з батьками як чинник психосоціального благополуччя дошкільників…… 224
Стецюк К.
Дошкільна освіта як перший інституційний простір формування цінності дитини 227
Стребна О.
Педагогічний потенціал компетентнісно орієнтованих завдань у процесі соціалізації молодших школярів…….. 229
Студенець О., Касапа А.
Соціалізація сучасних дітей періоду сьогодення: нові виміри безпеки …… 232
Теслик А.
Академічна доброчесність: від сім'ї до професійної діяльності…… 237
Тимчина В.
Синергія сім'ї, школи та громади у профілактиці підліткової тривожності та депресії…….. 243
Тимчина Н.
Трансформація виховного потенціалу родини в сучасному освітньо-суспільному просторі……. 245
Фарварщук В.
Шкільна бібліотека як осередок формування ціннісних орієнтирів виховання особистості…… 248
Федорчук Т.
Сім'я, освіта, суспільство – шляхи ефективної взаємодії……. 251
Філіпцова К.
Пріоритети соціально-педагогічної роботи в українському освітньому просторі під час війни……. 254
Фурманець Л.
Роль сім'ї у вихованні дітей…….. 260
Харченко А.
Розвиток емоційно-особистісної сфери дітей дошкільного віку за оздоровчою технологією – сміхотерапія…… 264
Цебень Є.
Формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку…… 267
Шевчишена О.
Лідерський потенціал сучасних підлітків: ключові аспекти розвитку та шляхи виховання майбутнього лідера……. 269
Яворська Н.
Взаємозв'язок школи та сім'ї у формуванні особистості дитини…….. 276

Баблюк Наталія,
вчитель української мови та літератури
Ладигівської гімназії
Староостропільської сільської ради,
старший вчитель

Мотив доброти крізь призму родинних цінностей у повісті Дзвінки Матіяш «Марта з вулиці Святого Миколая»

У статті на матеріалі повісті Д.Матіяш «Марта з вулиці Святого Миколая» розглянуто мотив доброти і родинні цінності. Показано ефективні методи роботи над образами твору, його мотивами та проблематикою.

Ключові слова: інакшість, доброта, образ, особистість, втрата, метод.

Підліткові повісті Дзвінки Матіяш схожі на психологічні рецензії особистостей, тому й відгукуються вони в серці кожного. Багатоплановою, змістовною, доброю, світлою є і розповідь про дівчинку Марту, однойменну героїню повісті «Марта з вулиці Святого Миколая», яка на шляху дорослішання зіштовхується з безліччю проблем. Щоденниковий жанр доволі популярний у літературі, адже кожен поважаючий себе підліток веде певні записи, де ділиться своїми радощами і болями, тому й цікаво завжди читати схожі на так звані «особисті жанри» історії, де ведеться дискусія між собою та світом. П'ятнадцять місяців із життя головної героїні показують її психологічні та вікові зміни, шлях дорослішання та усвідомлення, безнадії та радощів. Марта – не просто підліток, вона – талановита художниця: з тонкою душею, перепадами настрою, бажанням усамітнитися. І кожен герой твору так чи інакше впливає на її свідомість, вчить її чомусь.

Твір можемо розглянути на уроках позакласного читання у 7 чи 8 класі. Багатоплановість образу головної героїні Марти розкривається через взаємодію з кожним героєм – всі вони прекрасні та особливі по-своєму: Поліна, яка навчилась жити після аварії та смерті чоловіка і тепер «гасає» на кріслі колісному по квартирі «на шаленій швидкості», Марта – волонтерка, яка щодня доводить важливість кожного життя, Карл – мудрий учитель і наставник, який після втрати дорогої людини віднаходить сенс життя завдяки мистецтву, Кекс – однокласник Марти Денис, багатогранну особистість якого не бачать лише через його збільшену вагу, і Капітоліна – добра, вірна і мудра подруга, яку хоче мати кожен підліток. Всі вони для Марти – дорогі серцю люди, її сім'я. Вони мають неповторний внутрішній світ і вчать головну героїню толерантності та розвивають її духовні цінності. Всі образи ми бачимо з двох точок зору: як сприймають себе самі герої, і як їх бачать оточуючі.

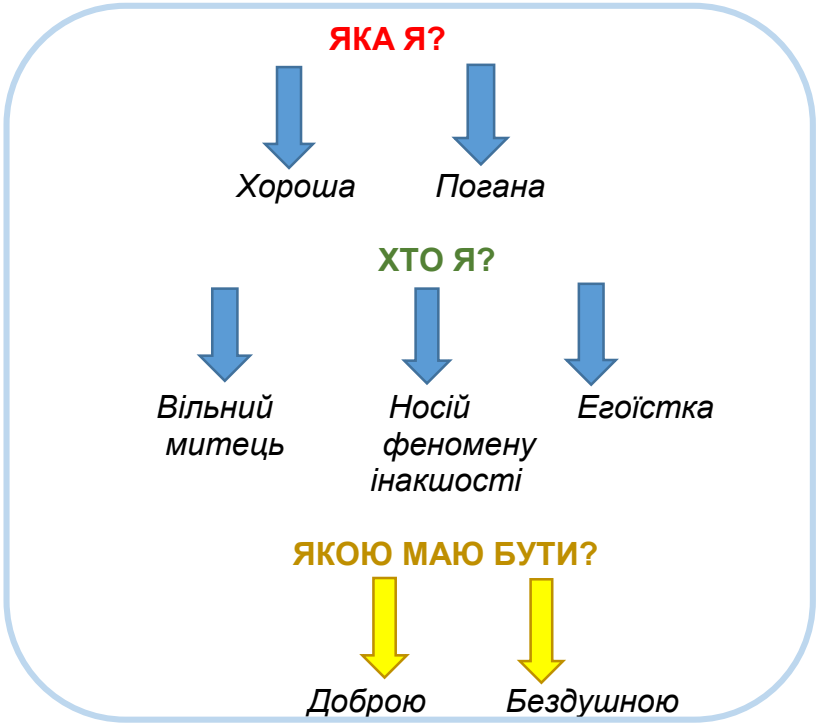
Проблематика твору багатопланова – доцільно пропрацювати з дітьми кожну. Необхідно обговорити також і не зовсім стандартну, проте рівноправну дружбу між дорослими людьми (які стають Марті фактично рідними людьми – на одному щаблі з батьками) і 13-річною дівчинкою. Юна художниця сприймає Поліну та Карла як щось «постійне» у своєму житті: адже дорослі зобов'язані підтримувати дітей, і зовсім не задумується про те, що й вони хочуть піклування й любові (бо ж ніколи не просять про допомогу). Акцент на цій дружбі вчить усіх юних читачів формулювати й проводити паралелі з реальним життям, взаємодіяти й покладатися на досвід людей старшого покоління.

Марта сприймає все крізь призму свого мистецького світобачення. Кожен її малюнок народжується через внутрішній монолог. Дивує те, що дівчина починає малювати, і навіть сама не знає, що у неї вийде. Але ніколи вона не робить цього тоді, коли не хоче, – цього навчив її мудрий учитель Карл. Марта веде у щоденнику діалог сама із собою і цим показує нам, читачам, свою історію дорослішання. Протягом усієї повісті-книги вона доходить до певних висновків: щастя призначене для всіх, кожен

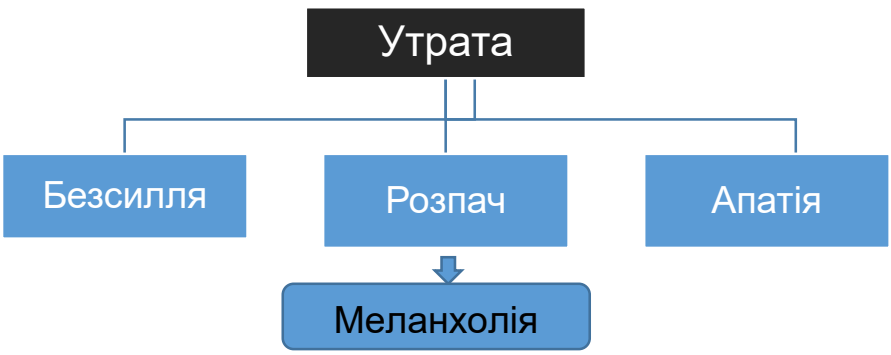
заслуговує на добро і на сприйняття його таким, яким він є, і що потрібно бути вдячним за усе, що маєш, і за все, до чого прагнеш.

Дівчинка – митець, який часто втомлюється від світу, або, навпаки, заряджається його енергією. Вона «тікає» від проблем до героїв своїх улюблених книг, адже реальні люди часто її виснажують і можуть не розуміти до кінця. Всі їй чомусь щось винні: і друзі, і батьки, і суспільство. Але її талановиті роботи не за віком показують істинно чутливу і добру душу: це і триптих «Ноги», і ангели з Інститутської, і дівчинка у гранатовій сукні. Спокійна, розмірена розповідь щоденника дівчинки створює добродушну атмосферу, віру в добро й милосердя. Без екшену, без непередбачуваності. Книга вчить розуміти значення добра та щастя в житті, взаємостосунків із близькими людьми та мотивує до гарних і добрих вчинків. Головна героїня дорослішає, вчиться сприймати себе і висловлювати почуття не лише у картинах, а й словесно.

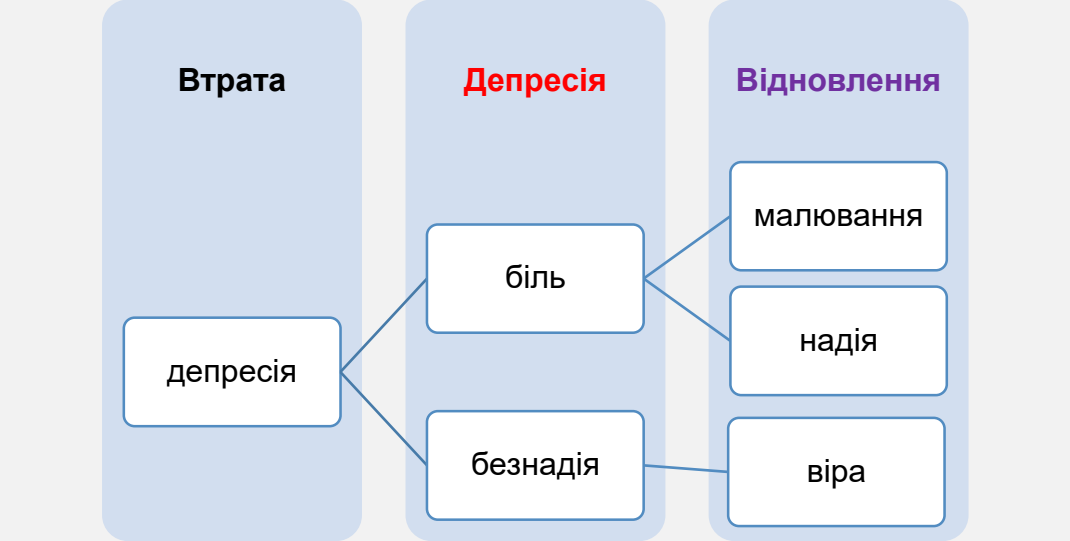
Для аналізу твору доцільно буде створити *карту сприйняття своєї особистості* від імені Марти. Наприклад,

Мотив життя і смерті присутній у кожному образі вищезгаданої повісті. Втрата фізична чи душевна завжди боляче сприймається. Історія вчителя Карла – мудрого наставника і члена сім'ї, – розказана з усією простотою та відкритістю, не залишить байдужого жодного читача: довгих два роки чоловік шукає сенс життя після смерті близьких людей і знаходить його в малюванні, адже він – художник. Ця історія вчить вразливих підлітків сили духу, витримки та сміливості. Найкраще етапи відновлення вчителя Карла буде видно через *метод «Дерево рішень».* Приклад 1: причина – наслідок:

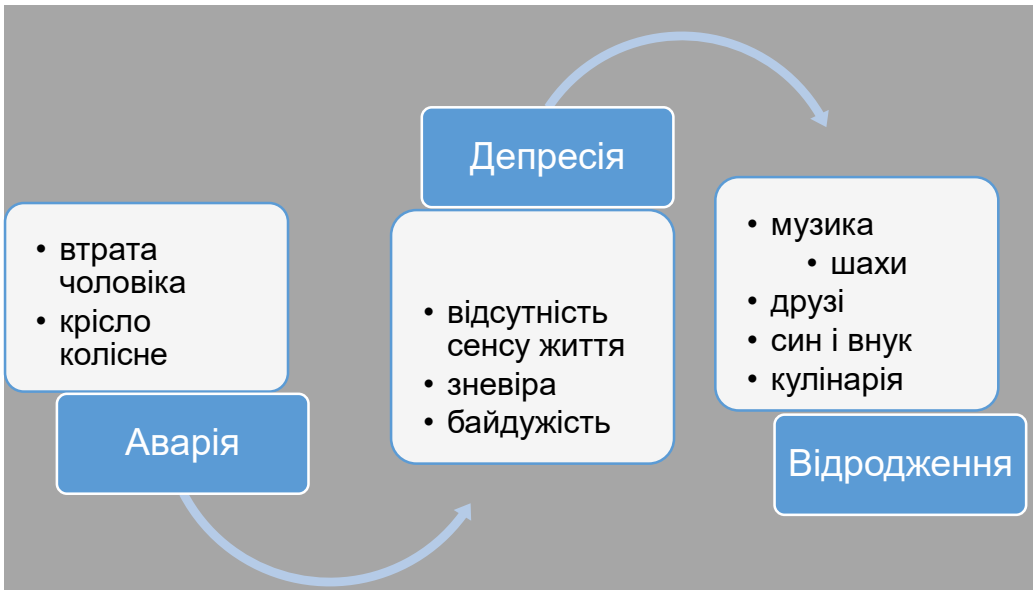

Приклад 2: причина – наслідок – вихід:

Карл важливий для Марти. Він бачить у ній продовження її мами – теж художниці, барви якої згасли для світу після втрати близької людини. Його задача – відкрити талант Марти для світу, навчити її ділитись зі світом, висловлювати свої почуття і бачення через картини. Карл зумів відродитися через малювання, тому й навчає Марту ніколи не творити через силу, адже це не хобі, це життя, яке проживає художник у кожному образі. Примусово прожите воно ніколи не буде істинно цінним.

В образі Поліни, яку Марта вважає своєю бабусею, порушується мотив безбар'єрності життя: жінка прийняла «нову себе» після аварії. Крісло колісне не обмежує польоту її думок та фантазії, воно лише створює певний дискомфорт у тому, що вона не вільна гуляти, коли їй заманеться. Поліна замінює бабусю для Марти, стає тією людиною, котра вчить вірити в життя та добро попри всі обставини. Метод *«Шлях героя»* доречно буде використати при аналізі цього образу. Наприклад,

Щодо батьків Марти, то у повісті порушено важливе для підлітків питання другої дитини в сім'ї через тривалий період часу. Егоїзм дівчинки межує з її совістю, що буде добре видно з вищевказаної *карти сприйняття особистості,* яку кожен читач може скласти сам від імені Марти вже крізь призму свого бачення, родинних цінностей і особистого ставлення. Новонароджений братик Богданчик лише об'єднує всю сім'ю, а наша героїня віднаходить у своєму серці надзвичайно багато місця і для нього.

Для роботи над образами вірної подруги Капітоліни та однокласника Кекса доречно спробувати *рольові ігри.* Денис (він же Кекс через свою надлишкову вагу) відчуває упереджене ставлення до себе однокласників і друзів, і навіть Марта відкриває його для себе по-новому лише тоді, коли той починає займатися спортом та худне. Капітоліні ж інколи Марта заздрить «по-доброму» і потрібно, щоб кожен здобувач освіти-читач пояснив, як він розуміє причини цієї заздрості. Але і Кекс, і Капітоліна бачать лише хороше в Марті, бо вона такою і є. Просто на етапі дорослішання наша талановита художниця помиляється, іноді робить неправильні висновки, відчуває заздрість і егоїзм (як і всі люди). Проте все це зникає з серця дівчинки, адже в її житті є такі чудові люди, які пробачають і чекають, розуміють і сприймають, навчають і заспокоюють. Як і повинно бути в сім'ї. Недарма Марта хоче жити на вулиці Святого Миколая, де дива бувають завжди, якщо поруч добрі люди.

Отже, мотив доброти присутній в розкритті кожного образу повісті. Головна героїня проходить складний шлях розвитку особистості і навчає нас вірити у добро і щастя. Марта зуміла знайти і довіритись, крім сім'ї, чужим, по суті, людям і вони стали для неї продовженням родинних цінностей.

Список використаних джерел та літератури

1. Горбач Н. Художня рецепція феномену інакшості як підґрунтя інклюзії (за повістю (Д.Матіяш «Марта з вулиці Святого Миколая»). *Мовознавство. Літературознавство* URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/65_2023/part_1/23.pdf (дата звернення: 23.05.2026)
2. Матіяш Д. Марта з вулиці Святого Миколая: Львів: ВСЛ, 2015. 240 с.

Бальбуза Олена,
завідувач
Одеського обласного ресурсного центру
підтримки інклюзивної освіти,
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти
Одеської обласної ради»

Інклюзивні освітні технології як інноваційний ресурс підвищення ефективності психолого-педагогічного супроводу

Ключові слова: інклюзивна освіта, психолого-педагогічний супровід, інклюзивні освітні технології, універсальний дизайн навчання.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується активним застосуванням інклюзивної моделі, спрямованої на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів, зокрема осіб з особливими освітніми потребами (ООП). У цьому контексті особливого значення набуває ефективність психолого-педагогічного супроводу як системи комплексної підтримки дитини, що ґрунтується на міждисциплінарній взаємодії фахівців та індивідуалізації освітнього процесу.

Водночас традиційні підходи до організації супроводу не повною мірою відповідають сучасним викликам, пов'язаним із різноманіттям освітніх потреб та необхідністю гнучкого реагування на індивідуальні особливості здобувачів освіти. Актуальність дослідження визначається потребою пошуку ефективних інструментів підвищення результативності психолого-педагогічного супроводу.

У сучасному науковому дискурсі спостерігається зростання уваги до проблем інклюзивної освіти та шляхів її реалізації. Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців висвітлюють концептуальні засади інклюзивної освіти (В. Засенко, О. Кобзар, О. Кольченко, В. Кулєш, З. Ленів, О. Соменко, П. Таланчук, М. Тарасюк, Л. Токарук, Г. Уманець) [2, с. 20-24], особливості її впровадження, а також роль цифрових технологій (В. Биков, М. Жалдак, Н. Морзе) [7] у забезпеченні доступності та індивідуалізації навчання (М. Біднер, Р. Мейсон, Г. Фроєн та ін.) [1]. Значна увага

приділяється психологічним аспектам інклюзивного середовища, підготовці фахівців та розвитку командного підходу до супроводу [5, с. 328].

У контексті організації інклюзивного освітнього середовища державні стратегічні документи, зокрема Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання до 2029 року та ініціатива зі створення безбар'єрного простору до 2030 року, визначають ключові орієнтири для забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Особлива увага приділяється створенню таких умов, які враховують індивідуальні можливості кожної дитини та сприяють її участі в освітньому процесі і соціалізації [6].

У цьому контексті трансформація освітнього середовища розглядається як комплексний процес, що поєднує кілька взаємопов'язаних напрямів. Зокрема, йдеться про впровадження сучасних освітніх технологій та інструментів (інформаційно-комунікаційні технології, змішане навчання, адаптивні цифрові ресурси, проєктні підходи, елементи гейміфікації), які розширюють можливості доступу до навчання. Важливим компонентом іноваційних ресурсів інклюзивного навчання є розвиток психолого-педагогічних практик, спрямованих на підтримку емоційного благополуччя дитини, формування її емоційної компетентності та створення безпечного освітнього простору [4].

Методологічним підґрунтям дослідження інклюзивних освітніх технологій виступає концепція універсального дизайну навчання (Universal Design for Learning), який орієнтує педагогів на гнучке проєктування освітнього процесу з урахуванням різноманіття потреб здобувачів освіти. У цьому контексті інклюзивні освітні технології розглядаються як інноваційний ресурс, що розширює можливості доступу до навчання, забезпечує варіативність подання матеріалу та підтримує активну участь і автономію дитини [7, с. 182].

Важливу роль в контексті зазначеної теми відіграє інтеграція інформаційно-комунікаційних, асистивних, інтерактивних та арттерапевтичних методів, які сприяють зниженню освітніх бар'єрів і створенню розвивального освітнього середовища. Ефективність їх використання значною мірою залежить від професійної готовності педагогів, узгодженості дій команди супроводу та відповідності індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Разом із тим, впровадження інклюзивних освітніх технологій супроводжується низкою бар'єрів організаційного, методичного, кадрового та мотиваційного характеру. Серед основних труднощів виокремлюються недостатня нормативно-методична визначеність, обмеженість ресурсного забезпечення, брак адаптованих навчальних матеріалів, а також недостатній рівень підготовленості педагогічних працівників [3, с. 45–50].

Отже, інклюзивні освітні технології доцільно розглядати не лише як інструмент організації навчання, а й як системоутворювальний ресурс психолого-педагогічного супроводу. Їх ефективне впровадження забезпечує створення освітнього середовища, що відповідає індивідуальним потребам дитини, сприяє її повноцінному розвитку та підвищує якість інклюзивної освіти в умовах сучасних трансформацій.

Список використаних джерел та літератури

А

Бондар Т. І. Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2014. Vol. II (14), No. 24. P. 20–24.

Єрмаков І. Г. Універсальний дизайн в освіті: теорія і практика. Педагогіка і психологія. 2020. № 4. С. 45–

с

Кубрак О. Інклюзія як сучасна технологія соціалізації освіти. Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи : зб. наук. пр. за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 3 квітня 2025 р.). ред. кол.: Л. Котлова, Л. Бутузова, С. Максимець. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2025. С. 382.

Халупа Н. Б., Барна О. В. Технологія універсального дизайну навчання як засіб підготовки майбутніх учителів інформатики. Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, і

.

,

К

и

з

перспективи: матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. 328 с.

6. Чучаліна Ю. М. Сучасні інноваційні освітні технології в інклюзивній освіті в початковій школі. Педагогічна академія: наукові записки. 2025. № 19. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15626665.

Щерба Н. С., Яценко Л. В., Литвишко О. М. Запровадження універсального дизайну в розробці електронних освітніх ресурсів у закладах вищої освіти. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 14. с.780. DOI: 10.52058/2786-6300-2023-8(14).

Olena Balbuza
Head of the Odesa Regional Resource Center for Inclusive Education Support
Communal Institution of Higher Education "Odesa Academy of Continuing Education of the Odesa Regional Council",
Odesa, Ukraine
ebalbuza1@gmail.com, https://orcid.org/0000-0003-3045-6255

INCLUSIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AS AN INNOVATIVE RESOURCE FOR ENHANCING THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT

Баля Сніжана,
методист НМЦ
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
учитель-методист

Ціннісно-смислові аспекти виховання відповідальності в здобувачів освіти

У статті досліджено ціннісно-смислові виміри формування відповідальності в сучасних здобувачів освіти. Обґрунтовано взаємозв'язок між внутрішніми ціннісними орієнтаціями особистості та її здатністю до відповідальної поведінки в умовах цифрового суспільства, академічного середовища та загальносоціальних викликів. Визначено роль суб'єктності, емпатії та академічної доброчесності як ключових маркерів особистісної зрілості.

Ключові слова: відповідальність, наскрізне виховання, ціннісно-смислова сфера, здобувачі освіти, суб'єктність, академічна доброчесність, цифрова культура.

Зараз ініціативу можна проявляти вільно, але має бути готовність узяти на себе відповідальність.
Не треба вказувати молоді, що робити, вона розбереться сама. Важливим є виховати в ній правильні цінності й дати правильні орієнтири.
Любомир Гузар

Вступ. Освіта в Україні наразі переживає глибокі трансформації, які охоплюють не лише зміст навчання, а й парадигму виховання. Нова українська школа (НУШ) визначає перед педагогами завдання щодо створення такого виховного середовища, яке б сприяло всебічному розвитку особистості, формуванню ключових компетентностей та навичок життєдіяльності в демократичному суспільстві. У такому контексті надзвичайно важливим є дотримання цілісної системи принципів виховання, що становлять ідейно-методологічну основу педагогічної діяльності.

Виховання ґрунтується на системі загальнолюдських і національних цінностей: поваги до гідності, справедливості, свободи, відповідальності, патріотизму. У межах дитиноцентричної моделі ці орієнтири не нав'язуються директивно, а інтегруються в освітній процес через реальні життєві ситуації та спільну діяльність, завдяки чому трансформують відповідальність у внутрішню етичну потребу особистості (інтернальність).

Глобальні соціокультурні трансформації XXI століття, стрімкий розвиток цифрових технологій, а також екзистенційні виклики, з якими зіштовхнулося українське суспільство в умовах воєнного стану, висувають нові вимоги до особистості випускника закладу освіти. Сьогодні суспільству необхідна особистість, яка не просто має систему знань (hard skills), а здатна приймати автономні рішення, прогнозувати їхні наслідки та брати на себе відповідальність за власне життя і долю країни. Відтак виховання активних, миролюбних, чесних і дбайливих громадян є фундаментом для продукування інтелектуального потенціалу, політичної стабільності та суспільної злагоди в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання відповідальності та формування ціннісної сфери особистості посідає чільне місце в працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретико-методологічні засади ціннісного підходу в педагогіці закладені в дослідженнях І. Беха, який наголошує на важливості виховання особистості на засадах гуманізму та духовності. Психологічні механізми розвитку відповідальності досліджували К. Муздибаєв, С. Рубінштейн. У контексті сучасної освітньої реформи (НУШ) виховання відповідальності трактується через наскрізне формування ключових компетентностей. Проте, попри значний обсяг наукових праць, особливості виховання відповідальності в умовах тотальної цифровізації та розвитку штучного інтелекту потребують додаткового теоретичного переосмислення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття ціннісно-смислових аспектів виховання відповідальності в сучасних здобувачів освіти, а також визначення практичних маркерів її формування в освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання відповідальності в здобувачів освіти на часі. Як зазначає дослідниця Джилл Хессон, «Ми самі творимо почуття. Коли звинувачуємо когось у чомусь, виправдовуємося насамперед за свої почуття. Переможці беруть на себе відповідальність, а переможені – перекладають провину на інших». Одним із фундаментальних складників гідного буття особистості є її здатність усвідомлювати наслідки власних дій, розуміючи їхній безпосередній вплив на майбутнє.

Основним засобом розвитку відповідальності в здобувачів освіти є формування в них життєвих цінностей та моральних принципів. Дитина повинна зрозуміти, що її вчинки мають наслідки, які можуть бути як позитивними, так і негативними. Постійне нагадування про важливість відповідального ставлення до своїх обов'язків та вчинків допоможе засвоїти ці цінності і акцентує на необхідності відповідальності.

Основним засобом розвитку відповідальності є формування в учнів сталих життєвих цінностей та моральних принципів. Постійна актуалізація важливості свідомого ставлення до своїх обов'язків допомагає дітям засвоїти соціальні норми. Найефективнішим методом за такої умови є створення безпечного освітнього середовища, у якому здобувачі мають певну автономію, є вільними у виборі рішень, але водночас чітко усвідомлюють свої обов'язки перед закладом освіти, родиною та суспільством.

Виховання відповідальності крізь призму ціннісно-смислового підходу зміщує фокус педагогічної уваги на внутрішнє саморегулювання особистості. Сутність відповідальності для здобувача освіти актуалізується тоді, коли діяльність набуває для нього особистісної значущості. Виокремимо ключові напрями цього процесу:

1. Становлення суб'єктності як передумова відповідального вибору. Відповідальність неможлива без свободи. Авторитарний стиль взаємодії, де вчитель є єдиним джерелом контролю, формує інфантилізм або конформізм. Натомість ціннісно-смисловий підхід передбачає розвиток суб'єктності здобувача освіти – усвідомлення себе автором власного життя. Коли учні мають право вибору (індивідуальна освітня траєкторія, теми творчих проєктів тощо), вони вже беруть на себе відповідальність за результат цього вибору. Педагог у такій системі координат виступає не наглядачем, а фасилітатором та ментором.

2. Академічна доброчесність як етичний стрижень. У сучасному інформаційному суспільстві виховання відповідальності тісно пов'язане з проблемою академічної доброчесності. Стрімка інтеграція генеративного штучного інтелекту в освітній процес створює ілюзію легкості здобуття результату. Цінність виховання полягає в зміщенні акценту з оцінки як форми звітності на знання як особистісний капітал. Відповідальність здобувача виявляється в повазі до авторського права, самостійності виконання завдань та розумінні того, що плагіат і фальсифікація знецінюють насамперед його власну особистісну репутацію.

3. Соціальний вимір та громадянська відповідальність. Сучасні реалії в Україні довели, що відповідальність здобувачів освіти має виражений просоціальний характер. Виховання цієї якості відбувається через залучення молоді до соціально значущої діяльності: волонтерства, благодійності, екологічних ініціатив, підтримки внутрішньо переміщених осіб. Смислове наповнення такої відповідальності базується на цінностях емпатії, солідарності та патріотизму. Здобувач освіти починає усвідомлювати, що його дії (або бездіяльність) впливають на стійкість мікро- та макросоціуму.

4. Культура відповідальності в цифровому середовищі. Виховання відповідальності має поширюватися і на цифрову сферу. Це охоплює формування медіаграмотності, критичного ставлення до фейків та дезінформації, протидію кібербулінгу, дотримання етики мережевого спілкування. Ціннісним орієнтиром виступає безпека – як власна ментальна, так і безпека оточуючих в інтернет-просторі.

Реалізація ціннісно-смислового підходу вимагає модернізації методів виховної роботи. Ефективними є інтерактивні технології, зокрема:

- *метод моральних дилем та кейс-метод:* аналіз реальних життєвих ситуацій, де немає однозначно правильної відповіді, що стимулює критичне мислення та рефлексію;
- *проєктна діяльність:* створення та захист соціальних, екологічних чи наукових проєктів, де здобувачі самостійно розподіляють ролі та відповідають за дедлайни;
- *формувальне оцінювання:* залучення учнів до самооцінювання та взаємооцінювання, що розвиває самокритичність та відповідальність.

У Концепції НУШ передбачено виховання на загальнолюдських цінностях та патріотизмі. Створення в закладі освіти атмосфери свободи, довіри та безпеки дає можливість здобувачам освіти позбутися психологічних бар'єрів та максимально проявляти свої творчі здібності та лідерський потенціал.

Висновки. Виховання відповідальності в здобувачів освіти в сучасних соціокультурних умовах є процесом інтеграції зовнішніх суспільних цінностей у внутрішню смислову структуру особистості. Це досягається через розвиток суб'єктності, виховання академічної доброчесності, стимулювання просоціальної (волонтерської) поведінки та формування цифрової культури. Особливістю цього процесу є відмова від декларативних методів на користь створення виховних ситуацій реального вибору, де відповідальність є природним наслідком свободи особистості. Виховання відповідальності в учнів має велике значення для їхнього майбутнього. Формування цієї якості безпосередньо впливає на розвиток самоконтролю, самодисципліни та організаційних навичок, що є базою для життєвого успіху. Крім того,

відповідальність формує в здобувачів освіти почуття обов'язку, взаємодопомоги та відповідального ставлення до своїх дій, що сприяє формуванню гармонійної особистості та позитивних міжособистісних відносин.

Доцільне та системне використання комплексу методів (вербальних, інтерактивних, рефлексивних, ігрових, наочних, практичних та арттерапевтичних) забезпечує позитивну динаміку розвитку ціннісно-смислової сфери учнів основної та старшої школи.

Саме через ціннісне, інклюзивне та партнерське виховання можливо сформувати нову генерацію свідомих, відповідальних, гармонійних та щасливих громадян.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. С. 380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 08.06.2026).

2. Програма «"Нова українська школа" в поступі до цінностей». Бех І. Д., Алєксєєнко Т. Ф., Журба К. О., Кириленко С. В., Кириченко В. І., Корецька Л. В., Остапенко О. І., Пруцакова О. Л., Харченко Н. В., Шкільна І. М. (2020). Шкільний світ, 11-12(107–108), 90-119.

3. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь, 2006. 272 с.

4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Знання України, 2011. 520 с.

5. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан і поняття. Педагогіка і психологія. 2017. № 1. С. 13-21.

Березовська Неоніла,
практичний психолог ЗДО № 10 «Михайлик»
Шепетівська МТГ,
практичний психолог-методист

Формування психологічної компетентності батьків

Дошкільний вік важливий і відповідальний період у житті людини, це час народження особистості, розвитку самопізнання, ієрархії мотивів. І саме в цей період найважливішим є вплив сім'ї, внутрішньосімейних і дитячо – батьківських відносин на розвиток особистості дитини.

Ключові слова: психологічна компетентність, батьківська просвіта, розвиток дитини, родинне виховання, просвітницька діяльність, інноваційні форми.

Preschool age is a crucial and formative period in human life, marking the emergence of personality, the development of self-awareness, and the hierarchy of motives. During this period, the influence of the family, internal family dynamics, and parent-child relationships is paramount to the child's personality development.

Key words: psychological competence, parental education, family upbringing, innovative forms.

Від того, як пройшло дитинство,
хто вів дитину за руку в дитячі роки,
що ввійшло в її розум і серце
з навколишнього світу – від цього
у вирішальній мірі залежить,
якою людиною стане сьогодні малюк.
Василь Сухомлинський

Сучасна педагогічна наука відзначає специфічність та стверджує особливу роль сімейного виховання у формуванні особистості дитини, надає пріоритет у розвитку в порівнянні з дошкільним закладом, школою. Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), оновлений Стандарт дошкільної освіти визнають одним з напрямів реформування освіти саме родинне виховання. У

сучасних умовах сім’я набуває особливої актуальності, зумовлена необхідністю залучення батьків до освітнього процесу ЗДО як безпосередніх суб'єктів взаємодії.

Як відомо, сучасна родина бере участь у безлічі форм життєдіяльності суспільства. Тому на мікроклімат у сім’ї впливає багато політичних, соціально-економічних та психологічних чинників, наслідки російсько-української війни. Багато батьків, перебуваючи під тиском проблем, виливають свої негативні емоції на маленьку дитину, яка не може протистояти психологічній чи фізичній агресії найближчих для неї людей. Однозначно,батьки потребують психологічної допомоги шляхом залучення їх до різних форм роботи з формування психологічних компетентностей.

Формування психологічної компетентності батьків у закладі дошкільної освіти (ЗДО) – це цілеспрямований процес підвищення їхньої психолого-педагогічної культури, що базується на партнерстві, розумінні вікових особливостей дитини, конструктивній взаємодії та відповідальному батьківстві.

Враховуючи завдання, у закладі вироблено основні напрями формування компетентності батьків:

- освітній: поглиблення знань про вікову психологію, закономірності розвитку дитини та особливості сімейного виховання
- консультативний: надання індивідуальної допомоги щодо труднощів взаємодії, вирішення конфліктів та корекційної роботи
- практичний: спільна участь батьків і педагогів у тренінгах, семінарах-практикумах, де формуються вміння конструктивно взаємодіяти з дитиною
- партнерський: залучення батьків до активної участі в житті ЗДО, створення єдиного виховного простору «сім'я – садок».

Методи роботи з батьками здійснюємо на системній сімейній терапії, психологічній підтримці через розмови, інтерв'ю, тести, вправи, ігри, практичні завдання з розвитку батьківських навичок та компетенцій.

В Україні вивчення питань з психологічної компетентності батьків, пов’язані з діяльністю В.М.Бехтерєва, О.М.Водовозової, Н.І.Новікова, В.П.Острогорського, Н.В.Шелгунова. Аналіз їх робіт дозволяє зробити висновок, що орієнтиром виховних впливів батьків визначають не правила, що регламентують процес виховання, а інтереси особистості дитини. Так, науковець О.Л.Зверєва визначає психологічну компетентність батьків як здатність розуміти потреби дітей та створювати можливості задовольняти їх, робити дитину щасливою, вміння бачити речі з погляду перспективи розвитку. Василь Сухомлинський описав особистий досвід педагогічної взаємодії з батьками – «батьківську педагогіку» – у своїй роботі «Мудрість батьківського виховання». Аналіз історичного досвіду у галузі сімейного виховання свідчить про безперервну зміну ідей батьківського виховання: від фізичних покарань до врахування інтересів особистості дитини, що розвивається.

Батьківську компетентність розглядають і зарубіжні автори D.A. Wolfe та R.L. Burgess, визначаючи її як здатність встановити адекватну відповідь на ситуацію, ґрунтуючись на попередніх спостереженнях за своїм батьківським досвідом взаємодії з дитиною.

Вважається, що першим дефініцію «компетентність» у рамках наукової психолого-педагогічної літератури використав Дж. Хабермас. Під компетентністю він розуміє здатність та готовність людини до вирішення стандартних завдань та проблем, які виникають у реальних життєвих ситуаціях, за допомогою життєвого досвіду, знань, ціннісних установок та переваг.

Згідно з вимогами Нової української школи, свою роботу з батьками спрямовую на формування в них батьківської компетентності. Це передбачає розвиток у батьків знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної взаємодії з дітьми. Роботу спрямовую:

- на формування в батьків усвідомленої батьківської позиції. Як психолог допомагаю батькам зрозуміти свою роль у розвитку та навчанні дітей
- на передбачення активної участі батьків у житті закладу. Заохочую батьків до співпраці з педагогічним колективом
- на реалізацію участі в різних формах, що відповідають віковим особливостям дітей та потребам батьків.

Робота з батьками – це один із основних і найскладніших аспектів роботи практичного психолога ЗДО. Становище в загальній ієрархії педпрацівників ЗДО не дає змогу постійно взаємодіяти з батьками дітей. Самі батьки часто цікавляться роботою психолога лише тоді, коли поведінка дитини стає некерованою, і педагоги групи починають скаржитись. Для запобігання такої ситуації необхідно будувати чітку систему взаємодії з батьками. Починаю з моменту вступу дитини у дошкільний заклад. Під час перших консультацій і збору інформації про дитину налагоджую перспективні контакти з батьками, розкриваю аспекти своєї роботи і розповідаю, у яких ситуаціях батьки можуть звернутися по допомогу.

Досвід роботи засвідчив, якщо позитивно і ефективно взаємодіяти з вихователями груп, то це сприятиме тому, що до психолога звертатимуться частіше. У безпосередніх бесідах, у разі виникнення ускладнень, педагоги можуть порадити батькам звернутися за професійною допомогою до психолога. Активно використовую можливості куточків для батьків «Поради психолога», які є в кожній віковій групі. У них розміщую інформацію щодо підвищення психологічної компетентності батьків, пропоную ознайомитись з інформацією про проведене діагностичне дослідження дітей і час, коли зможу ознайомити батьків із результатами діагностики та надати індивідуальну консультацію. Саме таке інформування часто допомагає батькам знайти час для консультації у психолога і усвідомити потребу подальших зустрічей. Цікавою та ефективною формою підвищення психологічної компетентності батьків є «листування з психологом», за допомогою якого батьки висловлюють свої сумніви, побажання, можуть поставити запитання. Щоразу систематизую тематику запитів і відповідаю на них під час виступів на батьківських зборах, у письмовому вигляді в «Куточках для батьків» у ході індивідуальних консультацій.

Під час безпосереднього консультативного прийому збираю та аналізую інформацію про особливості взаємин батьків і дітей. Для цього в арсеналі маю відповідні діагностичні методики. Дуже вдалою, на мою думку, є методика «Батьківський твір» (автор В. Столін, адаптація А. Тащевої). ЇЇ використовую як основний і допоміжний інструментарій для вивчення характеру дитячо-батьківських відносин. Завдяки їй можна сформувати психолого-педагогічні рекомендації щодо психологічної корекціїі і подальшого виховання дитини.

Звичайно, готую виступи на батьківських зборах. Налаштовую вихователів на те, що збори – це не форма повчання батьків. І не нудний урок. А потрібно ризикнути і глянути по-новому на батьківські збори. Найкращий порятунок від негативізму – можливість поспілкуватися одне з одним. Переконана, що мудрість дошкільної і батьківської педагогіки в тому, щоб спільними зусиллями наполегливо і послідовно вчити дітей вищої людської радості – безкорисливого творення добра для людей. Мною вироблено рекомендації щодо проведення батьківських зборів, якими користуються вихователі усіх вікових груп.

Одним із важливих напрямів психологічної допомоги є консультативна робота. Моя робота в цьому напрямі має на меті виявлення помилок та прогалин у вихованні дитини, надання допомоги безпосередньо батькам і вихователям. Найчастіше батьки звертаються з приводу труднощів у навчанні, уявного відставання дітей – дошкільників. Іншу групу консультативних запитів становлять скарги батьків на впертість, негативізм, примхливість,неслухняність дітей. Аналіз звернень засвідчив, що більша частина означених претензій необґрунтована та свідчить лише про психологічну некомпетентність батьків. Багато батьків, наприклад, стикаючись із

характерними психологічними особливостями дітей дошкільного віку, схильні сприймати їх як вияви свавілля і неслухняності. Частково претензії пояснюються несприятливими особистісними якостями самих батьків і моделями виховання, які вони обрали. Таким батькам притаманні надмірна вимогливість, принциповість, нетерпимість, безліч моральних умовностей і вимог до дитини.

Під час консультацій намагаюсь класифікувати запити батьків, виявляти справжні мотиви звернення. Складаю для себе найточніше уявлення про суб'єктивні умови життєдіяльності сім'ї: ціннісні орієнтири, установки і очікування батьків.

Оскільки, доводиться мати справу з різними родинами, необхідна відповідна систематизація. Я пропоную починати знайомство з родинами з діагностики: проблем сімейного виховання за певною градацією:

- родини, які є помічниками вихователів. Це активні батьки, які беруть участь у житті закладу.
- творчі родини. Це батьки, які вишивають, малюють, плетуть.
- родини у перспективі. Це батьки дітей малоактивні, але мають великий потенціал.
- проблемні родини.

Психолого – педагогічне вивчення сім'ї проводжу за допомогою різних методів:

- анкетування
- спілкування з членами родини
- соціологічне опитування
- бесіди
- відвідування окремих сімей.

На основі отриманої інформації складаю соціальний паспорт кожної родини. Таку роботу проводжу у тісній співпраці з вихователями.

Вивчаючи дитячо-батьківські відносини, користуюсь дослідженнями фахівців різних галузей науки, які виявили ряд аспектів, що дають змогу якнайповніше відтворити картину відносин між батьками і дітьми:

- реальна взаємодія батьків із дитиною
- ставлення до дитини, що ґрунтується на неусвідомленій мотивації батьків
- ставлення до дитини, сформоване в процесі рефлексії.

Досвід роботи переконав, що ця триєдиність перебуває під впливом таких чинників:

- індивідуальні особливості батьків і їхньої поведінки
- психолого – педагогічної компетентності батьків, їхньої освіти
- емоційної атмосфери в сім'ї
- діапазону засобів виховного впливу
- ступеня заохочення дитини в сім'ї
- врахування актуальних потреб дитини і ступінь їх задоволення.

У практиці роботи використовую фронтальні, індивідуальні, і групові форми роботи з батьками. Не відкидаючи традиційних форм роботи, проводжу форми взаємодії інноваційного спрямування, які, на мою думку, є ефективними для залучення батьків до співпраці та з метою формування їх психологічної компетентності.

Форми взаємодії інноваційного спрямування

Форми роботи	Зміст роботи
Спільні заходи для дітей і батьків	Свята і розваги проходять лише з батьками, які беруть активну участь: танцюють, співають, грають разом з дітьми
Оновлення предметно – розвивального середовища	Виготовлення ігрових модулів для осередків творчих ігор, які дають змогу

	«приміряти на себе ролі дорослого життя»
Виготовлення рекламних та пізнавальних буклетів	За участі вихователів закладу
Використання мультимедійних презентацій	Педагоги готують презентації
Створення родинних фотогазет	Тематика газет «Наш активний відпочинок», «Наш вихідний день»
Застосування буктрейлерів	Спонукання до прочитання книги та можливість розповісти, зацікавити, організувати співпрацю педагога з батьками, що спонукає до позитивних змін в системі дошкільної освіти
Організація проєктної діяльності	Будь – який проєкт містить блок роботи з батьками
Батьківські вечори	Свято спілкування з батьками, свято спогадів про дитинство і дитинство власної дитини
Тренінгові заняття для батьків	Беруть участь обоє батьків
Батьківський дискусійний ринг.	Дискусія у вигляді відповідей на запитання з педагогічних проблем. Запитання обирають самі батьки
Сайти, чатботи, інтернет платформи, вайбер	Для обговорення питань щодо особливостей розвитку дітей. Можуть бути відкриті і закриті

Найкращою формою підвищення психологічної компетентності батьків є розробка програм. Програма нашого ЗДО «Стежинки батьківської мудрості» реалізує такі завдання:

- усунення дефіциту психологічних знань, умінь та навичок, які необхідні батькам в організації взаємодії з дітьми
- профілактика деприваційних типів розвитку дитини
- оптимізація дитячо – батьківських взаємин
- популяризація новітніх психологічних досліджень
- розвиток у батьків потреби в психологічних знаннях та бажання їх використовувати у взаємодії з дітьми
- формування в батьків позицій зацікавленості та активних учасників освітнього процесу.

Цільовою аудиторією програми є батьки всіх вікових груп закладу.

Виконавець програми – практичний психолог із залученням вихователів, медика та асистентів вихователів. Тематику програми обирають батьки з наданих тем шляхом анкетування. Після реалізації програми проводжу зріз, метою якого є такі показники:

- зростання зацікавленості батьків у психологічних знаннях
- застосування батьками отриманих психологічних знань у власному житті та взаємодії з дітьми.

Використовуючи різноманітні форми роботи з батьками ми втілюємо в життя концепцію безперервної освіти дорослих, яка орієнтує батьків на постійне оновлення знань, розвиток навичок самостійного навчання, здатність до самоаналізу та адаптації до змінних потреб дитини і освітнього середовища. Такий підхід забезпечує формування гнучкої та адаптивної батьківської компетентності, що відповідає сучасним викликам у сфері дошкільної освіти.

Отже, психологічна компетентність батьків є визначальним чинником успішної реалізації завдань дошкільного виховання. Вона забезпечує ефективну взаємодію між

дитиною,сім'єю та педагогічними працівниками, сприяючи гармонійному розвитку особистості дитини та її соціальній адаптації.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про дошкільну освіту»
2. Базовий компонент дошкільної освіти
3. Актуальні проблеми психології - http://appsychology.org.ua/index.php/ua/dliaavtoriv
4. Козинець І. І. Словник новітніх освітянських термінів і понять : довід. Видання / І. І.Козинець, Ю. О. Шабанова. Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 69 с.
5. Марущак О. М. Поняття компетентності у педагогічній діяльності. Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97-108.
6. Нагула О. Л. Батьківська компетентність як чинник психічного розвитку дитини. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Vnadps_2012_5_44 (дата звернення: 24. 04. 2026)
7. Піроженко Т.О. Психолого-педагогічне просвітництво батьків дітей раннього та дошкільноговіку. Вісник НАПН України. 2021. Т. 3, № 2. С. 1–9.
8. Хартман О.Ю. Психологічні чинники становлення відповідальності батьків за розвиток дитини дошкільного віку: дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 228 с.

Бондар Ірина,
доцент кафедри менеджменту та освітніх інновацій
Івано-Франківського ОІППО,
кандидат філософських наук
Малкович Мирослава,
доцент кафедри педагогіки та психології
Івано-Франківського ОІППО,
кандидат психологічних наук

Музичне мистецтво як інструмент розвитку емоційного інтелекту у педагогів закладів дошкільної освіти в умовах війни

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку емоційного інтелекту педагогів закладів дошкільної освіти в умовах воєнного часу. Розкрито сутність емоційного інтелекту як важливої складової професійної компетентності педагога та чинника його психологічної стійкості. Обґрунтовано потенціал музичного мистецтва як ефективного інструменту впливу на емоційну сферу особистості, розвитку емпатії, саморегуляції та рефлексії. Особливу увагу приділено можливостям інтеграції музичних практик у межах ресурсної моделі BASIC-Ph, що дозволяє активізувати внутрішні ресурси особистості через різні канали (афективний, когнітивний, соціальний, тілесний, уяви та ціннісно-смисловий). Представлено приклади арт-терапевтичних і музичних практик, спрямованих на формування емоційного інтелекту та підвищення стресостійкості педагогів. Доведено, що використання музичного мистецтва сприяє переходу від стратегії виживання до резильєнтного розвитку особистості педагога в умовах війни.

Ключові слова: емоційний інтелект, музичне мистецтво, педагоги закладів дошкільної освіти, BASIC-Ph, музичні практики, стресостійкість, саморегуляція, резильєнтність, емоційна компетентність, воєнний час.

Abstract. The article carries out a theoretical analysis of the problem of developing emotional intelligence in preschool education teachers under wartime conditions. The essence of emotional intelligence as an important component of a teacher's professional competence and a factor of his/her psychological resilience is revealed. The potential of musical art as an effective tool for influencing the emotional sphere of personality, developing empathy, self-regulation and reflection is substantiated. Particular attention is paid to the possibilities of integrating musical practices within the resource model BASIC-

Ph, which makes it possible to activate internal personal resources through various channels (affective, cognitive, social, physical, imaginative and value-semantic). Examples of art-therapeutic and musical practices aimed at forming emotional intelligence and increasing stress resistance of the teachers are presented. It is proved that the use of musical art contributes to the transition from a survival strategy to the resilient development of a teacher's personality under wartime conditions.

Key words: emotional intelligence, musical art, teachers of preschool educational institutions, BASIC-Ph, musical practices, stress resistance, self-regulation, resilience, emotional competence, wartime.

Мета: на основі теоретичного аналізу наукових джерел в галузі психології та мистецтвознавства розкрити та проаналізувати особливості формування емоційного інтелекту у педагогів ЗДО та визначити роль музичного мистецтва як інструменту розвитку емоційного інтелекту.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному світі, що характеризується високим рівнем стресу, соціальної напруги та інформаційного перевантаження, дедалі більшої уваги набуває проблема емоційного благополуччя людини. Емоційний інтелект визнається важливою складовою успішної адаптації у суспільстві, чинником формування здорових міжособистісних стосунків, здатності до співпереживання, саморефлексії та конструктивного вирішення конфліктів. У зв'язку з цим пошук інструментів для його розвитку є надзвичайно актуальним.

Музичне мистецтво має унікальну здатність впливати на емоційний стан людини, активізувати глибокі почуття, сприяти формуванню емоційної чутливості та здатності до емпатії. Музика є універсальною мовою, яка не потребує перекладу. Вона звертається безпосередньо до внутрішнього світу людини [10]. З огляду на здатність музичного мистецтва безпосередньо впливати на емоційну сферу особистості та сприяти розвитку навичок емоційної саморегуляції, його інтеграція у професійну діяльність педагогів закладів дошкільної освіти набуває особливої актуальності в умовах воєнного часу. Таким чином, дослідження ролі музичного мистецтва в розвитку емоційного інтелекту є своєчасним, соціально значущим і перспективним у контексті сучасної психології та мистецької освіти.

Аналіз досліджень. Проблему розвитку емоційного інтелекту та ролі мистецтва, зокрема музики, у цьому процесі досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, Деніел Гоулман – американський психолог, один із засновників теорії емоційного інтелекту. У своїй праці «Емоційний інтелект» (1995) він підкреслює значущість емоційної грамотності як ключового чинника успішної життєдіяльності особистості, що в багатьох аспектах перевищує роль розумового інтелекту (IQ) [7]. Дослідження показують, що розвиток емоційного інтелекту набагато важливіший за розвиток інтелекту, оскільки передбачає здатність розуміти свої емоції, керувати своїми емоціями та емоціями інших людей, що ефективно впливає на міжособистісну взаємодію та вміння керувати своїм життям та планувати його.

Пітер Саловей та Джон Майєр у 1990 році запропонували одну з перших науково обґрунтованих моделей емоційного інтелекту, у межах якої його розглядають як сукупність взаємопов'язаних здібностей: сприймання емоцій, їх розуміння, регуляції та використання у процесі мислення й діяльності [14].

Роль мистецтва, зокрема музики, у розвитку емоційної сфери особистості була предметом наукових досліджень низки вчених. Так, Говард Гарднер у межах теорії множинного інтелекту обґрунтував існування музичного та міжособистісного інтелектів як окремих складових структури загального інтелекту людини [6]. У свою чергу, Кеннет Хаскелл досліджував терапевтичний потенціал музики та її вплив на емоційний стан дітей. Клаудіа Зайфер у своїх працях зосереджувалася на вивченні впливу музичного виховання на розвиток емпатії у дітей.

В українському науковому дискурсі проблема розвитку емоційної сфери особистості засобами мистецтва також знайшла широке відображення. Зокрема, І. Бех

у межах концепції виховання моральної особистості підкреслював роль емоційної сфери як важливого чинника духовного розвитку. Н. Гоменюк досліджувала значення музичного мистецтва у формуванні естетичних та емоційних якостей дітей. О. Весна розробляла методичні підходи до розвитку емоційного інтелекту засобами музичного мистецтва.

Особливу увагу проблемі розвитку емоційного інтелекту приділяє А. Голота, яка пропонує практичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту саме у дітей дошкільного віку. У свою чергу, Л. Гладун та І. Жаркова досліджували особливості розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку. О. Половіна аналізує готовність дітей до шкільного навчання та обґрунтовує «компенсаторну функцію» музичного мистецтва у стабілізації емоційного стану дитини.

В умовах сучасних викликів, зокрема війни, актуалізується проблема збереження психоемоційного благополуччя педагогів. У цьому контексті заслуговують на увагу дослідження О. Мерзлякової та Д. Сабол, які розробили програму «Коди життєстійкості», де мистецькі канали (у межах моделі BASIC-Ph) розглядаються як ключовий ресурс формування стресостійкості [9]. Їх наукова позиція є близькою до нашого дослідження, оскільки розвиток емоційного інтелекту педагогів визначається як важлива умова підвищення їхньої психологічної стійкості.

Виклад основного матеріалу. Поняття емоційного інтелекту було введено в науковий обіг Джоном Майєром і Пітером Саловеєм у 1990 році [14]. Подальшого поширення та популяризації ця концепція набула завдяки працям Даніеля Гоулмана, який у 1995 році представив емоційний інтелект як здатність особистості усвідомлювати власні емоції, керувати ними, розуміти емоційні стани інших людей та вибудовувати ефективну міжособистісну взаємодію [7].

В українській науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття емоційного інтелекту. Наприклад, психолог О. Лящ зазначає, що «емоційний інтелект розуміється як інтелектуальна здатність, пов’язана з розумінням і управлінням емоційними виявами особистості» [8, с. 330]. Українські дослідники Н. Коврига та Е. Носенко розуміють «емоційний інтелект» як здатність розуму не лише контролювати наші пристрасті та слабкості, а й ефективно використовувати наші сильні сторони, таланти та доброчинність [11, с. 23].

Розвиток емоційного інтелекту є важливою умовою гармонійного становлення особистості та її ефективної соціальної взаємодії. Наукові дослідження засвідчують, що формування емоційного інтелекту розпочинається з раннього віку та триває протягом усього життя, набуваючи нових якісних характеристик у процесі соціалізації та професійної діяльності [10].

Недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту може проявлятися у труднощах усвідомлення, вербалізації та регуляції емоційних станів. Зокрема, в умовах, коли в сімейному середовищі емоції ігноруються, знецінюються або систематично пригнічуються, розвиток емоційного інтелекту може уповільнюватися або набувати деформованого характеру. За таких умов спостерігається низка характерних поведінкових та емоційних проявів.

Передусім йдеться про труднощі в усвідомленні та вербалізації власних емоційних станів: особа не може чітко ідентифікувати власні переживання та, відповідно, рідко їх озвучує. Крім того, фіксується знижена готовність звертатися по допомогу у ситуаціях емоційного напруження, що свідчить про недостатній рівень сформованості навичок емоційної саморегуляції та соціальної взаємодії. Характерними є також труднощі у регуляції емоційних реакцій, які можуть проявлятися у формі імпульсивної поведінки, афективних спалахів, підвищеної дратівливості або неадекватних реакцій на зовнішні стимули [3].

У сучасних умовах воєнного стану педагогічні працівники, як і все населення України, перебувають під впливом тривалого психоемоційного напруження, що може призводити до емоційного виснаження, професійного вигорання та зниження рівня

стресостійкості. Особливої актуальності набуває проблема збереження психологічного благополуччя педагогів, оскільки їхній емоційний стан безпосередньо впливає на психологічний комфорт і емоційне благополуччя дітей дошкільного віку.

З метою вивчення особливостей емоційної саморегуляції педагогів і визначення потенціалу музичних практик у подоланні стресу було проведено онлайн-опитування серед педагогічних працівників закладів дошкільної освіти – слухачів курсів підвищення кваліфікації Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Емпіричну базу дослідження склали результати онлайн-анкетування, проведеного впродовж лютого-травня 2026 року в Івано-Франківській області. Опитування здійснювалося за допомогою авторської анкети, розробленої у сервісі Google Forms [4]. У дослідженні взяли участь 90 педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, що забезпечує достатній рівень репрезентативності отриманих результатів.

Дослідження здійснювалося з використанням ресурсного підходу моделі BASIC-Ph та було спрямоване на вивчення особливостей емоційної саморегуляції, стратегій подолання стресу та потенціалу музично-терапевтичних технік у зміцненні психологічної стійкості й активізації внутрішніх ресурсів педагогів.

Багатовимірна модель BASIC-Ph є однією з найбільш ефективних і визнаних у світовій психологічній практиці ресурсно-орієнтованих методик, яка розроблена професором Мулі Лахадом та його колегами [2]. Концепція моделі ґрунтується на положенні про те, що подолання стресу є безперервним процесом адаптації до життєвих викликів, який реалізується через шість каналів внутрішніх ресурсів особистості: B (Belief) – віра, цінності та життєві смисли; A (Affect) – емоції та здатність до їх вираження; S (Social) – соціальна підтримка, спілкування та міжособистісні взаємини; I (Imagination) – уява, творчість і символічне мислення; C (Cognition) – знання, логіка та планування; Ph (Physical) – фізична активність і турбота про фізичний стан.

У межах моделі BASIC-Ph музика розглядається як універсальний соціокультурний і психофізіологічний феномен, здатний комплексно впливати на емоційну, когнітивну, соціальну та тілесну сфери особистості. Завдяки цьому музичні практики можуть ефективно інтегруватися в кожен із ресурсних каналів моделі, сприяючи розвитку резильєнтності та психологічної стійкості педагогів. Музика, у свою чергу, є водночас структурованим акустичним сигналом і соціально вкоріненою практикою, що дозволяє їй впливати на людину на різних рівнях – від психофізіологічного до духовно-смислового.

Основна ідея BASIC-Ph ґрунтується на положенні про те, що кожна людина має індивідуальний «ресурсний профіль» – унікальне поєднання домінантних каналів подолання стресу, які забезпечують підтримання психологічної рівноваги та цілісності особистості в кризових ситуаціях. Саме через найбільш розвинені канали людина зазвичай здійснює адаптацію до стресових умов. Кожен із таких каналів характеризується власним ресурсним потенціалом, особливостями реагування на стресові ситуації, а також певними обмеженнями та ризиками.

У зв’язку з цим доцільно розглянути специфіку основних каналів моделі BASIC-Ph та можливості використання музичних практик для активізації внутрішніх ресурсів, розвитку емоційної саморегуляції та зміцнення психологічної стійкості педагогів.

Канал віри B (Belief) у моделі BASIC-Ph охоплює систему життєвих цінностей, переконань, смислів, віру у власні сили та здатність особистості знаходити внутрішню опору в складних життєвих обставинах. Для осіб із домінуванням цього каналу переживання стресу часто пов’язане з втратою відчуття стабільності, надії та сенсу життя [13]. У такому контексті музика може виконувати функцію емоційної та духовної підтримки, сприяючи відновленню внутрішньої рівноваги та психологічної стійкості.

Музичне мистецтво активізує канал віри через звернення до особистісно значущих образів, спогадів, духовних переживань і цінностей. Особливе значення у

цьому процесі мають релігійна музика, духовні піснеспіви, медитативні композиції, а також музичні твори, які асоціюються з почуттям надії, безпеки та підтримки [13].

Результати проведеного онлайн-опитування підтвердили значний ресурсний потенціал музичних практик у подоланні стресу в умовах війни. Значна частина респондентів зазначила, що використовує музику, молитву, спів, медитацію, спілкування з близькими та слухання улюблених музичних композицій як ефективні способи емоційного відновлення та психологічної підтримки. Серед найбільш дієвих музичних практик педагоги називали спільний спів, слухання класичної та спокійної музики, ритмічні вправи, музичну імпровізацію [4].

Також однією з ефективних практик активізації каналу віри (B) є створення «плейлиста стійкості», який передбачає добір музичних композицій відповідно до індивідуальних цінностей, позитивних переживань та ресурсних емоційних станів [1]. Така практика сприяє актуалізації внутрішніх ресурсів особистості, розвитку емоційної саморегуляції та підтриманню психологічної стійкості педагогів у професійній діяльності в умовах воєнного стану.

Значний потенціал має арт-терапевтична техніка «Дерево професійних ресурсів та цінностей» [9]. Її метою є актуалізація внутрішніх ресурсів педагога, усвідомлення професійних смислів і зміцнення емоційної стійкості.

Техніка передбачає створення символічного зображення дерева, де коріння репрезентує систему цінностей педагога, стовбур – особистісні та професійні ресурси, а крона – сфери професійної реалізації. Додаткові елементи можуть відображати зовнішні джерела підтримки та позитивний професійний досвід. Така візуалізація сприяє рефлексії, усвідомленню власних можливостей і формуванню ресурсного стану.

Поєднання візуальної роботи з музичним супроводом посилює терапевтичний ефект, оскільки музика активізує емоційну сферу, поглиблює рефлексію та сприяє інтеграції внутрішнього досвіду. Використання техніки дозволяє педагогам усвідомити власні ресурси, сформувати позитивну професійну ідентичність і підвищити рівень емоційного інтелекту.

Афективний канал A (Affect) у моделі BASIC-Ph пов’язаний із переживанням, усвідомленням та вираженням емоційних станів. Для осіб із домінуванням цього каналу важливими є можливість відкрито виражати власні почуття, отримувати емоційну підтримку та підтримувати емоційний контакт з іншими. Ресурсний потенціал афективного каналу проявляється через здатність до емпатії, емоційної взаємодії, вербалізації переживань і прийняття власних емоцій.

Проведене дослідження дозволило встановити, що афективний канал є одним із найбільш активно використовуваних механізмів емоційної саморегуляції педагогів в умовах воєнного стану. Респонденти зазначали, що для зниження емоційного напруження та стабілізації психоемоційного стану найчастіше використовують слухання улюбленої музики, спів, підспівування, музичну імпровізацію, танці, рух під музику, ритмічні вправи, медитацію та релаксацію під музичний супровід. Частина педагогів також відзначила ефективність активного слухання музики та створення індивідуальних плейлистів для покращення настрою, проживання емоцій і зниження рівня тривожності [4].

Доцільно виокремити в межах афективного каналу техніку створення індивідуальних плейлистів відповідно до динаміки емоційних станів. Такий підхід передбачає добір музичних композицій залежно від емоційного стану людини та сприяє усвідомленню взаємозв’язку між музичними характеристиками (темпом, ритмом, тембром, гармонією) й індивідуальними емоційними та соматичними реакціями. Узагальнення відповідностей між емоційними станами, музичними характеристиками, психологічними механізмами та практичними методами їх регуляції подано в табл. 1:

Емоційний стан	Музична характеристика	Психологічний механізм	Практики музичної саморегуляції (за результатами опитування)
Тривога	Стабільний ритм, низькі частоти, ритмічна повторюваність	Формування відчуття заземлення та передбачуваності	Прослуховування спокійної музики, дихальні вправи під музичний супровід, медитація, звуки природи, ритмічні вправи, слухання улюблених мелодій
Смуток	Мінорна гармонія, повільний темп, ліричний характер	Емоційна валідація проживання переживань та катарсис	Спів, підспівування, релаксаційна музика, «музика для душі», слухання улюблених пісень, емоційне проживання музичних творів
Апатія	Швидкий темп, мажорна тональність, ритмічна активність	Активація емоційної та фізичної активності	Танці, музично-ритмічні вправи, рух під музику, музикування, ритмічна терапія
Гнів	Дисонанси, підвищена динаміка, виражена ритміка	Безпечне вивільнення агресії	Музична імпровізація, гра на ударних інструментах, інтенсивні ритмічні вправи, активних рух під музику

Таблиця 1. Використання музичних практик для регуляції емоційних станів педагогів у межах афективного каналу моделі BASIC-Ph

Джерело: складено авторами на основі [1; 2; 4; 13].

Музика як універсальна форма соціальної взаємодії виступає ефективним інструментом активізації соціального каналу S (Social) у моделі BASIC-Ph, який відображає потребу особистості у взаємодії, підтримці, відчутті приналежності до групи та реалізації соціальних ролей. Ресурсні можливості даного каналу реалізуються через здатність людини звертатися по допомогу, підтримувати інших, працювати в групі та відчувати себе частиною спільноти.

У контексті розвитку емоційного інтелекту педагогів важливе значення мають соціальна взаємодія, спілкування з близькими, зустрічі з друзями, спільний відпочинок, колективні творчі практики та спільна музична діяльність як засоби емоційного відновлення й психологічної стабілізації. У відповідях педагогів також домінували спільний спів, колективне музикування, гра на музичних інструментах, музичні ігри, участь у творчих заходах, відвідування концертів і музичну імпровізацію [4]. Такі форми діяльності сприяють емоційній синхронізації учасників, розвитку емпатії, посиленню міжособистісних зв'язків і формуванню відчуття групової єдності.

Канал уяви I (Imagination) у моделі BASIC-Ph пов'язаний зі здатністю особистості до творчого мислення, формування внутрішніх образів, використання метафор, фантазії та символічного осмислення життєвого досвіду як способу подолання стресу. Ресурсний потенціал цього каналу реалізується через творчість, інтуїцію, гумор, імпровізацію, мрії та різні види мистецької діяльності. Таким чином, у контексті музичного мистецтва ефективними засобами активізації каналу уяви є керована музична візуалізація, імпровізація на музичних інструментах, створення «музичного наративу» власного життя, музично-ритмічні вправи, рух під музику та елементи тілесної перкусії. Крім того, більшість учасників опитування зазначили, що активно використовують творчі й музичні практики як засоби психологічного відновлення в умовах воєнного стану. Серед найбільш поширених визначено музичну імпровізацію, танці, арт-терапевтичні техніки, рукоділля, малювання, рух під музику, створення індивідуальних плейлистів та активне слухання музики. Було зазначено, що музика сприяє формуванню позитивних образів, допомагає переключати увагу зі стресових переживань і створює внутрішнє відчуття психологічної безпеки [4].

Канал C (Cognition) у моделі BASIC-Ph пов'язаний із процесами логічного мислення, аналізу, планування, пошуку інформації та когнітивного переосмислення життєвих ситуацій. Важливими є вміння аналізувати проблеми, визначати пріоритети, планувати подальші дії, здійснювати самонавчання та використовувати попередній досвід для подолання стресу.

Музичне мистецтво, попри свій емоційний характер, виступає як упорядкована та структурована система, здатна виконувати функцію когнітивної опори й

активізувати пізнавальні процеси. Зокрема, вивчення нотної грамоти, елементів гармонії та теорії музики, навчання гри на музичних інструментах, аналіз текстів пісень і свідоме слухання музичних творів сприяють концентрації уваги, розвитку робочої пам'яті та когнітивній саморегуляції. Використання музики під час навчальної, творчої або планувальної діяльності також може оптимізувати когнітивне навантаження та підвищувати продуктивність за умови її адекватного добору. Крім того, музичні образи й мелодичні структури здатні виконувати мнемонічну функцію, полегшуючи запам'ятовування інформації та актуалізацію позитивного досвіду.

Таким чином, отримані дані свідчать, що педагоги активно використовують когнітивно орієнтовані музичні практики як засоби психологічної стабілізації: свідоме слухання музики, аналіз текстів пісень, використання спокійної або класичної музики під час роботи, створення функціональних плейлистів, а також музичний супровід навчальної діяльності. Окремі педагоги зауважили, що музика допомагає їм концентрувати увагу, переключатися зі стресових переживань, структурувати думки та підтримувати внутрішню рівновагу [4].

Канал Ph (Physical) у моделі BASIC-Ph пов'язаний із тілесними реакціями, руховою активністю, сенсорними відчуттями та здатністю людини відновлювати психоемоційний стан через фізичну взаємодію з навколишнім середовищем. У контексті музичного мистецтва фізіологічний канал активізується через ритмічні, рухові та вокальні практики, оскільки музика здатна безпосередньо впливати на вегетативну нервову систему, моторні центри та біологічні ритми організму. Ритмічні компоненти музики узгоджуються з диханням, серцевим ритмом і руховою активністю людини, сприяючи зниженню рівня психофізіологічного напруження та стабілізації емоційного стану. Результати дослідження вказують, що ефективними засобами активізації каналу Ph танці, рух під музику, ритмічні вправи, дихальні практики під музичний супровід, музично-ритмічні ігри, слухання заспокійливої музики, звуків природи, а також поєднання музики з прогулянками, фізичною активністю та релаксаційними техніками [4].

Особливе значення для тілесного розслаблення та емоційної стабілізації має практика «групового гудіння», у межах якої вокалізація на комфортній висоті забезпечує вібраційний вплив, сприяє зниженню м'язової напруги та формуванню відчуття внутрішньої рівноваги.

Отже, інтеграція музичних практик у межах ресурсної моделі BASIC-Ph сприяє активізації внутрішніх ресурсів педагогів закладів дошкільної освіти, посиленню зовнішніх ресурсів підтримки, розвитку стресостійкості та емоційного інтелекту [13]. Аналіз результатів опитування засвідчив, що більшість педагогів позитивно оцінюють вплив музики на психоемоційний стан та використовують музичні практики як засіб емоційної саморегуляції й психологічного відновлення, а найбільш поширеними музичними практиками є слухання музики (42,2 %), спів (26,5 %), ритмічні вправи (13,3 %), танці (10,8 %) та музична імпровізація (7,2 %) (рис. 1):

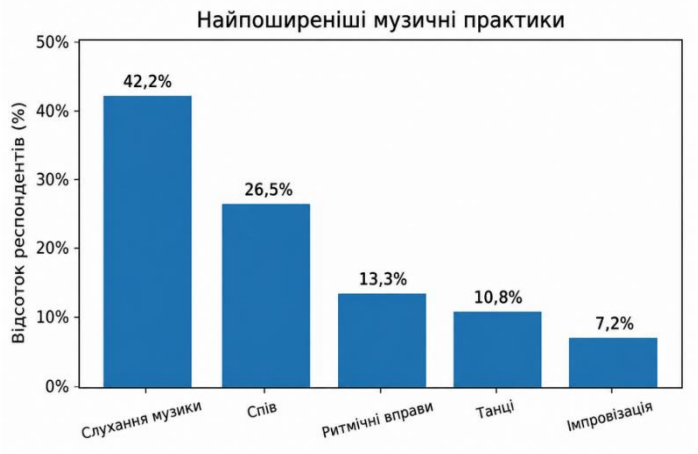

Рис. 1. Найпоширеніші музичні практики, які використовують педагоги для подолання стресу

Джерело: складено авторами на основі результатів авторського онлайн-опитування

Висновки. Ефективне використання музичного мистецтва у розвитку емоційного інтелекту педагогів закладів дошкільної освіти набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли зростає потреба у збереженні психологічного благополуччя, емоційної рівноваги та стресостійкості педагогічних працівників. Результати дослідження засвідчили значний потенціал музичних практик у процесі емоційної саморегуляції, психологічного відновлення та активізації внутрішніх ресурсів особистості. Встановлено, що найбільш ефективними засобами подолання стресу педагоги вважають слухання музики, спів, ритмічні вправи, танці, музичну імпровізацію, рух під музику та створення індивідуальних плейлистів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням і впровадженням комплексних програм розвитку емоційного інтелекту педагогів засобами музичного мистецтва та арт-терапевтичних технологій у межах ресурсної моделі BASIC-Ph.

Список використаних джерел та літератури:

1. Creating a Mental Health Playlist – Abundance Therapy Center. URL: https://www.abundancetherapycenter.com/blog/creating-a-mental-health-playlist (дата звернення: 27.03.2026).
2. Lahad M., Shacham M., Ayalon O. (eds.). The «BASIC Ph» model of coping and resiliency: theory, research and cross-cultural application. London: Jessica Kingsley Publishers, 2012. 288 p.
3. Zeidner M., Matthews G., Roberts R.D. What we know about emotional intelligence: how it affects learning, work, relationships, and our mental health. London: A Bradford book, 2009. 464 p.
4. Анкета для опитування педагогів закладів дошкільної освіти щодо розвитку емоційного інтелекту. 2026. URL: https://forms.gle/dbgXTY1aUT6MVXj58 (дата звернення: 20.05.2026).
5. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280 с.
6. Гарднер Г. Структура розуму. Теорія множинного інтелекту. К.: Лібра Терра, 2020. 496 с.
7. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Чому він може бути важливішим за IQ / пер. з англ. К.: Наш формат, 2017. 464 с.
8. Лящ О.П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень // Проблеми сучасної психології. 2013. № 22. С. 324-335.
9. Мерзлякова О., Сабол Д. Коди життєстійкості. Психологічна робота з освітянами під час війни // Простір арт-терапії. Збірник наукових праць. Вип. 1(31), 2022. С. 62-74.
10. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху: моногр. / Е.Л. Носенко, А.Г. Четверик-Бурчак. К.: Вид-во «Освіта України», 2016. 182 с.
11. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. Київ, 2003. 159 с.
12. Психологічна підтримка педагога в умовах війни: резильєнтний підхід. URL: https://www.so.in.ua/statti/psykholohiia/psykholohichna-pidtrymka-pedahoha (дата звернення: 27.03.2026).
13. Ресурсоорієнтована модель стресодолання BASIC Ph. URL: https://arpp.com.ua/articles/resursooriyentovana-model-stresodolannya-basic-ph/ (дата звернення: 27.03.2026).
14. Саловей П., Майєр Дж. Емоційний інтелект: уява, мислення, особистість // Imagination, Cognition and Personality. 1990. № 9. С. 185-211.

Бунда Тетяна,
директор ЗДО № 4 «Сонечко»
м. Славута

Держава, дитсадок та родина: будуємо нову стратегію партнерства в умовах змін

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибинними трансформаціями в усіх сферах життєдіяльності, серед яких особливе місце посідає

реформування системи освіти. На рівні державної освітньої політики чітко задекларовано вектор на гуманізацію, демократизацію та орієнтацію на особистість дитини з перших років її життя. Заклад дошкільної освіти є першою ланкою в системі безперервної освіти України, яка закладає фундаментальні базиси особистісного розвитку, соціалізації та громадянської ідентичності. Проте ефективне розв'язання завдань дошкільної освіти є неможливим без урахування визначальної ролі родини. Сім'я була і залишається природним, первинним і найголовнішим осередком виховання. Сучасна державна освітня політика України спрямована на подолання застарілого радянського стереотипу про те, що дитячий садок є установою, яка повністю перебирає на себе функції догляду та виховання дітей, звільняючи від цього батьків. Натомість на зміну приходить філософія взаємодоповнення, тривалого соціального діалогу та педагогіки партнерства..

Виклики сьогодення – тривала повномасштабна війна, вимушена міграція мільйонів родин, руйнація освітньої інфраструктури, психологічна травматизація дітей та дорослих – актуалізували потребу в докорінному переосмисленні взаємодії між державою, закладом освіти та сім’єю. Як директор закладу дошкільної освіти, я щодня стикаюся з необхідністю трансформувати абстрактні стратегічні гасла державної політики у життєздатні, гнучкі та дієві практики безпосередньо «на місцях».

Мета статті – здійснити комплексний теоретико-практичний аналіз стратегій реалізації державної освітньої політики у сфері підтримки сімейно-родинного виховання через призму управлінської діяльності директора ЗДО; висвітлити інноваційні форми, методи та нормативно-правові інструменти побудови ефективного партнерства з батьками в умовах кризових змін.

Ключові слова: *державна освітня політика, заклад дошкільної освіти, сімейно-родинне виховання, педагогіка партнерства, нормативно-правове регулювання, воєнний стан, психолого-педагогічний супровід, інклюзивний простір, діджиталізація освіт*

1 Нормативно-правове підґрунтя державної політики у сфері сімейно-родинного виховання. Будь-яка управлінська діяльність керівника закладу освіти повинна базуватися на чіткому нормативно-правовому фундаменті. Державна освітня політика України щодо визначення стратегій розвитку і підтримки сімейно-родинного виховання регламентується низкою засадничих документів. Ключовим орієнтиром є **Закон України «Про освіту»**, де у Статті 55 чітко визначено права та обов’язки батьків здобувачів освіти. Законодавець прямо зазначає, що «батьки здобувачів освіти мають право обирати заклад освіти, програму, вид і форму здобуття дітьми відповідної освіти», але водночас вони «зобов’язані виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів, патріотизм, повагу до державної мови».

Базовим галузевим документом для нас є **Закон України «Про дошкільну освіту»**. У контексті моєї теми фундаментальне значення має Стаття 8 («Роль сім'ї у дошкільній освіті»), яка імперативно стверджує::«Сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною дошкільної освіти у закладах дошкільної освіти або забезпечувати дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти». Водночас закон покладає на державу обов'язок *«надавати батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, забезпечувати доступність і безоплатність психолого-педагогічних послуг»*.

Нова редакція Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту)суттєво посилила акцент на взаємодії з родиною. Сім'я тут розглядається як активний суб'єкт освітнього процесу, співучасник проектування індивідуальної освітньої траєкторії дитини. Стандарт вимагає від педагогів забезпечення наступності між родинним і суспільним вихованням.

Особливе місце посідає також Концепція «Нова українська школа», ідеї якої (зокрема, компоненти педагогіки партнерства) пролонгуються і на рівень дошкілля. На виконання цих нормативних вимог директор ЗДО має вибудувати внутрішню систему

забезпечення якості освіти таким чином, щоб взаємодія з батьками була не формальним пунктом у річному плані, а наскрізною стратегією.

2. Педагогіка партнерства як філософія взаємодії ЗДО та батьків

Реалізація державної стратегії вимагає від керівника ЗДО та його колективу відмови від менторського, повчального тону у спілкуванні з батьками. Сьогодні ми будуємо взаємини на принципах **педагогіки партнерства**, яка передбачає:

- повагу до особистості батьків та їхнього права на вибір;
- добровільність і взаємну зацікавленість у результатах виховання;
- рівність сторін у прийнятті стратегічних рішень щодо дитини;
- довіру та відкритість інформації.

В управлінській практиці нашого закладу ми перейшли від масових, малоефективних батьківських зборів-лекцій до інтерактивних та індивідуалізованих форм роботи. Зокрема, успішно функціонує **«Клуб свідомого батьківства»**. Це дискусійний простір, де модераторами виступають вихователь-методист, практичний психолог, медична сестра та самі батьки, які мають успішний досвід у певних сферах. Замість монологу вихователя ми використовуємо формати круглого столу, світового кафе , тренінгів із вирішення кейсів та рольових ігор. Це дозволяє батькам відчути себе не об'єктами педагогічного впливу, а рівноправними партнерами, чия думка має вагоме значення для закладу.

3. Психолого-педагогічний супровід родин в умовах воєнного стану та кризових змін

Державна політика у сфері освіти в період воєнного стану зазнала суттєвих корективів. Головним пріоритетом, відповідно до наказів та рекомендацій Міністерства освіти і науки України, визначено створення безпечного освітнього середовища та забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Для мене,як директора ЗДО цей напрям став найважчим і водночас найважливішим викликом. Війна спричинила руйнацію звичного мікроклімату в сім’ях: батьки перебувають у стані хронічного стресу, багато сімей розділені через мобілізацію батьків або евакуацію, зросла кількість сімей зі статусом ВПО, з’явилися родини, які переживають важку втрату. За таких умов психологічна служба нашого закладу розширила межі своєї діяльності, охоплюючи не лише дітей, а й дорослих членів родин. Нами розроблено та впроваджено алгоритм психолого-педагогічного супроводу родин, який включає кілька модулів:

1. **Модуль адаптації та інтеграції родин ВПО.** Для батьків та дітей, які змушені були покинути свої домівки, організовуються індивідуальні консультації, творчі майстер-класи спільного малювання, глинотерапії, що допомагає зняти психоемоційну напругу та познайомитися з іншими батьками громади.

2. **Програма «Рівний-рівному» для родин військовослужбовців.** Створення груп взаємопідтримки для матерів, чиї чоловіки перебувають на фронті. У межах роботи практичний психолог надає рекомендації щодо того, як розмовляти з дитиною про війну, як підтримувати зв’язок із батьком на відстані та як реагувати на спалахи тривожності або агресії у малюка.

3. **Психологічна просвіта щодо дій у кризових ситуаціях.** Спільні тренінги з безпеки життєдіяльності. Батьки разом із дітьми відвідують укриття ЗДО, знайомляться з правилами поведінки під час повітряної тривоги, проходять тренінги з надання першої психологічної допомоги. Така робота демонструє батькам, що дошкільний заклад є форпостом безпеки та стабільності, де їхню родину зрозуміють, підтримають і захистять.

4. Цифровізація (діджиталізація) як інструмент прозорості та єднання з родинним вихованням

Сучасна державна політика орієнтована на інтенсивну діджиталізацію освітнього простору. В умовах, коли частина вихованців закладу через безпекову ситуацію або тимчасове перебування за кордоном не може відвідувати садок очно,

цифрові інструменти стають єдиним містком між закладом та родиною. Як менеджер освіти, я стимулюю впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему взаємодії з батьками. Наш ЗДО розробив багаторівневу модель цифрової комунікації:

- **Офіційний вебсайт закладу та сторінки у соціальних мережах.** Тут розміщується вся нормативна документація, звіти про використання публічних коштів (вимога Статті 30 Закону України «Про освіту»), інформація про режим роботи, меню, освітні програми. Це забезпечує абсолютну прозорість діяльності ЗДО та знімає потенційні зони конфліктів чи недовіри.
- **Асинхронний консалтинг.** Педагоги закладу (логопед, інструктор з фізкультури, керівни музичнийк) регулярно надають поради,консультації, які батьки можуть використовувати вдома. Це особливо актуально для родин, які обрали дистанційну або сімейну форму здобуття дошкільної освіти.

Завдяки цифровізації ми реалізуємо державний принцип безперервності освіти: дитина, навіть перебуваючи поза межами будівлі ЗДО, залишається в нашому єдиному освітньо-виховному полі.

5. Інклюзивна культура: партнерство в інтересах дітей з особливими освітніми потребами (ООП)

Розвиток інклюзивної освіти – один із найвищих пріоритетів державної політики України. Проте інклюзія в дитячому садку не може бути успішною, якщо вона обмежується лише роботою асистента вихователя та перебуванням дитини в групі. Вона вимагає глибокої психолого-педагогічної підтримки всієї родини, яка виховує дитину з ООП. Директор ЗДО має організувати роботу **Команди психолого-педагогічного супроводу**, обов'язковими та повноправними членами якої, згідно із законодавством, є батьки дитини.

У нашому закладі ми вибудували чітку траєкторію взаємодії з такими родинами:

1. **Спільне проектування:** Батьки беруть безпосередню участь у складанні Індивідуальної програми розвитку (ІПР) дитини. Вони допомагають визначити сильні сторони малюка, його інтереси та зони, які потребують першочергової корекції.
2. **Єдність вимог:** Наші фахівці (дефектолог, логопед) проводять спільні сесії, де навчають батьків елементам спеціальних методик (наприклад, елементам АВА-терапії, використання карток PECS або специфічних логопедичних вправ), які батьки обов'язково дублюють удома. Без цього ефект від занять у садку суттєво знижується.
3. **Подолання соціальної ізоляції:** Важливим напрямом є формування інклюзивної культури серед батьків нормотипових дітей. Ми проводимо просвітницькі заходи, які допомагають усім батькам закладу зрозуміти цінність різноманітності, виховувати у своїх дітях емпатію та толерантність.

Родина дитини з ООП відчуває, що державні гарантії інклюзії втілюються у конкретних діях та доброзичливому ставленні з боку колективу дошкільного закладу.

6. Національно-патріотичне виховання як основа родинних цінностей

Державна політика чітко орієнтує заклади освіти на посилення національно-патріотичного виховання. Проте любов до Батьківщини, повага до мови, знання історії та культури свого народу не можуть бути сформовані суто теоретичними заняттями. Вони проростають із родинного коріння, через колискову пісню, розповіді про предків, сімейні традиції. Заклад дошкільної освіти стає каталізатором актуалізації цих цінностей у сім’ях. Ми відійшли від формату свят, де діти є просто «акторами», які виступають перед батьками-глядачами. Натомість ми впроваджуємо **родинні інтегровані проєкти**:

- **Благодійні волонтерські акції.** Спільна діяльність дітей, батьків та педагогів (збір допомоги для ЗСУ, виготовлення оберегів, благодійні ярмарки «Маленькі долоньки для великої Перемоги»). Це потужний виховний інструмент, який демонструє дитині живий приклад громадянської відповідальності та патріотизму її батьків.

- **Світлиці народних традицій.** Залучення батьків до проведення майстер-класів із писанкарства, випікання традиційного печива, вишивки, виготовлення ляльок-мотанок.

У такий спосіб ми відновлюємо зв'язок поколінь і реалізуємо державне завдання формування свідомого громадянина через призму міцної, національноорієнтованої родини.

Висновок. Державна освітня політика України щодо визначення стратегій розвитку і підтримки сімейно-родинного виховання є зрілою, прогресивною та гуманістичною платформою. Вона надає керівникам закладу дошкільної освіти всі необхідні нормативно-правові важелі для створення відкритого, демократичного та безпечного освітнього простору. Проте ефективність будь-якої державної стратегії перевіряється на практиці. Як директор ЗДО, я переконана, що успіх взаємодії дитячого садка і родини в часи кардинальних суспільних змін залежить від здатності керівника бути не просто адміністратором, а лідером змін, фасилітатором суспільного діалогу. Сучасний дошкільний заклад повинен стати для родини:

1. **Ресурсомістким експертним центром**, куди батьки можуть звернутися з будь-яким питанням щодо розвитку, навчання чи психологічного стану дитини і отримати кваліфіковану допомогу.
2. **Безпечним психологічним хабом**, який підтримує ментальне здоров'я сім'ї в умовах війни та криз.
3. **Простором партнерства та співтворчості**, де голоси батьків почуті, їхні права поважаються, а обов'язки виконуються усвідомлено.

Тільки через побудову міцного, рівноправного трикутника партнерства – «Держава (в особі ЗДО) – Дитина – Родина» – ми зможемо забезпечити якісну та доступну дошкільну освіту, зберегти психологічне здоров'я підростаючого покоління та виховати стійких, свідомих і щасливих громадян нової України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (із змінами та доповненнями).
2. Закон України «Про дошкільну освіту»від 11.07.2001 р. № 2628-III (із змінами та доповненнями).
3. Базовий компонент дошкільної освіти(Державний стандарт дошкільної освіти) України (нова редакція), затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 р. № 33.
4. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» від 25.05.2020 р. № 195/2020.
5. Лист Міністерства освіти і науки Українищодо організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану (актуальні інструктивно-методичні рекомендації поточного навчального року).
6. *Гавриш Н. В.* Педагогіка партнерства: взаємодія закладу дошкільної освіти з родинами вихованців / Н. В. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2021. – № 4. – С. 12–17.
7. *Кононко О. Л.* Психологічна культура батьків як чинник успішної соціалізації дошкільника / О. Л. Кононко // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. – 2022. – Вип. 2. – С. 45–53.
8. *Сухомлинський В. О.* Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1978. – 263 с. (використано в контексті методологічного підґрунтя родинного виховання).
9. Стратегічні напрями розвитку дошкільної освіти в Україні в умовах євроінтеграції та воєнних викликів : монографія / за ред. проф. О. Г. Рейпольської. – Київ : Педагогічна думка, 2024. – 210 с.

Василишина Любов,
вихователь ЗДО № 4 «Сонечко»
м. Славута, вихователь-методист

Трикутник майбутнього: як об'єднати зусилля сім'ї , освіти та суспільства

У статті розглядається трансформація ролі родини в сучасній трикомпонентній системі «родина – освіта – суспільство». Проводиться аналізує

виховання майбутнього покоління через призму практичного досвіду вихователя, виділяє ключові проблеми взаємодії між педагогами та батьками, а також пропонує дієві моделі партнерства на основі сучасних інноваційних методик (Реджіо-педагогіки, STREAM-освіти, нейропедагогіки). Особлива увага приділена викликам цифровізації, кризовим явищам у суспільстві та методам побудови єдиного виховного простору.

Ключові слова: родина, суспільство, педагогіка партнерства, виховний простір, дошкільна освіта, Реджіо-підхід, STREAM-освіта, соціалізація.

Вступ

Сучасний світ перебуває у стані безперервних і стрімких змін, які висувають нові вимоги до формування особистості. Виховання майбутнього покоління – це не ізольований процес, що відбувається виключно в стінах дому чи освітньої установи. Це складна, синергетична взаємодія трьох фундаментальних інститутів: родини, освіти та суспільства. Кожен із цих елементів має свій унікальний вектор впливу, проте найвищої ефективності виховний процес досягає лише тоді, коли ці вектори є співнаправленими.

Довгий час у педагогічній практиці панувала парадигма, де дошкільний заклад виступав домінантним виховним центром, а родина часто виконувала роль пасивного спостерігача .Сьогодні, з позиції гуманістичної педагогіки та вимог часу, такий підхід є нежиттєздатним. Родина є первинним, незамінним і найважливішим осередком соціалізації дитини. Проте сама родина без підтримки інноваційної системи освіти та здорових орієнтирів суспільства часто опиняється у виховному вакуумі.

Як вихователь, який щодня безпосередньо взаємодіє з дітьми Альфа-покоління та їхніми батьками, я бачу гостру потребу в детальному аналізі, перезавантаженні та технологізації цієї трикомпонентної системи. Метою цієї статті є дослідження механізмів інтеграції зусиль родини, освіти та суспільства через упровадження сучасних освітніх методик для створення гармонійного виховного середовища.

Теза 1. Родина як первинний інститут соціалізації та фундамент особистості в епоху Альфа-покоління

Родина – це перше соціокультурне середовище, у якому народжується, росте і розвивається дитина. Саме тут закладаються основи емоційної стабільності, первинні моральні норми, моделі поведінки та сприйняття навколишнього світу. Вихователь у дошкільному закладі отримує дитину не як «чисту дошку», а як особистість, яка вже має певний багаж сімейних звичок, сценаріїв та реакцій.

Сьогодні ми працюємо з дітьми покоління Альфа (народжені після 2010 року), чиї батьки переважно є міленіалами. Це вимагає відходу від традиційних авторитарних методів виховання. Сучасна родина прагне до демократизації відносин, проте часто стикається з браком практичних навичок усвідомленого батьківства. Психоемоційний клімат родини є абсолютно прозорим через поведінку дитини в групі. Дитина копіює манеру спілкування батьків, їхнє ставлення до конфліктів, праці та інших людей. Якщо вдома панує атмосфера довіри, поваги та відкритості, дитина легше адаптується до умов дошкільного закладу, демонструє вищу пізнавальну активність і здатність до емпатії.

У моїй практиці був вихованець ,який під час перших місяців перебування в групі виявляв виражену деструктивну поведінку: відбирав іграшки в однолітків, не реагував на зауваження, а під час виникнення найменших труднощів починав кричати. Індивідуальні бесіди з мамою виявили, що вдома практично відсутні правила та межі дозволеного. Батьки, намагаючись компенсувати брак часу через роботу, купували дитині будь-які іграшки за першою вимогою та уникали слова «ні».

Для розв'язання цієї проблеми спільно з батьками було застосовано методику ейдетики (образного мислення) та елементи казкотерапії. Замість прямих заборон («не можна», «не чіпай»), які викликали в дитини протест, ми разом із мамою створили індивідуальну «Книгу правил » в картинках. Синхронізація цього підходу вихователем

у групі та батьками вдома допомогла дитині безболісно прийняти суспільні межі та знизити рівень агресії.

Теза 2. Освіта як професійний навігатор: інтеграція Реджіо-педагогіки та STREAM-освіти в сімейну взаємодію

Освітні заклади не повинні замінювати сімейне виховання чи перебирати на себе всі обов'язки батьків. Функція сучасної освіти полягає в тому, щоб бути професійним навігатором, експертним помічником і партнером родини. Сучасна концепція «Педагогіки партнерства» передбачає рівноправність сторін, взаємоповагу та єдину мету – благо дитини.

Щоб зробити взаємодію з родинами живою та ефективною, сучасна освіта інтегрує прогресивні світові технології. Однією з найефективніших є Реджіо-педагогіка, де дитина сприймається як сильна, спроможна істота,а батьки є активними учасниками освітнього процесу, а не просто спостерігачами. Паралельно з цим, STREAM-освіта(природничі науки, технології, читання та письмо, інжиніринг, мистецтво, математика) дозволяє поєднати інтелектуальний розвиток із творчістю, залучаючи до цього процесу всю родину.

Для реалізації принципу партнерства через Реджіо-підхід у нашій групі було створено «Ательє досліджень» – трансформований простір, де діти працюють із природними та покидьковими матеріалами. Замість традиційних, часто директивних батьківських зборів ми провели родинний воркшоп за методикою STREAM.

Батькам разом із дітьми було запропоновано вирішити проблемне завдання: спроєктувати та побудувати «Місто майбутнього» з підручного матеріалу .Під час цього процесу вихователь не керував, а лише спостерігав і документував взаємодію (що є ключовим у Реджіо-підході). Батьки мінялися ролями з дітьми, навчалися слухати дитячі ідеї, не нав'язуючи власного «дорослого» бачення. Такий формат кардинально змінив оптику сприйняття: батьки побачили у своїх дітях маленьких винахідників і партнерів, а авторитет вихователя, як сучасного фасилітатора значно зріс.

Теза 3. Суспільство як макросередовище: нейропедагогіка проти викликів ранньої цифровізації

Суспільство виступає замовником результатів виховання та одночасно потужним чинником впливу, який диктує цінності, тренди й культурні коди. Інститути освіти та родини не існують у вакуумі – вони пронизані суспільними процесами. Сьогодні виховання майбутнього покоління відбувається в умовах глобальних суспільних викликів: цифровізації, інформаційної перенасиченості та потреби в розвинених «м'яких навичках» (soft skills) – критичному мисленні, креативності, емоційному інтелекті.

Сучасне суспільство через масову культуру, соціальні мережі та медіа часто транслює суперечливі цінності. Рання цифровізація — це яскравий суспільний тренд, який має зворотний бік. Вихователі дедалі частіше стикаються з проблемою «екранної залежності» та цифрового аутизму в дітей 3–5 років, що призводить до затримки мовленнєвого розвитку, дефіциту уваги та гіперактивності. Для подолання цього виклику освіта має озброїти родину знаннями з нейропедагогіки – науки, що пояснює, як саме розвивається мозок дитини та які стимули йому потрібні замість мерехтливого екрана.

Дошкільний заклад може обмежувати використання гаджетів у групі, але якщо вдома дитина проводить з планшетом по кілька годин, зусилля педагогів будуть марними. Вирішенням проблеми в нашій практиці стало створення спільного проєкту родини та освіти «Нейроігри проти гаджетів».

Ми провели для батьків практичний тренінг, де продемонстрували прості, але надзвичайно ефективні нейропсихологічні вправи на розвиток міжпівкульної взаємодії (кінезіологічні вправи, ігри з різнофактурними крупами, гідрогелем, балансирами). Вихователі розробили «Нейробокси» (коробки з набором матеріалів для тактильних

та моторних ігор), які діти по черзі брали додому на вихідні. Суспільний виклик (цифровізація) був подоланий завдяки тому, що освіта дала батькам сучасний інструмент науково обґрунтованої альтернативи екранам, що покращило і мовлення дітей, і якість сімейного дозвілля.

Теза 4. Синергетичний ефект тріади в умовах кризового сьогодення: психологічні та виховні практики стійкості

Сучасний український контекст додає тріаді «родина – освіта – суспільство» особливого, екзистенційного значення. Війна, повітряні тривоги, вимушене переселення, хронічний стрес дорослих – усе це реальність, у якій ростуть наші діти. У цих умовах взаємодія трансформується з площини «бажаного партнерства» у площину «необхідного збереження ментального здоров'я майбутнього покоління».

Суспільство (держава, фонди) створює безпекові та методичні умови (облаштування укриттів, розробка програм психологічної підтримки). Освіта забезпечує стабільність, рутину та професійний супровід. Родина забезпечує базове почуття безпеки. Для синхронізації цих зусиль сьогодні активно використовуються методики арттерапії, ігротерапії та технології розвитку емоційного інтелекту (Social-Emotional Learning – SEL).

Під час тривалих повітряних тривог діти разом із вихователями перебувають в укритті. Це серйозний суспільний виклик і стрес-фактор. З боку освіти ми організували простір укриття за принципами ігрової психотерапії. Проте діти все одно транслюють тривогу своїх батьків. Щоб об'єднати зусилля, ми реалізували проєкт «Нитка безпеки». Батькам було запропоновано разом із дітьми вдома виготовити маленьку м'яку іграшку-антистрес (з фетру або ниток), наповнену заспокійливими травами або крупою. Коли дитина чує сирену, вона бере до рук річ, яка пахне домом і зроблена разом із мамою чи татом

Висновки та перспективи розвитку взаємодії

Аналіз взаємодії в системі «родина – освіта – суспільство» з позиції сучасного вихователя дозволяє зробити кілька принципових висновків: .Єдиний інноваційний простір. Успішне виховання майбутнього покоління Альфа неможливе за допомогою застарілих методів. Сучасні методики (STREAM, Реджіо-підхід, нейропедагогіка) мають стати спільним інструментарієм як для вихователів, так і для батьків.

Трансформація ролі педагога. Сучасний вихователь – це не просто джерело інформації чи наглядач. Це сертифікований фасилітатор, коуч для батьків, який допомагає родині розібратися в сучасних освітніх трендах і психології дитини.

Гнучкість перед суспільними викликами.Освіта та родина мають оперативно реагувати на запити суспільства (цифровізація, стресостійкість), трансформуючи загрози в можливості за допомогою новітніх технологій (SEL, ейдетика, ігротерапія).

Партнерство заради майбутнього. Тільки об'єднавши тепло та безумовну любов родини, професіоналізм, системність та інноваційність освіти, ресурси та безпекові орієнтири суспільства, ми зможемо виховати зрілу, гармонійну, стійку до криз та щасливу особистість.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про дошкільну освіту»(зі змінами та доповненнями).

2. Базовий компонент дошкільної освіти(Державний стандарт дошкільної освіти) Нова редакція. — К., 2021. Визначає вимоги до умов організації освітнього процесу, зокрема через педагогіку партнерства та STREAM-підхід.

3. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. – К.: Либідь, 2006. – 272 с. Фундаментальна праця з гуманістичної педагогіки.

4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. – К.: Радянська школа, 1978. – 263 с. Класичне джерело про єдність садка/школи і сім'ї.

5. Стеценко І. STREAM-освіта, або Стежинки до Всесвіту: орієнтири для педагогів // Дошкільне виховання. — 2018. — № 4. — С. 16–21. Методичне джерело щодо впровадження інтегрованого підходу в роботу з дітьми та батьками.

6. Реджіо-педагогіка: теорія і практика / Упоряд. О. В. Кульчицька. — Х.: Основа, 2020. — 128 с. Посібник з адаптації італійського досвіду вільного виховання в українських реаліях закладу дошкільної освіти.

7. Особливості взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками в умовах воєнного стану: Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України (Лист МОН № 1/3737-22 від 29.03.2022 р.). Сучасне інструктивно-методичне джерело організації психологічної підтримки та партнерства.

8. Бронфенбреннер У. Екологія людського розвитку: Експерименти природні та конструйовані. – Гарвард, 1979. Теоретична основа системного підходу «родина — освіта — суспільство».

Ганаба Світлана,
професор кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор філософських наук, професор

Реалізація моделі практико-орієнтованого навчання у освітньо-професійній програмі «Психологія»

Модель практикоорієнтованого навчання реалізується поетапно й системно у підрозділах охорони державного кордону, під час тренінгів та моделювання ситуацій; залучення офіцерів-практиків до освітнього процесу й проведення гостьових лекцій; реалізації практичної діяльності за принципом «рівний-рівному» у клуб «Ментального здоров'я»; аналізу реальних кейсів (бойового досвіду).

Ключові слова: практика, практикоорієнтований підхід, психологія, освітня програма, навчання, кейс-метод.

Актуальність обраної теми зумовлена низкою чинників. По-перше, стрімким розвитком наукоємних технологій, цифровізацією економіки, глобалізацією низки сфер суспільного життя тощо. Наслідком цих процесів є динамічний розвиток ринку праці, що вимагає від фахівців швидкого «оновлення» сукупності знань та умінь [1]. На сьогодні роботодавцям потрібні не лише теоретичні знання, а й здатність фахівців швидко реагувати на виклики, ефективно взаємодіяти з споживачами послуг, використовувати новітні наукові досягнення та напрацьований досвід. По-друге, у воєнних реаліях українське суспільство переживає масштабну гуманітарну кризу, що супроводжується швидким зростанням рівня психологічної травматизації населення, котра актуалізує потребу у фахівцях, здатних надавати якісну психологічну допомогу у стресових обставинах [2]. По-третє, практико-орієнтоване навчання є критично необхідним для офіцерів-психологів, оскільки воно забезпечує перехід від абстрактної теорії до реальних навичок критичного втручання та психологічної підтримки військовослужбовців.

Модель практико-орієнтованого навчання на освітньо-професійній програмі діяльності») базується на поєднанні теоретичної підготовки з системною практичною діяльністю здобувачів в умовах, максимально наближених до реальної професійної діяльності. Ця модель включає низку компонентів, які розглянемо детальніше. Насамперед, цільовий компонент передбачає формування професійних компетентностей психолога у сфері оперативно-службової (бойової) діяльності. Йдеться про фокус на навичках (Hard та Soft Skills), замість пасивного слухання здобувачі опановують практичні інструменти: проведення інтерв'ю, тестування, фасилітацію та ведення бесіди. У сучасних реаліях (особливо з урахуванням

стресових факторів сьогодення) здобувачі повинні розуміти специфіку кризового втручання, роботи з психологічними травмами. Практична підготовка є обов'язковою для дотримання етичного кодексу психолога та вимог щодо надання кваліфікаційної психологічної допомоги. Завдяки практичній підготовці та супервізіям (супервізійна підготовка проводиться у у психоневрологічній обласній лікарні (с. Скаржинці, Хмельницька територіальна громада)) здобувачі ще під час навчання розуміють специфіку різних напрямів психологічної допомоги.

Змістовий компонент реалізується через низку освітніх компонентів психологічного, військово-професійного та прикладного спрямування. Йдеться про вивчення низку тем та виконання завдань самостійної роботи під час вивчення обов'язкових освітніх компонентів: Морально-психологічне забезпечення ДПСУ», система виживання воїнів» тощо, вибіркових освітніх компонентів: «Військова психологія», «Психологічна допомога особам з травмою», «Психологія емоцій з тренінгом емоційної стійкості», «Психологія травмуючих ситуацій» тощо. Цей компонент тісно корелює з процесуальним компонентом, який передбачає використання в освітньому процесі низки практико-орієнтованих методів, як то: кейс-метод (аналіз конкретних ситуацій), моделювання кризових ситуацій, тренінгових технологій, рольових ігор, практичне стажування у підрозділах.

Сприяє реалізації практикоорієнтованого навчання проєкт "Відкриті психологічні студії", який акумулює практичний досвід психологів-практиків й дозволяє використати в освітній діяльності. Залучення психологів-практиків, військовослужбовців, ветеранів до освітнього процесу також дозволяє реалізувати практико орієнтований підхід в освітньому процесі.

Суттєвою складовою практикоорієнтованого підходу є практичну підготовку здобувачів ВО у підрозділах органів охорони державного кордону. Додатково, наприкінці кожного навчального року зі здобувачами ВО проводяться комплексні практичні заняття єдиної тактичної обстановки, в умовах, що максимально наближені до особливостей майбутньої професійної діяльності, здобувачі виконували завдання, які потребували психологічних знань та професійних компетенцій. Також, здобувачі вищої освіти отримують практичні навички під час тренінгів клубу «Ментального здоров'я». Його діяльність спрямована на формування професійних умінь і компетентностей здобувачів освіти, розвиток навичок психоедукаційної роботи та набуття досвіду практичної взаємодії з різними категоріями учасників освітнього процесу. Так, за принципом «рівний-рівному» реалізуються тренінги з метою адаптації першокурсників до навчання у вищому військовому закладі освіти, тренінги з розвитку уміння та компетенції психолога.

Релевантною є взаємодія із роботодавцями. Замовником випускників освітньо-професійної програми є Адміністрація ДПСУ. Так, результатом обговорення шляхів підвищення якості ОП з роботодавцями є пропозиції розроблення нових освітніх компонентів, які дозволяють реалізувати програмні результати навчання у сфері морально-психологічного забезпечення особового складу ДПС України, продовження практики залучення офіцерів з бойових підрозділів та психологів-практиків до проведення занять зі здобувачами ВО та психологів-практиків до проведення занять зі здобувачами ВО та наповнення навчальної фільмотеки "Відкриті психологічні студії" тощо.

Слід звернути увагу на етапи реалізації практико-орієнтованого підходу: базовий рівень – формування первинних навичок; професійний рівень – відпрацювання кейсів; інтеграційний рівень – практична діяльність у підрозділах. Отож, практичне підготовка здобувачів вищої освітиреалізується поетапно й системно у підрозділах охорони державного кордону, під час тренінгів та моделювання ситуацій; залучення офіцерів-практиків до освітнього процесу й проведення гостьових лекцій; реалізації практичної

діяльності за принципом «рівний-рівному» у клуб «Ментального здоров'я»; аналізу реальних кейсів (бойового досвіду), що дозволяє реалізувати модель практико-орієнтованої підготовки на освітньо-професійній програмі «Психологія».

Список використаних джерел та літератури.

1. Вишківська В. К, Патлайчук О.В., Голікова О. М. Практико орієнтований підхід як актуальний концепт професійної підготовки майбутніх фахівців. Інноваційна педагогіка. 2022. № 51. Том 1. С.168-

2. Єльчанінова Т. В., Жванія Т. В., Мельничук О. В. Практикоорієнтованиий підхід до організації освітнього процесу у вищій школі: переваги для професійної підготовки. *Наукові інновації та передові технології. Серія. Педагогіка.* 2025 №6 (46). С. 924- 933.

Ганасюк Ольга,
директор Ганнівського ЗДО
Дунаєвецької міської ради

Дошкільна освіта як перший інституційний простір формування ціннostей дитини

У статті проаналізовано роль закладів дошкільної освіти (ЗДО) як первинної інституційної ланки у процесі ціннісного самовизначення дитини. Розглянуто механізми переходу від сімейного виховання до соціально-нормативного простору, де дитина вперше засвоює суспільні цінності через взаємодію з однолітками та педагогами. Визначено основні компоненти ціннісного середовища ЗДО.

Ключові слова: дошкільна освіта, цінності, соціалізація, аксіологічний підхід, інституційний простір.

Вступ

Актуальність теми. У сучасному динамічному світі питання формування ціннісного каркаса особистості постає особливо гостро. Дошкільний вік є сенситивним періодом для закладання основ світогляду. Саме в цей час відбувається перехід від спонтанного засвоєння досвіду до свідомого прийняття етичних та соціальних норм.

Об'єкт дослідження: процес соціалізації дитини в умовах закладу дошкільної освіти. **Предмет дослідження:** виховний потенціал ЗДО як середовища формування базових цінностей.

1. ЗДО як перехід від приватного до публічного простору

Для дитини вступ до дитячого садка є першим досвідом виходу за межі сімейної мікросистеми. Якщо в сім'ї цінності мають суб'єктивний, емоційний характер, то в ЗДО дитина стикається з **інституційними нормами**:

- Дотримання розпорядку дня (цінність часу та дисципліни).
- Узгодження власних інтересів з колективними (соціальна відповідальність).
- Визнання авторитету вихователя як представника суспільства (повага до ієрархії та знань).

2. Структура формування цінностей у дошкільному віці

Формування цінностей відбувається на трьох рівнях:

1. **Когнітивний:** знання про те, «що таке добре і що таке погано».
2. **Емоційно-ціннісний:** ставлення до вчинків, здатність до емпатії.
3. **Поведінковий:** здатність діяти згідно з внутрішніми переконаннями у реальних ситуаціях.

3. Провідні чинники ціннісного становлення

- **Гра як простір моделювання цінностей.** У сюжетно-рольових іграх діти приміряють на себе соціальні ролі, вчаться чесності, взаємодопомоги та справедливості.
- **Особистість педагога.** Вихователь виступає живою моделлю ціннісної поведінки. Його реакції на конфлікти, манера спілкування та ставлення до природи стають для дитини еталоном.

- **Освітнє середовище.** Естетика приміщення, наявність ігрового матеріалу та атмосфера безпеки формують ставлення до навколишнього світу.

4. Класифікація цінностей у дошкільній освіті

У межах ЗДО закладаються наступні групи цінностей:

- **Загальнолюдські:** доброта, правда, життя, мир.
- **Національно-патріотичні:** любов до рідної мови, символіки, повага до традицій.
- **Екологічні:** бережливе ставлення до природи та живих істот.
- **Індивідуальні:** самоповага, автономія, творча самореалізація.

Висновки

Дошкільна освіта не просто готує дитину до школи, а виконує функцію **аксіологічного фундаменту**. Як перший інституційний простір, ЗДО створює умови для перетворення зовнішніх соціальних вимог на внутрішні орієнтири особистості. Ефективність цього процесу залежить від синергії між освітньою програмою, особистісними якостями педагога та залученістю батьків у єдиний ціннісний контекст.

Список використаних джерел (орієнтовний)

1. *Базовий компонент дошкільної освіти України.*
2. *Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності.*
3. *Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям.*

Голова Наталія,
доцент кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету
кандидат педагогічних наук, доцент

Соціальний супровід як форма державної допомоги дітям позбавлених батьківського піклування

У статті розглядається соціальний супровід як одна з ключових форм державної допомоги дітям позбавлених батьківського піклування. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціального супроводу в Україні, визначено його основні принципи, завдання та напрями реалізації. Особливу увагу приділено діяльності соціальних служб у процесі забезпечення захисту прав дітей, створення належних умов для їхнього розвитку, виховання та соціалізації.

Ключові слова: соціальний супровід, державна допомога, діти позбавлені батьківського піклування, соціальний захист, соціальні послуги, соціальна робота.

The article considers social support as one of the key forms of state assistance to children deprived of parental care. The regulatory and legal provision of social support in Ukraine is analyzed, its main principles, objectives and directions of implementation are determined. Particular attention is paid to the activities of social services in the process of ensuring the protection of children's rights, creating appropriate conditions for their development, upbringing and socialization.

Keywords: social support, state assistance, children deprived of parental care, social protection, social services, social work.

Вступ. Проблема дітей, які залишилися без батьківського піклування, є однією з найгостріших та найскладніших у сучасному суспільстві, особливо під час повномасштабної війни у нашій державі. Діти, які втратили батьківське піклування, опиняються у кризовій ситуації, стикаючись з численними труднощами у фізичному, психологічному та соціальному розвитку. Особливої актуальності це питання набуває в умовах сьогодення, позначеного соціально-економічними кризами, військовими конфліктами та зростанням кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. В Україні, на жаль, спостерігається стійка тенденція до збільшення

кількості дітей, які залишилися без батьківського піклування. Ці діти потребують особливої уваги та кваліфікованої соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на забезпечення їхніх прав, задоволення потреб, подолання наслідків травматичного досвіду та сприяння їхній повноцінній інтеграції в суспільство. Ефективна соціально-педагогічна робота є ключовим фактором у забезпеченні їхнього гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та попередження негативних соціальних наслідків.

Зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, зумовлене низкою складних соціально-економічних факторів, включаючи соціальну нестабільність, міграційні процеси, складні сімейні обставини, а також наслідки воєнних дій на території країни. Такі діти є однією з найбільш вразливих категорій населення, що потребує особливої уваги та системної підтримки з боку держави та суспільства.

Проблемою дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні займалися багато науковців в галузі педагогіки, психології, соціальної роботи, права та соціології. І.Зязюн – досліджував гуманістичне виховання та проблеми соціалізації дітей в інституалізаційних установах[5]; В.Пустовіт – приділяв значну увагу питанням сімейного виховання, розвитку особистості дитини та підтримки дітей у складних життєвих обставинах; С Руденко – досліджувала питання захисту дитинства та ролі держави у вихованні дітей-сиріт; Л.Волинець – вивчала соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; А. Капська – вивчала соціально-педагогічну роботу з дітьми груп ризику та сиротами [11]; І.Звєрєва – працювала над питаннями соціального супроводу дітей та сімей в кризовій ситуації; О.Безпалько – досліджував соціальну підтримку дітей у складних життєвих обставинах; Т.Алєксєєнко – займалася проблемами соціалізації дітей-сиріт та формування у них життєвих компетентностей; Н.Максимовська – вивчала адаптацію та інтеграцію дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану [12].

Основна частина. Робота соціального працівника з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, є надзвичайно важливою та відповідальною. Така категорія дітей опинилися в складних життєвих обставинах, потребуючи не лише матеріальної підтримки, але й емоційного тепла, розуміння та допомоги у соціальній адаптації.

Соціальний працівник виступає для таких дітей не лише як представник державної системи, але й як надійний друг, порадник та захисник. Він допомагає їм подолати травму втрати, адаптуватися до нових умов життя, розвинути необхідні життєві навички та інтегруватися в суспільство. Ця робота вимагає від соціального працівника високого рівня емпатії, терпіння, професіоналізму та здатності до ефективної співпраці з різними установами та організаціями.

Дослідженням проблеми дітей позбавленого батьківського піклування займались Л. Артюшкіна та А. Поляничко, які виділили дві основні професійні функції соціального працівника: соціально-терапевтичну – спрямована на своєчасне подолання кризових ситуацій та проблем неповнолітніх на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, до оточуючих та навколишнього середовища; охоронно-захисну – спрямована на реалізацію соціально-правового захисту дітей. Для цього соціальний працівник повинен добре орієнтуватися у правовому механізмі захисту дітей [11].

Окрім захисту та підтримки, вважаємо за необхідне додати до функцій соціального працівника, який працює з дітьми, що залишилися без батьківського піклування, ще одну – організаційно-посередницьку. Суть її полягає в тому, щоб налагоджувати зв'язки та сприяти співпраці між дитиною, її сім'єю, а також різними установами, як державними, так і громадськими, що мають компетенцію у вирішенні дитячих проблем. Для успішного виконання цієї функції соціальному працівнику необхідно постійно розвивати свої комунікативні здібності та вдосконалювати навички спілкування. Тільки поєднання всіх трьох функцій дозволить соціальному працівнику

досягти найкращих результатів у своїй роботі та допомогти дітям, які потребують особливої уваги та підтримки. Для успішного виконання своїх професійних обов'язків соціальний працівник повинен володіти різноманітними вміннями, які дозволять йому ефективно вирішувати складні завдання [1, с. 29].

З метою надання притулку дітям, позбавленим батьківського піклування, створюються притулки для неповнолітніх, служби у справах неповнолітніх, основним завданням яких є соціальний захист дітей, створення належних житлово-побутових та психолого-педагогічних умов для їхнього життя на період визначення місця постійного влаштування.

Влаштуванням дітей, позбавлених батьківського піклування, займаються виключно органи опіки та піклування.

Основними причинами залишення дітей без батьківського піклування є:

- соціально-економічні, пов’язані із зубожінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво батьків, тривала відсутність батьків, відсутність постійного житла, розлучення батьків);

- морально-етичні (асоціальний спосіб життя батьків, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства);

- психологічні (суб’єктивні) – раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім’ї, нездорова емоційна атмосфера в сім’ї, конфліктність;

- медичні – наявність хвороб у батьків, що унеможливлюють виконання батьківських обов’язків [2, с.139].

Державні органи опіки та піклування відповідають за вирішення проблем дітей, які опинилися в складній життєвій ситуації та потребують соціального захисту. Однак безпосередньо виявленням таких дітей та їх влаштуванням займаються служби у справах дітей, управління соціального захисту населення, відділи у справах сім'ї та молоді, а також департамент освіти. Перебуваючи у постійному контакті, вони зобов’язані вживати всіх можливих заходів щодо захисту прав та інтересів дітей, які залишилася без батьківського піклування, надавати допомогу органам опіки й піклування [3].

Глобальні суспільні трансформації, які переживає сьогодні Україна, є каталізатором багатьох проблем, що постають перед сучасними сім'ями. Збільшення кількості дітей, які залишаються без батьківського піклування, є відображенням того факту, що значна частина сімей не змогла пристосуватися до нових соціально-економічних умов. Діти, що залишилися без батьківського піклування, мають особливий статус, який обумовлений соціальною ситуацією розвитку. Дитина перебуває в системі вимушених контактів, а це розмиває межі особистісного простору і значно ускладнює відновлення її психоемоційного ресурсу. Перебування дитини в дитячому будинку передбачає чітке дотримання одноманітних соціально-рольових позицій. Це своєю чергою значно ускладнює прояви індивідуальності та вільного самовираження [7,с. 12–15].

Також на сьогоднішній день запроваджено новий вид державної допомоги – «Дитина не одна» 22.04.2024. «Дитина не одна» – це тимчасова допомога на дітей, щодо яких встановлено факт відсутності батьківського піклування та які тимчасово влаштовані в сім’ї родичів, знайомих, прийомну сім’ю або дитячий будинок сімейного типу. Відповідно до Порядку призначення і виплати тимчасової допомоги, що затверджений постановою КМУ від 22.03.2024 № 331, допомога призначається на строк тимчасового влаштування дитини, але не більше як на 6 місяців, у разі: смерті або загибелі батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов’язків; невиконання батьками своїх обов’язків з причин перебування батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов’язків, на територіях, які з 24 лютого 2022 р. перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)/тимчасово окупованій території; перебування батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов’язків, у розшуку як зниклих безвісти

за особливих обставин або визнання такими, що зникли безвісти за особливих обставин (відсутності свідоцтва про смерть батьків дитини); якщо батьки або один з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов'язків, є військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора); позбавлення батьків або одного з батьків у разі, коли інший з батьків не виконує своїх обов'язків, особистої свободи (затримання, взяття у заручники) органами влади держави-агресора (її окупаційних адміністрацій та збройних формувань); тимчасового влаштування дитини, щодо якої встановлено факт відсутності батьківського піклування, у прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу [4].

Державна допомога призначається за заявою особи, до якої тимчасово влаштована дитина, до якої додаються такі документи, як: копія свідоцтва про народження дитини; копія наказу служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини; медичний висновок про дитину з інвалідністю віком до 18 років (за наявності); довідка про присвоєння реєстраційного номеру платника податків; номер банківського рахунку в форматі IBAN.

Діти віком 14-18 років, які навчаються за денною або дуальною формою навчання в закладах професійної, фахової перед вищої, вищої освіти, мають право звертатись за призначенням та подовженням допомоги особисто, якщо їх місце проживання інше, ніж в особи, до якої її тимчасово влаштовано[8].

Держава несе відповідальність за забезпечення прав та добробуту дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, особливо без батьківського піклування. Держава виступає гарантом конституційних прав дитини (життя, здоров'я, освіта, соціальний захист, розвиток, сімейне виховання). У випадку втрати батьківського піклування держава зобов'язана втрутитися та забезпечити реалізацію прав дитини. Перебування в інтернатному закладі розглядається як тимчасове рішення за відсутності можливості сімейного виховання. Держава відповідає за створення належних умов в інтернатних закладах (якісний догляд, освіту, медичну та психологічну допомогу). Соціальні працівники в інтернатах є представниками держави у забезпеченні прав та потреб дитини, здійснюють соціальний супровід та сприяють влаштуванню в сімейні форми виховання. Держава контролює діяльність інтернатних закладів через законодавство та стандарти якості для забезпечення дотримання прав дітей та запобігання негативним явищам. Аспекти концепції добробуту дитини вони орієнтовані на всебічний розвиток та благополуччя дитини (фізичні, психічні, емоційні, соціальні, освітні потреби). Перебування в інтернаті оцінюється з точки зору його впливу на добробут дитини. Соціальна робота зосереджена на виявленні та задоволенні індивідуальних потреб кожної дитини (базові потреби, емоційна підтримка, розвиток талантів, підготовка до самостійного життя). Вони допомагають дитині розвивати потенціал, налагоджувати зв'язки, долати труднощі та готуватися до самостійного життя. Створення в інтернатах максимально наближеного до сімейного середовища для безпеки, розвитку та емоційної підтримки [9].

Забезпечення прав та добробуту дітей-сиріт є пріоритетом державної соціальної політики України. Захистом та забезпеченням дітей позбавленого батьківськго піклування займаються такі державні установи: міські та обласні Центри соціальних служб, Служба у справах дітей і т.д. Держава несе відповідальність за забезпечення прав та добробуту дітей, які залишилися без батьківського піклування. Концепція державної відповідальності передбачає активну роль держави як гаранта прав та забезпечення належних умов, розглядаючи інтернатні заклади як тимчасовий захід. Концепція добробуту дитини доповнює це, акцентуючи увагу на всебічному розвитку та індивідуальних потребах кожної дитини, а також на створенні максимально сприятливого середовища, наближеного до сімейного. В сучасних умовах важливу роль у підтримці цієї категорії дітей відіграють також громадські ініціативи та благодійні фонди, доповнюючи зусилля держави. До прикладу, благодійний Фонд «МАМА плюс Я» фонд працює з прийомним, опікунським, патронатним сім'ям та дитячим будинкам

сімейного типу. Основні напрями діяльності фонду: підтримка сімейних форм виховання, підтримка дітей, які виховуються в дитячих будинках сімейного типу, прийомних, опікунських чи патронатних родинах, підтримка дітей, які залишаються в інституціях, підтримка дітей-сиріт, які все ще залишаються в інституційних закладах, зокрема інтернатах, а також центрах соціально-психологічної реабілітації, дитячих будинках [10].

В Україні діє програма «Кімнати Щастя» – цепроєкт психоемоційної реабілітації дітей, які тимчасово залишилися без батьківської опіки і перебувають в лікарнях, підтримка дітей, які постраждали від війни, підтримка усіх дітей, які постраждали від війни в Україні або складних життєвих обставин. Інформування суспільства про проблеми та потреби дітей-сиріт, підвищення обізнаності щодо проблематики, формування громадської думки та активної спільноти тих, кому небайдужа доля дітей. Благодійний фонд «Голоси дітей» разом із громадами та місцевим бізнесом створюємо інклюзивні простори, майданчики, сенсорні кімнати, хаби для дітей і підлітків.

Соціально-педагогічна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, спрямована на створення сприятливих умов для їхньої соціалізації, психологічної підтримки та розвитку навичок самостійного життя. Вона передбачає індивідуальний підхід з урахуванням особливостей дитячої вікової та емоційної сфери, а також активну взаємодію з родиною, закладами освіти та соціальними службами. Форми соціальної роботи є ключовими інструментами у забезпеченні добробуту дітей, які опинилися без батьківського піклування. За результатами аналізу наукових джерел, «форма соціально-педагогічної роботи – це зовнішнє вираження організації взаємодії між соціальним педагогом (або іншим фахівцем) та клієнтом (особою, сім'єю, групою) у певний час і в певному місці для досягнення конкретних педагогічних та соціальних цілей» [5].

Кожна з цих форм відіграє важливу роль на різних етапах життя дитини та спрямована на задоволення її різноманітних потреб. Ці форми визначають спосіб організації допомоги та підтримки дитини. Комплексна форма роботи в соціально-педагогічній сфері державного сектору передбачає скоординовану та різнобічну діяльність різних фахівців, служб та установ для всебічного вирішення проблем дитини та її сім'ї. Включає інформаційно-просвітницьку роботу з сім'ями, виявлення сімей, які перебувають у кризовій ситуації, та надання їм своєчасної допомоги. Соціальна реабілітація застосовується до дітей, які вже зазнали негативного впливу внаслідок втрати батьківського піклування або інших травматичних подій. Вона включає психологічну, педагогічну, медичну та соціальну допомогу, спрямовану на відновлення їхнього психоемоційного стану, соціальних навичок та адаптацію до нових умов життя [12].

Форма роботи спрямована на допомогу дітям, які перебувають або перебували під опікою держави, у їхній інтеграції в суспільство. Для дітей, які мають можливість повернутися до біологічної сім'ї, проводиться робота з реінтеграції. Соціальні працівники відіграють ключову роль у процесі підбору опікунів/піклувальників, їх навчанні та подальшому супроводі. Вони контролюють умови утримання та виховання дитини, захищають її права та інтереси. Соціальний працівник виступає посередником у розв'язанні конфліктів між дитиною та її оточенням, допомагає налагодити комунікацію та знайти компромісні рішення**.**

Метод соціально-педагогічної роботи – це сукупність прийомів, способів та технологій практичної діяльності соціального педагога, які він використовує для впливу на клієнта, організації його діяльності та досягнення поставлених соціально-педагогічних цілей [6].

Методи соціальної роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування є конкретними інструментами, які використовують соціальні працівники для реалізації згаданих вище форм роботи. Індивідуальна робота включає особисті зустрічі та бесіди

з дитиною для встановлення контакту, виявлення її потреб, проблем та переживань. Соціальний працівник використовує методи слухання, емпатії, підтримки та роз'яснення. Індивідуальна робота також передбачає розробку індивідуального плану соціального супроводу, який враховує особливості розвитку та потреби кожної дитини.

Групова форма роботи соціального працівника, з дітьми позбавленого батьківського піклування, сприяє соціалізації дітей, розвитку комунікативних навичок, обміну досвідом та взаємній підтримці. Для дітей це можуть бути терапевтичні групи, групи підтримки, розвиваючі заняття. Для опікунів/вихователів – групи взаємодопомоги, навчання навичкам виховання.

У своїй діяльності соціальний працівник, з дітьми позбавленого батьківського піклування, використовує різноманітні методи, зокрема, метод спостереження - це систематичне та цілеспрямоване вивчення поведінки дитини в різних ситуаціях (удома, в навчальному закладі, у спілкуванні з однолітками та дорослими) для отримання інформації про її емоційний стан, соціальні навички, особливості поведінки та потреби. Метод «бесіди» – цілеспрямоване спілкування з дитиною, її опікунами/вихователями, педагогами, психологами та іншими фахівцями для збору інформації, виявлення проблем, надання консультативної допомоги та підтримки. Анкети та психодіагностичні методики, використовуються для оцінки емоційного стану, рівня розвитку, потреб та проблем дитини. Ці методи допомагають отримати об'єктивні дані для планування подальшої роботи соціального працівника.

З дітьми молодшого віку, соціальний працівник у своїй діяльності, використовує метод «гри», як основний засіб спілкування та психологічної допомоги та підтримки такої категорії дітей. Гра допомагає дитині виразити свої емоції, переживання, страхи, розвинути соціальні навички та впоратися з травматичним досвідом.

Використання різних видів мистецтва (малювання, ліплення, музика, танець) у роботі з дітьми позбавленого батьківського піклування, виступає засобом самовираження та психологічної корекції. Арт-терапія допомагає дитині виразити свої почуття та переживання невербальним способом, знизити емоційну напругу та розвинути творчі здібності. Використання казок та історій, застосовується для передачі важливих життєвих уроків, допомоги у розв'язанні проблем, розвитку емпатії та уяви.

Соціально-педагогічна робота з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах через втрату батьківського піклування, є ключовим завданням соціальної сфери. Ці діти потребують не лише базового забезпечення, але й кваліфікованої психологічної, соціальної та педагогічної підтримки для успішної адаптації, розвитку та інтеграції в суспільство. Кожна дитина, яка залишилася без батьківського піклування, має досвід, потреби та потенціал. Тому, першочерговим завданням фахівця із соціального супроводу є проведення ретельної індивідуальної оцінки потреб дитини, яка включає збір анамнезу (детальне вивчення історії життя дитини, обставин втрати батьківського піклування, наявність травматичного досвіду, особливостей розвитку та попереднього соціального оточення). Оцінка психоемоційного стану застосовується для виявлення можливих емоційних проблем, травм, тривожності, депресії, агресії або інших поведінкових особливостей. Оцінка соціальних навичок визначає аналіз здатності дитини до спілкування, встановлення контактів, адаптації в нових умовах, вирішення конфліктів.

На основі проведеної оцінки розробляється індивідуальний план соціального супроводу, який враховує унікальні потреби та потенціал кожної дитини. Діти, позбавлені батьківської опіки, нерідко переживають втрату, тривогу, невпевненість у майбутньому та самотність.

Завдання фахівця із соціального супроводу-створити для дітей позбавлених батьківського піклування безпечне, стабільне та підтримуюче середовище, що сприяє їхньому емоційному відновленню та розвитку. Психологічна підтримка є критично важливою для дітей, які пережили втрату та травму. Фахівці повинні володіти базовими навичками психологічного консультування та знати про ефективні методи

роботи з травмою. Вміння вислухати дитину, зрозуміти її почуття та переживання, висловити підтримку є важливими чинниками роботи з дітьми без батьківського піклування.

Підтримка соціальної адаптації є важливим аспектом допомоги дітям, які залишилися без батьківського піклування, для їхньої успішної інтеграції в суспільство. Завдання фахівця із соціального супроводу:

-навчити дітей позбавлених батьківського піклування ефективним способам спілкування, налагодження контактів, вирішення конфліктів:

-надання допомоги у навчанні, співпраця зі школою, організація додаткових занять за потреби.

-надання інформації про різні професії, розвиток навичок самообслуговування, планування бюджету, пошуку роботи та житла;

-заохочення участі у спортивних секціях, гуртках, волонтерських організаціях для розширення кола спілкування та розвитку інтересів;

-сприяння підтриманню позитивних зв'язків з родичами, якщо це не суперечить інтересам дитини;

-забезпечення доступу до необхідної медичної допомоги, контроль за станом здоров'я дитини:

-планування заходів щодо захисту прав та інтересів дитини;

-залучення додаткових ресурсів та підтримки дітей позбавлених батьківського піклування.

Для забезпечення якісної допомоги дітям, які залишилися без батьківського піклування, необхідно постійно підвищувати професійну компетентність фахівців соціальної сфери. Оновлення знань щодо сучасних методів роботи, психологічних особливостей дітей, законодавства у сфері захисту прав дитини.

Висновки: таким чином, державний сектор у сфері соціально-педагогічної роботи з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, являє собою багаторівневу систему, яка включає законодавче регулювання, мережу державних установ, діяльність кваліфікованих соціальних працівників та контроль за якістю надаваних послуг. Основною метою цієї системи є забезпечення прав, найкращих інтересів та всебічного розвитку кожної дитини, яка потребує державної підтримки. Робота з дітьми, які залишилися без батьківського піклування, є ключовим напрямком соціальної роботи, що здійснюється як державними, так і недержавними організаціями. Держава несе першочергову відповідальність за забезпечення прав та добробуту цих дітей, виступаючи гарантом їх конституційних прав та створюючи систему опіки й піклування. Державні установи забезпечують масштабність охоплення, стабільне фінансування та чітке законодавче регулювання. В умовах сьогодення, особливо з огляду на складну соціально-економічну ситуацію та воєнні дії, зростає значення співпраці між державним та недержавним секторами. Об'єднання зусиль, обмін досвідом та координація дій дозволяють забезпечити більш комплексну та ефективну підтримку дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, наближаючи їх до повноцінного та щасливого майбутнього в сімейному оточенні, що є пріоритетним завданням як держави, так і суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1.Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

2.Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 6. Ст. 147.

3.Закон України «Про охорону дитинства» : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

4.Закон України «Про соціальні послуги» : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2019. № 18. Ст. 73.

5.Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ:Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.

6.Міністерство соціальної політики України. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : офіційні матеріали. URL: Міністерство соціальної політики України (дата звернення: 24.05.2026).

7.Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 560 с.

8.Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування : наказ Міністерства соціальної політики України від 11.08.2017 № 1307. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 24.05.2026).

9.Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 23.09.2009 № 3357. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 24.05.2026).

10.Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.

11.Харченко С. Я. Соціальний супровід сімей та дітей у складних життєвих обставинах: метод. посіб. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2010. 124 с.

12.ЮНІСЕФ. Захист прав дітей в Україні : аналітична доповідь. Київ, 2021. URL: UNICEF Україна (дата звернення: 24.05.2026).

Грицку Вероніка,
доцент кафедри природничо-математичних
дисциплін Комунального закладу
«ІППО Чернівецько області»,
кандидат географічних наук, доцент,
Василова Анжела,
вчитель географії ОЗО –
Колінковецький ліцей,
вчитель-методист

Етнокод Буковини як ресурс інтегрованого навчання в НУШ

У статті розкрито значення етнокоду Буковини як важливого ресурсу інтегрованого навчання в Новій українській школі. Проаналізовано роль регіональної культурної спадщини, родинних традицій, народного мистецтва та краєзнавчого матеріалу у формуванні ключових компетентностей учнів. Обґрунтовано необхідність поєднання освітнього процесу з етнокультурним середовищем задля формування національної ідентичності та ціннісних орієнтирів школярів.

Ключові слова: етнокод, Буковина, НУШ, інтегроване навчання, культурна спадщина, національна ідентичність, родинне виховання, компетентнісний підхід.

The article reveals the significance of the ethnocode of Bukovyna as an important resource for integrated learning in the New Ukrainian School. The role of regional cultural heritage, family traditions, folk art and local history materials in the formation of students' key competencies is analyzed. The necessity of combining the educational process with the ethnocultural environment for the formation of national identity and value orientations of schoolchildren is substantiated.

Keywords: ethnocode, Bukovyna, New Ukrainian School, integrated learning, cultural heritage, national identity, family education, competency-based approach.

Вступ

Сучасний освітній простір України орієнтований на формування особистості, здатної усвідомлювати власну національну ідентичність, шанувати культурні традиції свого народу та активно взаємодіяти із суспільством. Концепція Нової української школи визначає одним із ключових завдань освіти виховання цінностей, громадянської відповідальності та патріотизму через компетентнісний підхід та інтегроване навчання [1, с. 6–9].

У цьому контексті особливого значення набуває використання етнокультурного потенціалу регіонів України. Буковина є унікальним історико-культурним регіоном, де поєдналися багаті традиції, звичаї, народне мистецтво, фольклор та духовна

спадщина різних етносів. Саме тому етнокод Буковини може стати важливим ресурсом інтегрованого навчання в НУШ.

Проблема використання етнокультурного компоненту в освітньому процесі досліджувалася у працях І. Беха, О. Савченко, Н. Бібік, В. Сухомлинського, Г. Філіпчука та інших науковців. Водночас питання інтеграції етнокоду Буковини у зміст сучасної шкільної освіти потребує подальшого наукового осмислення.

Метою статті є обґрунтування ролі етнокоду Буковини як ресурсу інтегрованого навчання в Новій українській школі та визначення основних напрямів його практичного використання в освітньому процесі.

Основна частина. У сучасному гуманітарному дискурсі поняття «етнокод» розглядається як система культурних символів, традицій, цінностей, мови, звичаїв та історичної пам’яті, що формують самоідентифікацію народу . [2, с. 34–39]

Для українського суспільства проблема збереження етнокультурної спадщини є особливо актуальною в умовах глобалізаційних процесів та сучасних соціальних викликів. Саме школа виступає важливим середовищем формування культурної пам’яті та національної свідомості учнів.

Концепція НУШ акцентує увагу на вихованні дитини як особистості, патріота та інноватора [1, с. 14]. Реалізація цього завдання можлива через інтеграцію регіонального культурного матеріалу у зміст навчання. Етнокод рідного краю сприяє формуванню емоційного зв’язку учнів із власною історією, традиціями та громадою.

Буковина є прикладом регіону, де збережено багату духовну та матеріальну культуру. Народна вишивка, писанкарство, пісенний фольклор, обрядовість, декоративно-ужиткове мистецтво виступають носіями етнокультурних смислів та можуть бути важливим освітнім ресурсом.

Однією з ключових особливостей Нової української школи є інтегроване навчання, що передбачає об’єднання знань із різних освітніх галузей навколо спільної теми або проблеми [3, с. 53]. Такий підхід забезпечує формування цілісного світогляду учнів, розвиток критичного мислення та здатності застосовувати знання у практичній діяльності.

Інтеграція етнокультурного матеріалу Буковини у навчальний процес дозволяє поєднувати різні освітні напрями, а саме: мовно-літературний; мистецький; громадянський та історичний; природничий; соціальний.

Наприклад, під час вивчення теми «Моя родина» учні досліджують родинні традиції Буковини, аналізують народні пісні, створюють генеалогічні дерева, знайомляться з місцевими ремеслами. Така діяльність формує не лише предметні знання, але й соціальні та громадянські компетентності.

Інтегроване навчання сприяє активному залученню родини до освітнього процесу. Батьки стають носіями культурного досвіду, а співпраця школи та сім’ї створює єдиний виховний простір. Саме в родині дитина вперше знайомиться з традиціями, мовою, обрядами та культурними цінностями свого народу.

Буковина має значний етнокультурний потенціал, який вже використовується в інтегрованому навчанні НУШ. Особливу цінність становлять народні традиції, ремесла, музичне мистецтво та усна народна творчість.

Одним із найважливіших елементів буковинського етнокоду є народна вишивка. Орнаменти, кольори та символи вишиванок містять глибокий зміст і відображають світогляд народу. Вивчення символіки вишивки інтегруються в уроки мистецтва, історії, української мови та математики через аналіз геометричних орнаментів.

Важливим освітнім ресурсом є також буковинський фольклор. Народні пісні, легенди, колядки, перекази сприяють розвитку мовлення, творчих здібностей та емоційної сфери учнів. Використання фольклорних текстів на уроках літературного читання допомагає формувати читацьку компетентність та повагу до культурної спадщини.

Особливу роль у формуванні етнокультурної свідомості відіграє музейна педагогіка. Екскурсії до краєзнавчих музеїв, етнографічних комплексів, зустрічі з майстрами народного мистецтва забезпечують практичне занурення дітей у культурне середовище рідного краю. На цьому питанні зупинимося більш детально.

Музеї Чернівецької області є важливим освітнім ресурсом для реалізації ідей Нової української школи, адже забезпечують поєднання теоретичного навчання з практичним пізнанням історії, культури, природи та етнографії рідного краю. Географія музейної мережі Буковини охоплює як великі міські культурні центри, так і невеликі сільські музеї, що дозволяє організовувати краєзнавчу, дослідницьку та проєктну діяльність учнів у різних громадах області. Найбільше музеїв зосереджено у місті Чернівці – історико-культурному центрі Буковини. Саме тут функціонують провідні обласні музеї, які мають значний потенціал для інтегрованого навчання. Одним із найважливіших є Чернівецький обласний краєзнавчий музей, у фондах якого зберігаються матеріали з історії, археології, етнографії та природи Буковини. Його експозиції можуть використовуватися на уроках історії, географії, громадянської освіти та курсу «Я досліджую світ». Важливим осередком етнокультурної освіти є Чернівецький обласний музей народної архітектури та побуту – музей просто неба, де представлені традиційні буковинські хати, господарські споруди, церква, кузня та предмети народного побуту. Музей особливо цінний для інтегрованого вивчення народознавства, мистецтва та історії. Суттєве значення для мистецької освіти має Чернівецький обласний художній музей, де учні можуть ознайомитися з буковинським іконописом, народним мистецтвом та сучасним живописом. Музей активно використовується для формування естетичної компетентності школярів. Для літературної освіти важливими є Літературно-меморіальний музей Ольги Кобилянської та Літературно-меморіальний музей Юрія Федьковича. Вони допомагають учням глибше зрозуміти творчість письменників Буковини та особливості культурного життя краю. Освітній потенціал мають і музеї при закладах вищої освіти Чернівців. Зокрема, Геолого-географічний музей Чернівецького національного університету є важливим ресурсом для вивчення географії, біології та природознавства. Також для інтеграції природничих дисциплін може використовуватися Історико-медичний музей Буковинського державного медичного університету. У районах області музеї виконують роль локальних центрів збереження історичної пам’яті та традицій. У місті Хотин функціонує Хотинський краєзнавчий музей, який знайомить учнів із історією Хотинщини та подіями Хотинської битви. Значний туристично-освітній потенціал також має Хотинська фортеця. У місті Кіцмань працює Кіцманський краєзнавчий музей, що знайомить школярів із історією та культурою центральної частини Буковини. У селі Чортория розташований Музей-садиба Івана Миколайчука – важливий осередок вивчення українського кіномистецтва та творчості видатного буковинця. У місті Вижниця діє Будинок-музей Назарія Яремчука, який може використовуватися під час вивчення музичної культури України. Гірська частина Буковини також має важливі культурні осередки. У селищі Путила знаходиться Музей-садиба Юрія Федьковича, що дає можливість поєднати літературну освіту з етнографічним вивченням гуцульської культури. Локальні етнографічні та краєзнавчі музеї функціонують також у селах Підзахаричі, Нові Бросківці, Старий Вовчинець, Шебутинці та інших громадах області. Вони особливо важливі для реалізації краєзнавчого компонента НУШ, оскільки допомагають учням досліджувати історію власного села чи громади.

Отже, географія музеїв Чернівецької області охоплює практично всі історико-етнографічні райони Буковини – від Чернівців до гірської Путильщини та Хотинщини. Така розгалужена мережа музеїв створює широкі можливості для інтегрованого навчання в НУШ, розвитку дослідницької діяльності учнів, формування національної свідомості та збереження етнокультурної спадщини рідного краю.

Свята зимового циклу на Буковині є важливим елементом народної культури, що поєднує духовні цінності, родинні традиції та багатовіковий досвід українського народу. Саме через зимові обряди, колядки, щедрівки та народні звичаї передається етнокод краю, формується національна ідентичність молодших поколінь та виховується повага до культурної спадщини. У контексті Нової української школи вивчення зимових традицій Буковини стає важливим ресурсом інтегрованого навчання, адже дозволяє поєднувати мовно-літературну, мистецьку, історичну та громадянську освітні галузі.

Особливе місце серед зимових свят посідає Різдво Христове. На Буковині підготовка до цього свята традиційно супроводжується дотриманням посту, прикрашанням оселі, виготовленням дідуха та приготуванням святкової вечері. У багатьох селах і містах регіону й сьогодні зберігається звичай збиратися всією родиною за Святвечірнім столом, де обов'язково мають бути дванадцять пісних страв. Важливими символами є кутя, узвар, свічка та різдвяна молитва. В. Сухомлинський наголошував, що саме родина є першоосновою духовного та морального становлення дитини [5, с. 124].

Невід'ємною частиною різдвяного циклу є колядування. Буковинські колядки мають особливу мелодику, поетичність і локальний колорит. Діти та молодь ходять від хати до хати, прославляючи народження Христа та бажаючи господарям добра, здоров'я й достатку. У багатьох громадах Буковини досі збереглися традиції вертепів – театралізованих дійств, у яких поєднуються біблійні сюжети та народний гумор. Для учнів НУШ участь у відтворенні вертепів сприяє розвитку творчості, комунікативних навичок, емоційного інтелекту та вміння працювати в команді.

Особливу цінність для інтегрованого навчання мають буковинські народні маскаради Маланки. У ніч з 13 на 14 січня у багатьох населених пунктах Буковини відбуваються яскраві обрядові дійства за участю переодягнених персонажів: ведмедів, циганів, кози, діда, баби, чортів та інших фольклорних образів. Маланка є прикладом синтезу театрального мистецтва, музики, танцю та народної творчості. Учні навчальних закладів досліджують символіку персонажів, створюють власні костюми, вивчають тексти щедрівок та аналізують походження традиції. Такі види діяльності сприяють формуванню міжпредметних зв'язків та підвищують інтерес дітей до культурної спадщини рідного краю.

Важливим зимовим святом є також Водохреще. На Буковині традиційно освячують воду, проводять святкові богослужіння та обрядові дійства біля водойм. Люди вірять у цілющу силу освяченої води, зберігають її в оселях упродовж року. Знайомство школярів із цими звичаями допомагає глибше усвідомити духовні основи української культури, виховує повагу до традицій та родинних цінностей. Етнокультурна освіта сприяє збереженню культурної пам'яті народу та формуванню національної свідомості молоді [6, с. 48]

Інтеграція зимових традицій Буковини в освітній процес НУШ відкриває широкі можливості для формування ключових компетентностей учнів. На уроках української мови та літератури школярі аналізують тексти колядок і щедрівок, на уроках мистецтва – виготовляють різдвяні прикраси та маски, на уроках історії – досліджують походження народних свят, а на заняттях «Я досліджую світ» – вивчають регіональні особливості традицій. Таким чином, зимові свята Буковини стають не лише елементом культурної спадщини, а й ефективним педагогічним ресурсом сучасної української школи.

Сучасне українське суспільство дедалі більше усвідомлює важливість збереження та відродження народних традицій як основи національної ідентичності. На Буковині громади активно працюють над відродженням та популяризацією культурної спадщини. Одним із прикладів такого відродження є місто Хотин, у якому останніми роками активно відновлюють великодні традиції, залучаючи до цього дітей, молодь, педагогів, майстрів народної творчості та представників громади.

Великдень в українській культурі є не лише релігійним святом, а й важливою складовою народного календаря. На Хотинщині здавна існували традиції розпису писанок, випікання пасок, виконання гаївок та великодніх пісень. У сучасних умовах ці звичаї набувають нового значення, адже стають засобом патріотичного виховання та культурного єднання громади.

У місті Хотині регулярно організовуються майстер-класи з писанкарства, виставки декоративно-ужиткового мистецтва та благодійні великодні ярмарки. До таких заходів активно долучаються заклади освіти, будинки культури та творчі колективи. Учні мають можливість ознайомитися з давніми техніками розпису писанок, дізнатися про символіку кольорів і орнаментів, а також створити власні творчі роботи. Через практичну діяльність діти глибше усвідомлюють значення народних символів та вчаться цінувати традиції свого народу.

Особливої уваги заслуговує відродження гаївок – традиційних великодніх ігор та пісень, які виконуються після святкового богослужіння. У Хотині такі заходи дедалі частіше проводяться на території храмів, у закладах освіти та під час культурних фестивалів. Гаївки сприяють об’єднанню громади, створюють атмосферу радості та духовного піднесення. Для учнів НУШ участь у таких заходах є важливим досвідом соціалізації, розвитку творчих здібностей і формування національної свідомості.

Важливою складовою відновлення великодніх традицій у Хотині є волонтерська та благодійна діяльність. Під час великодніх свят проводяться ярмарки на підтримку військових, збір гуманітарної допомоги та акції для дітей із соціально вразливих категорій. Такі ініціативи демонструють, що народні традиції можуть бути не лише елементом минулого, а й джерелом суспільної згуртованості та взаємодопомоги.

У контексті інтегрованого навчання НУШ великодні традиції Хотинщини мають значний освітній потенціал. Вони дозволяють поєднувати народознавство, мистецтво, історію, етику та громадянську освіту. Учні можуть досліджувати символіку писанок, створювати творчі проєкти, брати участь у тематичних виставках та інтерактивних заходах. Такий підхід сприяє розвитку дослідницьких умінь, творчого мислення та емоційного зв’язку з культурною спадщиною рідного краю.

Отже, зимові та великодні традиції Буковини є важливою складовою етнокоду регіону та потужним ресурсом інтегрованого навчання в Новій українській школі. Їх збереження й популяризація сприяють формуванню національної свідомості учнів, розвитку духовних цінностей і вихованню поваги до історії та культури українського народу.

Ужиткове мистецтво Буковини є важливою складовою етнокоду краю та має значний потенціал для інтегрованого навчання в Новій українській школі. Через народні ремесла, декоративно-ужиткову творчість, традиційні орнаменти та символіку учні не лише ознайомлюються з культурною спадщиною свого народу, а й формують естетичний смак, творче мислення та національну свідомість. Буковина здавна славиться багатством народних ремесел. Особливе місце серед них посідають вишивка, ткацтво, писанкарство, різьблення по дереву, гончарство та бісероплетіння. Кожен із цих видів мистецтва має свої локальні особливості, характерні кольори, орнаменти та символи, що передавалися з покоління в покоління. Через ужиткове мистецтво народ відображав своє світобачення, духовні цінності та зв’язок із природою. Одним із найпоширеніших видів народного мистецтва на Буковині є вишивка. Буковинські сорочки вирізняються складними геометричними й рослинними орнаментами, поєднанням чорного, червоного, жовтого та зеленого кольорів. Орнаменти мали символічне значення: ромби символізували родючість, хвилясті лінії – воду та безперервність життя, а рослинні мотиви – красу й гармонію природи. На уроках інтегрованого навчання учні можуть досліджують символіку орнаментів, створюють ескізи власних узорів, знайомляться з техніками вишивки та порівнюють регіональні особливості народного одягу. Важливим напрямом ужиткового мистецтва є писанкарство. Буковинські писанки вирізняються яскравими кольорами та

багатством символів. У процесі створення писанок діти вчаться працювати уважно й послідовно, розвивають дрібну моторику, творчу уяву та емоційну чутливість. Вивчення символіки писанок дозволяє інтегрувати знання з історії, народознавства, мистецтва та літератури. Не менш важливими є традиції ткацтва та килимарства. На Буковині здавна виготовляли ткані доріжки, ліжники, рушники та килими, які прикрашали оселі та використовували під час обрядів. Учні знайомляться з технікою створення орнаментів, досліджують природні барвники та значення кольорів у народному мистецтві. Такі заняття сприяють розвитку дослідницьких умінь і формуванню поваги до праці народних майстрів. Особливе значення в освітньому процесі має практична діяльність. У НУШ використання елементів ужиткового мистецтва може реалізується через майстер-класи, творчі проєкти, інтегровані уроки, виставки та етнографічні дослідження. Наприклад, під час уроків мистецтва учні створюють декоративні вироби, на уроках історії – досліджують походження ремесел, а на уроках математики – аналізують симетрію та геометрію орнаментів. Важливу роль відіграє співпраця школи з місцевими майстрами народної творчості, музеями та культурними центрами. Зустрічі з майстрами допомагають дітям краще зрозуміти цінність ручної праці, відчути живий зв’язок поколінь та усвідомити значення культурної спадщини для сучасного суспільства. Таким чином, ужиткове мистецтво Буковини є не лише формою народної творчості, а й ефективним ресурсом інтегрованого навчання в НУШ. Воно сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, розвитку творчості, національної свідомості та вихованню поваги до культурних традицій українського народу.

Важливим напрямом роботи шкіл Буковини у даному напрямі є проєктна діяльність. Учні реалізують дослідницькі проєкти на теми: «Традиції моєї родини»; «Етнічна карта Буковини»; «Народні ремесла нашого краю»; «Буковинська кухня як елемент культурної спадщини». Такі проєкти сприяють розвитку дослідницьких умінь, комунікативних навичок та громадянської активності. Інтерактивні технології навчання створюють умови для активної пізнавальної діяльності учнів та розвитку критичного мислення [7, с. 34].

Надзвичайно важливою є роль учителя у формуванні етнокультурної компетентності учнів. Педагог виступає не лише джерелом знань, але й фасилітатором освітнього процесу. Саме вчитель створює умови для інтеграції етнокультурного матеріалу у навчання та виховання.

Ефективне використання етнокоду Буковини потребує від педагога:

- знання регіональної культури;
- володіння інтегрованими методиками навчання;
- уміння організовувати проєктну діяльність;
- налагодження партнерської взаємодії з батьками та громадою.

У такій діяльності вчителі формують у дітей не лише знання про традиції, але й емоційно-ціннісне ставлення до культурної спадщини. Через інтегровані заняття, творчі майстерні, тематичні свята та дослідницькі проєкти педагог сприяє розвитку національної свідомості та патріотизму. Формування національної ідентичності учнів є одним із ключових завдань сучасної української освіти [9, с. 46].

Особливої актуальності це набуває в умовах сучасних суспільних викликів, коли освіта стає важливим чинником збереження культурної ідентичності українського народу.

Висновки

Отже, етнокод Буковини є важливим ресурсом інтегрованого навчання в Новій українській школі, оскільки поєднує духовні, культурні та історичні надбання регіону із сучасними освітніми підходами. Використання регіонального культурного матеріалу в освітньому процесі сприяє формуванню національної ідентичності учнів, розвитку ключових компетентностей, громадянської свідомості та ціннісного ставлення до культурної спадщини українського народу. Інтеграція етнокультурного компоненту

забезпечує тісну взаємодію школи, родини та громади, створює умови для розвитку творчого потенціалу дітей, їхніх дослідницьких умінь та емоційного зв'язку з рідним краєм. Важливу роль у цьому процесі відіграють музейна педагогіка, народне мистецтво, календарно-обрядові традиції та проєктна діяльність, які сприяють практичному зануренню учнів у культурне середовище Буковини. Перспективним напрямом подальших досліджень є створення методичних моделей інтегрованого навчання на основі етнокультурної спадщини регіону, розроблення сучасних цифрових освітніх ресурсів та активніше впровадження краєзнавчого компоненту в освітню практику НУШ.

Список використаних джерел та літератури

1. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с.

2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2013. 504 с.

4. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Харків : Акта, 2012. 537 с.

6. Філіпчук Г. Г. Етнокультурна освіта: теорія і практика. Чернівці : Зелена Буковина, 2007. 368 с.

7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

8. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Знання України, 2011. 520 с.

9. Яценко Т. О. Формування національної ідентичності учнів у контексті сучасної освіти // Педагогіка і психологія. 2020. № 2. С. 45–51.

10. Ковальчук О. Етнопедагогіка як складова сучасного освітнього процесу // Молодь і ринок. 2021. № 5. С. 78–83.

Грохольська Лариса,
вчитель математики,
вихователь групи продовженого дня
Новоушицького ліцею

Здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану

Стаття присвячена питанням здійснення права на сімейне виховання в умовах воєнного стану. Наголошено, що принцип пріоритету сімейного виховання дитини нормативно закріплено у сімейному законодавстві України. Підкреслено, що найважливіше завдання держави полягає у виведенні сім'ї зі складних життєвих обставин для подальшого повноцінного піклування батьками про дітей.

Ключові слова: виховання, сімейні форми, воєнний стан, Координаційний центр, Національний план сімейного виховання.

Принцип пріоритету сімейного виховання дитини нормативно закріплено в ст. 5 Сімейного кодексу України (державна охорона сім'ї), де йдеться про те, що держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини. Водночас, діюче національне законодавство оминає питання детального регулювання конкретних гарантій з боку держави щодо забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини у період воєнного стану.

З початком повномасштабної війни чимало дітей залишилися сиротами або проживають в умовах, які не відповідають потребам дитини. Аби кожна така дитина отримала турботу, любов та сімейний затишок, відповідні державні інституції активно працюють над розвитком сімейних форм виховання та влаштування дітей у родини. Водночас, багато аспектів сімейного виховання у період воєнного часу залишаються за межами законодавчого врегулювання, що може впливати на якість та ефективність

реалізації цього процесу. Недостатнє урегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням пріоритету сімейного виховання, може призвести до зростання ризиків порушення прав та інтересів дитини, а також до виникнення конфліктів між різними учасниками відносин, включаючи біологічних та соціальних батьків, опікунів, піклувальників та інституційних органів. Тому актуалізація доктринальної оцінки перспектив здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану та розробка конкретних механізмів забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини є важливим завданням для подальшого розвитку правової системи України, що перебуває під впливом багатьох негативних чинників.

Таким чином, принцип пріоритету сімейного виховання дитини являє собою не лише окрему фундаментальну засаду сімейного права, але й має суто прикладне значення як різновид суб'єктивного права з усіма властивими йому особливостями. Це право полягає в наданні державою можливості діяти певним чином з метою забезпечення належного сімейного виховання, здійснення дій і вчинків, схвалюваних державою.

Питання здійснення права на сімейні форми виховання та його підстави розглядають у працях М.В. Бориславська, В.В. Маковецька, О.О. Пунда, Н.В. Радченко, З.В. Ромовська, Л. Савченко, А.С. Суходольська, Т. Тюріна, О. Кінаш, Ю.П. Харченко, О.Ю. Черняк та інших дослідників сучасного сімейного та цивільного права України.

Однак, практично поза увагою науковців залишилось питання здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану, що, зрештою, й обумовлює нагальність даного до-слідження. Право дитини жити і виховуватись у сім'ї – одне з найважливіших її прав.

Виховання дитини – це місія великої політичної ваги. Україні, як і будь-якій іншій державі, потрібні не космополіти, а патріоти українського народу, патріоти своїй Батьківщини, але виховати патріота можуть лише патріоти. Право дитини жити і виховуватись у сім'ї, крім зазначеного права на сімейне виховання та спільне проживання з батьками, охоплює такі права:

-право знати своїх батьків, право на піклування з боку батьків:

-право на виховання дитини власними батьками, на забезпечення її інтересів та всебічний розвиток, на повагу до її людської гідності.

Сімейне виховання дає можливість забезпечити дитині нормальний фізичний, моральний, інтелектуальний та соціальний розвиток, дає змогу їй стати повноцінним членом суспільства. Суспільні форми виховання не можуть замінити дитині сім'ю, і це давно підтверджено практикою. «Зараз уже ніхто не сперечається, яка форма виховання дитини – сімейна чи суспільна – має першість», – зазначає З.В. Ромовська.

Дитина має право проживати разом з батьками. Норми Сімейного кодексу України щодо сімейного виховання узгоджуються з положеннями Цивільного кодексу України про місце проживання дитини, яким визнається місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає.

Право дитини жити і виховуватись у сім'ї не може бути реалізоване лише у деяких випадках, коли спільне проживання з батьками суперечить її інтересам. Право дитини знати своїх батьків та право на їхній догляд пов'язане з фактом виникнення взаємних прав і обов'язків між батьками та дітьми і засноване на походженні дітей від певних батьків. Право дитини знати своїх батьків може бути обмежене випадками, коли от-римання відомостей про батьків є неможливим. Першою чергою йдеться про знайдених дітей.

Догляд батьків за дитиною виражається не тільки у задоволенні її життєво-побутових потреб (харчування, забезпечення одягом, взуттям, навчальним приладдям), але й у проявах уваги до дитини, надання допомоги у вирішенні різноманітних питань, що її цікавлять, можливих конфліктів у спілкуванні з іншими дітьми.

Для держави повернення дитини у біологічну сім'ю – найоптимальніший варіант влаштування дитини. Найважливіше завдання держави полягає у виведенні сім'ї зі складних життєвих обставин для подальшого повноцінного піклування батьками про дітей.

Необхідним елементом морального виховання дітей є створення батьками у сім'ї умов, що гарантують гідність дитини. Це включає в себе не лише розуміння дитиною своїх прав як особистості та формування власної моральної свідомості, а й надання дитині впевненості у собі, залучення її до активної участі у суспільному житті та всебічне задоволення всіх її інтересів. Такий підхід сприяє розвитку дитячої особистості та формуванню цілісної, морально стійкої особистості, яка може активно та продуктивно взаємодіяти з оточуючим світом.

Батьки, як основні вихователі, повинні створювати у дітей віру у власні сили та можливості, сприяти розвитку їхнього самовизначення та самореалізації. Це означає, що вони мають активно підтримувати інтереси та потреби своєї дитини, допомагати їй зрозуміти світ та займатися самовдосконаленням. Крім того, батьки мають створювати сприятливу атмосферу взаєморозуміння та відкритості, де дитина може вільно висловлювати свої думки та почуття, а також відчувати себе підтриманою та захищеною. Такий підхід сприяє формуванню морально відповідальних громадян, здатних приймати свідомі та обдумані рішення в усіх сферах життя.

У зв'язку з багатогранністю цих суб'єктивних прав особливе місце належить тим, що слугують вихованню підростаючого покоління – вирішують проблему формування повноцінної особистості майбутнього громадянина. У контексті здійснення виховання в умовах війни, особливе значення приділяється тим правам, які сприяють вихованню молодого покоління та вирішують питання формування повноцінної особистості майбутнього громадянина, особливо в умовах стресу та нестабільності, що супроводжують воєнні дії. Саме в цих умовах важливо створювати безпечне та стабільне середовище для розвитку дітей, забезпечувати їхній доступ до освіти, психологічної та медичної допомоги, а також сприяти формуванню моральних цінностей, толерантності та відповідальності перед суспільством. Такий підхід допомагає дітям зберегти свою гідність та психологічну стійкість навіть у складних воєнних обставинах, що дозволяє їм вирости в громадян, здатних до здійснення відповідального вибору та особистого внеску у майбутнє своєї країни. В законодавстві право на виховання залишається недостатньо нормативно врегульованим через те, що його обсяг не може бути чітко визначений, враховуючи складну взаємодію з іншими батьківськими правами, наприклад, правом на спільне проживання або спілкування з батьками.

У правовій доктрині пропонується розширити зміст права на виховання, включивши такі компоненти, як право на сімейне навчання, обов'язок батьків стежити за фізичним та психічним здоров'ям дітей, формування у них поваги до людської гідності та прав, виховання в дусі нетерпимості до насильства, запобігання втягненню дітей у злочинну або антигромадську діяльність, а також виховання уявлення про працю як головне джерело добробуту.

Під вихованням загалом розуміється вплив суспільства на особистість, яка розвивається. У широкому розумінні – це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил людини. Виховання є цілеспрямованою діяльністю, покликаною сформувати систему якостей особистості, поглядів і переконань відповідно до виховних суспільних ідеалів. Виховання включає в себе процеси адаптації до культурних норм, отримання знань та навичок у різних сферах життя, а також формування характеру та цінностей під впливом спадковості та взаємодії з оточуючим соціальним і природним середовищем.

Отже, особливої гостроти набувають питання захисту окремих прав у період особливих станів, у тому числі і війни. Першим кроком у цьому напрямку став Указ Президента України від 24 лютого 2022 року N 64/2022«Про введення воєнного стану

в Україні», котрий передбачає, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнно-го стану».

26 травня 2023 року Постановою Кабінету Міністрів України було утворено Координаційний центр з розвитку сімейного виховання та догляду дітей.

Координаційний центр з розвитку сімейного виховання та догляду дітей є тимчасовим консультативно-дорадчим органом КМУ, що утворений для забезпечення узгодження дій централь-них та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань підготовки і проведення заходів загальнодержавного значення з метою швидкого та ефективного розроблення і виконання Національного плану сімейного виховання та догляду дітей в Україні і програм з розвитку сімейного виховання дітей, забезпечення системного підходу до організації та координації заходів з виконання Національного плану, планування відповідних заходів, проведення моніторингу та аналізу стану їх здійснення.

Такий підхід відповідає світовій тенденції до поширення сімейних форм виховання дітей. Так, наприклад, А.С. Суходольська наголошує, що «... є доцільним враховувати міжнародний позитив-ний досвід переходу до пріоритетності сімейного виховання шляхом реформування інтернатних закладів та створення замість них центрів соціально-психологічної реабілітації дітей за активної участі їхніх біологічних батьків».

Таку ж позицію поділяє Ю.П. Харченко, наголошуючи, що основним напрямком сучасної політики соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є розвиток форм сімейного виховання: усиновлення, опіки (піклування), прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу.

Так, наприклад, Хмельницька область одна із п'яти областей в Україні, яка потрапила у пілотний проект, який впроваджує реформу максимально наближену до сімейної форми виховання дітей. Супроводжує проект Координаційний центр з розвитку сімейного виховання та догляду дітей, який створено з ініціативи Президента Володимира Зеленського та його дружини за підтримки Президентки Європейської комісії Урсули фон дер Ляє.

За офіційними даними на даний час в області налічується на обліку 586 дітей-сиріт та 1229 дітей, позбавлених батьківського піклування. Разом 1815 дітей, з них сімейними формами виховання охоплено 1560 дітей. Залишаються в закладах інституційного догляду 204 дитини.

Важливим у вирішенні цього питання є пошук набувачів для сімейного типу виховання. Відтак, особливо важливим є зміст навчальних програм щодо підготовки кандидатів в сімейні форми виховання та впровадження послуги патронату в області.

Умови воєнного стану накладають серйозні виклики на здійснення права на сімейні форми виховання. Воєнний конфлікт створює надзвичайні обставини, які можуть вплинути на функціонування сімей та виховання дітей. Війна може призвести до розриву сімей та втрати контакту між батьками та дітьми через евакуацію, переміщення або втрату зав'язків під час військових дій. У таких умовах важливо забезпечити захист та безпеку дітей, які залишаються без батьківського піклування або опіки через війну.

Необхідно розглядати можливості для утримання дітей у сімейних умовах, незважаючи на складні обставини. Крім того, умови воєнного стану можуть вимагати впровадження спеціальних заходів з психологічної підтримки для дітей та сімей, щоб допомогти їм подолати стрес та травми, пов'язані з воєнними подіями. Важливо

забезпечити доступ до освіти та медичної допомоги для всіх дітей, незалежно від їхнього статусу та місця проживання, щоб забезпечити їхній розвиток та благополуччя навіть у най-складніших умовах конфлікту.

Сім'я – це унікальний соціальний інститут, першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Соціальний інститут сім'ї є основним у суспільстві, він формує наступні покоління та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток та процвітання як громадянина так і всієї держави. За своєю природою та призначенням сім'я виступає союзником суспільства у вирішенні його проблем, утвердженні моральних устоїв і соціалізації дітей, розвитку культури та економіки. Саме тому суспільство зацікавлене в фізично й морально здоровій сім'ї, здатній реалізувати свій соціальний потенціал, забезпечити не лише власне виживання, а й розвиток. Разом з тим, виховні можливості сім'ї зумовлені різними чинниками, а саме: готовністю батьків до виховання дитини, рівнем загальної і педагогічної культури дорослих членів родини, можливостями його реалізації, характером взаємин і мірою узгодженості батьків у питаннях виховання, їхніми індивідуальними особливостями – темпераментом, моральними якостями, комунікативними здібностями, станом здоров'я, а отже, загальним і власним досвідом виховання дітей, ціннісними орієнтаціями, їхньою ієрархією. Усвідомленість батьками себе як вихователів охоплює: ціннісні орієнтації подружжя (сімейні цінності); батьківські настановлення й очікування; батьківське ставлення; батьківські почуття; батьківські позиції; батьківську відповідальність; стиль сімейного виховання. Невпевненість батьків, неправильне виховання дітей загострюють взаємини в сім'ї і негативно впливають на дитину, гальмують ефективність допомоги в її розвитку. Допомога в розвитку дитини означає створення таких умов, за яких її фізіологічні, емоційні та інтелектуальні потреби задовольнятимуться достатньою мірою і на необхідному якісному рівні. Результат такого виховання – здоров'я дитини, її щастя і благополуччя.

Взагалі, інститут сім'ї можна вважати першою та основною ланкою між суспільством та індивідом, які постійно взаємодіють. Рівень розвитку суспільства відбивається на сімейних стосунках, а сімейні стосунки впливають на соціальну позицію людини. Гармонійне та здорове суспільство починається із щасливої та здорової сім'ї. Сьогодні інститут сім'ї переживає суттєві складнощі: руйнуються сімейні відносини, підвищується ризик розлучень, знижуються виховні функції сім'ї, не підтримуються сімейні традиції, росте рівень дитячої бездоглядності та безпритульності, діти вимушені зростати в неповних сім'ях з усіма негативними наслідками цього явища, загострюється проблема насильства в сім'ї. Така ситуація обумовлена, з одного боку, зміною морально-етичних орієнтирів, зокрема, знецінення сімейних цінностей, втрати престижу сімейного способу життя, а з іншого – викликане негативним впливом економічної кризи. За умов переважної тенденції на взяття громадських шлюбів та невлаштованості молоді відбувається зменшення частки приросту молодих подружніх пар. Втрачено національні традиції багатодітності. З підвищенням рівня позашлюбних народжень, а також через збільшення кількості розлучень, помітно зросла чисельність неповних сімей, які є досить уразливими щодо ризику бідності і потребують соціального захисту та дієвої підтримки з боку держави.

Сім'я не виконує повною мірою виховної функції у зв'язку з відсутністю цілеспрямованої, поетапної, організованої системи підготовки майбутніх батьків до виконання соціальних ролей чоловіка і дружини, батька і матері; відсутністю умов для підвищення свого загальнокультурного і педагогічного рівня. Більше половини опитаних сімей вважають, що вони не володіють необхідними психолого-педагогічними знаннями. У сучасних умовах суттєвих змін зазнає виховна функція сім'ї. Характерна для минулого чітка визначеність суспільних пріоритетів, громадські ідеали та життєві перспективи, створювали вагоме підґрунтя, відповідно до якого вибудовувалося людське життя загалом та виховання дітей зокрема. Соціальне

оточення контролювало і підтримувало процес засвоєння таких ціннісних орієнтацій, що сприяло стабільності сімейної системи. Засоби масової інформації, культура і мистецтво мали єдину ідеологічну і світоглядну спрямованість, що підсилювало вплив визначених державою моральних ідеалів на індивідуальну свідомість. Сім'ї залишалося тільки засвоїти і відтворити те, що вимагалося державою. У більшості людей така ситуація породжувала відчуття захищеності й стабільності.

Сьогодні виконання батьками виховної функції ускладнюється необхідністю зміни пріоритетів і методів виховання. Традиційні уявлення про те, що слухняність і скромність є позитивними якостями, суперечать вимогам «суспільства конкуренції», яке вимагає прояву ініціативи, самовпевненості, здатності протистояти тискові авторитетів. Орієнтація суспільства на розвиток ринкових відносин у сфері виробництва, комп'ютеризацію засобів виробництва та більшу відкритість для інтеграції в нашу культуру інших культур висувають на перше місце прагнення батьків бачити свою дитину в майбутньому комерсантом або програмістом, що спричинює надання переваги вихованню в дітей прагматичності, раціональності, волі до успіху.

Можливості реалізації українською сім'єю виховної функції вкрай обмежені й через зниження загального культурно-освітнього рівня більшості населення. Сучасні батьки мало уваги надають підвищенню своєї педагогічної культури. Не можна не зважати й на те, що методи і засоби виховання, засвоєні батьками з власного дитинства, вже не спрацьовують. Неспроможність батьків налагодити контакти з дітьми, створити сприятливі умови для їх сімейного виховання, призводить до роз'єднання представників старшого і молодшого покоління, негативно позначаючись на формуванні та розвитку зростаючої особистості.

На виховну функцію сім'ї негативно впливають нуклеаризація, послаблення родинних зв'язків, зменшення у батьків можливостей щодо спілкування і контролювання дітей, значна зміна стандартів поведінки, сімейних цінностей протягом життя одного покоління; переоцінка досвіду сімейного життя, зменшення кількісного складу сімей, зниження можливостей батьківського впливу на дітей.

Зважаючи на існування цілого комплексу проблем, які переживає інститут сім'ї, для їх вирішення має здійснюватися не тільки профілактична робота, але й цілий комплекс заходів, спрямованих на подолання існуючих проблем та надання допомоги сім'ям, які потрапили у складні життєві обставини.

Освітні заходи у сфері сімейних взаємин – це одна з головних потреб суспільства і засіб відродження інституту сім'ї.

В системі освіти і науки України, молоді та спорту здійснюються заходи щодо: – організації сімейного відпочинку шляхом проведення щорічних родинних фестивалів, конкурсів, змагань;

- проведення наукових та соціологічних досліджень з питань сім'ї; забезпечення роботи сімейних клубів за місцем проживання;

- видання методичних посібників, інформаційних матеріалів з питань планування сім'ї, прав і обов'язків подружжя, відповідальності батьків за виховання дітей.

Разом з тим, реалії сьогодення засвідчують про необхідність здійснення нагального комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на здійснення соціальної роботи з сім'єю, для цього мають здійснюватися освітні, інформаційні заходи, спрямовані на підвищення престижу сім'ї в Україні.

Виконання цих завдань має відбуватися в комплексі, бути складовою цілісної державної політики в галузі освіти, педагогічної науки, а також з плідною взаємодією з громадськими організаціями, діяльність яких спрямовано на поліпшення становища різних категорій сімей, надання їм соціальних послуг.

Потребою часу є систематична й послідовна педагогізація батьківської громадськості, оскільки члени сім'ї є першими вихователями дитини. Тому у навчально-виховному процесі необхідно враховувати, що вплив сім'ї на підростаючу

особистість залежить від багатьох факторів, а саме: склад сім'ї (повна – неповна, наявність членів старшого покоління); побутові умови; морально-псхологічний клімат; соціальна орієнтація; загальна культура; забезпечення єдності вимог до дитини усіх членів сім'ї; характер спілкування батьків із дитиною; єдність сімейних інтересів.

Цілеспрямована робота має проводитися у двох напрямках:

- педагогічна просвіта батьків з використанням сучасних форм і методів роботи;
- активне залучення до виховної роботи з дітьми в рамках класу, школи.

Процес взаємодії сім'ї та школи буде ефективним за умови дотримання учителем початкової школи таких правил та вимог: у спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування, нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі, довірі та співпраці; формування згуртованого батьківського колективу, виховувати соціально-правову відповідальність батьків за виховання дітей; довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їхньої педагогічної культури й активності виховання; учитель початкової школи повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини; систематично та цілеспрямовано забезпечувати наступність у розв'язанні виховних завдань; створювати оптимальні умови для оволодіння батьками системою психолого-педагогічних знань у галузі сімейного виховання тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ф. С. Арват та ін., *Родинно-сімейна енциклопедія*. Київ, Україна: Богдана, 1996, 438 с.
2. І. Д. Бех, «Дві експериментально-виховні стратегії – два етапи розвитку педагогічної науки», *Педагогіка і психологія*, № 3, с. 5–15, 2000.
3. Т. Виноградова, «Взаємодія батьків і педагогів – необхідна умова для виховання нового покоління», *Педагогічна скарбниця Донеччини*, № 2, с. 51–52, 2003.
4. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків, 2002.
5. 2. Захаренко О. А. Школа: з неї все починається / О. А. Захаренко // Під прапором ленінізму. – 1987. – № 9.
6. 3. Захаренко О. А. Школа – центр виховання на селі / О. А. Захаренко // Грані творчості : кн. для вч. / відп. ред. М. Д. Ярмаченко. – К., 1990.
7. 4. Бех І. Д. Виховання особистості. Сходження до духовності. – К. : Либідь, 2006.
8. Балтіна О.Б. Особливості прояву толерантності в педагогічному спілкуванні. – Режим доступу: http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/12416
9. Гурова О. М. Роль емоцій у процесі формування толерантності. http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3247/pdf
10. Декларація принципів толерантності (Генеральна конференція ЮНЕСКО, 16.11.1995). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text

Гуменюк Ірина,
практичний психолог
Ходоровецького ліцею

Профілактика тривожності та дезадаптації у дітей засобами когнітивно-поведінкової терапії в освітньому середовищі

У тезах розглянуто можливості застосування когнітивно-поведінкового підходу для профілактики тривожності та дезадаптації у дітей в умовах освітнього середовища. Окреслено ефективні техніки роботи з тривожними станами та їх практичне використання у діяльності психолога.

Ключові слова: тривожність, дезадаптація, діти, когнітивно-поведінкова терапія, освітнє середовище, саморегуляція, емоційний розвиток, психологічна підтримка.

The tezes examine the possibilities of applying cognitive-behavioral approach for the prevention of anxiety and maladjustment in children within the educational environment. Effective techniques for working with anxiety and their practical application in psychological practice are outlined.

Keywords: anxiety, maladjustment, children, cognitive behavioral therapy, educational environment, self-regulation, emotional development, psychological support.

Сучасні умови розвитку українського суспільства, зокрема вплив воєнних подій, соціальної нестабільності та змін у системі освіти, зумовлюють зростання рівня тривожності серед дітей різного віку. Тривожність виступає одним із провідних факторів, що ускладнює процес адаптації учнів до освітнього середовища, впливає на їхню навчальну діяльність, міжособистісну взаємодію та загальний емоційний стан. Це, у свою чергу, може призводити до дезадаптації, що проявляється у зниженні навчальної мотивації, уникненні навчальної діяльності, труднощах у спілкуванні та поведінкових порушеннях.

У психологічній науці тривожність розглядається як емоційний стан, що виникає у відповідь на реальну або уявну загрозу та супроводжується когнітивними, емоційними і фізіологічними реакціями. Особливістю дитячої тривожності є її тісний зв’язок із когнітивними процесами, зокрема з формуванням неадаптивних переконань, негативних автоматичних думок і викривлень мислення (катастрофізація, узагальнення, фільтрація негативного досвіду) [1].

Ефективним підходом до профілактики тривожності та дезадаптації у дітей є когнітивно-поведінкова терапія, яка базується на взаємозв’язку думок, емоцій і поведінки. У межах цього підходу передбачається, що зміна неадаптивних когніцій сприяє нормалізації емоційного стану та формуванню більш адаптивних моделей поведінки [2].

У практиці роботи з учнями важливим є використання простих, зрозумілих і доступних технік, які можуть бути інтегровані в освітній процес. Значний профілактичний потенціал мають дихальні вправи, спрямовані на зниження рівня фізіологічного збудження та стабілізацію емоційного стану. Регулярне використання таких вправ дозволяє дітям навчитися контролювати власні реакції у стресових ситуаціях.

Ефективними є також техніки заземлення, які сприяють фокусуванню уваги на теперішньому моменті та зниженню інтенсивності тривожних переживань. Вони допомагають дитині відновити відчуття безпеки, зменшити рівень внутрішньої напруги та підвищити здатність до саморегуляції. Техніки переключення уваги, у свою чергу, дозволяють зменшити фіксацію на негативних думках і переживаннях, сприяють формуванню більш адаптивних способів реагування.

Практичний досвід роботи з тривожними дітьми в освітньому середовищі свідчить про доцільність системного використання зазначених технік як у індивідуальній, так і в груповій роботі. Зокрема, впровадження коротких вправ саморегуляції під час навчального процесу, проведення психологічних хвилинок, а також навчання дітей базовим навичкам емоційної самодопомоги сприяють зниженню рівня тривожності та покращенню адаптації до шкільного середовища.

Важливою умовою ефективності профілактичної роботи є міждисциплінарна взаємодія психолога, педагогів та батьків. Залучення педагогів до використання елементів когнітивно-поведінкового підходу у повсякденній роботі з учнями дозволяє забезпечити послідовність і системність впливу. Формування підтримувального освітнього середовища, яке враховує емоційні потреби дитини, є важливим чинником профілактики дезадаптації.

Отже, застосування когнітивно-поведінкових технік в освітньому середовищі є ефективним напрямом профілактики тривожності та дезадаптації у дітей. Використання таких підходів сприяє розвитку навичок саморегуляції, підвищенню емоційної стійкості та формуванню адаптивної поведінки. Інтеграція КПТ у практику роботи психолога та педагога створює умови для гармонійного розвитку особистості дитини в сучасних умовах.

Список використаних джерел та літератури

1. Beck J. S. Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond. 2nd ed. New York: Guilford Press, 2011. 391 p.
2. Kendall P. C. Child and Adolescent Therapy: Cognitive-Behavioral Procedures. 4th ed. New York: Guilford Press, 2017. 512 p.
3. Clark D. A., Beck A. T. Cognitive Therapy of Anxiety Disorders: Science and Practice. New York: Guilford Press, 2010. 628 p.
4. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ: Академвидав, 2016. 456 с.
5. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
6. Міністерство освіти і науки України. Концепція Нової української школи. Київ, 2016.

Дрогобицький Ігор,
викладач кафедри теорії та методики навчання
Івано-Франківського ОІППО,
кандидат історичних наук,
магістр богослів'я (KUL)

Краєзнавство як чинник формування ціннісних орієнтирів молоді (з досвіду роботи 79-го куреня УПЮ імені В. Липинського станиці Івано-Франківськ НСОУ Пласт)

Молодіжні організації є одним із визначальних чинників впливу на процес формування ціннісних орієнтацій молоді. Виховна система Пласту має за мету формування всебічно розвиненої особистості на основі усвідомленого сприйняття цінностей національного, громадянського та духовно-релігійного вимірів. Краєзнавство виступає одним із дієвих засобів безпосереднього привнесення у молодіжне середовище відповідних цінностей, а, також, їхнє поглиблення та розвиток.

Ключові слова: цінності, духовність, Пласт, виховання, особистість, рух Опору, краєзнавство, етнографія.

Ціннісна складова є визначальним чинником постання особистості. Процес формування «людини з великої букви» є головним завданням педагогіки як науки. Проте осягнення цієї ключової мети освітянської діяльності безпосередньо стосується не тільки установ вітчизняного педагогічного простору, але й цілого спектру організацій, які формують структуру тканини сучасного вітчизняного громадянського суспільства.

Вагоме значення серед останніх відводиться молодіжним організаціям та рухам. У матеріалі увага зосереджується на окремих складових діяльності структурних одиниць Національної Скаутської Організації «Пласт» [4].

У процесі реалізації окремих етапів виховної праці з підростаючим поколінням на базі 79-го куреня Уладу Пластового Юнацтва імені В. Липинського Івано-Франківської станиці Пласту масштабно використовується краєзнавчий компонент. Зокрема у справі національно-патріотичного виховання окреслюються і забезпечуються, окрім інших, такі ціннісно-орієнтаційні напрямні як духовно-релігійний, історико-етнографічний та еколого-географічний.

Стосовно першого акцент робиться на привнесення у працю із юнацтвом наративів пов'язаних із відомими духовно-релігійними локаціями, зокрема, монастирського осідку в с. Маняві. Його початки датуються періодом пізнього

Середньовіччя – початком Нової доби та пов'язуються із стараннями Йова Княгиницького (1550–1621 рр.), За однією із гіпотез монастир є місцем захоронення гетьмана Івана Виговського.

В околицях Манявського скиту цікавими є урочище «Блаженний Камінь» (легендарне місце першопочатку монашого життя) та урочище «Монастирські сади», сама назва якого засвідчує, що скит виконував роль не тільки духовно-релігійного та культурного, але й господарсько-економічного центру.

Крім цього до виховної праці, спрямованої на розвиток духовно-релігійної сфери ціннісних орієнтацій юнацтва відносяться парафіяльні храми окремих населених пунктів сучасної Солотвинської ОТГ. Відзначимо, що у межах центру територіальної громади – селищі Солотвин у XIX – першій половині XX ст. діяли римо-католицька та єврейські громади. Так, станом на 1938 р. Солотвин був осідком 1907 осіб єврейської спільноти, а представників римо-католицької конфесії нараховувалося 296 [5, с. 35]. Історична доля означених релігій та конфесій слугує дієвим прикладом формування знань та орієнтацій у згаданому ціннісному векторі.

Слід відзначити також, що Солотвин є «малою батьківщиною» одного із свізасновників Пласту – Івана Чмоли, який народися тут 6.03.1892 р. у сім'ї судді Симеона Чмоли та Кароліни з родини Бунцлів. У селищі до цього часу є обістя з якого походив І. Чмола.

Легендарність Івана Чмоли визначається, окрім іншого, спрямованістю його життєвого шляху на реалізацію національної мети у вияві суверенної української держави. Він безпосередньо був причетний до збройної боротьби за суверенітет у якості осаула Товариства Українських Січових Стрільців у Львові, команданта зорганізованої в серпні 1914 р. у Львові сотні УСС та полковника корпусу Київських Січових Стрільців (м. Київ).

У історичному контексті акцент у виховній праці з молоддю робиться також на використання наративу національно-визвольного Руху Опору середини XX ст. Важливою у цьому плані є, для прикладу, полонина «Малиновище». У літі 1944 р. тут базувалися тактичні відділи (курені та окремі сотні) Української Повстанської Армії-«Захід»(УПА-З). Звідси здійснювалося їхнє переміщення через лінію нацистсько-радянського фронту в запілля «совітів», зокрема до лісового масиву «Чорний ліс».

Події національно-визвольного руху середини XX ст. мають стосунок до багатьох локацій у регіоні. З пол. Малиновище уможливлюється вихід до околиць с. Стара Гута та г. Шиворис на схилах якої відтворено повстанську криївку другої половини 1940-х.

Загалом ж варто відзначити, що територія Солотвинщини була місцем запеклої боротьби загонів УПА-З, а згодом і збройного підпілля ОУН (б) із радянською тоталітарною системою. 24 листопада 1944 р. відбувся напад відділу УПА безпосередньо на Солотвино, яке на той час мало статус районного центру. У результаті було захоплено приміщення районного відділення НКВС і звільнено 22-х зарештованих. Схожі події мали місце і в згодом – 27 липня 1945 р. [1, с. 118].

Із регіоном безпосередньо пов'язані визначні особи збройної та підпільної боротьби із радянською владою. Серед них – Ольга Степанівна Головінська (1919 р.н., м. Солотвино − літо 1949 р., с. Стара Гута) студентка Львівського медичного університету; одна із організаторок Українського Червоного Хреста (УЧХ) УПА-З та мережі підпільних лікарень; референт УЧХ Надвірнянського надрайонного проводу ОУН (1947−1949 рр.).

У м. Солотвино, збереглося місце поховання Ігоря Дячишина «Іскри» – курінного куреня «Сивуля» тактичного відтинку (ТВ) «Чорний ліс» воєнної округи (ВО) IV «Говерля» УПА-Захід, сотника, кавалера Бронзового Хреста Бойової заслуги та Срібного Хреста Бойової Заслуги II-го класу. І. Дячишин, служив у легіоні «Нахтігаль». Із липня 1943 р. виконував обов'язки командира сотні куреня Української Народної Самооборони «Гайдамаки». Згодом організував і очолив сотню «Верховинці», а

восени 1944 р. – згаданий вище курінь. Загинув 8.10.1946 р. разом із стрільцем супроводу «Чорноморцем» [2, с. 10].

Відзначимо, що життєва постава та життєвий шлях представників згаданого покоління є одним із прикладів для формування у середовищі підростаючого покоління належних громадянських устремлінь.

Невід'ємним чинником національно-патріотичного виховання є усвідомлення краси «малої Батьківщини». Етнографічна «колористика» регіону є одним із знарядь у процесі формування відповідного ціннісного наративу. У етнографічному плані Солотвинщина виступає північно-східною межею ареалу Бойківщини. Про це свідчить традиційна матеріальна на духовна культура населення, як також і назви окремих населених пунктів (хутір Бойки біля с. Манява). Південно-західна частина регіону межує із східними кордонами обширу Гуцульщини (межа між Солотвинщиною та Надвірнянщиною).

Не менш значущим в означеному векторі є використання еколого-натуралістичного чинника. Означений регіон географічно розташований у межах т. зв. Манявського низькогір'я – своєрідної межі між рівнинною частиною Івано-Франківщини та передгір'я одного із масивів Східних Карпат – Ґорган. Визначальною річкою у вказаній місцевості є Бистриця-Солотвинська із притоками (р. Манявка, р. Плоска тощо). Її витоки – район Сивульського хребта, найвища вершина якого, як також і Ґорган узагалі, – г. Сивуля Велика (1836 м.). Виходи на гірські хребти Ґорган є невідємною складовою не тільки фізичного тренування, але й формування естетичного сприйняття краси природи.

Відзначимо, що окреслені напрямні, реалізація яких здійснюється із використанням краєзнавчого чинника, є одними із визначальних у системі формування цілісної особистості. А це безпосередньо пов'язано метою Пласту – «виховувати молодь як свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільноти» [3]. Відзначимо, що це є визначальним чинником збереження і розвитку національної спільноти у сьогоденні та прийдешності.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрусяк, В. «Різун». Відтинок «Чорний Ліс» Звіт місяць липень (постій, 11.8.1945). В кн.: Літопис УПА. Основна серія. Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1990. Т. 18. Карпатська група УПА «Говерля» Кн. І.: Звіти та офіційні публікації. С. 118.

2. Драбчук І. Командири українських повстанців: Історико-біографічний довідник Івано-Франківськ: Ярина, 2018. С. 10.

3. Мета Пласту. URL: https://plast.org.ua/about-purpose/

4. Про Пласт. URL: https://plast.org.ua/about/

5. Шематизм всего клир греко-католицької Епархії Станиславівскої на рік Божий 1938. Станиславів: Союзна друкарня, накладом клира єпархіального, 1938. Річник XXXVI. URL: https:// https://dlibra.kul.pl/dlibra/publication/16129/edition/15348/content.

Дунець Мирослава,
асистент вчителя початкових класів
Новоушицького ліцею

Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховання особистості школяра

У статті теоретично обґрунтовано проблему взаємодії сім'ї та школи як важливої умови ефективності виховного процесу. Обґрунтовано, що виховання дітей у сім'ї та школі – це нероздільний процес із єдиною метою, який зорієнтований не лише на спільні зусилля ЗЗСО та сім'ї у вихованні школярів, а й на їх виховну взаємодію у цьому процесі. Його здійснення передбачає єдино спрямовану співпрацю у взаємозалежній діяльності в системі стосунків батьків і педагогів. Зроблено висновок, що ефективність усієї виховної системи освітнього закладу забезпечується насамперед взаємодією учителів із батьками учнів, утвердженням батьків у якості суб'єктів цілісного виховного процесу.

Ключові слова: взаємодія сім'ї та школи; педагогічна культура батьків; виховний процес; напрями взаємодії сім'ї та школи; завдання учителя у роботі з батьками.

У сучасних умовах розвитку демократичного суспільства триває модернізація системи вищої освіти, яка супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії та практиці. Необхідно повною мірою враховувати нові вимоги до підготовки педагогічних кадрів, зокрема професіоналів нової генерації з конкурентоздатним рівнем кваліфікації. Такі зміни є важливим засобом інноваційного оновлення вітчизняної системи педагогічної освіти, оскільки спрямовують майбутніх учителів початкової школи на виховну діяльність у нових умовах розвитку шкільної галузі.

Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи досліджені у наукових працях Н. Бібік, О. Біди, І. Демченко, О. Демченко, Т. Зорочкіної, Л. Коваль, О. Комар, Л. Красюк, С. Мартиненко, М. Марусинець, І. Осадченко, Г. Пономарьової, Р. Пріми, О. Савченко, Л. Хомич, І. Шапошнікової та ін. Дослідники одностайні щодо актуальності модернізації ґрунтовної теоретико-практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи згідно з інноваційними вимогами реформування освітньої галузі.

Велике значення у розв'язанні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до взаємодії із сім'єю молодшого школяра мають фундаментальні дослідження І. Звєрєвої, О. Калюжної, Л. Києнко-Романюк, Г. Наумчук, І. Савченко, Л. Синютка, І. Трубавіної, Т. Ушеніної та ін.

Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховної роботи з сім'єю молодшого школяра розкрито в дослідженнях О. Барвінського, Л. Красномовець, А. Макаренка, В. Постового, О. Савченко, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Щукіної та ін.

На винятковій ролі взаємодії з батьками у створенні ефективних умов навчання у початковій школі наголошено в дослідженнях О. Алєко, Т. Алєксєєнко, Н. Андрущенко, М. Бевзюк, О. Безлюдного, Л. Бунної, Т. Виноградової, О. Гноєвської, Н. Дудник, Л. Зінченко, А. Колишкіної.

За родинно-сімейною енциклопедією «педагогічна культура батьків» – це складова загальної культури людини, яка втілюється в творчій виховній діяльності і сприяє формуванню духовно багатої і всебічно розвинутої особистості. Рівень сформованості педагогічної культури є визначальним у роботі вихователя, вчителя та виховній діяльності батьків; характеризує зміст їхніх взаємин з дітьми; забезпечує самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення особи шляхом засвоєння набутого людством досвіду виховання молодих поколінь.

У педагогічному словнику для молодих батьків В. Постового зазначено, що педагогічна культура батьків характеризується певною сумою знань з психології, педагогіки, фізіології, гігієни тощо; вміннями та навичками, набутими в процесі виховання дітей та догляду за ними, здатністю синтезувати інформацію, що надходить з різних джерел, оволодівати методами сімейного виховання. Педагогічна культура батьків у різних життєвих ситуаціях може виявлятися в комплексі або окремих її складових.

В. Титаренко, розглядає педагогічну культуру батьків як сукупність специфічних механізмів і засобів, володіння якими робить сім'ю здатну організувати виховний процес і керувати ним відповідно до певних вимог. І. Гребенніков наголошує на тому, що педагогічна культура батьків –це сукупність педагогічної підготовленості і певних властивостей, якостей батьків і матерів, що відображають ступінь їх зрілості як вихователів та виявляються в процесі сімейного виховання. Формування педагогічної культури, починається з дитинства й триває протягом усього життя, найбільш активно воно формується в наступності досвіду поколінь щодо виховання дітей, у педагогічній освіті, педагогічній самоосвіті, сімейному та громадському вихованні дітей.

Співпраця школи та батьківської громадськості забезпечує створення для дитини в школі позитивного природного середовища, в якому розвиваються вміння, творчі здібності, нахили дитини.

Досвід роботи школи з батьками дає можливість стверджувати, що: ознайомлення батьків із змістом та методикою навчально-виховного процесу, психолого-педагогічна освіта батьків, залучення батьків до спільної діяльності, допомога батьківської громадськості та школи родинам, які потрапили в складні життєві обставини, залучення до співпраці різних установ, організацій – це шлях до створення міцної шкільної родини, яка здатна забезпечити дітям щасливе дитинство, відкриття талантів, здійснення мрій, спрямування молодого покоління на шлях особистого успіху.

Сьогодні в суспільстві багато говорять і пишуть про сім'ю та школу, визнаючи їх як найголовніші джерела розвитку дитини. Дитина для сім'ї – неоціненний скарб, для школи – основа діяльності. «Всі ми вийшли із дитинства», - цей знаменитий вислів Сент-Екзюпері говорить про те, що сім'я дає можливість засвоїти основні норми моралі, опанувати навички спільної праці, сформувати життєві плани, естетичні смаки. Споконвічно в сім'ї формується індивідуальність дитини.

Батьки – найголовніші вихователі і вони найперші, хто відповідає перед власним сумлінням, народом, державою, за якість виховання своїх дітей. Діти – продовжувачі не тільки батьківського роду, а й соціального ладу. І від того, які духовні та моральні цінності закладуть у їхні душі сім'я та суспільство, залежатиме майбутнє всього народу. У сім'ї та школи спільна мета – виховати всебічно розвинену, гармонійну особистість, здатну реалізувати себе в професійному, громадському і сімейному житті.

Кінцевий результат спільної виховної діяльності сім'ї та школи – сформовані в дитини потреби в здоровому способі життя, розвинений інтелект, широкий усебічний розвиток, інтелігентність у спілкуванні, естетичне сприйняття світу, розуміння відповідальності за подальшу долю суспільства та держави.

Досягти цього можливо лише за умови, коли в школі створене і належно функціонує єдине виховне середовище, коли педагоги і батьки поділяють всю відповідальність за майбутнє дитини, коли сім'я та школа діє за принципом єдності слова і діла. Саме єдності, взаєморозуміння, взаємодії нерідко сьогодні досягти сім'ї та школі досить важко. Протиріччя цієї проблеми походять із того, що загальний освітній рівень батьків неухильно підвищується, а це спричиняє впевненість у непогрішності їхньої педагогічної позиції. Однак практична діяльність педагогів та психологів постійно зустрічається з низьким рівнем психолого-педагогічної культури батьків.

Якщо батьки бачать, що дитина в школі стає успішною, що розкриваються здібності дитини, що дитина задоволена, життєрадісна, то і відношення до школи стає доброзичливим, зникає відчуття напруги та непорозуміння. Звичайно, що так відбувається не з усіма сім‘ями. Іноді не один рік клопіткої педагогічної діяльності потрібно пройти, щоб достукатись до батьківських сердець та спрямувати їх на шлях взаєморозуміння.

В основі педагогічного та психологічного навчання батьків лежать такі основні правила:

- кожна дитина має власні здібності, обдарування і ми зможемо їх розвинути;
- ніколи не порівнювати дітей в їх успіхах чи невдачах, кожна дитина неповторна і індивідуальна;
- опиратись на принцип досягнення успіху, не згадувати того, що вже в минулому, рухатися вперед до поставлених цілей;
- учень, вчитель - сім‘я – рівноправні партнери впродовж всіх років навчання дитини в школі.

Вся робота з батьками учнів відбувається в тісній взаємодії педагогів школи та соціально-психологічної служби. Звичайно, що найбільш тісно в умовах школи-інтернату співпрацюють соціально-психологічна служба школи, вихователі, класні керівники.

Найбільш дієвими напрямками в роботі з батьками учнів є:

1. Ознайомлення з умовами життя сім‘ї, її психологічними кліматом, особливостями поведінки дитини.
2. Вивчення рівня педагогічної культури батьків.
3. Виявлення труднощів, які відчувають батьки.
4. Ознайомлення з позитивним досвідом сімейного виховання з метою його поширення.
5. Здійснення колективного, диференційованого та індивідуального педагогічного впливу на батьків на основі ретельного аналізу.
6. Допомога батькам у підвищенні їхньої педагогічної культури, організації родинного життя як джерела самовиховання дитини.
7. Залучення батьків до участі, організації цікавої та змістовної позакласної діяльності.
8. Участь батьків в управлінні школою, збагаченні матеріальної бази закладу.
9. Поширення досвіду роботи з батьками.
10. Створення банків науково-методичної інформації з проблем сім‘ї, сімейного виховання.

Соціально-психологічна служба школи постійно працює над тим, щоб мати найточніші дані про умови виховання дитини в сім‘ї, а тому в її арсеналі такі методи дослідження сім‘ї:

- спостереження;
- бесіда;
- тестування;
- анкетування;
- діагностика;
- ділові ігри;
- аналіз дитячих малюнків про сім’ю;
- аналіз робіт дітей на творчих виставках;
- аналіз побажань дітей із скриньки «Довіри»;
- аналіз творів про сім’ю;
- індивідуальні співбесіди;
- демонстрування відеоматеріалів, слайдів, інтернет-сайтів.

І. Бех вважає, що «ефективність сімейного виховання навіть за наявності позитивних умов залежить від психолого-педагогічної культури батьків, від уміння

визначити основні напрями виховної роботи з дітьми, зосередити увагу на тих сторонах особистісного розвитку дитини, які не можуть бути забезпечені іншими виховними ситуаціями».

Т. Цуркан зазначає, що теоретичне осмислення і методичне вирішення проблеми формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї та школи безумовно сприятиме входженню дитини в суспільство, конструктивній спрямованості процесу накопичення нею соціального досвіду й формуванню ціннісних настановлень.

Для педагогічного колективу, зокрема для вихователів, які в школі-інтернаті для дитини є мамою і татом, допомога соціального педагога, практичного психолога є неоціненною. Адже діти протягом навчального періоду приходять в різні класи, поповнюють учнівські колективи з першого по десятий клас. І як важливо мати рекомендації спеціалістів по організації роботи з учнями, які вливаються в класний колектив, як потрібно знати умови проживання дитини в сім'ї, її характер, звички, уподобання. Навіть в школах для обдарованих дітей, де в основному діти виховуються в благополучних, хороших сім'ях, педагоги зустрічаються із дуже складними долями дітей. Нерідко дитина пережила розлучення батьків, трагічну загибель рідних, ув'язнення, від'їзд батьків за кордон по причині відсутності працевлаштування і т.п. Всі ці причини, без сумніву, впливають на внутрішній світ дитини, і, навіть, при загальному благополуччі – доброму навчанні, активності в житті класу, школи, виконанні всіх доручень, успішності в творчій діяльності, в дитини нерідко глибоко в очах тривога, сум, що не може не хвилювати вихователів, класних керівників.

Саме завдячуючи роботі соціального педагога та практичного психолога, такі діти не відчувають своєї обділеності, не комплексують, повертаються в дитинство, відчувають свій захист, знають, що дорослі, які їх оточують, це їхні захисники.

Часто батьки, які з різних життєвих обставин розлучаються, навіть не здогадуються, яку травму наносять своїм дітям, особливо, якщо це діти-підлітки чи юнаки. В цьому віці діти набагато важче переносять такі ситуації в сім'ях. З одного боку вони страждають, бо не можуть вплинути на батьків, а з другого намагаються вести себе в школі так, як нічого не трапилося, їм соромно сказати про це будь-кому з однокласників. Мудрий вихователь, класний керівник тісно співпрацюючи з соціально-психологічною службою, завжди знайдуть шляхи виходу з такої життєвої ситуації з найменшими потрясіннями для внутрішнього світу дитини.

В таких складних випадках педагоги школи на чолі із фахівцями соціально-психологічної служби керуються правилами:

- педагог – це та людина, яка любить дітей, володіє педагогічною майстерністю, пробуджує в дитячому серці прагнення до життя, вселяє віру у власні сили, налаштовує на позитив;
- педагог немає права дозволити прорости в своєму серцю почуттю зневіри в дитину;
- учитель завжди має захищати дитину, поважати її почуття;
- учитель має бути доброзичливим, мудро вирішувати різні життєві ситуації в класі;
- перш ніж прийняти рішення, що торкається особистості дитини, порадься з фахівцем, дирекцією школи;
- класний колектив – це вимір мудрості і професіоналізму класного керівника, в класному колективі комфортно має бути всім учням.

Однією з традиційних форм роботи з батьками учнів залишається відвідування сім'ї школяра. Вдаючись до цієї форми роботи ми дотримуємося ряду вимог: відвідування сім'ї має бути плановим (2 рази на рік); відвідувати сім'ї всіх учнів, а не лише тих, хто має певні складності в навчально-виховному процесі, завчасно попереджувати та узгоджувати день, час візиту до сім'ї, бути якісно підготовленим до зустрічі з батьками, завжди розпочинати розмову із позитивних сторін дитини, а вже

потім з дотриманням тактовності говорити про труднощі, вести мову про спільні дії у подоланні цих труднощів.

До відвідування сімей найчастіше залучаються вихователі, соціальний педагог, практичний психолог, класні керівники, вчителі.

Батьківські збори – і сьогодні залишаються дієвою формою роботи школи та родини. Проведення батьківських зборів забезпечує згуртування батьківського колективу, виховує соціально-правову відповідальність батьків за виховання дітей, сприяє забезпеченню єдності виховних впливів школи і сім'ї на вихованців, сприяє підвищенню авторитету як школи, так і батьків. Звичайно, коли батьківські збори проходять нетрадиційно, це зближує педагогів і батьківську громадськість, а тому ми практикуємо такі форми проведення батьківських зборів:

- творчі звіти учнівського колективу перед батьками;
- родинні зустрічі учнів та батьків відповідно до обраної теми;
- батьківські збори на лоні природи, батьківський куліш;
- батьківські збори у формі презентацій сімей, їх традицій, сімейних реліквій, умінь;
- батьківські збори татусів;
- батьківські збори у формі прес-конференцій вчителів-предметників із подальшого проведення індивідуальних консультацій по підготовці учнів до закінчення школи.

Стратегія взаємодії сім'ї і школи, вважає Т. Виноградова, має будуватися на системі педагогічних ідей, які є ключовими та актуальними для певного ЗЗСО, а система реалізації всього процесу позначатися багатоаспектним характером. Педагоги під час розроблення цієї стратегії мають передбачити проблеми, які є актуальними для окремих сімей, вибудовувати роботу з батьками на випереджальному принципі, готувати батьків до розуміння відносин з дітьми та їхніх проблем. Важлива роль у цьому відводиться пропагуванню педагогічних знань з метою підвищення педагогічної освіти батьків.

Взаємодією сім'ї і школи Т. Кравченко розглядала як природний зв'язок двох соціокультурних інститутів, який ґрунтується на їх активній взаємній зацікавленості, дієвому впливові один на одного як способі існування, де кожний вкладає в спільну справу (соціалізацію дітей шкільного віку) те, в чому його участь уявляється найбільш корисною і продуктивною. Взаємодія передбачає певною мірою рівнозначний взаємовплив об'єктів один на одного й рівномірний їх розвиток.

Досить важливою ланкою успішної взаємодії сім'ї та школи є дієвий батьківський комітет та його лідер – голова батьківського комітету. Коли в школі дієвий батьківський осередок, то багато важливих питань життєдіяльності школи вирішуються позитивно і якісно. Батьки школи є учасниками всіх загальношкільних урочистостей та повсякденних справ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Криницька Р.Я. Родинне виховання та його вплив на особистісний розвиток. – http://ukrkniga.org.ua/ ukrkniga-text/806/1/

2. Спілкуємося й діємо: Навч.-метод. посіб./ Ж.В. Савич, О.В. Безпалько. – К.: Наш час, 2006.

3. Мерзлякова О. Інтерактивні заняття з батьками. – К.: Шкільний світ, 2008.

4. Ляльчук Г.Д. Мандруємо в сімейній спільноті// Психологічна газета. – 2007. - № 16.

5. Нижник Г. Стежиною батьківської мудрості// Психолог довкілля. – 2010. - № 10.

6. Ф. С. Арват та ін., Родинно-сімейна енциклопедія. Київ, Україна: Богдана, 1996, 438 с.

7. І. Д. Бех, «Дві експериментально-виховні стратегії – два етапи розвитку педагогічної науки», Педагогіка і психологія, № 3, с. 5–15, 2000.

8. Т. Виноградова, «Взаємодія батьків і педагогів – необхідна умова для виховання нового покоління», Педагогічна скарбниця Донеччини, № 2, с. 51–52, 2003.

9. В. М. Оржеховська та ін., Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі. Харків, Україна: Точка, 2007.

10. В. Г. Постовий, Педагогічний словник для молодих батьків. Київ, Україна: ДЦССМ, 2002.

11. І. О. Сиса, «Взаємодія школи і сім'ї у вихованні та розвитку учнів початкових класів», Таврійський вісник освіти, № 4(56), с. 162–167, 2016.

12. Н. В. Стаднік, «Взаємодія сім'ї і школи: сутність, принципи, напрями, способи реалізації», на звітній наук.-практ. конф. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. Івано-Франківськ, Україна: «НАІР», 2014, Вип. 4, с. 231–234.

Єлісєєва Владлена,
практичний психолог ЗДО № 2 «Зайчик»
Старокостянтинівської міської ради

Психологічна безпека закладу дошкільної освіти як умова формування резильєнтності дитини в умовах сучасних викликів

У статті обґрунтовано значення психологічної безпеки закладу дошкільної освіти як базової умови формування резильєнтності дитини. Показано, що дошкільна освіта є першим інституційним простором, у якому дитина здобуває досвід довіри, емоційного саморегулювання, взаємодії з однолітками та прийняття дорослими. Окреслено провідні напрями діяльності практичного психолога у створенні безпечного освітнього середовища: діагностичний супровід, профілактика дезадаптації, психоедукація батьків і педагогів, розвиток соціально-емоційних навичок та кризова підтримка.

Ключові слова: дошкільна освіта, практичний психолог, психологічна безпека, резильєнтність, емоційний розвиток, дитина дошкільного віку, освітнє середовище, взаємодія з родиною.

The article substantiates the importance of psychological safety in preschool education as a basic condition for the development of child resilience. Preschool education is considered the first institutional space where a child acquires experience of trust, emotional self-regulation, peer interaction and acceptance by adults. The paper outlines the key areas of a preschool psychologist's work in building a safe educational environment: diagnostic support, prevention of maladjustment, psychoeducation for parents and teachers, development of social-emotional skills and crisis support.

Keywords: preschool education, psychologist, psychological safety, resilience, emotional development, preschool child, educational environment, family interaction.

Вступ.

Сучасна дошкільна освіта в Україні дедалі виразніше розглядається не лише як підготовчий етап до школи, а як самостійний і надзвичайно чутливий період становлення особистості. Саме в дошкільному віці дитина вперше входить у ширший соціальний простір, де поряд із сім'єю з'являються нові дорослі, правила співжиття, спільна діяльність, норми взаємодії, способи вираження почуттів і переживання власної значущості. Новий Закон України «Про дошкільну освіту» акцентує на цілісному розвитку дитини, її благополуччі, безпечному освітньому середовищі та партнерстві всіх учасників освітнього процесу [1]. У Законі України «Про освіту» окремо визначено функціонування психологічної служби в системі освіти, що підкреслює інституційну важливість психологічного супроводу розвитку дитини [2]. За цих умов дошкільна освіта постає першим інституційним простором, у якому формується не тільки пізнавальна активність, а й базове відчуття безпеки, довіри до світу, себе та інших людей.

Актуальність теми посилюється сучасними викликами, з якими стикаються українські діти: воєнний стан, вимушені переміщення, порушення звичних рутин, дефіцит емоційної стабільності в родині, інформаційне перевантаження, тривожність дорослих. Дослідники освітніх втрат у дошкільній освіті переконливо доводять, що дефіцит своєчасної психологічної, медичної, методичної та інформаційної підтримки у сенситивні періоди розвитку має довготривалі наслідки для подальшого навчання і соціалізації дитини [6]. У цьому контексті поняття психологічної безпеки виходить за

межі захисту від прямої загрози і охоплює якість повсякденного досвіду дитини: передбачуваність режиму, емоційне прийняття, повагу до її гідності, відсутність приниження, право на помилку, підтримку у переживанні складних емоцій.

Для практичного психолога закладу дошкільної освіти ця проблематика є не периферійною, а професійно визначальною. Психолог працює на стику індивідуальних потреб дитини, виховного потенціалу сім'ї, педагогічної культури колективу та нормативних вимог до освітнього середовища. Саме тому створення психологічно безпечного простору не може зводитися лише до окремих занять із дітьми або реагування на вже наявні труднощі. Йдеться про цілісну систему профілактичної, просвітницької, консультативної та корекційно-розвивальної роботи, яка формує умови для становлення резильєнтності як здатності дитини відновлюватися, зберігати внутрішню рівновагу та адаптуватися до змін. Мета статті – розкрити значення психологічної безпеки закладу дошкільної освіти як умови формування резильєнтності дитини та визначити провідні напрями діяльності практичного психолога у цьому процесі.

Основна частина.

Базовий компонент дошкільної освіти у новій редакції визначає дошкільну освіту як ціннісний простір гармонійного, збалансованого й цілісного розвитку дитини, у якому важливими є не лише знання та вміння, а й емоційне благополуччя, соціальна компетентність, здатність до взаємодії, довіра до дорослого та готовність до самовираження [4]. У цьому документі чітко простежується антропоцентричний підхід: дитина розглядається як активний суб'єкт розвитку, а не лише об'єкт навчального впливу. Така логіка безпосередньо виводить нас на проблему психологічної безпеки, адже будь-який розвиток у ранньому та дошкільному віці відбувається через стосунки. Якщо дитина систематично переживає осуд, ігнорування, порівняння, крик, хаотичність вимог або емоційну холодність, вона витрачає психічний ресурс не на пізнання світу, а на самозахист. Натомість у приймаючому середовищі з'являється можливість для гри, ініціативи, символізації переживань, розвитку мовлення, довільної поведінки та соціальної відкритості.

Психологічна безпека в закладі дошкільної освіти доцільно розуміти як такий стан організації освітнього середовища, за якого дитина не боїться бути собою, не очікує приниження чи відкидання, відчуває стабільність правил і водночас має простір для емоційного вираження. Це поняття включає щонайменше чотири взаємопов'язані виміри: безпеку взаємин, безпеку самовираження, безпеку розвитку та безпеку допомоги. Безпека взаємин проявляється у доброзичливій комунікації дорослих із дитиною, чутливості до її сигналів, повазі до індивідуального темпу адаптації. Безпека самовираження означає право дитини говорити про страх, злість, сором або смуток без ризику бути висміяною. Безпека розвитку передбачає педагогічно доцільні вимоги, які відповідають віковим можливостям, а безпека допомоги – упевненість, що у складній ситуації дорослий не покарає за переживання, а підтримає і допоможе впоратися з ним.

У такому розумінні психологічна безпека стає основою формування резильєнтності. Сучасні українські дослідники психологічної стійкості дитини дошкільного віку наголошують, що резильєнтність не зводиться до "вродженої витривалості" або індивідуальної сили характеру [7]. Вона формується в системі підтримувальних стосунків, у досвіді подолання посильних труднощів, у ситуаціях, коли дорослий допомагає назвати емоцію, зрозуміти переживання, знайти спосіб дії й повернути відчуття контролю. Отже, психологічно безпечне середовище не ізолює дитину від усіх викликів, а створює умови для їхнього конструктивного проживання. Саме тому резильєнтність у дошкіллі варто розглядати як процес поступового зміцнення внутрішніх і зовнішніх ресурсів дитини: емоційної саморегуляції, довіри до значущого дорослого, досвіду успішного подолання, соціальної підтримки та позитивного образу "я можу".

Провідна роль у створенні такого середовища належить не одному фахівцеві, а всій команді закладу. Водночас саме практичний психолог є тим спеціалістом, який професійно бачить приховані психологічні ризики та може перевести загальні декларації безпеки у конкретні алгоритми взаємодії. Положення про психологічну службу у системі освіти України визначає завдання психолога через збереження і зміцнення психічного здоров'я, сприяння повноцінному особистісному розвитку, профілактику дезадаптації та надання психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу [3]. Для закладу дошкільної освіти це означає не лише індивідуальні консультації або діагностику, а насамперед системну роботу з освітнім середовищем як таким.

Практичний психолог у ЗДО виконує щонайменше п'ять стратегічних функцій. Перша – діагностико-аналітична. Вона охоплює спостереження за адаптацією дітей, аналіз міжособистісного клімату в групі, виявлення ознак тривожності, емоційної напруги, ізоляції, агресивних реакцій, регресивної поведінки, труднощів сепарації від батьків. Особливо цінним у дошкіллі є не тест як такий, а систематичне включене спостереження у природних для дитини ситуаціях гри, їжі, режимних моментів, взаємодії з однолітками і дорослими. Друга функція – профілактична. Вона передбачає попередження дезадаптації, булінгових моделей взаємодії, емоційного перевантаження, надмірної жорсткості з боку дорослих. Третя – корекційно-розвивальна, спрямована на формування емоційної грамотності, навичок співпраці, здатності просити про допомогу, переносити фрустрацію і завершувати конфлікт без руйнування взаємин.

Четверта функція психолога – консультативно-просвітницька. Саме вона дозволяє зробити психологічну безпеку спільною цінністю педагогів і батьків, а не приватною справою окремого фахівця. У реальній практиці психолог часто стикається з тим, що джерелом дитячої тривожності стає не одна подія, а накопичення непомітних для дорослих чинників: присоромлення під час їжі, порівняння з іншими дітьми, вимога "не плакати", знецінення страху, відсутність права на вибір, неузгоджені очікування сім'ї та вихователя. Тому психоедукація дорослих має бути конкретною й прикладною: як говорити з дитиною про емоції; як реагувати на істерику без приниження; як підтримати дитину під час тривоги; чому тілесне покарання та психологічний тиск руйнують довіру; як не плутати дисципліну з жорстким контролем. У цьому аспекті цінним є сучасний досвід розроблення методичних матеріалів для психологічного супроводу батьків та формування їхньої резильєнтності, адже психічний стан дорослого безпосередньо впливає на емоційну стабільність дитини [8].

П'ята функція – координаційна та кризова. Психолог у дошкільному закладі має виступати своєрідним фасилітатором командної взаємодії, коли йдеться про адаптацію новоприбулих дітей, підтримку дітей із досвідом втрати чи переміщення, супровід дітей з особливими освітніми потребами, реагування на різкі зміни у поведінці. Кризова компетентність не означає, що психолог працює лише з гострими травматичними станами. Значно частіше вона проявляється у вмінні вчасно побачити ранні маркери неблагополуччя: порушення сну, відмову від гри, соматичні скарги без медичного підґрунтя, зростання контролюючої поведінки, мовчазну відстороненість, нав'язливе чіпляння за дорослого. Чим раніше ці сигнали розпізнаються і стають предметом делікатної міжфахової взаємодії, тим меншим є ризик закріплення дезадаптивних реакцій.

Формування резильєнтності в умовах закладу дошкільної освіти потребує не разових акцій, а продуманої щоденної практики. Для дитини дошкільного віку ключовими механізмами зміцнення психологічної стійкості є ритуал, повторюваність, тілесна заземленість, гра, емоційне віддзеркалення з боку дорослого та досвід посильної самостійності. Саме тому надзвичайно важливими є сталі маршрути дня, передбачувані правила, куточки усамітнення, сенсорні паузи, "словник емоцій" у групі, спільні ігри на кооперацію, вправи на дихання й повернення уваги до тіла. Коли дитина

щодня переживає маленькі епізоди успіху, має право на вибір між кількома прийнятними варіантами, отримує допомогу у вербалізації внутрішніх станів і бачить, що конфлікт можна вирішити словами, вона накопичує досвід внутрішньої опори. Саме такий досвід у подальшому стає підґрунтям для стійкості перед більшими життєвими викликами.

Особливе місце в цій системі посідає гра. У дошкільному віці гра є не «паузою між серйозними справами», а провідним способом символічного опрацювання переживань. Через гру дитина відтворює, переструктуровує і поступово контролює те, що в реальному житті могло бути для неї надто сильним або незрозумілим. Підтримуючи сюжетно-рольову, тілесно-рухову, образотворчу та терапевтичну гру, психолог і педагоги створюють простір безпечного переживання тривоги, злості, безсилля, ревнощів, страху розлуки. Саме тут дорослий може м'яко моделювати нові способи дії: просити про підтримку, домовлятися, чекати черги, повертатися до контакту після конфлікту, завершувати розпочате. Інакше кажучи, у грі дитина вчиться не лише адаптуватися до середовища, а й внутрішньо його осмислювати.

Не менш важливим є партнерство із сім'єю. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку підкреслює нерозривність розвитку дитини та середовища, у якому вона живе, а отже, ефективність будь-якої психологічної роботи істотно зростає, коли сім'я і заклад діють не в режимі взаємних претензій, а в режимі спільної відповідальності [5]. Для психолога це означає побудову не контрольної, а партнерської комунікації з батьками. Батьки мають відчувати, що психолог не оцінює їхнє батьківство, а допомагає зрозуміти дитину. Практично це реалізується через індивідуальні консультації, короткі психоедукаційні зустрічі, тематичні пам'ятки, групи батьківської підтримки, спільні ритуали «садок-дім», узгодження способів реагування на тривогу чи агресію дитини. В умовах тривалого суспільного стресу підтримка батьківської резильєнтності стає одним із непрямих, але дуже дієвих шляхів зміцнення психологічної безпеки дитини [8].

Окремої уваги потребує період первинної адаптації дитини до закладу дошкільної освіти. Саме в ці тижні найвиразніше проявляється якість психологічної безпеки середовища, адже дитина переживає подвійне навантаження: з одного боку, вона освоює новий режим, простір і правила, а з іншого – проживає досвід тимчасового розлучення з близькими дорослими. Для одних дітей адаптація проходить відносно м'яко, для інших супроводжується регресом поведінки, плаксивістю, соматичними скаргами, зниженням апетиту, труднощами засинання, униканням контакту. У цій ситуації психологу важливо працювати не з окремим симптомом, а з усією системою стосунків навколо дитини. Показовими є не лише реакції самої дитини, а й готовність вихователя бути емоційно доступним, здатність батьків витримувати власну тривогу, узгодженість ритуалів прощання і зустрічі, відсутність тиску у форматі "не плач, ти вже великий". Добре організована адаптація стає для дитини першим досвідом успішного входження в нове середовище, а отже – важливим підґрунтям подальшої резильєнтності.

Для оцінювання психологічної безпеки закладу дошкільної освіти практичному психологу важливо спиратися на систему зрозумілих індикаторів. До них можна віднести емоційний тон взаємодії в групі, способи встановлення меж і правил, характер реагування дорослого на помилку чи небажану поведінку, наявність у дитини простору для вибору, якість включення кожної дитини у спільну діяльність, частоту ситуацій виключення або стигматизації. Не менш промовистими є мовні маркери дорослих: чи домінують звертання в наказовому, присоромлювальному, загрозливому форматі, чи натомість педагогічна комунікація будується через пояснення, підтримку, домовленість, спільний пошук рішення. Психологу доцільно аналізувати не тільки індивідуальну поведінку дітей, а й "мову середовища" загалом, оскільки саме вона задає норму того, як у закладі дозволено переживати, помилятися, просити про допомогу та відновлювати порушений контакт.

У сучасному дошкіллі питання психологічної безпеки нерозривно пов’язане з інклюзивним підходом. Дитина з особливими освітніми потребами, мовленнєвими труднощами, сенсорними особливостями, досвідом травматичних подій або нестандартним темпом адаптації особливо гостро реагує на негнучкість середовища. Там, де дорослі очікують “зручної” поведінки без урахування індивідуальних особливостей, зростає ризик вторинної травматизації, відкидання або формального включення без реального прийняття. Завдання психолога полягає в тому, щоб допомогти команді побачити за проблемною поведінкою її функцію: захист від перевантаження, спробу відновити контроль, сигнал про втому, потребу в структурі чи додатковому емоційному контакті. Інклюзивність у цьому сенсі є не лише організаційним принципом, а показником зрілості психологічно безпечного середовища, у якому відмінність не карається, а враховується як умова повноцінної участі кожної дитини в житті групи.

Суттєвою складовою роботи психолога є професійна підтримка педагогічного колективу. Навіть високі стандарти дошкільної освіти не реалізуються автоматично, якщо вихователь діє на межі виснаження, емоційно ізольований або не має навичок саморегуляції. Тому практика коротких супервізійних зустрічей, рефлексивних міні-семінарів, розбору складних випадків без культури звинувачення є важливою не менше, ніж робота безпосередньо з дітьми. Психолог може допомагати педагогам бачити різницю між «неслухняністю» і сигналом перевантаження, між «маніпуляцією» і пошуком прив’язаності, між «лінощами» і страхом невдачі. Коли педагог отримує інструменти для кращого розуміння дитячої поведінки, він рідше вдається до жорстких, автоматичних або принижувальних форм впливу. А отже, підвищення психологічної компетентності дорослих прямо впливає на відчуття безпеки дітей.

Практика формування резильєнтності в ЗДО буде результативнішою, якщо психолог вибудовує роботу циклічно. Перший етап – спостереження і виявлення ресурсів та ризиків у групі. Другий – спільне з педагогами визначення пріоритетних завдань: наприклад, зниження тривожності під час ранкового прийому, покращення емоційної лексики дітей, налагодження безконфліктних переходів між видами діяльності. Третій – упровадження коротких регулярних практик: ритуалів зустрічі, вправ на самозаспокоєння, ігор на кооперацію, історій про емоції, відновлювальних пауз після конфліктів. Четвертий – робота з батьками для перенесення підтримувальних моделей у домашнє середовище. П’ятий – повторне спостереження і корекція підходів. Така циклічність дозволяє уникнути формалізму і робить психологічну допомогу реально вбудованою у щоденне життя закладу.

Ще одним актуальним виміром психологічної безпеки є інформаційна та сенсорна екологія середовища. Сучасна дитина нерідко приходить до закладу вже перевантаженою швидкою зміною вражень, фоновими тривожними новинами, надмірною екранною стимуляцією або напругою дорослих розмов удома. У такій ситуації навіть добре побудований освітній процес може виявитися для неї надто інтенсивним, якщо не враховано потреби в паузах, сповільненні, повторюваності й тілесній регуляції. Практичний психолог може допомогти колективу усвідомити, що психологічна безпека створюється не тільки словами підтримки, а й темпом дня, акустичним фоном, кількістю подразників, чергуванням активності та відпочинку, можливістю побути наодинці без соціального тиску. Саме такі на перший погляд дрібні організаційні рішення часто визначають, чи відчуватиме дитина середовище як ресурсне, чи як виснажливе.

Варто підкреслити ще один принциповий аспект: психологічно безпечне середовище визнає право дитини на голос. У дошкільній практиці це не означає відмову від дорослого керівництва, але передбачає уважне ставлення до дитячої думки, згоди, небажання, уподобань і переживань. Коли дорослий запитує дитину, що її налякало, що їй допомагає заспокоїтися, як їй зручніше долучитися до діяльності, він фактично навчає її усвідомлювати себе та будувати контакт без насильницького

підкорення. Для психолога підтримка дитячого голосу є важливим інструментом профілактики безпорадності. Дитина, яку чують, швидше формує відчуття суб'єктності, а це один із ключових чинників резильєнтності. Навпаки, досвід постійного ігнорування або знецінення власних сигналів послаблює довіру до себе і підсилює залежність від зовнішньої оцінки.

На рівні щоденної організації життя групи це означає впровадження невеликих, але системних практик: ранкових кіл з емоційною перевіркою стану, передбачуваних переходів між активностями, коротких ритуалів завершення дня, відновлювальних розмов після конфлікту, візуальних підказок для правил взаємодії, м'яких способів повернення уваги замість різкого окрику. Практичний психолог може не тільки пропонувати такі інструменти, а й допомагати адаптувати їх до конкретної групи, віку дітей, стилю роботи вихователя, особливостей закладу. Цінність цих практик у тому, що вони не потребують окремого "психологічного часу", а вбудовуються у звичайний ритм життя ЗДО. Саме через повторювані мікродії психологічна безпека переходить із рівня декларації на рівень культури повсякденності.

Ефективність роботи щодо формування психологічної безпеки та резильєнтності доцільно оцінювати не лише за відсутністю кризових проявів, а й за позитивною динамікою повсякденного функціонування дитини. Такими показниками можуть бути зменшення напруги під час ранкового прийому, поява ініціативи в грі, зростання здатності звертатися по допомогу словами, покращення взаємодії з ровесниками, зниження частоти афективних зривів, швидше відновлення після фрустрації. Для психолога важливо фіксувати навіть невеликі зміни, адже в дошкільному віці саме вони свідчать про поступове зміцнення внутрішніх ресурсів. Таким чином, психологічно безпечне середовище стає не абстрактною характеристикою "хорошого садочка", а вимірюваною практикою підтримки дитячого розвитку.

Український контекст воєнного часу додатково змінює зміст роботи практичного психолога у ЗДО. За програмними матеріалами UNICEF, ментальне здоров'я та психосоціальна підтримка дітей і сімей залишаються одним із ключових напрямів допомоги в Україні, що підтверджує необхідність міжсекторального підходу до благополуччя дитини [9]. Для дошкільної освіти це означає, що психологічна безпека не може будуватися ізольовано від питань фізичної безпеки, комунікації в кризових ситуаціях, збереження контакту з родинами, які пережили переміщення або втрату, підтримки педагогів, які також живуть в умовах хронічного стресу. Дитина дуже тонко зчитує емоційний стан дорослого, тому виснажений, тривожний або емоційно «заморожений» педагог мимоволі стає чинником нестабільності. Отже, дбати про психологічну безпеку дітей неможливо без турботи про психоемоційний стан самих фахівців.

З огляду на це практичному психологу важливо працювати не лише «знизу», від окремих дитячих труднощів, а й «по горизонталі» – із культурою закладу. Культура психологічної безпеки в ЗДО виявляється в тому, як у колективі говорять про дитину, як пояснюють її складну поведінку, чи допускають осуд і ярлики, чи визнають емоційні потреби не менш значущими, ніж організаційний порядок. Якщо в закладі побутує установка «головне, щоб дитина не заважала», простір безпеки руйнується навіть за зовнішньої дисципліни. Якщо ж у центрі уваги перебуває питання «що зараз відчуває дитина і як ми можемо їй допомогти?», тоді з'являється справжня педагогіка підтримки. Саме психолог може ініціювати таку професійну оптику через супервізійні обговорення, аналіз складних кейсів, короткі командні рефлексії після кризових епізодів.

Отже, психологічна безпека закладу дошкільної освіти є не додатковою «комфортною опцією», а базовою умовою повноцінного розвитку дитини. У ній з'єднуються державні стандарти, професійна відповідальність психологічної служби, педагогічна культура закладу, партнерство з родиною та щоденний досвід дитини.

Саме в дошкіллі закладаються первинні моделі ставлення до себе, до іншого і до світу як безпечного або небезпечного місця. Тому роль практичного психолога полягає не лише в наданні допомоги, коли проблема вже стала очевидною, а в архітектурі такого середовища, де дитина набуває ресурсів для стійкого, гнучкого і людяного входження у складний сучасний світ.

Висновки.

Психологічна безпека закладу дошкільної освіти є системоутворювальною умовою формування резильєнтності дитини, оскільки саме в перший інституційний період життя закладаються моделі довіри, способи емоційного реагування, досвід взаємодії з дорослими й однолітками, відчуття власної цінності та можливості впливати на ситуацію. Безпечне освітнє середовище не можна звести тільки до відсутності загроз; воно охоплює стабільність, прийняття, повагу до гідності дитини, можливість висловлювати почуття та своєчасно отримувати підтримку.

У цих умовах діяльність практичного психолога в ЗДО набуває стратегічного характеру. Психолог виступає не лише консультантом, а організатором і координатором системи профілактики, підтримки та розвитку: від спостереження за адаптацією дітей і супроводу складних випадків до психоедукації педагогів і батьків, розвитку соціально-емоційних навичок та формування культури уважного ставлення до дитячих переживань. Особливої ваги така діяльність набуває в умовах сучасних українських викликів, коли дитина потребує не епізодичної допомоги, а стійкої мережі дорослих, здатних бути для неї джерелом опори.

Перспективним напрямом подальшого осмислення проблеми є розроблення і впровадження в закладах дошкільної освіти цілісних моделей психологічно безпечного середовища, що поєднують стандарти якості освітнього процесу, кризову чутливість, підтримку родини, інклюзивний підхід і турботу про психоемоційний ресурс педагогів. Саме така модель дозволить розглядати дошкільну освіту не тільки як простір підготовки до школи, а як середовище збереження дитинства, підтримки психічного здоров'я й формування внутрішньої стійкості особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Воронов В. А., Гавриш Н. В., Канішевська Л. В., Піроженко Т. О., Рейпольська О. Д., Сисоєва С. О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку. Київ: ФОП Ференец В. Б., 2020. 44 с.
2. Піроженко Т. О., Соловйова Л. І., Карабаєва І. І., Гурковська Т. Л., Федорчук О. І. Психологічна стійкість дитини дошкільного віку: визначення та підтримка розвитку. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025.
3. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3788-20 (дата звернення: 21.04.2026).
4. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: наказ МОН України від 22.05.2018 № 509. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0885-18 (дата звернення: 21.04.2026).
5. Про нову редакцію Базового компонента дошкільної освіти: наказ МОН України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 21.04.2026).
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 21.04.2026).
7. Сисоєва С. О., Рейпольська О. Д. Освітні втрати в дошкільній освіті як передумова подальших освітніх втрат. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2023. Т. 5, № 2. С. 1–5. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5203.
8. Сухіна І. В. Методичні основи психологічного супроводу батьків дітей з ООП: формування резильєнтності: практичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 114 с.
9. UNICEF Ukraine Programme Briefs 2025. Mental Health and Psychosocial Support. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/programme-briefs (дата звернення: 21.04.2026).

Желдак Оксана,
викладач кафедри суспільно-гуманітарної освіти,
КНЗ КОР «Київського обласного інституту
післядипломної освіти педагогічних кадрів»

Формування основ кіберстійкості у дітей раннього віку: Педагогіка партнерства в запобіганні «екранній залежності» та першим проявам цифрової агресії

У статті досліджено механізми формування кіберстійкості у дітей дошкільного віку через реалізацію Концепції цифрової гігієни та розвиток педагогіки партнерства. Проаналізовано вплив цифрового середовища сім'ї на виникнення екранної залежності та ранніх проявів кібербулінгу, а також визначено стратегічні шляхи взаємодії родини, закладу освіти та суспільства в умовах повоєнного відновлення України.

Ключові слова: кіберстійкість, дошкільна освіта, цифрова гігієна, педагогіка партнерства, кібербулінг, екранна залежність, повоєнне відновлення, цифрове середовище.

The article explores the mechanisms for developing cyber-resilience in preschool children through the implementation of the Digital Hygiene Concept and the advancement of partnership pedagogy. It analyzes the impact of the family's digital environment on the emergence of screen addiction and early manifestations of cyberbullying, while identifying strategic ways for interaction between family, educational institutions, and society during Ukraine's post-war recovery.

Keywords: cyber-resilience, preschool education, digital hygiene, partnership pedagogy, cyberbullying, screen addiction, post-war recovery, digital environment.

Вступ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складним поєднанням масштабної цифровізації та викликів, зумовлених збройною агресією рф. В умовах повоєнного відновлення формування ціннісних орієнтирів особистості починається з наймолодшого віку, де цифрова складова стає визначальною. Проблема кібербулінгу перестала бути прерогативою середньої та старшої школи. Сьогодні ми спостерігаємо «омолодження» цифрової агресії, що бере початок у дошкільному дитинстві. Стаття присвячена аналізу механізмів формування кіберстійкості через призму Концепції цифрової гігієни та педагогіки партнерства, що об'єднує зусилля сім'ї, закладу освіти та громади.

Основна частина

1. Цифрове середовище в сім'ї дошкільника як первинний фактор впливу.

Цифрове середовище сучасної родини часто формується стихійно. За даними досліджень, понад 60% дітей дошкільного віку мають безперешкодний доступ до гаджетів. Сім'я є першим інститутом, де дитина засвоює моделі поведінки в мережі. Проте, в умовах стресу, викликаного війною, батьки часто використовують гаджет як «цифрову няньку» або засіб швидкої дистракції (відволікання) під час повітряних тривог. Це створює ризик формування екранної залежності — стану, при якому дитина втрачає інтерес до реальної взаємодії, що стає підґрунтям для емоційної глухоти та майбутньої цифрової агресії.

2. Концепція цифрової гігієни та кібербулінг у дошкіллі: від теорії до практичних кейсів

Цифрова гігієна в дошкільному віці — це не лише обмеження часу за екраном, а цілісна система етичних та безпекових норм, що формують «імунітет» до деструктивного контенту. У контексті кібербулінгу ми розглядаємо це як профілактику агресії, яка в ранньому віці має специфічну форму: діти ще не пишуть гнівних постів, але вони копіюють моделі «хейту» через ігрові додатки або повторюють риторику

батьків, почуту під час споживання новин.

Специфіка кібербулінгу в дошкільному середовищі: Кейси

Дитячий кейс «Цифрова ізоляція»: Під час гри в популярні онлайн-платформи (наприклад, Roblox або ігри-пісочниці) група дітей може цілеспрямовано не приймати однолітка до свого віртуального «світу» або «банити» його через нижчий рівень ігрових навичок. Це формує первинний досвід соціального виключення.

Кейс «Модельна агресія»: Дитина переглядає мультфільми, де головний герой висміює інших (т.зв. «пранки»). У садочку дитина починає таємно знімати на телефон вихователя або інших дітей, намагаючись «створити контент», що часто межує з приниженням гідності.

Кібербулінг щодо педагогів та батьків: Невидима загроза

Часто об'єктом цифрового цькування в дошкіллі стають самі педагоги з боку батьків, або навпаки.

- **Булінг педагога в батьківських чатах:** Поширення неперевіреної інформації, скріншотів, вирваних з контексту, або публічне обговорення особистого життя вихователя у месенджерах (Viber/Telegram). Це пряме порушення професійної етики та психологічного комфорту працівника.
- **Конфлікти між батьками:** Використання спільних чатів для з'ясування особистих стосунків, що перетворює цифрове середовище закладу на токсичний простір.

Шляхи вирішення: Комплексна стратегія для закладу освіти

Для ефективної протидії ми пропонуємо впровадження **«Екосистеми цифрової безпеки закладу»**, що включає три рівні роботи:

А. Для дітей: Методика «Цифрового світлофора»

- **Червоний:** Контент з агресією, незнайомці в мережі, прохання надіслати фото.
- **Жовтий:** Ігри з рекламою, відео без дорослих — потребує обговорення з мамою чи вихователем.
- **Зелений:** Розвивальні ігри, відеозв'язок з рідними, пізнавальні мультфільми.
  Практика: Впровадження STEAM-занять, де діти самі малюють «безпечний інтернет» або створюють колажі про правила поведінки з гаджетами.

Б. Для батьків: Проєкт «Цифровий детокс та просвіта»

- **Воркшопи «Smart-батьківство»:** Навчання налаштуванню батьківського контролю, але з акцентом на довірі, а не на шпигунстві.
- **Прийняття «Маніфесту батьківського чату»:** Чіткі правила спілкування в месенджерах (заборона переходу на особистості, графік повідомлень, модерація з боку адміністрації). Це дозволяє уникнути хаотичної цифрової агресії.
- **Консультації з медіапсихологом:** Як пояснити дитині дипфейки або агресивну рекламу, не лякаючи її.

В. Для працівників закладу: Юридичний та психологічний захист

- **Тренінги з кібербезпеки:** Навчання розпізнаванню маніпуляцій та алгоритм дій згідно з **Наказом МОН №1646**. Кожен вихователь повинен знати: скріншот образливого повідомлення є доказом для адміністративного реагування.
- **Кейс-менеджмент:** Створення внутрішнього протоколу реагування на кібербулінг, де прописано, як діяти, якщо конфлікт вийшов у публічну площину (соціальні мережі).
- **Цифрова гігієна педагога:** Формування культури «цифрового сліду». Педагог має розуміти, як його активність у мережі впливає на його професійний авторитет.

Співпраця «Сім'я – Освіта – Суспільство» як інструмент подолання викликів

Основний виклик — це брак єдиного розуміння «норми» в мережі. Вирішення полягає в **синергії:**

Сім'я забезпечує емоційний фільтр (дитина не боїться розповісти батькам про побачене).

Освіта надає методичний інструментарій (вихователь інтегрує цифрову гігієну в щоденні заняття).

Суспільство (громада, правоохоронні органи, розробники контенту) створює безпечну інфраструктуру та правову відповідальність.

Отже, подолання кібербулінгу в дошкіллі — це не боротьба з гаджетами, а виховання культури поваги, яка транслюється через екран так само, як і в реальному житті. Педагогіка партнерства в цьому контексті стає єдиним дієвим механізмом, що дозволяє перетворити цифрову загрозу на простір для розвитку та безпечного пізнання світу.

3. Виклики повоєнного відновлення та цифрова безпека: багаторівневий аналіз

Процес повоєнного відновлення України супроводжується глибокими соціально-психологічними трансформаціями, які безпосередньо впливають на цифрову поведінку учасників освітнього процесу. Ми виділяємо три ключові групи викликів, що потребують негайного вирішення через призму педагогіки партнерства.

Психоемоційна дестабілізація та «трансфер агресії»

Війна призвела до підвищення загального рівня тривожності та агресивності в суспільстві. У дітей дошкільного віку це часто проявляється через «вторинну травматизацію» — спостереження за емоційними реакціями дорослих на новини в гаджетах.

- **Виклик:** Використання цифрового простору як клапана для виходу стресу. Дошкільники, копіюючи дорослих, починають використовувати мову ворожнечі (hate speech) в ігрових чатах або під час дистанційних занять, навіть не розуміючи значення слів.
- **Приклад:** Дитина-переселенець стає об’єктом насмішок у груповому чаті садочка через «іншу» вимову або специфічний контент на фоні під час відеодзвінків.
- **Шлях вирішення:** Впровадження травма-інформованого навчання (trauma-informed care). Заклади мають проводити вебінари для батьків «Як обговорювати війну в цифрі», навчаючи їх фільтрувати контент, який бачить дитина, та пояснювати складні речі простою мовою без агресії.

Цифрова віктимізація батьків та педагогів

Повоєнне суспільство характеризується загостренням конфліктів усередині громад. Батьківські чати та соціальні мережі стають «полем битви».

- **Виклик (Кібербулінг педагога):** Батьки, перебуваючи у стані хронічного стресу, схильні до деструктивної критики вихователів у месенджерах. Будь-яка методична помилка або технічний збій під час «дистанційки» перетворюється на публічне цькування працівника закладу.
- **Виклик (Конфлікти батьків):** Поділ на тих, хто «виїхав», і тих, хто «залишився», часто виливається в агресивні дискусії в закритих групах садочка, що руйнує освітнє середовище.
- **Приклад:** Поширення в місцевих Facebook-групах маніпулятивних дописів про «неналежне виконання обов'язків» вихователем без надання доказів, що призводить до професійного вигорання та звільнення фахівців.
- **Шлях вирішення:** Розробка та прийняття Корпоративної етики цифрової взаємодії закладу. Адміністрація закладу (згідно з Наказом МОН №1646) має чітко регламентувати правила модерації чатів, де перехід на особистості тягне за собою тимчасове обмеження доступу або залучення комісії з розгляду випадків булінгу.

Інформаційна вразливість в умовах кібервійни

У період відновлення цифрові загрози з боку країни-агресора не зникають, а

стають більш витонченими.

Виклик: Використання дитячих ігрових платформ для збору даних або поширення дезінформації. Малі діти, не маючи сформованої кібергігієни, можуть випадково розголосити місцеперебування батьків або критичних об'єктів.

Приклад: Рекламні вставки в дитячих іграх, що закликають «сфотографувати вікно» за ігрові бонуси.

Шлях вирішення: Співпраця з кіберполіцією та громадськими організаціями (суспільний сектор тріади). Заклади освіти мають стати хабами цифрової грамотності, де батьки отримують чек-листи перевірки налаштувань приватності на гаджетах дітей.

Системні шляхи вирішення для закладу освіти

Для подолання цих викликів ми пропонуємо інтегровану модель «Кібербезпека 360°»:

1.Для працівників (Професійний рівень):

- Створення «Банку сценаріїв» реагування на кіберхейт.
- Тренінги з медіарезистентності: як не реагувати на провокації в мережі та документувати факти цифрового насильства для юридичного захисту.

2.Для батьків (Просвітницький рівень):

- Цифрові кав'ярні – неформальні зустрічі, де обговорюються не «гроші на ремонт», а психологія дитини в інтернеті.
- Спільне створення з педагогами «Кодексу поваги в месенджері».

3.Для суспільства (Інституційний рівень):

- Лобіювання на рівні територіальних громад створення безпечних зон цифрового розвитку для дітей, де професійно моніториться контент.
- Впровадження програм психологічної реабілітації для жертв кібербулінгу (як дітей, так і вчителів).

Висновок: Повоєнна безпека України починається не лише з кордонів, а й з кожного смартфона в руках дошкільника чи повідомлення в батьківському чаті. Лише через партнерство, де вчитель захищений законом, батьки – знаннями, а дитина – увагою дорослих, ми зможемо сформувати стійке до зовнішніх і внутрішніх загроз цифрове суспільство.

4. Модель взаємодії «Сім'я – Освіта – Суспільство» як цілісна екосистема цифрової безпеки

У контексті повоєнного відновлення України взаємодія за формулою «Сім'я – Освіта – Суспільство» перестає бути формальною вимогою і стає стратегічною необхідністю. Кожен елемент цієї тріади виступає гарантом захисту від кібербулінгу на різних рівнях: від індивідуального (дитина) до професійного (педагог) та інституційного (заклад освіти/держава).

Рівень «Сім'я – Освіта»: Педагогіка довіри та спільні правила

Головний виклик тут — подолання «обвинувальної» позиції, коли батьки звинувачують садочок у конфліктах дітей, а педагоги — батьків у неналежному нагляді за гаджетами.

Кібербулінг батьків щодо педагогів (кейс): Поширення в батьківських чатах маніпулятивних повідомлень про професійну некомпетентність вихователя через його особисті фото чи публікації в соцмережах.

Шлях вирішення: Впровадження **«Хартії цифрової взаємодії»**. Заклад розробляє внутрішній документ, який підписують батьки при вступі. Він регламентує: години спілкування в месенджерах, заборону на скріншотування та публічне обговорення приватного життя працівників.

Кібербулінг серед дітей (кейс): Дитина приносить у садочок планшет і демонструє групу в Telegram, де висміюють іншу дитину за її зовнішній вигляд.

Шлях вирішення: Спільні тренінги **«Батьківський патруль у мережі».** Педагоги навчають батьків користуватися інструментами «Family Link» та пояснюють, як ідентифікувати ознаки того, що дитина стала жертвою або агресором (зміна апетиту,

тривожність після використання гаджета).

Рівень «Освіта – Суспільство»: Юридичний захист та фахова підтримка

Освітня установа не повинна залишатися наодинці з цифровими загрозами. Суспільство (у особі громади, поліції та наукових установ) має забезпечувати інфраструктуру захисту.

Булінг працівників закладу з боку громадськості (кейс): Хейт-кампанія у місцевих Facebook-спільнотах проти адміністрації закладу через впровадження інноваційних (STEAM) методик, які сприймаються консервативною частиною громади як «зайві».

Шлях вирішення: Створення **Кризової медіа-групи** при інститутах підвищення кваліфікації. Науково-педагогічні працівники (як експерти) мають надавати методичну та психологічну підтримку закладам, що опинилися під цифровим тиском.

Інституційний рівень: Використання можливостей **Кіберполіції** для проведення інтерактивних занять не лише для дітей, а й для технічного персоналу закладу щодо захисту персональних даних вихованців.

Рівень «Сім'я – Суспільство»: Ціннісний фундамент та правова культура

Спільна робота родини та держави щодо формування етичних норм у мережі.

Виклик: Відсутність культури «цифрового сліду» в батьків, які публікують фото дітей у вразливому стані, що стає приводом для подальшого булінгу.

Шлях вирішення: Соціальна реклама та муніципальні програми **«Свідоме батьківство в цифрі».** Організація круглих столів за участю правозахисників (щодо ст. 173-4 КУпАП), де роз'яснюється відповідальність за поширення деструктивного контенту.

Комплексна матриця шляхів вирішення для закладів освіти

Суб'єкт взаємодії	Форма кібербулінгу	Інструмент вирішення	Очікуваний результат
Діти	Ізоляція в онлайн-іграх, висміювання	STEAM-проєкти "Ми — друзі в мережі", казкотерапія про гаджети.	Сформована емпатія та цифрова гігієна.
Батьки	Конфлікти в чатах, тиск на вихователів	Медіація, цифрові батьківські збори, модерація груп за протоколом.	Конструктивний діалог, відсутність токсичності в чатах.
Педагоги	Хейтинг, порушення приватності	Юридичні консультації, тренінги з кібербезпеки та SMM для вчителів.	Професійна стійкість, захищений авторитет.
Адміністрація	Публічна дискредитація закладу	Алгоритм реагування згідно з Наказом МОН №1646, співпраця з ІППО.	Безпечне освітнє середовище, стабільна репутація.

Отже, модель взаємодії «Сім'я – Освіта – Суспільство» працює ефективно лише тоді, коли цифрова безпека розглядається не як набір технічних заборон, а **як спільна ціннісна орієнтація.** Поєднання родинного виховання, фахової педагогічної підтримки та правових гарантій суспільства створює «захисний щит», здатний мінімізувати ризики кібербулінгу та сприяти повноцінному розвитку особистості в умовах нових цифрових реалій.

Висновки

Кіберстійкість дитини раннього віку – це не здатність користуватися програмами, а сформований імунітет до деструктивного впливу цифрового простору. Поєднання Концепції цифрової гігієни з принципами педагогіки партнерства дозволяє

створити захищене середовище в тріаді «сім’я-освіта-суспільство». У період повоєнного відновлення України саме така синергія стане гарантом збереження ментального здоров'я підростаючого покоління та формування міцних ціннісних орієнтирів.

Список використаних джерел та літератури

1. Лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)».
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти». Офіційний вісник України. 2020.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (зі змінами щодо протидії булінгу від 18.12.2018 № 2657-VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.
4. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33.
5. Медіаграмотність у дошкільному закладі: посібник для вихователів / за ред. Н. М. Перехожук. Біла Церква: КНЗ КОР «КОІПОПК», 2024. 88 с.
6. Цифрова гігієна в родині: виклики сучасності та шляхи подолання / наук. ред. Л. П. Самусенко. Київ: Освіта України, 2025. 156 с.
7. Smahel D. et al. EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries. LSE, London: EU Kids Online, 2020. URL: http://www.globalkidsonline.net/eu-kids-online.
8. Протидія кібербулінгу в закладі освіти: методичні рекомендації для педагогів та батьків / уклад. Д. [Ваше Прізвище]. 2026. 45 с.
9. Цифрова безпека в умовах війни: посібник для адміністраторів освіти / за ред. Н. М. Перехожук. Київ: Академія, 2025. 112 с.
10. Антонова О. Є. Педагогіка партнерства як основа нової української школи. Педагогіка та психологія. 2021. № 3. С. 15–22.
11. Безпека дітей в інтернеті: посібник для батьків та педагогів щодо протидії кібербулінгу в умовах кризи / за ред. С. П. Казміренко. Біла Церква, 2026. 94 с.

Жизномірська Оксана,
доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського ОКІППО,
кандидат психологічних наук
Корман Марія,
доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського ОКІППО,
кандидат історичних наук, доцент

Життєстійкість особистості як ціннісний результат взаємодії сім’ї, освіти та суспільства в умовах повоєнного відновлення України

У статті обґрунтовано роль життєстійкості як ключового ціннісного результату розвитку особистості в умовах повоєнного відновлення України. Розкрито значення взаємодії сім’ї, освіти та суспільства як фундаментальної тріади соціалізації, що забезпечує формування внутрішніх ресурсів особистості. Проаналізовано функції кожного із зазначених соціальних інститутів у контексті розвитку життєстійкості, зокрема сім’ї як первинного середовища емоційної підтримки, освіти як простору формування соціально-емоційних компетентностей та суспільства як ціннісного контексту розвитку. Наголошено на важливості узгодженої взаємодії цих інституцій як умови формування життєстійкості особистості. Визначено перспективи подальших досліджень у напрямі розробки практичних моделей психосоціальної підтримки.

Ключові слова: життєстійкість, ціннісні орієнтири, сім’я, освіта, суспільство, повоєнне відновлення, соціалізація, психосоціальна підтримка.

The article substantiates resilience as a key value-based outcome of personality development in the context of Ukraine's post-war recovery. The role of the interaction between family, education, and society is analyzed as a fundamental triad of socialization that ensures the formation of internal personal resources. The functions of each social institution are examined, including the family as a primary environment of emotional support, education as a space for developing social and emotional competencies, and society as a value-based context of personal development. Particular attention is paid to the coordinated interaction of these institutions as a condition for fostering resilience. The prospects for further research are outlined, focusing on the development of practical models of psychosocial support.

Keywords: resilience, value orientations, family, education, society, post-war recovery, socialization, psychosocial support.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими наслідками війни, соціально-економічними викликами та необхідністю повоєнного відновлення. У цих умовах особливого значення набуває проблема формування ціннісних орієнтирів особистості, що визначають її здатність до адаптації, самореалізації та конструктивної взаємодії із соціумом [7;8]. Ключову роль у цьому процесі відіграє фундаментальна тріада «сім'я – освіта – суспільство», яка забезпечує не лише передачу соціального досвіду, але й формування внутрішніх ресурсів особистості, зокрема життєстійкості як інтегральної характеристики [3].

В умовах посттравматичного соціального середовища життєстійкість набуває статусу не лише психологічної якості, а й ціннісної основи розвитку особистості, що визначає її здатність зберігати внутрішню рівновагу, відновлюватися після стресу та діяти ефективно в умовах невизначеності [2].

Проблема життєстійкості особистості активно досліджується у межах психологічної та педагогічної науки. У працях І. Д. Беха, С. Д. Максименка, О. Я. Савченко розглядаються питання формування особистісних цінностей та внутрішніх ресурсів розвитку. Концепція життєстійкості (resilience) отримала ґрунтовне обґрунтування у роботах зарубіжних науковців, зокрема С. Мадді та А. Мастен, які визначають її як здатність особистості протистояти стресовим впливам і відновлювати психологічну рівновагу. В українському науковому дискурсі останніх років особлива увага приділяється проблемам психосоціальної підтримки, подолання наслідків травматичних подій та розвитку адаптаційного потенціалу особистості в умовах війни (Н. В. Чепелєва, В. Г. Панок та ін.).

Водночас недостатньо дослідженим залишається питання інтегрованого впливу сім'ї, освіти та суспільства на формування життєстійкості як ціннісного результату розвитку особистості в умовах повоєнного відновлення, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Відтак, метою нашого дослідження є - обґрунтувати роль взаємодії сім'ї, освіти та суспільства у формуванні життєстійкості особистості як ключового ціннісного орієнтира в умовах повоєнного відновлення України.

Життєстійкість особистості доцільно розглядати як інтегральну характеристику, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти та проявляється у здатності особистості ефективно діяти в умовах стресу, зберігати внутрішню цілісність і орієнтацію на розвиток [2]. У контексті повоєнного суспільства життєстійкість набуває нового змісту, трансформуючись із індивідуальної психологічної якості у соціально значущу цінність, пов'язану з відповідальністю, гідністю, взаємопідтримкою та активною громадянською позицією [7].

Сім'я як первинний інститут соціалізації відіграє базову роль у формуванні життєстійкості особистості, оскільки саме в ній відбувається первинне засвоєння норм, цінностей і моделей реагування на складні життєві обставини [3]. У контексті повоєнного відновлення значення сім'ї істотно зростає, адже вона часто виступає

єдиним стабілізаційним середовищем у ситуації соціальної невизначеності. З позицій системного підходу сім'я розглядається як цілісна емоційно взаємозалежна система, у якій психологічний стан кожного її члена впливає на загальний рівень життєстійкості. У ситуаціях травматичного досвіду (війна, вимушене переміщення, втрати) сім'я може виконувати як ресурсну, так і деструктивну функцію – залежно від рівня її адаптивності та здатності до підтримки [10].

Ключовими механізмами формування життєстійкості в сімейному середовищі є емоційна підтримка та формування безпечної прив'язаності, моделювання ефективних копінг-стратегій, розвиток смислової сфери особистості та формування внутрішнього локусу контролю [2]. Водночас хронічний стрес, у якому перебуває значна частина українських сімей, може знижувати їхній виховний потенціал, що актуалізує необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки з боку освітніх та соціальних інституцій.

Таким чином, сім'я виступає не лише середовищем передачі цінностей, а й ключовим ресурсом формування життєстійкості як базової характеристики особистості.

Освіта в сучасних умовах трансформується з інституції передачі знань у багатовимірний простір розвитку особистості, де поряд із когнітивною складовою вагомого значення набувають емоційно-ціннісні та соціальні компоненти [11].

У контексті повоєнного відновлення освітнє середовище виконує компенсаторну, стабілізаційну та розвивальну функції, сприяючи відновленню психологічної рівноваги та розвитку адаптаційного потенціалу учнів. Формування життєстійкості в освіті відбувається через інтеграцію соціально-емоційного навчання, створення психологічно безпечного освітнього середовища, впровадження педагогіки партнерства та застосування травмоінформованого підходу [7;10].

Особлива роль належить педагогу як носію цінностей і значущому дорослому, який забезпечує емоційну підтримку та сприяє формуванню позитивного досвіду подолання труднощів. Водночас рівень життєстійкості самого педагога визначає ефективність його професійної діяльності. Отже, освіта виступає ключовим інституційним середовищем, у якому відбувається цілеспрямоване формування життєстійкості особистості.

Суспільство визначає ціннісні рамки, в межах яких відбувається становлення особистості. У повоєнний період воно переживає процеси глибокої трансформації, що супроводжуються переосмисленням колективних смислів, норм і пріоритетів [7]. Життєстійкість у цьому контексті набуває колективного виміру, проявляючись як здатність суспільства до відновлення, адаптації та подальшого розвитку.

Факторами, що сприяють формуванню життєстійкості особистості, є соціальна солідарність, довіра до інституцій, розвиток громадянської активності та орієнтація на відновлення [1; 7]. Значну роль відіграють медіа та громадянське суспільство, які формують інтерпретаційні моделі переживання кризових подій і впливають на формування ціннісних орієнтирів.

Формування життєстійкості є результатом системної взаємодії сім'ї, освіти та суспільства як взаємопов'язаних підсистем соціалізації.

Узгодженість ціннісних орієнтирів між цими інституціями є ключовою умовою гармонійного розвитку особистості. Натомість їхня суперечливість може призводити до внутрішніх конфліктів і зниження адаптаційного потенціалу.

Ефективна взаємодія передбачає партнерство між сім'єю та школою, інтеграцію ресурсів громади, створення єдиного підтримуючого середовища та впровадження міжсекторального підходу [7;10]. Таким чином, життєстійкість формується як системний результат синергії соціальних впливів.

Отже, життєстійкість особистості в умовах повоєнного відновлення України виступає ключовим ціннісним орієнтиром її розвитку. Вона формується як інтегральний результат взаємодії сім'ї, освіти та суспільства, що забезпечують

розвиток внутрішніх ресурсів особистості. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою практичних моделей формування життєстійкості та впровадженням ефективних технологій психосоціальної підтримки.

Список використаних джерел та літератури

1. Maddi S. *Hardiness: The Courage to Grow from Stresses*. *Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1, No. 3. P. 160–168.
2. Masten A. S. *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York : Guilford Press, 2014. 306 p.
3. Бех І. Д. *Особистість у просторі духовного розвитку*. Київ : Академвидав, 2022. 256 с.
4. Життєстійкість – вміння гідно проходити будь-які випробування. ULR: https://www.povirusebe.org/projects/zhyttyestiykist (дата звернення: 12.05.2026р.).
5. Життєстійкість. ULR: https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-napryamy/zhyttyestiykist (дата звернення: 12.05.2026р.).
6. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с.
7. Кремень В. Г. *Освіта України в умовах воєнного стану: виклики і перспективи*. Київ, 2023. 128 с.
8. Максименко С. Д. *Генеза здійснення особистості*. Київ: КММ, 2020. 240 с.
9. Панасенко Е. А., Савіщенко В. М. Стресостійкість особистості в дискурсі психологічних досліджень. Загальна психологія. Історія психології. Габітус. Випуск 66. 2024. С. 31 – 41.
10. Панок В. Г., Чепелєва Н. В. *Психологічна допомога в умовах кризи*. Київ, 2022. 172 с.
11. Савченко О. Я. *Дидактика початкової освіти*. Київ: Грамота, 2021. 504 с.
12. Слободяник Н. В. Стресостійкість як психологічний ресурс особистості в ситуації змін. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського Серія: Психологія. Том. 35 (74) №4 2024. С. 91-95.
13. Соляник М., Погоржельський І. Емоційна життєстійкість молоді в умовах сьогодення. Освітологічний дискурс. С. 109 - 112.

Кирильчук Наталія,
музичний керівник
ЗДО № 4 «Сонечко»
м. Славута

Заклад дошкільної освіти, як простір первинного ціннісного самовизначення

У статті обґрунтовано роль закладу дошкільної освіти ,як першого інституційного простору соціалізації та аксіогенезу дитини Диференційовано змістову структуру базових цінностей (особистісних, соціальних, національних, екологічних) відповідно до Державного стандарту. Визначено ефективні педагогічні умови формування ціннісної сфери дошкільників, зокрема суб'єкт-суб'єктну взаємодію, ігрову діяльність та партнерство з родинами.

Ключові слова: дошкільна освіта, інституційний простір, аксіогенез, базові цінності особистості, соціалізація дошкільника, Базовий компонент дошкільної освіти

Вступ

Сучасний етап розвитку українського суспільства вимагає нових підходів до виховання особистості, де ключовим орієнтиром стає аксіологічний підхід. Дошкільний вік є унікальним сенситивним періодом онтогенезу, коли закладається ментальний каркас майбутнього світогляду дитини. Традиційно первинним середовищем виховання є родина, проте із вступом до закладу дошкільної освіти починається новий етап суспільної соціалізації.

Заклад дошкільної освіти постає як перший офіційний, нормативно впорядкований інституційний простір. Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, дитячий садок має формувати базис особистісної культури через привласнення дитиною загальнолюдських і національних цінностей . Потреба збалансувати стихійний родинний досвід малюка та надати процесу виховання

системного характеру в умовах сучасних викликів зумовлює актуальність обраної теми.

- **Об’єкт дослідження:** процес виховання та соціалізації дітей дошкільного віку.
- **Предмет дослідження:** педагогічні умови функціонування ЗДО як першого інституційного простору формування цінностей дитини.
- **Мета дослідження:** теоретично обґрунтувати та визначити специфіку й інструменти формування базової системи цінностей дошкільників в умовах ЗДО.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення психолого-педагогічної літератури й нормативно-правових документів.

Тези дослідження:

1.Теоретико-методологічні та нормативні засади аксіогенезу в дошкільному віці.

Сутність поняття «аксіогенез». У контексті дошкільного дитинства під аксіогенезом розуміють тривалий, динамічний процес зародження, становлення та розвитку ціннісної сфери особистості. Це період, коли зовнішні моральні норми, вимоги суспільства та культурні зразки завдяки виховному впливу перетворюються на внутрішні регулятори поведінки дитини – її особистісні цінності.

Особливістю дошкільного віку є те, що ціннісні орієнтації ще не мають характеру стійких абстрактних категорій. Вони існують у вигляді емоційно забарвлених уявлень про те, «що таке добре, а що таке погано», які виникають на основі взаємодії з дорослими та однолітками. Цінності дошкільника формуються через механізми ідентифікації (наслідування) та емоційного привласнення (інтеріоризації).

Наукові дослідження доводять, що саме у віці від 3 до 6 (7) років закладається фундамент майбутнього світогляду. Дитяча психіка є максимально відкритою до сприйняття гуманістичних, моральних та естетичних еталонів. Будь-які упущення у вихованні цього періоду важко компенсувати на наступних етапах онтогенезу.

Державна політика України в галузі дошкільної освіти чітко фіксує пріоритет аксіологічного розвитку. Закон України «Про дошкільну освіту» та Базовий компонент дошкільної освіти визначають зміст виховання через інтеграцію дитини у соціум, виховання поваги до прав людини, формування національної свідомості та екологічної культури. Державний стандарт вимагає від педагогів забезпечення гармонійного розвитку дитини як передумови її успішного навчання у Новій українській школі.

2. Специфіка закладу дошкільної освіти ,як першого інституційного простору.

Родина за своєю природою базується на безумовній любові, родинних зв'язках та суб'єктивних внутрішньосімейних правилах. Заклад дошкільної освіти стає першим простором, де дитина стикається із об'єктивними,вимогами суспільства. Тут малюк усвідомлює, що увага дорослого розподіляється між багатьма дітьми, і його власні бажання мають узгоджуватися з потребами колективу.

Заклад дошкільної освіти є унікальним інститутом: з одного боку, він має чітку структуру, режим дня, освітню програму та кваліфікований персонал; з іншого — це простір безпосереднього, природного дитячого буття, спілкування, творчості та самовираження. Таке поєднання забезпечує м'який, безкризовий перехід дитини до умов системного суспільного навчання.

Перебуваючи у групі однолітків, дошкільник вчиться виходити за межі власного егоцентризму. Він починає розуміти, що інші діти також мають свої почуття, бажання та права. Це є первинним інституційним кроком до формування таких суспільних цінностей, як справедливість, толерантність, солідарність та повага до іншого.

Для дитини дошкільного віку вихователь стає першим «публічним» авторитетом. Оскільки малюки схильні копіювати поведінку дорослих, особистісні якості вихователя, його мова, реакція на конфлікти, доброзичливість або, навпаки,

авторитарність безпосередньо транслюються дітям, стаючи для них зразком поведінки у соціумі.

3. Структурно-змістова характеристика базових цінностей дошкільника.

Процес інституційного формування цінностей у дошкільному закладі має комплексний характер і охоплює кілька взаємопов'язаних виховних напрямів (блоків):

Особистісний блок цінностей. Спрямований на становлення внутрішнього «Я» дитини. Включає формування стійкого позитивного «Я-образу», почуття власної гідності, самоповаги, а також цінності власного життя, фізичного та психічного здоров'я і безпечної поведінки.

Соціально-комунікативний блок цінностей. Регулює взаємини дитини з оточенням. До нього належать цінність дружби, культури добросусідства, взаємодопомоги, здатності до емпатії (співпереживання), поваги до старших за віком та однолітків. В інституційному просторі активно формуються навички ненасильницького вирішення конфліктів.

Національно-патріотичний блок цінностей. Набуває особливої актуальності в сучасних реаліях розвитку України. Охоплює формування первинних уявлень про державну та народну символіку, звичаї, традиції, повагу до рідної мови як важливого маркера національної ідентичності. Важливим аспектом є плекання почуття гордості за свою країну, любові до рідного міста чи села, а також вдячності захисникам та захисницям України.

Екологічний та естетичний блок цінностей. Передбачає виховання гуманного, бережливого та відповідального ставлення до природного довкілля, сприйняття природи як живої системи, що потребує захисту.

4. Педагогічні технології та умови ефективного аксіогенезу в ЗДО.

Традиційна авторитарно-директивна модель («роби лише так, як сказав вихователь») демонструє низьку ефективність у вихованні цінностей, оскільки веде лише до формального виконання правил через страх покарання. Сучасний дошкільний заклад орієнтується на особистісно орієнтовану, суб’єкт-суб’єктну взаємодію, де дитина є повноправним партнером в освітньому процесі. Педагог не нав'язує готові висновки, а створює ситуації морального вибору, спонукаючи дитину до рефлексії.

Гра є провідним видом діяльності дошкільника, у якому найприродніше відбувається засвоєння соціального досвіду.

У сюжетно-рольових іграх («Сім'я», «Лікарня», «Рятувальники», «Школа») діти моделюють реальні суспільні відносини дорослих, вчаться виконувати правила ролі та підпорядковувати їм свої миттєві бажання.

Театралізовані ігри дозволяють дитині «прожити» емоційний стан казкових персонажів, чітко розмежувати поняття добра і зла, справедливості та підступності.

Дидактичні ігри допомагають закріпити знання про правила поведінки в соціумі, природі та побуті.

Простір закладу дошкільної освіти має бути наповнений значущими для виховання стимулами. Це наявність етнографічних куточків, мінілабораторій для екологічних досліджень, куточків усамітнення для регуляції емоційного стану, виставок дитячої творчості та доступних добірок якісної дитячої художньої літератури.

Ефективність інституційного виховання різко знижується, якщо виникає суперечність між цінностями дитячого садка та сім'ї. Для запобігання когнітивного дисонансу у дитини заклад дошкільної освіти має стати відкритим соціально-педагогічним комплексом. Взаємодія з батьками має будуватися на засадах педагогіки партнерства: залучення родини до спільних соціальних проєктів, благодійних акцій, родинних свят, тренінгів та круглих столів. Створення єдиного виховного поля гарантує тривкість та усвідомленість сформованих моральних навичок малюка.

Висновок

Теоретичне та практичне осмислення ролі дошкільної ланки освіти в системі безперервного розвитку особистості дозволяє зробити висновок, що заклад дошкільної освіти виступає першим, фундаментальним та незамінним інституційним простором формування аксіологічної сфери дитини.

Специфіка закладу дошкільної освіти полягає в тому, що він гармонійно поєднує нормативно впорядковане державне виховання з природними потребами дитинства, забезпечуючи м'яку децентрацію особистості та її інтеграцію в соціум. Сформована у дошкільному віці система цінностей (особистісних, соціальних, національних, екологічних) не є константним утворенням, проте вона слугує тим ментальним каркасом, на якому надалі розбудовуватиметься інтелектуальний, моральний та професійний потенціал громадянина.

Ефективність аксіогенезу в умовах закладу дошкільної освіти безпосередньо залежить від професійної компетентності педагога, відмови від застарілих директивних методів на користь суб'єкт-суб'єктного діалогу, широкого інтегрування моральних завдань у провідну ігрову діяльність дошкільника та створення гнучкого, розвивального середовища. Окрім того, критично важливою умовою є досягнення ціннісного консенсусу між закладом освіти та сім'єю вихованця на засадах педагогіки партнерства. Тільки за умови координації зусиль усіх суб'єктів виховання стає можливим виховання свідомої, гуманної, психологічно зрілої особистості, готової до успішної життєдіяльності та подальшого навчання в умовах Нової української школи.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Міністерство освіти і науки України. [Електронний ресурс]. URL: https://mon.gov.ua

2. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: Мандрівець, 2022. 264 с.

3. Гавриш Н. В., Піроженко Т. О. Становлення ціннісних орієнтацій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: змістовий та структурно-динамічний аспекти. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2020. Т. 2. № 1. С. 1–9.

4. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи: зб. наук. праць за матеріалами методолог. семінару НАПН України / за ред. В. Г. Кременя. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2020. 320 с.

5. Кононко О. Л. Аксіологічний потенціал сучасного дошкільного виховання: теорія і практика. Дошкільне виховання. 2021. № 4. С. 12–18.

6. Лохвицька Л. В. Соціально-моральний розвиток дітей дошкільного віку: інноваційні підходи та технології. Навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2019. 184 с.

7. Машовець М. А., Пасічник О. В. Формування сімейних цінностей у дітей дошкільного віку в сучасному соціокультурному просторі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2023. № 6 (130). С. 112–121.

8. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей та молоді: історико-педагогічний дискурс. Педагогіка і психологія. 2018. № 3. С. 45–53.

9. Фазан Т. В., Манжелій Н. М. Формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку в контексті сучасної аксіології виховання. Збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. 2021. С. 421–425.

Клімкіна Наталія,
старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти,
методик природничо-математичних дисциплін і технологій
ХОІППО імені Анатолія Назаренка,
кандидат педагогічних наук
Томашевська Ганна,
вчитель початкових класів
КЗСО «Ліцей №15 імені Олександра Співачука
Хмельницької міської ради», вчитель-методист

Місія школи та соціального педагога у співпраці з ВПО, особливості роботи та профілактики потрапляння в сумнівні дитячі компанії

В статті розкриваються особливості роботи з ВПО в сучасному освітньому середовищі. Подана цінна інформація про ознаки дружніх і недружніх компаній, яку можна використати як орієнтир для батьків та дітей. Запропоновані практичні підходи, які можна використовувати соціальним педагогам в освітньому середовищі із дітьми та сім'ями, які зазнали внутрішнього переміщення через війну.

Ключові слова: ВПО, дружні, недружні, небезпечні компанії, інклюзивність, девіантна поведінка.

The article reveals the specifics of working with internally displaced persons (IDPs) in the modern educational environment. It provides valuable information about the characteristics of friendly and unfriendly peer groups, which can serve as a guideline for parents and children. Practical approaches are proposed that can be used by social educators in the educational environment when working with children and families who have experienced internal displacement due to war.

Keywords: IDPs, friendly, unfriendly, dangerous peer groups, inclusivity, deviant behavior

Україна внаслідок подій останніх десятиріч зіткнулася із найбільшою в її історії гуманітарною кризою – внутрішнім вимушеним переміщенням населення. Близько 60 % з усієї кількості ВПО – це діти та особи похилого віку.

Маємо надзвичайно складну ситуацію, як політичну, так і соціально-економічну в Україні, що спричиняє занепокоєння щодо соціально-психологічного стану тієї частини населення особливо, якій довелося емігрувати до більш безпечних регіонів. Внаслідок цього проблема теоретичного осмислення і практичного впровадження комплексної соціально-педагогічної допомоги, надання переселенцям та їх сім'ям ряду першочергових соціальних послуг, посідає чільне місце в українському суспільстві.

Вимушено переміщені особи (ВПО) потребують матеріальної, фінансової, соціально-педагогічної та психологічної допомоги та підтримки. Ситуація постійного стресу, зумовленого вимушеним від'їздом з постійного місця проживання, порушення стабільності та звичного стану життя, можлива втрата годувальників, друзів, родичів, житла, позбавлення батьківської турботи негативно впливає на особистість. **Найгостріше ця ситуація сприймається дітьми, які психологічно чутливі до травмуючих змін**. Складне становище провокує виникнення відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності та самооцінки, зростання тривожності, агресивності, появи негативного ставлення до інших. Саме тому проблема соціальної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями є не тільки політичною, а й соціальною, і вимагає комплексної соціально-педагогічної роботи з використанням особливих ресурсів для її розв'язання, зокрема, полегшення соціального становища вимушених переселенців та їх сімей [1].

Місія школи та педагога щодо виховання відповідальної та соціально зрілої особистості передбачає взаємодію з ВПО особами та їх сім'ями. Чіткий простір взаємодії відбивається в роботі соціального педагога з дітьми, вимушеними переселенцями та має свої специфічні особливості, пов'язані з травматичним досвідом, адаптацією до нових умов життя та різноманітними психологічними труднощами.

Окрім того, з кожним роком зростає кількість кризових явищ у дитячому та молодіжному середовищі. Вони тісно пов'язані не тільки з політичною, соціально-економічною ситуаціями та нестабільністю в суспільстві, а й з умовами виховання та побутовим неблагополуччям у сім'ях, недоліками в організації освітнього процесу в закладах освіти, негативним впливом на молодь антигромадських елементів, соціальних мереж, тощо. Недостатня увага приділяється організації дозвілля дітей та підлітків, вихованню у них поваги до закону і загальноприйнятих правил поведінки у суспільстві, формуванню основ здорового способу життя.

Теоретико-методичні і науково-практичні основи соціальної профілактики були закладені у дослідженнях наступних вітчизняних педагогів (Безпалько О., Воронцова

Т., Журавель Т., Звєрєва І., Капська А., Оржеховська В., Пінчук І.), психологів (Бутузова Л., Калашников Ю., Лазоренко Б., Сирота Н.), медиків (Ворник Б., Ільїнська І., Покровський В., Пурік О., Щербинська А. та ін.), соціологів (Артюх О., Балакірєва О., Варбан М., Галустян Ю.).

Для попередження негативних явищ у молодіжному середовищі дуже важливо обрати правильні стратегію та моделі профілактики. Суть профілактичної роботи полягає в наданні підліткам об'єктивної, коректної, емоційно нейтральної інформації щодо ризикованої поведінки для забезпечення можливості вільного, свідомого вибору свого способу життя. Основними засобами зменшення шкоди є навчання більш безпечній поведінці, психологічна допомога та підтримка. Профілактична робота проводиться за допомогою інформування, консультування, навчання на рівних, створення груп самодопомоги. Завдання спеціаліста полягає в найбільш ефективному їх поєднанні та реалізації з метою досягнення оптимальних результатів. Слід наголосити, що домінантою у профілактичній роботі з підлітками має стати формування в останніх навичок соціальної компетентності, що є базисом для адаптивної та позитивної поведінки, які дозволяють людині адекватно виконувати норми і правила, прийняті в суспільстві, ефективно вирішувати проблеми повсякденного життя.

Під час проведення занять з підлітками та молодими людьми дуже важливо враховувати їх особистий життєвий досвід. Це сукупність знань, умінь, переконань та переживань особистості щодо тих, чи інших життєвих ситуацій, явищ зовнішнього, чи внутрішнього світу, які практично освоєні особистістю та можуть бути відтворені нею за відповідних умов та обставин. Основними структурними компонентами життєвого досвіду є знання, практичні вміння, засновані на цих уміннях переконання та комплекс позитивних або негативних психоемоційних почуттів і станів – переживань, пов'язаних з певними явищами та обставинами. При цьому найбільш значимими компонентами життєвого досвіду особистості є практичні уміння, переконання та переживання, оскільки вони більш значною мірою зумовлюють поведінку особистості в схожих життєвих обставинах, ніж знання самі по собі.

Робота соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами в Україні зосереджена на комплексній підтримці їхньої адаптації, включаючи діагностику потреб, психосоціальну допомогу через ігри та консультування, профілактику стресу та асоціальної поведінки, розвиток соціальних навичок, а також взаємодію з родиною, щоб подолати наслідки травми та сприяти стійкості дитини, використовуючи творчі методи, рольові ігри, казки та рухливі ігри для вираження емоцій та зняття стану напруги.

Основні особливості роботи з ВПО

Слід враховувати

- **Травматичний досвід:** діти-переселенці часто переживають посттравматичний стресовий розлад, який проявляється у різних формах: тривожності, агресії, відстороненості. Соціальний педагог повинен вміти розпізнавати ці симптоми та надавати відповідну допомогу.
- **Мовний бар'єр:** для дітей, які переїхали з інших регіонів або країн, мовний бар'єр може стати додатковим стресором. Соціальний педагог може допомогти таким дітям адаптуватися до нового мовного середовища.
- **Культурні відмінності:** діти з різних культурних середовищ можуть відчувати труднощі з адаптацією до нових норм та цінностей. Соціальний педагог повинен враховувати ці відмінності у своїй роботі.
- **Соціальна ізоляція:** деякі діти-переселенці можуть відчувати себе ізольованими від однолітків та спільноти. Соціальний педагог може організовувати різноманітні заходи для подолання цієї проблеми.

Слід здійснювати

- **Соціально-педагогічні дослідження та захист**: стосується вивчення умов життєдіяльності та взаємин, виявлення проблем у мікросередовищі, надання термінової допомоги (захист, притулок). Але пам’ятаємо, що соціальний педагог може діяти лише у складі комісії, в яку входять батьки, директор закладу, представники соціальної служби, поліції або ювенальної превенції і за умов виникнення ситуації, яка потребує такого втручання, що передбачає надання допомоги дитині!
- **Інформаційна підтримка:** надання інформації про доступні соціальні послуги та можливості, інформація про установи підтримки.
- **Психологічна підтримка** передбачає створення безпечного простору для вираження емоцій, почуттів та переживань дітей.
- **Соціальна адаптація:** допомога в інтеграції дітей у нове соціальне середовище, встановленні контактів з однолітками та педагогами.
- **Профілактика девіантної поведінки:** виявлення та попередження проблемних ситуацій, що можуть виникнути внаслідок стресу та адаптації. Дати правові знання для учнів та батьків, сприяти позитивним життєвим цілям.
- **Робота з сім'ями**: надання консультацій батькам щодо особливостей виховання дітей у складних умовах. Подолання дисфункцій дитячо-батьківських зв'язків через соціально-психологічну роботу.

Методи, технології та інструменти роботи соціального педагога із ВПО

ндивідуальні та групові заняття: тренінги соціальних навичок, розвиваючі ігри, арт-терапія.

озвиток навичок: групові заняття з комунікації та стресостійкості.

ворчі методи: малювання, ліплення для вираження емоцій, рольові ігри для відпрацювання ситуацій.

онсультації, інтерв'ю, бесіди, сімейна терапія.

півпраця з іншими фахівцями: психологами, соціальними працівниками, вчителями, представниками ювенальної превенції.

алучення волонтерів: для організації додаткових заходів та підтримки дітей.

ворчі майстер-класи, які передбачають малювання, ліплення, конструювання. Такі види роботи допомагають виразити емоції та розвивають творчі здібності дітей.

ольові ігри допомагають відпрацювати різні соціальні ситуації та навички спілкування.

- **Казки та історії** допомагають осмислити власний досвід та знайти підтримку. Казко терапія допомагає впоратися із такими проблемами, як неконтрольовані спалахи агресії, почуття самотності, неприйняття себе; невміння розібратися у власних почуттях; нездатність осмислити своє життя, вибудувати ієрархію цінностей. Казкотерапія дає змогу дітям краще зрозуміти свої переживання. Через образи й сюжети казок діти можуть безпечно проговорити страхи, тривоги, чи образи. А для батьків рекомендована література з виховання і психології дитини стає корисним ресурсом для покращення взаєморозуміння в родині. Книга також є засобом професійного зростання педагога: вона надихає, допомагає шукати нові підходи та підтримує у складних ситуаціях. Наприклад, твори Василя Сухомлинського актуальні й сьогодні, а сучасна література з практичними порадами дає змогу розвиватися в ногу з часом.
- **Рухливі ігри** сприяють фізичному здоров'ю та зняттю напруги. Руханки на свіжому повітрі особливо подобаються дітям, піднімають їм настрій, стимулюють мозкову роботу, покращують фізичний стан дитини. Застосування на уроках та перервах різних рухливих ігор та вправ допомагають покращити емоційний та фізичний стан дітей, підвищують навчальну мотивацію та активізують пізнавальні процеси.
- **Дихальна гімнастика** це термін для різних дихальних практик, у яких свідомий контроль дихання впливає на психічний, емоційний та фізичний стан

л
ю
д
и
н
и

- **Психогімнастика** (вправи, ігри, етюди, пантоміми) – це комплекс розвивальних, психопрофілактичних і психокорекційних занять у вигляді невербальних ігор, вправ та етюдів; метод групової психотерапії з використанням рухової експресії як основного засобу спілкування. Психогімнастика проводиться як з дорослими, так і з підлітками та дітьми, починаючи з трьох років. Тривалість психогімнастики визначається віковими особливостями і складає не менше 20 хв та не перевищує 1,5 год. Кількість учасників занять (груп) з психогімнастики становить від 6 до 12 осіб. Психогімнастика є найбільш корисною для осіб з порушеннями поведінки та соціальної адаптації, осіб з порушеннями мовлення, парціальними затримками психічного розвитку, психосоматичними захворюваннями, легкими нервово-психічними розладами. Метою психогімнастики є зняття психофізичного напруження, подолання комунікативних бар'єрів, покращення розуміння себе та оточуючих, зокрема усвідомлення зв'язку між думками, почуттями та поведінкою. Психогімнастика дозволяє за допомогою зовнішніх проявів почуттів та емоцій (міміка, жести, пантоміміка) висловити свої переживання щодо наявних проблем, поділитися ними з іншими, змінити власне ставлення до того, що відбулося (

в Сьогодні молодь перебуває у складній ситуації, коли в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, збільшення кількості життєвих проблем, у представників д молодого покоління формується так званий «комплекс незадоволеності», що в свою б бергу призводить до погіршення показників здоров'я молодих громадян, у спостерігається тенденція щодо поширення в молодіжному середовищі наркоманії та з захворюваності на ВІЛ/СНІД, збільшується кількість померлих у молодому віці. Висока к кримінальна активність підлітків, збільшення кількості неповнолітніх, які вживають н наркотичні речовини, явище безпритульності, збільшення кількості дітей з в відхиленнями у психічному розвитку викликають тривогу.

ь Можливо, ніякий інший вік не має так багато протиріч, як підлітковий. Зазвичай, ц це заперечення накопиченого досвіду, правил поведінки, системи життєвих орієнтацій, я пріоритетів, прийнятих у світі дорослих. Страх бути відкинутим, смішним, часто) призводить до того, що підліток починає вживати алкоголь, токсичні або наркотичні р речовини, може чинити крадіжки або інші асоціальні дії. На сьогоднішній день у підлітковому та молодіжному середовищі можна виділити наступні основні соціальні н проблеми: алкоголізація підлітків та молоді; вживання токсичних та наркотичних р речовин; залучення підлітків до скоєння правопорушень.

в ***Завдання роботи соціального педагога для унеможливлення входження в ВПО в сумнівні компанії:***

и ➢ пропагувати здоровий спосіб життя, формувати відповідальне ставлення до т свого здоров'я та здоров'я оточуючих;

и ➢ навчити учнів усвідомлено вибирати вчинки, поведінку, що дозволяють з зберігати та зміцнювати здоров'я;

я ➢ формування адекватної самооцінки, формування навичок прийняття рішення, вміння сказати «ні», вміння визначати та нести відповідальність за себе, свої дії та свій вибір, вміння звернутися за необхідності по допомогу;

о ➢ формування соціальних навичок, необхідних для здорового способу життя.

л

а **Дружні до дітей компанії** – це ті, що ставлять безпеку, добробут і розвиток д дитини в центр своєї діяльності. ***Основні ознаки:*** безпека та захист, етична діяльність, о орієнтація на розвиток дитини, інклюзивність, партнерство з громадою, відповідальна комунікація.

ж *Безпека та захист* передбачає: безпечні продукти та послуги для дітей; в відсутність шкідливого та маніпулятивного контенту, захист персональних даних дітей.

т

т

є

в

і

т

Етична діяльність передбачає: *в*ідсутність дитячої праці у виробництві; *д*отримання прав дитини (відповідно до Конвенції ООН про права дитини); *ч*есна реклама без тиску на дитячу психіку.

Орієнтація на розвиток дитини передбачає: підтримку освіти, спорту, культури, творчості; продукти та ініціативи, що сприяють всебічному розвитку; повага до вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Інклюзивність передбачає: доступність для людей з інвалідністю; *н*едискримінаційний підхід (стать, мова, походження, релігійна приналежність, тощо); підтримка різноманітності.

Партнерство з громадою передбачає: співпрацю зі школами, дитячими закладами та громадами; участь у соціальних та благодійних проєктах для дітей; підтримка сімей та батьків.

Відповідальна комунікація передбачає: зрозуміла, доброзичлива мова в спілкуванні з дітьми; врахування думки, позицій дітей; прозорість у діяльності та намірах.

Недружні до дітей компанії-це ті, які не враховують інтереси, потреби та права дитини, хоч не завжди можуть бути небезпечними.

Ознаки недружніх до дітей компаній: байдужість до потреб дітей, формальний підхід до безпеки, неетична комунікація, відсутність інклюзивності, соціальна безвідповідальність.

Байдужість до потреб дітей проявляється в тому, що не враховують вік і психологічні особливості дітей, ігнорують вплив своїх продуктів та послуг на дитину.

Формальний підхід до безпеки проявляється в тому, що дотримання правил відбувається лише на папері. Або правила. нечіткі або не зрозумілі.

Неетична комунікація проявляється в тому, що спілкування з дітьми відбувається зверхнє або грубе, а також йде використання страху, сорому, тиску, ігнорування думки дитини.

Соціальна безвідповідальність проявляється в тому, що компанія не бере участі в соціальних ініціативах, проектується в діях такої компанії відсутність турботи про громаду та відбувається орієнтація виключно на прибуток.

Важливо пам'ятати, що кожна дитина індивідуальна та потребує індивідуального підходу. А також, що робота з дітьми-переселенцями повинна бути довготривалою та систематичною. А ще, що співпраця з батьками є ключовим фактором успіху!

Не в агресії сила людей,
А в повазі, довірі, у дії ідей.
Не у крику, не в злобі буденних слів,
А у мирі, що від серця до серця розцвів. [3].

Таким чином, соціальний педагог з ВПО в Україні працює на стику соціального захисту, психології та педагогіки, допомагаючи дітям та родинам відновити життєві ресурси та адаптуватися до нових умов.

Робота соціального педагога з дітьми ВПО є важливою та складною. Завдяки своїм знанням та навичкам, соціальний педагог може допомогти дітям подолати наслідки травматичних подій, адаптуватися до нових умов життя та досягти успіху [5].

Список використаних джерел та літератури

1. Григоренко І.О., Савельєва Н.М. Соціально-педагогічна робота з особами в сучасних умовах.

Навчальний посібник. URL: Дихальна гімнастика. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%B2%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8 (дата звернення 31.01.25 р.).
3. Лебідь М.В. Мистецтво подолання проявів агресії в умовах сьогодення. Розвиткова програма. Шепетівка 2024 р.
4. Морозова Т. Ю. Знаю. Розумію. Дію. Профілактична програма. Шепетівка 2022 р.
5
Рібцун Ю. В. Психогімнастика // Енциклопедія освіти: довідково-аналітичне вид. Нац. акад. пед. наук України. − К. : Юрінком Інтер, 2021 – С. 836-837 URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730690/1/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A0%D1%96%D0%B1%D1%86%D1%83%D0%BD.pdf (дата звернення 31.01.25 р.).

Козакевич Олеся,
доцентка кафедри правових
та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
докторка філософії в галузі права

Правосуддя, дружнє до дитини: взаємодія сім'ї, освіти та держави у забезпеченні найкращих інтересів дитини

У тезах досліджено сучасні підходи до формування правосуддя, дружнього до дитини, в умовах розвитку демократичного суспільства та реформування системи захисту прав людини. Проаналізовано роль сім'ї, закладів освіти та держави у забезпеченні найкращих інтересів дитини, а також обґрунтовано необхідність міжінституційної взаємодії у сфері захисту прав дітей. Акцентовано увагу на важливості створення безпечного середовища для дитини та впровадження сучасних механізмів захисту її прав.

Ключові слова: дитина, права дитини, правосуддя, дружнє до дитини, найкращі інтереси дитини, сім'я, освіта, державний захист.

Child-friendly justice: interaction of family, education and the state in ensuring the best interests of the child

The theses examine modern approaches to the formation of child-friendly justice in the context of democratic development and reform of the human rights protection system. The role of family, educational institutions and the state in ensuring the best interests of the child is analyzed. Attention is focused on the importance of interinstitutional cooperation, creating a safe environment for the child and implementing effective mechanisms for protecting children's rights.

Keywords: child, children's rights, justice, child-friendly justice, best interests of the child, family, education, state protection.

Вступ. У сучасному суспільстві питання захисту прав дитини посідає особливе місце серед пріоритетних напрямів державної політики та міжнародного співробітництва. Рівень забезпечення прав і свобод дитини є одним із головних показників демократичного розвитку держави, ефективності правової системи та рівня правової культури суспільства. Саме тому сьогодні все більшої актуальності набуває концепція правосуддя, дружнього до дитини, яка передбачає створення умов для максимально ефективного захисту прав та інтересів дитини з урахуванням її вікових, психологічних і соціальних особливостей.

Сучасні міжнародні стандарти виходять із того, що дитина є повноцінним суб'єктом права, а не лише об'єктом опіки та захисту. У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення права дитини бути вислуханою, брати участь у процесах, що стосуються її життя, а також отримувати належний правовий захист без

Наукове видання матеріалів робочої зустрічі

ризику повторної психологічної травматизації. Поняття правосуддя, дружнього до дитини, охоплює не лише діяльність судових органів. Воно включає систему взаємодії державних інституцій, сім'ї, закладів освіти, соціальних служб, правоохоронних органів та громадянського суспільства, спрямовану на створення безпечного середовища для дитини та забезпечення її найкращих інтересів.

Основна частина. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини є базовим у системі міжнародного захисту прав дітей. Він закріплений у Конвенції ООН про права дитини та передбачає, що під час прийняття будь-яких рішень щодо дитини першочергова увага повинна приділятися її безпеці, гармонійному розвитку, фізичному та психологічному благополуччю. Такий підхід формує нову модель взаємодії між державою та дитиною, у якій пріоритет надається не формальним процедурам, а реальному забезпеченню потреб дитини. Особливу роль у формуванні системи правосуддя, дружнього до дитини, відіграє сім'я. Саме сімейне середовище є первинним простором соціалізації дитини, формування її моральних цінностей, почуття безпеки та довіри до суспільства. Від атмосфери в сім'ї значною мірою залежить психологічний стан дитини, її здатність захищати свої права та взаємодіяти з іншими людьми. Батьки мають не лише забезпечувати матеріальні потреби дитини, а й сприяти її емоційному розвитку, формуванню правової культури та усвідомленню власної гідності. Водночас у сучасному суспільстві досить поширеними залишаються випадки домашнього насильства, неналежного виконання батьківських обов'язків, психологічного тиску та інших форм порушення прав дитини. За таких умов особливого значення набуває своєчасне реагування держави та соціальних служб для захисту дитини.

Не менш важливу роль у забезпеченні найкращих інтересів дитини відіграють заклади освіти. Освітній простір сьогодні є не лише місцем отримання знань, а й важливим соціальним середовищем, у якому формується особистість дитини. Саме в закладах освіти дитина вчиться взаємодіяти з суспільством, відстоювати власну позицію, поважати права інших осіб та вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом.

У сучасних умовах особливо актуальною проблемою є булінг у закладах освіти. Психологічне насильство, приниження, ізоляція або агресивна поведінка можуть негативно впливати на психічний стан дитини та порушувати її право на безпечне освітнє середовище. Саме тому важливо забезпечити ефективну взаємодію між педагогами, психологами, батьками та правоохоронними органами для своєчасного виявлення та реагування на випадки порушення прав дитини.

Важливим напрямом розвитку правосуддя, дружнього до дитини, є впровадження спеціальних процедур участі дітей у правових процесах. Дитина, яка є учасником судового чи адміністративного провадження, потребує особливого підходу з боку державних органів та посадових осіб. Взаємодія з дитиною повинна здійснюватися з урахуванням її віку, рівня розвитку та психологічного стану. Саме тому міжнародні стандарти рекомендують проводити опитування дітей у спеціально облаштованих приміщеннях, залучати психологів та уникати повторних допитів, які можуть спричинити додаткову травматизацію.

Держава у системі забезпечення правосуддя, дружнього до дитини, виконує гарантійну та координаційну функції. Ефективність державної політики у цій сфері залежить від якості законодавчого регулювання, функціонування органів опіки та піклування, системи безоплатної правової допомоги, діяльності ювенальної превенції та соціальних служб.

В умовах воєнного стану питання захисту прав дітей набувають особливої актуальності. Значна кількість дітей зазнає психологічних травм, вимушеного переміщення, втрати житла або батьківського піклування. У таких умовах держава повинна забезпечити ефективні механізми правового та соціального захисту дітей, а

також створити умови для їх безпечного розвитку та доступу до освіти, медичної допомоги й правосуддя.

Окремої уваги потребує проблема цифрової безпеки дітей. Сучасні технології відкривають нові можливості для розвитку та навчання, однак одночасно створюють ризики кібербулінгу, інформаційного насильства та маніпуляцій. Саме тому важливо формувати у дітей навички безпечної поведінки в цифровому середовищі та забезпечувати належний контроль за дотриманням їхніх прав у мережі Інтернет.

Правосуддя, дружнє до дитини, повинно ґрунтуватися на принципах гуманізму, недискримінації, поваги до гідності дитини та забезпечення її найкращих інтересів. Лише за умов ефективної взаємодії сім'ї, освіти та держави можливо створити систему, у якій права дитини будуть не лише формально закріплені, а й реально гарантовані.

Висновки.Отже, правосуддя, дружнє до дитини, є важливим елементом сучасної системи захисту прав людини та необхідною умовою демократичного розвитку держави. Забезпечення найкращих інтересів дитини потребує комплексної взаємодії сім'ї, закладів освіти та державних інституцій, спрямованої на створення безпечного середовища для розвитку дитини та ефективного захисту її прав. Сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, соціальними трансформаціями та цифровізацією суспільства, зумовлюють необхідність удосконалення механізмів захисту дітей та розвитку правосуддя, дружнього до дитини. Важливим напрямом подальшого розвитку є впровадження міждисциплінарного підходу, посилення ролі освітнього середовища у захисті прав дитини та підвищення ефективності державної політики у цій сфері.

Список використаних джерел та літератури

1. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III.

Корж Тетяна,
методист відділу раннього розвитку,
дошкільної та початкової освіти
Комунального навчального закладу
Київської обласної ради «Київський
обласний інститут післядипломної
освіти педагогічних кадрів»

Формування соціально-громадянської компетентності дітей в умовах освітнього партнерства закладу дошкільної освіти і сім'ї

У статті розглядається механізм взаємодії закладу дошкільної освіти та родини як цілісної системи. Основна увага приділяється аналізу форм партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти з батьками вихованців у процесі формування соціально-громадянської компетентності дітей.

Ключові слова: освітнє партнерство, соціально-громадянська компетентність, форми партнерської взаємодії, освітні проєкти, інформаційно-комунікаційні технології.

Abstract. The article examines the mechanism of interaction between a preschool educational institution and the family as a holistic system. The main attention is paid to the analysis of forms of partnership interaction between a preschool educational institution and parents of pupils in the process of forming children's socio-civic competence.

Keywords: educational partnership, socio-civic competence, forms of partnership interaction, educational projects, information and communication technologies.

Сучасні тенденції в освіті зумовлюють зміну пріоритетів у вихованні підростаючого покоління. Становлення громадянського суспільства напряму залежить від рівня національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Патріотизм, як синтетична якість, охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства. Плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів починається з раннього дитинства.

Серед компетентностей, окреслених Державним стандартом дошкільної освіти (2021), важливе місце посідає соціально-громадянська – здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються у дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя [1].

Зважаючи на сучасні тенденції у суспільстві, пов'язані з підвищенням престижу сім'ї та ролі сімейного виховання, головним у змісті роботи з батьками стає активне залучення родини до освітнього процесу. Сім'я виступає дієвим, моделюючим, соціальним, комунікативним, культурним інститутом виховання, навчання і самореалізації особистості. Зазначена тенденція збільшує роль партнерської взаємодії педагогічних працівників закладів освіти з членами родин вихованців у процесі формування соціально-громадянської компетентності дітей.

Важливим внеском у вирішення цієї проблеми стали роботи сучасних науковців: І. Беха, Н. Борисової, М. Єпіхіної, П. Кононенка, О. Косенчук, Н. Курило, Ю. Руденка, К. Чорної, Л. Шкребтієнко та ін., в яких викладено теоретичні аспекти, концептуальні положення інноваційних підходів у реалізації освітніх завдань із формування соціально-громадянської компетентності.

Велике значення для розробки сучасних підходів та методів формування у дітей старшого дошкільного віку елементів національної самосвідомості мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, А. Богуш, Л. Калуською, Н. Лисенко, Т. Поніманською.

Багатомірність впливу сім'ї на особистісний розвиток дитини демонструють численні сучасні психолого-педагогічні дослідження О. Дьяченко, С. Ладивір, А. Савенкова, В. Юркевич [2].

На думку О. Косенчук, для успішного формування соціально-громадянської компетентності дошкільників, необхідна особистісно орієнтована взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу [4].

Сформувати єдині соціально-моральні, культурно-етичні вимоги до дітей, уникаючи подвійного морального стандарту, дозволяє налагодження взаємодії у тріаді «педагоги – діти – родини». Зважаючи на це, необхідно створити єдиний освітній простір «заклад дошкільної освіти – сім'я», розробивши модель партнерської взаємодії з батьками. У такому просторі дитина щодня спостерігає живий приклад демократичної взаємодії дорослих, що є найвищою школою соціально-громадянської компетентності. Саме модель партнерства об'єднує всіх учасників освітнього процесу, у якій батьки є першими вихователями дитини та повноправними партнерами (замовниками та учасниками освітнього процесу); педагоги виступають у ролі фасилітаторів – консультантів, які допомагають родині реалізувати освітній потенціал; дитина – центр цієї взаємодії, чиї потреби та інтереси визначають напрям співпраці.

Визначивши мету, завдання, принципи та напрями партнерства, особливу увагу варто приділити формам та методам взаємодії з батьками, які будуть реалізувати організаційно-діяльнісний компонент моделі.

У контексті формування соціально-громадянської компетентності дітей найбільш ефективним інструментом є проєктна діяльність, оскільки вона об'єднує дітей, батьків і педагогів спільною метою. Проєкт у взаємодії з батьками дозволяє перенести теоретичні поняття про громадянство в площину реальних сімейних стосунків і суспільних вчинків.

Педагогам закладів дошкільної освіти варто звернути увагу на проведення таких проєктів, як «Добрі справи нашої групи» (батьки і діти об'єднуються у спільному виготовленні годівничок, зборі пластикових кришечок або створенні листівок для захисників, що засвідчує користь праці для суспільства); «Герб моєї родини» (батьки обговорюють з дитиною сімейні традиції, що виховує гордість за свій рід і є першою сходинкою до патріотизму); «Родинне дерево – коріння громади» (батьки допомагають дитині дослідити походження сім'ї, що формує почуття причетності до роду та історії країни),«Вишиванка – код нації» (переводить абстрактне поняття «патріотизм» у площину живих образів, дитина починає розуміти, що вона є частиною великого народу з глибокою історією); «Мій дім – моя вулиця – моє місто (село)» (дитина разом з батьками досліджує історію назви своєї вулиці, а потім презентує це в групі); «Чисте подвір'я» (батьки разом з дітьми висаджують дерева, прибирають територію, що формує відповідальне ставлення до спільної власності та довкілля, до громади); «Права дитини в казках» (батьки мимоволі самі заглиблюються в тему, вивчають правові норми та методики виховання, які пропонує педагог).

Найвищим рівнем соціально-громадянської взаємодії є волонтерство та благодійність. Виготовлення поробок дітьми разом із батьками для благодійного продажу на ярмарку солідарності навчають дітей фінансовій грамотності та милосердю, а збір іграшок чи книжок для дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, під час проведення акції «Посилка другу» навчає взаємодопомозі.

Перетворити процес формування соціально-громадянської компетентності дітей на сучасний, наочний та інтерактивний досвід сприяє використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків. Перевага ІКТ у тому, що вони роблять батьків не просто глядачами, а активними творцями освітнього контенту разом із дітьми

Оскільки не завжди є можливість відвідати віддалені куточки України, ІКТ дозволяють зробити це в межах групової кімнати або вдома: діти спільно з батьками створюють інтерактивну карту «Визначні місця нашої громади» з додаванням фото та відео.

Для підтримки єдиного освітнього простору доцільно використовувати QR-коди, які розмістити у роздягальній кімнаті закладу дошкільної освіти. Батьки можуть відсканувати код і отримати добірку мультфільмів чи аудіоказок про права дітей, толерантність та доброту для вечірнього перегляду, цифрову консультацію «Як говорити з дитиною про Батьківщину».

У закритих спільнотах (Viber, Telegram) періодично можна проводити короткі онлайн-марафони, наприклад, «Тиждень українських традицій у моїй сім'ї», а на падлет-дошці (Padlet), створити онлайн-стенд «Добрі справи нашої групи», куди батьки завантажують фото дитини, яка допомагає вдома, садить квіти або бере участь у волонтерстві.

Об'єднати дітей і батьків для спільної творчої діяльності можна у процесі створення цифрових продуктів: зняти короткі відео про те, як праця батьків корисна для суспільства, взявши відеоінтерв'ю у них (проєкт «Професії моїх батьків»); підготувати електронний часопис або фотоальбом «Україна очима моєї родини», зібраний із фотографій подорожей вихованців, фоточелендж «Ми подорожуємо рідним містом» або «Допомога вдома», де батьки діляться світлинами активностей, що розвивають самостійність та любов до рідного краю.

Отже, у контексті формування соціально-громадянської компетентності дітей необхідно налагоджувати тісний контакт із родинами вихованців і активно залучати їх до участі в освітньому процесі, переконувати у першорядності й первинності виховного впливу сім'ї на формування національного світогляду, патріотичних почуттів, зародження і становлення майбутнього активного, відповідального й корисного члена суспільства, громадянина і патріота, озброювати батьків необхідними психолого-педагогічними і загальними знаннями. Мета закладу дошкільної освіти у взаємодії з

родинами вихованців – перетворити батьків, членів родин дітей на активних учасників освітнього процесу, однодумців і партнерів педагогічного колективу і самих дітей у повноцінному проживанні сьогодення.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / Науковий керівник Т. О. Піроженко. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text
(дата останнього звернення: 24.04.2026).
2. Біла І. М. Сім'я як простір формування цінностей дитини. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2019. Том. VI. Психологія обдарованості, Вип. 15. С. 16-24.
3. Косенчук О. Дитина в соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3–8.
4. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника: сучасний освітній вектор. *Дошкільне виховання*. 2023. №5. С. 8-10.
5. Про організацію національно-патріотичного виховання у ДНЗ : Інструктивно-методичні рекомендації МОН України від 25.07.2016 р. № 1/9-396. URL: https://imzo.gov.ua/2016/08/22/list-mon-vid-25-07-2016-1-9-396-pro-organizatsiyu-natsionalno-patriotichnogo-vihovannya-u-doshkilnih-navchalnih-zakladah (дата останнього звернення: 24.04.2026).

Коротюк Зоряна,
в.о.завідувача навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського ОКІППО
Ярмолицька Світлана,
методист навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського ОКІППО

Формування відповідальності у здобувачів освіти

В статті обґрунтована необхідність формування відповідальності у дітей в сучасних реаліях. Визначено основні умови впливу на розвиток відповідальності в учнів. Проаналізовано базові моделі педагогічного впливу на формування відповідальності у здобувачів освіти. Розкрито ефективні інструменти та методи виховання відповідальності у дітей в освітньому закладі.

The article substantiates the need to form responsibility in children in modern realities. The main conditions for influencing the development of responsibility in students are determined. The basic models of pedagogical influence on the formation of responsibility in students are analyzed. Effective tools and methods for educating responsibility in children in an educational institution are revealed.

Ключові слова: особистість, відповідальність, здобувачі освіти, педагог, умови формування відповідальності, моделі виховання відповідальності.

Важливим компонентом особистості та етичної свідомості є її моральна цінність – відповідальність, яка поширюється на всі сфери життя та спрямована в майбутнє. Від неї залежить напрямок розвитку та існування людської цивілізації. Відповідальність – це комплексне поняття, що відображає здатність людини усвідомлювати, приймати та виконувати зобов'язання перед собою, людьми та суспільством, передбачати результати власного вибору й оцінювати та аналізувати наслідки своїх дій. Тому формування відповідальності у здобувачів освіти повинно бути серед пріоритетних завдань кожного сучасного освітнього закладу як систематичний цілеспрямований процес для підготовки дитини до самостійного життя, що передбачає усвідомлення школярем своїх обов'язків, розуміння наслідків власних вчинків та вміння керувати своєю поведінкою.

Проблема відповідальності особистості, її виховання і формування досліджувалась багатьма вітчизняними і зарубіжними педагогами, психологами, філософами і т. д.: Л. Колберг, Ж. Піаже, Дж. Роттер, К. Абульханова-Славська, Балла Г., М. Боришевський, С. Максименко, А. Петровський, В. Роменець, С. Рубінштейн, М. Савчина, В. Татенко [2]. Цілеспрямованому формуванню у підлітків ціннісного ставлення до людського життя присвячені роботи І.Д. Беха, І.О., Білецької, І.С. Булах, З.С. Карпенко, М.М. Шимановського, Г. Кирмач, Л. Михайлової та ін. [3].

Вітчизняні педагоги, О. Сухомлинська, Т. Левченко, О. Савченко, І. Бех та ін., говорять про необхідність формування особистості на основі загальнолюдських моральних цінностей, серед яких вагоме місце посідає відповідальність, а тому спрямовують зусилля на виховання вільної гармонійної особистості, здатної відповідально ставитися до життя, навчання, діяльності, природи, сім'ї, здоров'я тощо.

Так, Я.Коменський у структурі особистості головним вважав почуття совісті та обов'язку, що виявляються через її відповідальність. Ж.- Ж.Руссо одним із перших впровадив у науковий обіг поняття «індивідуального обов'язку особистості». Г.Сковорода розглядав процес формування відповідальності як перетворення відповідальних почуттів і відповідальної поведінки у звичку. На його думку, кожна людина відповідальна перед собою та іншими за обране нею місце в системі суспільних відносин і реалізацію своїх можливостей у власній діяльності. Погляди Г.Сковороди втілені в ідеї «сродної праці», близької внутрішньої суті людини, що, безперечно, передбачає наявність у індивіда сформованої звички відповідальної поведінки [6].

У педагогічній системі В.Сухомлинського відповідальність розглядається як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль. Згідно його системи виховання, моральною особою дитина може стати лише тоді, коли в її душі «назавжди оселяться совість, сором'язливість, відповідальність і обов'язок». Це, на думку педагога, найважливіші джерела, що живлять моральну доблесть і культуру особистості [7, с. 261]. С.Рубінштейн розглядав відповідальність як втілення істинного, найглибшого і принципового ставлення до життя. Це – не тільки усвідомлення індивідом усіх наслідків уже зробленого, а й відповідальність за все втрачене, тобто, «здатність людини детермінувати події, вчинки на момент їх здійснення і у процесі виконання аж до радикальної зміни всього життя» [5]. Водночас психолог зазначав, що відповідальність не виступає відданістю формальному обов'язку, усталеним правилам, а є «здатністю у процесі життя бачити, виділяти, ставити проблеми, вчасно їх усвідомлювати і приймати відповідальні рішення» [5]. Таким чином, С.Рубінштейн в основу відповідальності, насамперед, вкладає ті дії, які особистість могла б здійснити. Саме у цьому й виявляється потенційний аспект відповідальності.

Таким чином, більшість дослідників схильні пов'язувати феномен відповідальності із зростанням моральної цілісності особистості, інтегрованості різних проявів моральної поведінки, усвідомленості й готовності виконувати обов'язок, здатністю відчувати і сприймати моральні почуття, безконфліктно вирішувати питання моралі у спілкуванні та міжособистісній взаємодії.

Поняття «відповідальність» має два взаємопов'язаних значення: відповідальність «за» щось чи когось та відповідальність «перед» кимось. Перше значення передбачає відповідальність людини за власні вчинки, за наслідки своєї діяльності, відповідальність за когось, задля чогось. Друге – відповідальність перед людьми, суспільством. Тобто відповідальність це інтегрована якість особистості, яка є показником соціальної зрілості особистості, яка «виражає, підтримує та захищає норми значущого оточення, референтної групи, сприяючи тим самим розвитку відповідальності і творчому зростанню її членів» [2, с.119].

Відповідальність не виникає сама по собі, а зароджується, розвивається і формується під впливом соціальних норм, суспільних умов, моральних принципів і

виховання, у яких живе дитина. Найбільше на формування відповідальності в сучасної молоді впливають: особистий приклад батьків – їх відповідальна поведінка до праці, сімейних обов'язків; проживання ситуацій, які показують важливість відповідальності в повсякденному житті, у навчанні, взаємовідносинах; створення в сім'ї ситуацій, які мотивують дітей до відповідальних вчинків; можливість здійснювати власний вибір та відчувати його наслідки; характер взаємин з іншими людьми (вміння вести діалог, керувати своєю поведінку, оцінка своїх дій, емпатія тощо) [3; 4]. Негативні приклади дійсності, власні приклади батьків, недостовірний та суперечливий характер інформації, сприяють формуванню в дітей помилкових уявлень про соціальні етичні норми, прийнятне і неприйнятне в їхній поведінці [3].

Сьогоднішня соціально-політична ситуація висуває нові, більш якісні вимоги до «прояву людиною особистісної відповідальності, чіткої життєвої позиції, високоморальних орієнтирів на майбутнє», враховуючи вікові особливості її становлення у дітей (перехід орієнтації від оцінки дорослих до власних критеріїв оцінювання своїх вчинків), що вимагає розробки та впровадження нових методів та прийомів взаємодії між суб'єктами спілкування для формування відповідальності [1; 3; 4]. Тим паче, готовність особистості до вибору в ситуаціях невизначеності є «необхідною передумовою її соціальної успішності, основи якої повинні закладатися освітою» [3].

В науковій літературі виділяють три базові моделі виховання відповідальності шляхом педагогічного впливу: директивну, прихованого впливу та сприяння [1, с.133]. У директивній моделі формування відповідальності у дітей залежить від безпосереднього прямого виконання вказівок дорослого-наставника (вчителя), не враховуючи інтереси дітей та ігноруючи самостійне вирішення дії дитиною. Зокрема, Е. Фромм вважав, що «відповідальність – це не нав'язаний із зовні обов'язок, а відповідь людини на звернене до неї прохання, котре вона переживає як власну проблему» [2, с.123]. У моделі прихованого педагогічного впливу важливе місце займає маніпуляція як прихований вплив вчителя на дитину з метою розвитку в неї бажаних якостей. В. Сухомлинський вважав, що саме зробити педагогом свій виховний задум непомітним – це елемент майстерності [7]. Якщо в першій моделі дитина є об'єктом впливу, в другій – водночас об'єктом і суб'єктом, то в третій – підтримуючій - дитина суб'єкт впливу і сприяє самоактуалізації особистості, створення умов для спонтанного розвитку її нахилів та здібностей. Кожна з цих моделей заслуговує на існування, бо дає можливість піклуватись про дітей. Але кожна з них має свої шляхи та прийоми формування ціннісних якостей, серед яких відповідальність.

Універсальних ефективних моделей виховання не існує. Кожна з них має свої переваги та недоліки, напрям та сферу свого застосування. Найкраще – вміти їх поєднувати, трансформувати відповідно до вікової категорії, індивідуальних особливостей, рівня особистісної зрілості вихованців, інтересів та потреб дітей, зовнішніх обставин, що склались [1; 2].

Для формування відповідальності у здобувачів освіти, насамперед, потрібно створити умови для прояву ініціативи та самостійності, щоб дитина була готова до діяльності, зацікавлена процесами і результатами своєї праці (М.Сметанський) [1, С.137].

Таким чином, проаналізувавши ряд наукових праць, на рівні закладу освіти виробленню навичок відповідальної поведінки в учнів сприятиме:

- засвоєння учнями соціального досвіду старших поколінь через спонукальні педагогічні вимоги до учня діяти згідно моральних норм, відповідати за наслідки своєї поведінки перед власною совістю, іншими людьми, суспільством вцілому;
- формування правильних етичних знань, вмінь і навичок етичної соціально прийнятої поведінки;

- розвиток мотиваційної сфери – бажання здійснювати діяльність і очікувати результати;
- запровадження циклів просвітницьких бесід з питань формування і розвитку відповідальності;
- набуття позитивного досвіду комунікативної взаємодії;
- проведення заходів, викладання спецкурсів і факультативів, які будуть сприяти розвитку навичок самостійної та командної роботи учнів;
- формування механізмів саморегуляції поведінки;
- засвоєння прийомів та інструментів делегування обов'язків (надання дитині посильних та зрозумілих доручень удома та в класі);
- створення ситуації для прояву ініціативності;
- особистий приклад батьків та вчителів демонстрації власної відповідальності у повсякденному житті;
- надання учням можливість вибору та ініціативності (самостійно приймати рішення, нести за них відповідальність);
- організація учнівського самоврядування;
- залучення учнів до волонтерської роботи тощо [2; 3; 4].

Висновки. Відповідальність – провідна якість, цінність людини, що характеризує її соціально-моральну зрілість. Відповідальна особистість здатна адекватно оцінювати власні можливості, самостійно приймати рішення, передбачаючи їх наслідки, і не перекладати провину за свої дії на інших. Беручи на себе відповідальність, людина самореалізується. Адже для такої особистості соціальні вимоги, моральні норми стають внутрішніми регуляторами діяльності і поведінки, за які вона готова відповідати.

Відповідальність формується під впливом соціальних норм, моральних принципів і виховання через соціальні інститути – родину, школу, суспільство. Саме освітній заклад має можливості вплинути на формування цінностей та поглядів молодого покоління, створити належні умови і застосовувати ефективні педагогічні методи, щоб зростити свідомих громадян, які здатні вибирати й аналізувати інформацію, розуміти соціальні процеси, відповідати перед майбутніми поколіннями за наслідки власної діяльності та брати активну участь у громадському житті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Голова Н.І. Теоретичні засади формування відповідальності як ціннісної якості в учнів старшого шкільного віку. *Збірник ХНУ, В.5.* 2010. С. 133-138. URL: https://share.google/xkLLWvDPTfAQEbHqI
2. Гурлєва Т.С. Психолого-педагогічні умови становлення відповідальності у підлітковому віці. *Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології.* 2015. Випуск 28 С.116-129. URL: https://surl.li/gpmhln
3. Данільченко Т. А. Теоретичні основи формування відповідального ставлення до власного життя в учнів середньої школи. URL: https://naurok.com.ua/teoretichni-osnovi-formuvannya-vidpovidalnogo-stavlennya-do-vlasnogo-zhittya-v-uchniv-seredno-shkoli-11227.html
4. Петрович Н. Формування у здобувачів освіти відповідального ставлення до результатів навчання. URL: https://vseosvita.ua/library/formuvannia-u-zdobuvachiv-osvity-vidpovidalnoho-stavlennia-do-rezultativ-navchannia-839907.html
5. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии / С.Л. Рубинштейн. М., 1959.
6. Сковорода Г.С. Твори: У 2-х т. / Г.С. Сковорода. К.: Обереги, 1994.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. К. : Рад. Школа. Т. 4, 1977. 640 с.

Кравчук Неоніла,
вихователь ЗДО № 20 «Дзвіночок»
Кам’янець-Подільської міської ради
Хмельницької області

Партнерство заради майбутнього

Стаття присвячена актуальній проблемі взаємодії закладу дошкільної освіти з родинами вихованців у процесі формування гармонійної особистості. Автор розкриває ефективні форми та методи співпраці з сім'єю, що сприяють створенню єдиного виховного простору.

Ключові слова: партнерство, взаємопідтримка, взаємопроникнення, компетентність, модель, тріада

The article is devoted to the current problem of interaction between preschool educational institutions and families of pupils in the process of forming a harmonious personality. The author reveals effective forms and methods of cooperation with the family, which contribute to the creation of a single educational space.

Keywords: partnership, mutual support, interpenetration, competence, model, triad

Пізнання світу людиною починається в сім’ї – з того моменту, коли дитина під материнську пісню вперше всміхається мамі. Надзвичайно важливо, щоб перші уявлення про добро, сердечність і найпрекрасніше почуття – любов людини до людини – пробуджувалися на особистому досвіді, а батько й мати стали для дитини найдорожчими людьми. Сім’я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства, його природним і найстійкішим елементом.

Саме в сім’ї дітям прищеплюються найкращі якості: добро, гідність, ввічливість, повага, освіченість, виховується почуття любові до Батьківщини.

Основними завданнями сімейного виховання є:

– виховання фізично й морально здорової дитини;

– створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, умов для розвитку почуттів і сприймань, її самореалізації;

– засвоєння моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні;

– залучення дітей до чарівного світу знань, вивчення народних казок, пісень, прислів’їв, приказок, лічилок, прагнення до освіти й творчого самовдосконалення;

– включення дитини в спільну з дорослими діяльність, розвиток працелюбності, творчої особистості, спрямування її зусиль на турботу про навколишнє середовище;

– формування естетичних смаків і почуттів, уміння розрізняти красиве і потворне в мистецтві і житті, поважати прекрасне у вчинках людей;

– забезпечення духовної єдності поколінь, збереження сімейних традицій та реліквій, вивчення родоводу; прилучення дітей до народних традицій, звичаїв, обрядів, виховання в них національної свідомості і самосвідомості.

Методи виховання в сім’ї залежать від педагогічної культури батьків: розуміння цілі виховання, батьківської ролі, уявлення про цінності, стилю відносин, культури мовлення і т.ін.

Заклади дошкільної освіти допомагають батькам краще зрозуміти сучасні стандарти освіти та особливості розвитку дошкільнят. Головна мета педагогів – налагодити відкрите партнерство з родинами, ознайомити їх із навчальними програмами та створити атмосферу взаємної довіри, де інтереси дитини є найвищим спільним пріоритетом.

Зміст співпраці полягає в роз'ясненні батькам важливості розвитку компетентної особистості в дошкільному віці, а також у створенні в сім'ї та дитячому садку сприятливих умов для всебічного становлення дитини.

Важливо створити умови для співпраці: налаштувати на спільне розв'язання

реальних та життєво важливих проблем, створити в процесі спілкування атмосферу довіри, взаєморозуміння, витриманості, доброзичливості, налагодити діалог, вдосконалити вміння вислуховувати матір і батька, адекватно реагувати на почуте, брати сказане до уваги, запитувати про незрозуміле, співпереживати у складних ситуаціях, зберігати конфіденційність з батьками.

Важливою умовою співпраці є урізноманітнення педагогами форм взаємодії з батьками: дискусійні зустрічі, «круглі столи», вечори запитань та відповідей, тематичні бесіди, семінари-практикуми, тренінги, рольові ігри, організації спільного відпочинку, фольклорні вечори, пізнавально-ігрові вікторини, спортивні свята та змагання, індивідуальні консультації, скриньки зауважень і побажань, запровадження анонімного «телефона довіри».

Така освітня ідея щодо інноваційних підходів до організації сучасного виховного процесу стає домінуючою, оскільки стимулює новаторські зміни в усіх сферах життєдіяльності людини та соціальному середовищі, орієнтованих передусім на формування сучасної особистості.

Результати впровадження активних методів спілкування з батьками в роботу закладу дошкільної освіти показують, що батьки, які перебували раніше в ролі «глядачів» і «спостерігачів», поступово стають активними учасниками виховної діяльності, дослідниками власної батьківської поведінки. Вони починають самостійно аналізувати свої труднощі, реалістичніше оцінювати свої стосунки з дитиною, відчувають себе більш компетентними в питаннях виховання дітей.

Реалізуючи комплексний підхід до організації взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї можна виділити три взаємопов'язані напрями роботи:

1) підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників із питань організації взаємодії закладу і сім'ї;

2) підвищення рівня педагогічної культури батьків;

3) навчальна робота з дітьми, яка ґрунтується на реалізації особистісної та соціально орієнтованій моделі спілкування у тріаді «педагог – дитина – батьки».

Педагогіка партнерства є ціннісною основою діяльності закладу дошкільної освіти і визначає стиль взаємин між усіма учасниками освітнього процесу. У центрі цієї системи – дитина як активний суб'єкт власного розвитку, а не об'єкт педагогічного впливу. Вихователь виступає партнером і наставником, який створює умови для самовираження дитини, підтримує її ініціативу та допомагає усвідомити власні можливості. Через спільні заходи, освітні зустрічі та залучення батьків до життя закладу родина стає повноцінним учасником педагогічного партнерства.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти : Державний стандарт дошкільної освіти України. – Київ : МОН України, 2021. – 38 с.

2. Стратегії розвитку дошкільної освіти в умовах сьогодення: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 17 квітня 2025 р. / Упоряд.: О. О. Горська, Н. В. Котелянець; [голов. ред. О. О. Горська] (електронне видання). Кропивницький: ФОП Піскова М. А., 2025. 64

3. Теорія та методика співпраці закладів дошкільної освіти з родинами: навчально-методичний посібник. [Електронний ресурс] / авт.-упор. Н.Г.Каньоса, Т.Й.Бабюк. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. 290 с.

Кримська Оксана,
вчитель-логопед, спеціаліст вищої категорії,
КЗЗСО «Ліцей N15 імені Олександра Співачука
Хмельницької міської ради»,
вчитель-методист

Учитель-логопед як ключова ланка взаємодії родини, освіти і суспільства

У тезах розглянуто роль вчителя-логопеда як ключової ланки у системі взаємодії родини, освіти і суспільства. Висвітлено значення партнерської співпраці між усіма учасниками освітнього процесу для забезпечення повноцінного мовленнєвого розвитку дитини. Зосереджено увагу на основних напрямах діяльності вчителя-логопеда, зокрема консультативній, діагностичній, корекційно-розвитковій роботі. Підкреслено важливість комплексного підходу та міждисциплінарній взаємодії у створенні сприятливих умов для соціалізації і гармонійного розвитку дітей.

Ключові слова: вчитель-логопед, взаємодія, родина, освіта, суспільство, мовленнєвий розвиток, партнерство, корекційно-розвиткова робота, соціалізація, психолого-педагогічний супровід.

The thesis examines the role of a speech therapist teacher as a key link in the system of interaction between family, education, and society. The importance of partnership cooperation among all participants in the educational process to ensure the child's full speech development is highlighted. Particular attention is paid to the main areas of the speech therapist teacher's activity, including consulting, diagnostic, corrective-developmental, and coordination work. The importance of a comprehensive approach and interdisciplinary cooperation in creating favorable conditions for children's socialization and harmonious development is emphasized.

Keywords: speech therapist teacher, interaction, family, education, society, speech development, partnership, corrective and developmental work, socialization, psychological and pedagogical support.

У сучасних умовах реформування освіти особливого значення набуває партнерська взаємодія між родиною, закладом освіти та суспільством. Ефективний розвиток дитини, зокрема її мовленнєвої компетентності, залежить від злагодженої взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Учитель-логопед посідає важливе місце у системі взаємодії «родина-освіта-суспільство», оскільки виконує не лише корекційно-розвиткову функцію, а й забезпечує комунікацію між усіма учасниками процесу. Його діяльність спрямована на своєчасне виявлення мовленнєвих порушень, організацію корекційної допомоги та створення умов для повноцінного розвитку дитини.

Особлива роль вчителя-логопеда полягає у тісній співпраці з батьками. Консультативна підтримка сім'ї ,надання рекомендацій щодо організації мовленнєвого середовища вдома та залучення батьків до корекційного процесу сприяють підвищенню ефективності роботи.

Не менш важливим напрямом є взаємодія вчителя-логопеда з педагогами та іншими фахівцями, що працюють з дитиною. Комплексний підхід, міждисциплінарна співпраця та узгоджені дії спеціалістів, забезпечують створення єдиного освітньо-корекційного простору.

Таким чином, учитель-логопед виступає ключовою ланкою взаємодії родини, освіти та суспільства, сприяючи не лише подоланню мовленнєвих труднощів, а й успішній соціалізації та гармонійному розвитку дитини.

У сучасному освітньому просторі ефективність логопедичної допомоги значною мірою залежить від системної взаємодії між вчителем-логопедом, батьками, педагогами та соціальним оточенням дитини.

Оскільки, родина є первинним середовищем формування мовлення, тому активне залучення батьків до корекційно-розвиткового процесу сприяє закріпленню набутих навичок та підвищує результативність логопедичної роботи.

Партнерські відносини між вчителем-логопедом і педагогічним колективом забезпечують єдність вимог, наступність у роботі та створення сприятливого освітнього середовища для дитини.

Учитель-логопед здійснює не лише корекцію мовленнєвих порушень, а й інформаційно-просвітницьку діяльність, підвищуючи рівень обізнаності батьків щодо особливостей мовленнєвого розвитку дітей.

Комплексна взаємодія родини, освіти та суспільства сприяє не лише подоланню мовленнєвих труднощів, а й формуванню успішної, соціально адаптованої особистості.

Результативність корекційно-розвиткової роботи значно зростає за умови відкритого діалогу. Взаємної підтримки та спільної відповідальності усіх учасників корекційного впливу.

Отже, в умовах сучасних освітніх трансформацій взаємодія родини, освіти та суспільства постає важливою передумовою забезпечення повноцінного розвитку дитини та створення сприятливого середовища для формування її особистості. Ефективність освітнього й корекційно-розвиткового процесу визначається не лише професійною діяльністю окремих фахівців, а й рівнем узгодженості дій усіх учасників взаємодії, їхньою готовністю до партнерства, співпраці та спільної відповідальності за результати розвитку дитини.

У системі взаємозв’язку «родина-освіта-суспільство» вчитель-логопед займає особливе місце, оскільки його діяльність виходить за межі традиційного розуміння корекції мовлення .

Сучасний вчитель-логопед виступає важливою сполучною ланкою між сім’єю, педагогічним середовищем та соціумом, забезпечуючи цілісний підхід до організації допомоги дитині. Саме системність, наступність та міждисциплінарна взаємодія забезпечують позитивну динаміку мовленнєвого розвитку дитини та сприяють її успішній соціалізації.

Таким чином, вчитель-логопед є не лише фахівцем із подолання мовленнєвих труднощів, а й ключовою ланкою взаємодії родини, освіти та суспільства, діяльність якого спрямована на забезпечення гармонійного розвитку особистості, успішної соціалізації та формування життєво компетентної особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 374 с.

2. Колупаєва Ф.Ф. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.

3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року: розпорядження від 14 грудня 2016 р. № 988-р / Кабінет Міністрів України. Київ, 2016. 40 с.

4. Філічева Т.Б., Чиркіна Г.В. Основи логопедії: навч.посіб. Київ: Академвидав, 2012. 304 с.

Кутвіцька Тетяна,
вихователь ЗДО № 6 «Ромашка»
Красилівської міської ради
Хмельницької області

Роль дошкільної освіти як повинної та фундаментальної ланки освіти

У статті досліджується роль дошкільної освіти як первинного інституційного середовища для гармонійного розвитку дитини. Розкрито механізм переходу від родинного виховання до суспільного, де заклад дошкільної освіти

виступає головним простором для формування соціальних, моральних та емоційних цінностей дошкільника. Обґрунтовано вплив педагогічної взаємодії на усвідомлення дитиною понять добра, поваги та відповідальності.

Ключові слова: Дошкільна освіта, первинна ланка, фундаментальна основа, соціалізація, базові якості особистості, культурні цінності.

Дошкільна освіта є базовим етапом розвитку, де дитина вперше виходить за межі сім'ї та засвоює норми соціальної поведінки. Заклад дошкільної освіти є першим офіційним інституційним простором, де дитина починає системну взаємодію з суспільством поза межами родини. Цей етап закладає фундамент для формування особистості, її фізичного, психічного та соціального здоров'я. Саме в ранньому та дошкільному віці закладаються основи мислення, соціальної поведінки, емоційної стабільності та готовності до подальшого навчання.

Чому дошкільна освіта є фундаментальною?

Інтенсивний вік є періодом найвищої нейропластичності. У цей час закладаються базові нейронні зв'язки, які відповідають за мислення, пам'ять, логіку та сприйняття інформації.

Емоційний інтелект і соціалізація: Дитина вчиться взаємодіяти з однолітками та дорослими, вирішувати конфлікти, розпізнавати власні емоції та емпатувати іншим.

Формування самостійності: Замість простого накопичення знань, дитина опановує навички самообслуговування, вчиться робити вибір та відповідати за свої дії.

Підготовка до шкільного навчання: Це адаптація до розпорядку дня, вміння концентрувати увагу та слухати інструкції, що запобігає стресу під час переходу до початкової школи.

Державні стандарти та завдання

Відповідно до законодавства України про дошкільну освіту, ця ланка є обов'язковою та базується на ідеях гуманістичної педагогіки. Зміст освіти регламентується Базовим компонентом дошкільної освіти (Державним стандартом).

Згідно з Законом України «Про дошкільну освіту», основними завданнями системи є:

Збереження та зміцнення фізичного й психічного здоров'я дитини.

Формування особистості, розвиток її творчих здібностей та нахилів.

Набуття первинного соціального досвіду та засвоєння моральних норм.

Забезпечення соціальної адаптації та готовності до подальшого навчання.

Роль у суспільстві

Фундаментальність дошкільної освіти виходить далеко за межі родини. Вона виконує важливу соціальну функцію, надаючи батькам можливість повертатися до професійної діяльності, а також забезпечує принцип рівного старту для всіх дітей, незалежно від їхнього соціального походження.

Перехід від родинного виховання до суспільного – це ключовий етап соціалізації особистості, під час якого дитина розширює свій життєвий простір із «сімейного мікросередовища» (батьки, дім) до «суспільного макросередовища» (дитячий садок, школа, однолітки, громада).

Цей процес відбувається плавно через інтеграцію кількох взаємопов'язаних механізмів.

Етапи переходу

Зміна соціальної ролі: Дитина перестає бути просто «дитиною своїх батьків» і отримує нові соціальні статуси, наприклад, «вихованець», «учень», «однокласник», «друг». Ці зміни вимагають від дитини адаптації, підтримки та розуміння з боку батьків, оскільки саме в цей період закладаються основи її комунікабельності та самооцінки у суспільстві. В цей період дитина вчиться взаємодіяти з «чужими» дорослими (вихователями, помічниками), слухати їхні настанови, виконувати режимні моменти та дотримуватися дисципліни

Розширення системи вимог: Сім'я здебільшого діє через почуття любові (прийняття особистості незалежно від її досягнень чи помилок), через гнучкість (правила часто адаптуються під конкретні потреби та емоційний стан члена родини), через емоційну підтримку (сім'я виступає «безпечною гаванню», де можна відновити психологічний ресурс), та прийняття. Тоді як суспільні інститути вимагають дотримання єдиних норм, правил поведінки та дисципліни.

Опанування колективної взаємодії: Відбувається перехід від егоцентризму (я у центрі уваги) до розуміння інтересів інших людей у групі та спільної діяльності. Це важливий етап соціалізації та психологічного розвитку, який означає відмову від дитячого егоцентризму на користь ефективної співпраці. У цей період відбувається усвідомлення того, що інші учасники групи мають власні потреби, думки та емоції.

Основні інститути суспільного виховання

Дошкільні заклади (дитячі садки): Перший крок, де дитина навчається спілкуватися з однолітками та слухати дорослих (вихователів), які не є членами родини. Цей етап є фундаментальним для адаптації дитини у суспільстві. Дитячий садок розширює межі світу малюка та готує його до майбутнього шкільного життя.

Ключові аспекти соціалізації в садку

Перша сепарація: дитина вчиться перебувати без батьків.

Нові авторитети: поява перших значущих дорослих за межами родини.

Взаємодія з однолітками: освоєння навичок ділитися, грати разом та вирішувати конфлікти.

Режим та дисципліна: засвоєння загальних правил поведінки та розпорядку дня.

Школа (заклади загальної середньої освіти): Формує систему базових знань, соціальну відповідальність та закладає основи громадянської свідомості. Дає фундаментальні знання з різних наук, вчить взаємодіяти у колективі та суспільстві, а також виховує патріотизм, розуміння прав та обов'язків.

Позашкільні заклади та громада: Спортивні секції, гуртки за інтересами, де дитина добровільно обирає коло спілкування та вчиться самореалізації. Формується коло друзів зі спільними інтересами та цінностями, знижується рівень стресу, зникає страх зробити помилку.

Умови успішного переходу

Щоб перехід не викликав у дитини психологічного стресу, необхідна тісна взаємодія (партнерство) між родиною та навчальними закладами. Тому повинна бути **єдність вимог будинку та закладу, синхронізація режимів дня, розвиток базових навичок самообслуговування та психологічна готовність батьків**.

1.Синхронізація режиму дня вдома та в дитячому садку – це головний фактор легкої адаптації дитини та збереження її психоемоційного здоров'я. Коли домашній розпорядок кардинально відрізняється від розпорядку дня в дошкільному закладі, нервова система малюка зазнає подвійного навантаження, що призводить до капризів, істерик та частих хвороб.

Ранній підйом: змістіть час пробудження дитини за кілька місяців до садка під графік закладу.

Денний сон: вкладайте дитину спати в той самий час, коли це роблять у садочку (зазвичай з 13:00 до 15:00).

Графік харчування: підлаштуйте домашні сніданки, обіди та підвечірки під меню дошкільного закладу.

2. Розвиток навичок самообслуговування – це формування базових умінь (одягання, гігієна, прибирання, харчування), які забезпечують незалежність у повсякденному житті. Для успішного навчання використовують покрокове розділення дій, моделювання поведінки дорослим та позитивне підкріплення.

Самостійна їжа: навчіть дитину впевнено тримати ложку та пити з чашки.

Гігієнічні навички: привчайте малюка проситися на горщик або туалет та мити руки з милом.

Одягання: обирайте одяг без складних ґудзиків та взуття на липучках, щоб дитина могла вдягатися сама.

3. Психологічна підготовка дитини – це поступове знайомство малюка з новими правилами, людьми та середовищем. Ключовий етап – формування базової довіри та емоційної стабільності. Головне завдання батьків – створити позитивний образ садочка, розвинути первинні навички самообслуговування та навчити дитину висловлювати свої бажання словами.

Ось детальний покроковий план, який допоможе зробити перехід до садочка комфортним та безболісним:

Позитивний образ: розповідайте дитині про садок як про цікаве місце з іграшками та новими друзями.

Знайомство з простором: гуляйте біля території садочка та показуйте дитині майданчики.

Соціалізація: частіше відвідуйте ігрові кімнати для розвитку навички ділитися іграшками.

Гра в дитсадок: програвайте вдома сюжетні ігри з іграшками (прощання з мамою, обід, сон, повернення додому).

4. Поступове збільшення часу перебування – це ключовий етап психологічної адаптації до нового середовища, який дозволяє мінімізувати стрес. Цей процес розрахований на те, щоб організм плавно звикав до нових навантажень та ритму. Тому потрібно дотримуватися певних правил:

Перший тиждень: залишайте дитину в групі лише на 1–2 години під час прогулянки або гри.

Другий тиждень: забирайте малюка одразу після обіду перед денним сном.

Третій тиждень: спробуйте залишити дитину на тиху годину за умови відсутності сильного стресу.

5. Правильна поведінка та психологічне налаштування батьків є **вирішальними факторами для успішної адаптації дитини** до закладу дошкільної освіти. Емоційний стан мами і тата передається малюкові, тому спокійні батьки – це спокійна дитина

Спокійне прощання: діти відчувають тривогу дорослих, тому спілкуйтеся з вихователями впевнено.

Ритуал прощання: придумайте коротку дію (обійми, поцілунок у долоньку) і чітко кажіть, коли саме повернетеся.

Консистентність: не піддавайтеся на плач для скасування походу в садок, якщо рішення вже прийнято.

Уникнення критики: ніколи не лякайте дитину вихователями чи садком як покаранням.

Головним критерієм успішності є те, що суспільне виховання має не руйнувати закладені вдома моральні цінності, а доповнювати їх. Тому коли моральні цінності та вплив суспільного виховання діють як єдине ціле, буде досягнута мета.

Ось ключові принципи, які допомагають забезпечити цю єдність:

Відкритий діалог: Регулярний контакт між батьками та вихователями чи вчителями допомагає уникнути суперечностей у підходах до дитини.

Повага до сімейних традицій: Суспільні інституції мають враховувати культурні, релігійні та етичні особливості кожної окремої родини.

Єдність вимог: Правила поведінки та моральні орієнтири, яких дитина вчиться вдома, повинні підкріплюватися в колективі (наприклад, чесність, взаємодопомога, повага до старших).

Особистий приклад: Оточення та педагоги мають демонструвати ті самі моральні якості, про які вони говорять, закріплюючи сімейне виховання на практиці.

Коли ці дві системи доповнюють одна одну, дитина отримує цілісну картину світу та почувається впевнено, спираючись на міцний фундамент родинних цінностей.

Педагогічна взаємодія – це фундамент морального виховання, закладений у **педагогіці партнерства**. Замість авторитарного тиску, вона передбачає рівноправний діалог. Через особистий приклад вчителя та створення виховних ситуацій, дитина перетворюється з пасивного слухача на активного творця, засвоюючи етичні норми як власний життєвий досвід.

Як саме така взаємодія трансформується в базові життєві цінності:

1. Усвідомлення добра

Механізм: Добро не вивчається за підручником. Дитина осягає його через емоційну підтримку, прийняття та відчуття безпеки, які їй дає педагог.

Роль педагога: Використання емпатійних бесід та обговорення казок/життєвих історій, де вчитель демонструє та заохочує турботу, допомогу ближньому та альтруїзм.

2. Засвоєння поваги

Механізм: Повага будується за принципом дзеркала: щоб дитина поважала інших, вона сама має відчувати повагу до своєї особистості, думок та меж з боку вчителя.

Роль педагога: Демократичний стиль спілкування. Педагог не принижує дитину, а навчає слухати інших, цінувати різноманіття думок у колективі та вирішувати конфлікти мирним шляхом через комунікацію.

3. Формування відповідальності

Механізм: Відповідальність неможливо виховати через залякування покаранням. Вона виникає тоді, коли дитині дають право вибору і довіряють прийняття рішень, показуючи наслідки.

Роль педагога: Надання посильних доручень (наприклад, відповідальність за куточок природи чи допомога однокласнику). Вчитель допомагає дитині проаналізувати вчинок, усвідомити причинно-наслідкові зв'язки та взяти відповідальність за свій вибір.

Ключові інструменти педагога

Щоб взаємодія працювала, сучасна освіта спирається на наступні підходи:

Розвиток емоційного інтелекту: Щоденні хвилинки рефлексії, де діти вчаться розпізнавати та називати свої почуття.

Правило «Право на помилку»: Навчає дітей не боятися невдач, а сприймати їх як досвід і крок до розвитку, формуючи внутрішню чесність.

Співпраця з батьками: Узгодженість дій дошкільного закладу та родини – запорука того, що цінності добра і поваги стануть стійкою життєвою позицією дитини.

Усі ці якості інтегруються та формують головний здобуток цього віку – **життєву компетентність**, яка допомагає дитині легко адаптуватися до соціуму. Тому дошкільна освіта є обов'язковою первинною ланкою безперервної освіти. Її головна роль полягає у забезпеченні гармонійного розвитку дитини, соціалізації та підготовці до школи. Вона закладає фундамент для подальшого інтелектуального, емоційного, фізичного та творчого становлення особистості.

Кучер Зоя,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею,
старший вчитель

Сім’я як соціальний інститут у вихованні майбутнього покоління

У статті описано роль сім’ї у вихованні дітей молодшого шкільного віку, важливість сімейних цінностей. Визначено важливу роль батьківства у створенні сучасної сім’ї в умовах кризових і стресових ситуаціях.

Ключові слова: сім’я, соціальний інститут, природовідповідність, батьківство, принцип єдності, сімейні цінності.

У сучасний період розвитку України, відродження державності та духовності велике значення відводиться розвитку національної системи освіти і виховання, який неможливий без відродження вітчизняних культурно-історичних, народно-педагогічних, народознавчих виховних традицій.

Кожна країна світу має свою національну систему виховання і освіти, яка покликана створити умови для розвитку особистості. Українська національна система виховання увібрала в себе кращі здобутки філософського осмислення своїх цілей та завдань. Народна мудрість, родинне виховання, народна педагогіка, наукова педагогічна думка є підґрунтям національної системи виховання.

Через національне виховання реалізується пізнання кожною дитиною самої себе як індивідуальності, як частини свого народу, нації, а через неї – і всього людства. Воно відбувається на основі вивчення досвіду свого народу, його історії, культури, духовності. Надбання народної мудрості становлять ідейно-моральну основу виховання. «Народна філософія утверджує культ Людини, Дитини і Природи. Упродовж віків ці та інші ідеї визначали сутність життя, народовладдя, народного гуманізму, моралі, естетики, які складали основний зміст і напрямки розвитку національної системи виховання».

У сучасній педагогіці відбувається процес переоцінки існуючих уявлень про функції освіти, виховання, про роль і місце родини, навчального закладу, про взаємодію школи і родини. Виховання повноцінної, здорової, національно свідомої, творчої, ініціативної, висококультурної, освіченої, гармонійно розвиненої особистості – це ті завдання, які ставить перед собою освіта. І від школи, від характеру її відносин з дітьми та їх батьками залежатиме підвищення ролі родини у вихованні.

Система освіти має спиратися на сім’ю, підвищувати її психолого-педагогічну культуру, активно впливати на взаємини між її членами, тому що основи формування особистості, забезпечення умов її розвитку закладаються саме в родині. Сім’я є початком всього для дитини. Той вплив, який має родина на дитину, на її виховання, розвиток, триватиме все життя. Саме в родині відбувається соціалізація дитини, прищеплюються моральні, національні, суспільні, сімейні цінності, формуються звички, поведінка, перші стійкі враження про навколишній світ. В родині закладаються основи духовності дитини. Духовні сили об’єднують родину, обумовлюють життєздатність її. Засвоєння рідної мови, пісні, казки, рідної культури відбувається теж у родині.

Сім'я як соціальний інститут являє собою сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають систему поведінки у відповідності з цими нормами, регулюють відносини всередині сім'ї, між членами сім'ї і між ними та суспільством. Проблематика сім'ї та сімейних відносин настільки широка і багатогранна, що не може бути повноцінно охоплена навіть монографічними роботами, і в цій главі ми змушені стосуватися лише тих аспектів, де сім'я як соціальний інститут найбільшою мірою пов'язана з контекстом розвитку.

Що ж таке сім'я? Виявляється, на це питання не так-то просто відповісти. Існують різні думки щодо того, що є ядерним, сутнісним в понятті «сім'я».

Найбільш часто «ядром» сім'ї вважають подружню пару з додаванням дітей і родичів. Так, за визначенням Н. Я. Соловйова, сім'я – це мала соціальна група, найважливіша форма організації особистого побуту, заснована на подружньому союзі і спорідненість, тобто відносинах між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, що проживають разом і провідними спільне господарство. Родинні зв'язки можуть бути трьох видів: кровна спорідненість (брати і сестри), породження (батьки-діти), шлюбні відносини (чоловік-дружина, подружжя).

А. Г. Харчев визначає сім'ю як історично конкретну систему взаємовідносин між подружжям, між батьками і дітьми як малої групи, члени якої пов'язані шлюбними чи родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю. Соціальна потреба у сім'ї обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення. Таким чином, як зазначає В. Н. Дружинін, А. Г. Харчев включав в сім'ю не тільки родинні та соціальні, а й етичні відносини, вважаючи основною функцією сім'ї відтворення населення, духовне і фізичне.

Сім'я є і соціальним інститутом, і малою соціальною групою і, отже, підпорядковується відповідним законам функціонування. В. Н. Дружинін, конкретизуючи це положення, вважає, що "сім'я є соціальним інститутом, а конкретна сім'я – інституалізувати соціальною групою, функція якої полягає в первинної соціалізації дітей".

На думку А. І. Антонова і В. М. Медкова, в основі сім'ї повинно лежати триєдине ставлення "шлюбу - батьківства - споріднення", тільки в цьому випадку можна говорити про сім'ю як такої. Згідно з їх точки зору, шлюб без дітей або батьківство без шлюбу є «осколковими» формами сім'ї і, відповідно, більш адекватним терміном для них є «сімейна група», тобто група людей, які ведуть спільне господарство і об'єднані тільки батьківством, подружжям або спорідненістю (наприклад, брати і сестри).

Оскільки «осколкових» родин стає все більше, з'являються нетрадиційні форми сім'ї, все більшого поширення набувають цивільні шлюби, сім'ї з прийомними дітьми, патронатні сім'ї і т.д., виразно відчувається потреба в новому визначенні сім'ї. Враховуючи сучасні тенденції у розвитку сім'ї, Т. В. Андрєєва пропонує визначати сім'ю максимально широко, а саме «як контактну групу споріднених осіб (або юридично прирівняних до них людей), що становлять єдине ціле і відчувають себе цим цілим».

Інститут родини принципово відрізняється від інших соціальних інститутів не тільки сферою відносин, тобто змістом, який їм регулюється, а й іншими позиціями.

Перш за все, сім'я як соціальний інститут зберігає свою значимість протягом усього життя людини (на відміну, наприклад, від школи або вузу, які значимі лише на певному етапі життя людини, хоча їх вплив на долю людини, його майбутнє важко переоцінити).

Крім того, інститут сім'ї - найдинамічніший соціальний інститут. Можна виділити, принаймні, три вектора розвитку сім'ї. По-перше, сім'я змінюється в історичній перспективі. Оскільки інститут сім'ї регулює відносини сім'ї з суспільством, а суспільні форми та соціальні умови постійно трансформуються, то, отже, під впливом цих трансформацій змінюється і сама сім'я. Докладний аналіз історичного розвитку сім'ї як соціокультурного феномену в роботах Ф. Арьєса та І. С. Кона. Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві на сучасному етапі, викликали і продовжують викликати кардинальні зміни в інституті сім'ї, чого ми всі є живими свідками. По-друге, сім'я розвивається і як цілісний організм, існують певні стадії розвитку сім'ї та закономірності їх проходження. У міру розвитку сім'ї змінюються не тільки її функції, склад і структура, але змінюються самі члени сім'ї, а отже, і їхні стосунки. І нарешті, змінюються роль і функція сім'ї протягом індивідуального життя людини, у міру проживання їм вікових періодів.

Виділяють три історичні типи сім'ї: патріархальну (традиційна сім'я), дітоцентриська і подружню (демократична сім'я).

В основі патріархального типу сім'ї лежать два основних принципи: на всіх стадіях життєвого циклу сім'ї існує жорстка половозрастная субординація і відсутня особистісна вибірковість. Патріархальна сім'я будується на відносинах домінування - підпорядкування (авторитарної влади чоловіка, залежності дружини від чоловіка, а дітей від батьків), тобто батьківська влада абсолютна, система виховання авторитарна.

У дітоцентриська родині пріоритетом є виховна функція. Для такої сім'ї характерні відносне рівноправність подружжя, близькість у відносинах подружжя, батьків і дітей. Виховання дітей є головним сенсом життя сім'ї, головне завдання батьків - забезпечення щастя дитини. Дітоцентриська сім'я зазвичай малодітна, час народження і кількість дітей планується подружжям, дитина в такій родині завжди бажаний. Дитячо-батьківські відносини пронизані любов'ю і прихильністю.

Подружня сім'я – новий, сучасний тип, що формується протягом останніх десятиліть. На першому плані в цій сім'ї – турбота сім'ї про розвиток дітей і кожного з подружжя як автономної особистості в системі емоційно насичених, симетричних, змістовних сімейних відносин. У подружньому родині мета виховання дітей поступається місцем цінностям особистісної автономії, самореалізації всіх членів сім'ї.

У сучасній сім'ї особлива роль відводиться *батьківству.* Любов до дітей – це поняття історичне, протягом століть воно зазнало серйозних змін. Особливу цінність батьківство набуває в XX ст., Коли на перший план в дитячо-батьківських відносинах виходять прихильність, емоційна і духовна близькість. У сучасному суспільстві період дитинства подовжується, і саме на батьків покладається відповідальність за виховання і навчання дітей. Відповідальність за дітей (фінансову, моральну, соціальну) батьки несуть аж до закінчення школи, а часто – і до завершення вищої освіти, тобто до того моменту, коли дитина набуває статусу дорослого члена суспільства.

Ще однією характерною особливістю сучасної сім'ї є те, що в основі її лежать (або повинні лежати) *любов, емоційне прийняття та підтримка.* Сім'я, як правило, грунтується на почутті – почутті любові, яке визначає її психологічну та моральну атмосферу, характер взаємодії членів сім'ї .

Свій погляд на відносини в родині пропонує В. Н. Дружинін. На його думку, оскільки сім'я є соціальним інститутом, а конкретна сім'я – інституалізувати соціальною групою, вона скріплюється відносинами домінування – підпорядкування, відповідальності та емоційної (психологічної) близькості. Між цими видами відносин, що реалізуються в сім'ї, існують певні зв'язки. Роль лідера, глави сім'ї передбачає відповідальність за сім'ю в цілому, а не тільки за окремих членів сім'ї. За припущенням В. Н. Дружиніна, максимально стабільною є сім'я, де суб'єкт відповідальності і влади - одне і те ж особа, а члени сім'ї психологічно ближче до нього, ніж один до одного. Нормальною можна вважати сім'ю, де відповідальність за її благополуччя несе чоловік. При будь-яких відносинах влади - підпорядкування в сім'ї, при будь-якій емоційної дистанції з членами сім'ї чоловік повинен нести відповідальність за сім'ю.

Традиційна українська сім’я будувалась на засадах духовності, віри, релігійності, природовідповідності. Злагода, згуртованість, любов до батьків, повага до старших, готовність допомогти хворим – характерні ознаки української сім’ї. Така атмосфера є підґрунтям, емоційною основою позитивного виховання в родині, яке засноване на авторитеті батьків. Любов до батьків забезпечує всю повноту почуттів дитини. В українських сім’ях діти не виховувались «спеціально», їх виховував приклад батьків, саме життя. «Працюємо разом з ними, з дітьми – ось, мабуть, і все виховання». Батьки повинні постійно думати і дбати про своїх дітей, знаходити з ними спільні інтереси, цінності, йти до високості духу. Відповідальність батьків за виховання дітей має лежати в основі виховного процесу в сім’ї. Вплив сімейного виховання на дитину

завжди є конкретно-індивідуальним – це одна з найбільших переваг виховання в родині. Ні школа, ні суспільство не зможуть гарантувати дитині такого індивідуального підходу, що дають методи виховання в сім'ї. Той педагогічний потенціал, який має родина, повинна задіяти у своїй спільній діяльності і сім'я, і школа.

Життя кожної сім'ї – це частина життя країни. На родині лежить історична місія виховання підростаючого покоління. Саме вона є найважливішим інститутом виховання людини. «В кінцевому наслідку сім'я – джерело продовження життя нації, морально-духовного і фізичного. І саме звідси йде переконання, що станом сім'ї визначається і стан суспільства».

Повноцінне національне виховання має дати родина, вона мусить стати головним інститутом виховання. А звідси виходить, що і суспільство, і держава повинні сприяти зміцненню її. Матеріальна підтримка сім'ї, забезпечення умов для її духовного відродження – це завдання, які має розв'язувати держава.

Політичні, економічні, соціальні процеси, що відбуваються не тільки в державі, але і в світі, впливають на суспільство, а відтак і на родину. Українська родина переживає нелегкі часи. Безумовно, витоки такого стану сягають як минулого, так і сучасного розвитку країни. Але одна з причин кризи очевидна – руйнування духовних засад родини. Тому і постає перед українською родиною першочергове завдання – збереження себе на власних автентичних моральних засадах, свого національно-етнічного світогляду, створення в родині атмосфери моральності.

Загальносвітові процеси, тенденції в економічному, культурному інформаційному житті людства не можуть не впливати на стан розвитку українського суспільства. Економічні, соціальні, політичні проблеми країни, знецінення ідеалів, руйнування моральних цінностей, запозичення західної культури диктують перегляд світогляду кожної людини, родини. Виникла потреба в адаптації сім'ї до нового способу життя. Дитину треба привчати до думки, що своє майбутнє вона починає будувати з дитинства. Саме така позиція має виховувати в дитини відповідальність за свої вчинки, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість. Роль батьків у цьому процесі, без перебільшення, колосальна. Слід ще зважити на те, що і самі батьки, їхні переконання, життєві позиції змінюються під впливом цього непростого часу.

Безперечно, школа як суспільний інститут не може замінити родину, вирішити багато її соціально-економічних і матеріальних проблем, але вона повинна піднімати авторитет родини, її виховний потенціал, підвищувати педагогічну культуру батьків. Тільки за умов рівноправних відносин та спільних зусиль педагогів і батьків можливе повноцінне виховання дитини. Ця взаємодія здійснюється в найбільш важливі для дитини та підлітка роки, коли закладаються основи формування особистості. «Освіта покликана виробити стійкий імунітет громадянського суспільства до світоглядної безпорадності, підготувати світобачення поколінь, щоб уникнути як стихії агресивної політизації, так і суспільно-особистісної індиферентності».

І родина, і школа – рівноправні суб'єкти соціального виховання дітей. Якщо в практиці школи родині приділяється роль об'єкта педагогічного впливу, то порушується принцип рівноправності сторін у виховному процесі, що неминуче веде до зменшення значущості родинного виховання. За такої постановки питання школа відводить собі місце головного виховного чинника і зосереджується на батьках як на помічниках, а не партнерах у процесі виховання дитини.

Від педагогів зараз можна багато почути незадоволення участю батьків у шкільному житті дітей. Безумовно, скарги небезпідставні. Але бідкатися вчителю, накопичувати незадоволення і чекати, що ініціативу мають проявити саме батьки – невірний вихід і, тим більше, хибний. Вчитель – не німий спостерігач, він – координатор, ініціатор стосунків з родинами, керівник процесу. Психологи радять будь-які питання озвучувати, розв'язувати, знаходити спільні шляхи виходу із складних ситуацій. Тільки за умови партнерських стосунків, які ґрунтуються на спільній меті –

виховання здорової, порядної, повноцінної, культурної, освіченої людини, – можна очікувати позитивних результатів.

У процесі виховання, навчання дитини багато залежить від постаті самого вчителя, його професійних якостей, моральних принципів, переконань та поглядів. Видатний український педагог, вчений-державник Г. Ващенко порівнював роботу вчителя з працею «…мистецтва особливого роду. Як і всякий мистець, педагог втілює в певні форми своєї педагогічної ідеї. Але матеріал, над яким працює педагог і мистець, – різний, звідси і різні засоби творчості… Відповідальність педагога за свою працю незрівнянно більша, ніж відповідальність скульптора чи маляра… а коли педагог покалічить душу дитини, то вже це буде не тільки втрата, а справжній злочин перед дитиною й суспільством, причому такий злочин, що його важко, а іноді й зовсім неможливо виправити. Але разом з тим нема більш почесної праці, як праця педагога. Виховуючи підростаюче покоління, педагог бере найактивнішу участь у творенні майбутнього свого народу».

В основі національної демократичної педагогіки – сімейної і шкільної – лежить любов до дитини, до людини. Тільки вихователь, вчитель, який любить дитину, може відкрити в ній добро і вказати на нього іншим. І якщо вчитель, виконуючи свої обов'язки, спирається лише на професійні якості, на «суху» відповідальність, то така діяльність не принесе великих результатів ні для учня, ні для самого педагога.

Педагогіка повинна стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків. Тому суспільству, школі треба подбати про те, щоб дати батькам необхідні знання з родинної педагогіки. В школах сприяти цьому мають всеобучі для батьків. Цикл лекцій, різнобічні диспути, конференції, зустрічі за круглим столом повинні проходити на рівні культурно-освітнього діалогу, носити не разовий характер (для галочки), а системний, методично і тематично грамотно продуманий.

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) відзначено, що в основу національного виховання мають бути покладені принципи єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь, прищеплення поваги до батьків, жінки-матері; організації родинного виховання та освіти – як важливої ланки виховного процесу. Найбільш вдалою моделлю національної школи, яка б відповідала потребі часу та запиту суспільства, є школа-родина. Це той тип школи, де діти, батьки, вчителі – один цілий організм, партнери, співробітники, однодумці. У новій національній освітньо-виховній системі школа-родина має на меті поєднати загальнолюдські цінності з національними. Основним принципом системи школи-родини є єдність процесу навчання і виховання. Головним завданням – виховання громадянина Української держави, носія національних цінностей, загальнолюдських, наукових, філософських, релігійних надбань, особистості, яка живе в гармонії з собою, здатна до самовизначення і самореалізації. Національна школа-родина виховує підростаюче покоління патріотами своєї держави в дусі толерантності, поваги до інших народів, культур, згуртованих дружбою, спільними інтересами.

Кожна країна будує свою освітню систему, виходячи із традицій, національних інтересів. Розвиток цілісної особистості, яка б могла свідомо ставитися до навколишнього світу, орієнтуватися на загальнолюдські і національні цінності, – предмет особливої уваги не тільки школи, родини, але і психологів, соціологів, політиків. В основі навчально-виховного процесу мають лежати такі фундаментальні напрямки, як Україна, державотворення, історико-культурні надбання народу, сім'я, родина, традиція. Система освіти в Україні має орієнтуватися не тільки на те, щоб дати дитині глибокі професійні знання, але й виховати вільну особистість, активного учасника суспільних процесів.

Отже, сьогодні, в період формування нової парадигми освіти, виникає необхідність створення системи виховання, основаної на демократичних принципах, системи, якою опікуються всі ланки суспільства. І, як ніколи, гостро постає питання взаємодії сім'ї та навчального закладу. Побудувати повноцінну українську національну

школу без родини неможливо. Сімейне виховання не може бути відокремлене від суспільного виховання, воно має орієнтуватися на загальну національну стратегію виховання, пріоритетом якого є утвердження загальнолюдських цінностей, виховання громадянина-патріота.

Список використаних джерел та література:

1. Вишневський Омелян. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. –Дрогобич: Коло, 2006. – 608 с.

2. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К., 1994.

3. Погрібний Анатолій. Видатний національний педагог Григорій Ващенко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2003. – 64 с.

4. Сележан Й.Ю. Основи національного виховання. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 306 с.

5. Сухомлинський В. Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 440 – 446.

6. Українознавство в системі освіти міста Києва // Збірник. – К.: Гранд, 1998. – 496 с.

7. Філіпчук Георгій. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – 488 с.

8. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк, В. І. Кононенко, І. В. Кононенко, В. В. Луць, В. П. Москалець, В. М. Фомін ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – К.; Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 293 с.

9. Єжова О. О. Виховання особистості у новій соціокультурній реальності / О. О. Єжова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 7 (33). – С. 69–75.

10. Квіткін П. В. Духовне життя соціуму в умовах становлення інформаційного суспільства / П. В. Квіткін // Наук. записки Харк. ун-ту повітряних сил. Соціальна філософія, психологія. — Х. : ХУПС, 2008. – Вип. 1 (30). – 244 с. – С. 37–49.

11. Кравець В. Психологія сімейного життя : навч. посібник / В. Кравець. – Тернопіль, 1995. – 696 с.

Лиса Оксана,
вчитель-логопед ЗДО № 33 «Джерельце»
м. Хмельницького,
вчитель-методист
Павлік Лариса,
вчитель-логопед ЗДО № 33 «Джерельце»
м. Хмельницького,
вчитель-методист

Партнерство заради успіху: взаємодія вчителя-логопеда та родини у підготовці майбутніх школярів

У статті розкрито особливості та стратегії взаємодії вчителя-логопеда ЗДО з родинами вихованців старшого дошкільного віку. Акцентовано увагу на важливості партнерства, взаємодії, як ключових факторів успішної підготовки дітей до навчання у школі.

Ключові слова: взаємодія з родиною, вчитель-логопед, старший дошкільний вік, мовленнєва готовність до школи, корекційно-розвиткова робота, подолання мовленнєвих порушень, партнерство ЗДО та сім'ї

Keywords: family interaction, speech therapist, senior preschool age, speech readiness for school, correctional and developmental work, partnership between preschool and family

Сімейне виховання є одним із ключових факторів мовленнєвого розвитку дитини, що ґрунтується на тісному зв'язку між емоційно-соціальним середовищем та формуванням мовленнєвих навичок. Роль сім'ї в процесі мовленнєвого розвитку дитини не обмежується лише передачею інформації, а включає також забезпечення емоційної підтримки, стимулювання та моделювання мовленнєвої поведінки.

Батьківське ставлення до мовлення і до розвитку дитини загалом формує її мотивацію до оволодіння мовою. Підтримка батьків, при будь-яких спробах дитини до

спілкування, її впевненості у власних можливостях, стимулює подальший розвиток мовленнєвих навичок.

Сімейне середовище виступає одним з головних чинників у корекційно-розвивальній роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення. Участь батьків у процесі регулярної корекції сприяє створенню умов для інтенсивного розвитку мовлення.

Перехід з дошкільної освіти до шкільного навчання – це випробування не лише для дитини, а й для її мовленнєвої готовності. Несформованість звуковимови, бідний словниковий запас або порушення фонематичного слуху в 6-річному віці майже гарантовано трансформуються у специфічні помилки під час письма (дисграфія) та читання (дислексія). Взаємодія логопеда та сім'ї може забезпечити успіх у подоланні труднощів.

Взаємодія, співпраця, спільна робота, сумісна дія – робота вчителя-логопеда та батьків, що об'єднує знання, навички, ідеї від яких залежить результат корекційної роботи.

Сім'я та заклад дошкільної освіти не можуть замінити одне одного: у кожного свої функції, свої методи виховання та навчання. Тому їм потрібно взаємодіяти в інтересах дітей.

Структура взаємодії поділяється на основні етапи:

- Діагностично-проєктувальний:

вчитель-логопед проводить обстеження та ознайомлює батьків із «мовленнєвим профілем» дитини. На цьому етапі важливо розвіяти міфи (наприклад, «сам виговориться»), сформувати у батьків запит на активну допомогу, мотиваційне забезпечення активності, заохочення до співпраці.

- Корекційно-технологічний:

основний період, де батьки стають активними учасниками логопедичного процесу. Вони відвідують різноманітні форми роботи, де навчаються успішному подоланню мовленнєвих порушень у дітей.

- Підсумково-результативний:

Оцінка готовності дошкільників до школи, фідбек підкріплений фактами та прикладами у поєднанні з позитивними оцінками та пропозиціями, рекомендаціями на літній період для запобігання регресу навичок.

Робота з батьками є «дзеркалом» діяльності вчителя-логопеда дошкільного закладу та потребує особливої ретельності.

Переконуючи батьків у необхідності активної участі у формуванні мовленнєвих навичок дітей, ми використовуємо різні форми роботи:

- індивідуальні консультації та бесіди: Обговорення особистих результатів дитини віч-на-віч.
- практикуми та майстер-класи: логопед наочно демонструє, як правильно виконувати артикуляційну гімнастику чи здійснювати автоматизацію звуків.
- інтерактивні канали комунікації**:** використання месенджерів (Viber, Telegram) для надсилання відеоінструкцій, аудіозаписів та швидкого зворотного зв'язку.

Основними напрямами взаємодії є:

<u>вчитель-логопед:</u>

- ініціює обговорення тієї чи іншої проблеми відразу після її виникнення;
- висловлює свої побажання щодо навчання дитини;
- надає та отримує інформацію щодо успіхів дитини;
- впродовж навчального року обговорює результативність дитини;
- бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку.

<u>батьки також:</u>

- надають важливу інформацію, котра допоможе створити та максимально успішно реалізувати індивідуальну програму розвитку дитини ;
- консолідують та забезпечують безперервність навчального процесу, розпочатого педагогом, надаючи дитині вдома можливість для розвитку та застосування на практиці компетенцій, сформованих під час навчального процесу;
- надання зворотної інформації щодо успіхів дитини;
- підтримує відкритий діалог з вчителем-логопедом.

Загалом співпраця з батьками передбачає створення позитивного середовища для розвитку дітей, а це потребує постійного обміну інформацією, прийняття рішень, визначення меж відповідальності, реалізацію запланованого.

Партнерські стосунки в тріаді «батьки-логопед-дитина» є основою батьківської компетентності, формування якої потребує розроблення нового змісту корекційно-розвивальної педагогічної діяльності.

Для оптимізації співпраці вчителя-логопеда та батьків, створюємо необхідні умови:

- регулярно та відкрито спілкуємось з батьками та дитиною, створюємо в процесі спілкування атмосферу довіри, взаєморозуміння, привітності, відкритості (консультації, анкетування, батьківські збори, індивідуальні бесіди за запитом);

- використовуємо під час спілкування зрозумілу (просту) мову, налагоджуємо діалог та вдосконалюємо вміння вислуховувати батьків та співпереживати у складних ситуаціях (“Скринька довіри”);

- створюємо в закладі сприятливі умови для конфіденційного спілкування батьків з фахівцями, дотримуємось етики партнерства (конфіденційність інформації);

- намагаємось домовлятися, знаходити компроміс (підлаштовуватися під проблеми батьків, уникнення конфліктних ситуацій);

- збільшуємо кількісно та якісно міжособистісне спілкування з дитиною в сім’ї та дошкільному закладі (Дні відкритих дверей, практичний показ заняття, тематичні бесіди...);

- використання під час спілкування мотиваційних форм висловлювання («Чим я можу зарадити?», «Для мене важлива ваша думка», «Разом ми впораємося»...);

- реалізовуємо диференційований підхід до батьків кожного вихованця (врахуємо індивідуальні особливості сім’ї вихованців, здібності дітей...), надаємо, за необхідності, роз’яснення щодо кращого розуміння очікувань корекційного процесу;

- підтримуємо та підбадьорюємо батьків для формулювання та отримання коментарів, особистої думки, відношення в процесі створення ІПР;

- активізуємо та урізноманітнюємо форми взаємодії з батьками (домашні завдання, спільні заняття, бесіди, виготовлення наочності);

- виготовляємо сучасні наочні та інформаційні матеріали, адресовані сім’ї («Папки-пересувки», «Чек-листи», інформаційні буклети, мультимедійні презентації, інтерактивні ігри).

Отже, залучення батьків до спільного корекційного процесу передбачає:

- єдність вимог до дитини;

- відповідальність за виконання домашніх завдань;

- постійний контроль за вимовою поставлених звуків у повсякденному мовленні;

- активну участь у заходах закладу дошкільної освіти.

Таким чином, ефективність корекційної роботи з виправлення мовленнєвих порушень, гармонійний розвиток дитячої особистості багато в чому залежить від творчого співробітництва вчителя-логопеда з батьками, від вміло налагоджених професійних та особистісних відносин, чіткого та свідомого розуміння поставлених навчально-виховних і корекційно-розвивальних завдань. Тільки за умови активної та

свідомої допомоги батьків дошкільнику із мовленнєвими порушеннями, ефективність логопедичного впливу буде повнішою, глибшою та успішнішою.

Успішна підготовка майбутнього школяра до навчання залежить від того, чи зможуть вчитель-логопед і батьки стати єдиною командою. Сім'я дає емоційну підтримку та щоденну практику, а логопед – професійну стратегію та інструменти. Тільки такий тандем гарантує, що дитина переступить поріг школи впевненою у своїх силах.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ, 2021
2. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2018. 392 с.
3. Данілавічютє Є.А. Стратегії взаємодії вчителя-логопеда з батьками дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. 2020. Вип.16. с. 45-56.
4. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія: навчальний посібник. Київ: Знання, 2015. С. 293
5. Рібцун Ю.В. Співпраця вчителя-логопеда з батьками: молодша логопедична група для дітей із ЗНМ/Юлія Рібцун//Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. – 2011. №1. – с.33-37

Мартинюк Ганна,
вчитель початкових класів
Славутської гімназії № 5
Славутської міської ради,
старший вчитель

Впровадження завдань освітніх галузей в початкових класах НУШ

Не навчайте дітей так,
як навчали вас,-
вони народились в інші часи…

У сучасному світі, де інформаційні технології стрімко розвиваються, використання великих даних відкриває нові горизонти для оптимізації багатьох процесів, у тому числі й в освітній сфері, стосовно обдарованості дітей.

Ключові слова: НУШ, освітній процес, ефективність навчання, критичне мислення, обдарованість.

Нова українська школа – ключова реформа Міністерства освіти і науки.

Це школа, до якої приємно ходити учням. Тут вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути вихованими громадянами.

Головна мета – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті.

Зміни вже п'ятий рік працюють, а Міністерство освіти і науки робить усе, аби вони були невідворотними.

За програмою НУШ я працюю четвертий рік. Зміни впроваджую у своїй роботі. **Новий Стандарт** початкової освіти передбачає, що вчителі мають працювати за іншими підходами, тому, відбулося масштабне перенавчання вчителів початкової школи.

Метою курсів було, навчити вчителів професійної майстерності, які володіли б методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та сприяли їх поширенню.

Я пройшла курси підвищення кваліфікації та отримала сертифікат ХОІППО. Свідоцтво про підвищення кваліфікації, НУШ, СПК № 02139802\2639 – 19, очно, 60 год.

Які зміни для вчителів

Учитель – це людина, на якій тримається реформа. Без неї будь-які зміни будуть неможливими, тому один з головних принципів НУШ – умотивований учитель.

Щоб навчати по-новому, вчитель повинен навчитися сам та отримати свободу дій – обирати навчальні матеріали, імпровізувати та експериментувати. Цю свободу дає новий закон «Про освіту».

Міністерство освіти і науки пропонує типові навчальні програми, проте, будь-який учитель може доповнювати їх або створювати свої. Він тепер обмежений лише Державним стандартом. У цьому документі окреслено результати: що мають знати та вміти учні, закінчивши певний етап навчання. Натомість, як дійти до цих результатів, учитель визначатиме сам.

Той, хто отримав свободу навчати, має отримати й свободу навчатися. І ця свобода теж передбачена реформою.

Ми можемо підвищувати кваліфікацію не лише в Інститутах післядипломної педагогічної освіти, а й в обраних самими педагогами організаціях. Є лише дві вимоги: за п'ять років підвищення кваліфікації має скласти 150 годин, а навчання має відбуватись щорічно.

Тому, я протягом п'яти років, намагалася зареєструватися на різні цікаві курси.

Підвищення моєї кваліфікації за 5 років склало 219 год, це затверджені сертифікати педрадою та сертифікати ХОІППО. Проте, є ще самоосвітня діяльність за таким принципом: цікавлюсь, знаходжу, використовую у своїй роботі.

Сучасне навчання. Яким воно має бути? Про це читаємо, міркуємо, дискутуємо. Обираємо нові прийоми, методи, технології. Та при цьому пам'ятаємо, що основною формою навчання залишається урок, зміст якого диктує час. Як для учнів, так і для вчителів, урок цікавий тоді, коли він сучасний – це й зовсім новий, тобто актуальний.

Сучасний урок – це спосіб організації спільної діяльності вчителя та учня для досягнення цілей навчання.

Практикую проводити такі уроки: Урок-змагання, урок-вікторина, урок-екскурсія. Проте, не кожного дня, і не на кожному уроці це можна зробити.

Будь-який урок має величезний потенціал для вирішення нових завдань. Проте на даний час не все виходить, так як цього бажаю. Під час дистанційного навчання виникають проблеми в тому, що дітей не можна якісно поділити на команди, групи, пари (не можуть діти поспілкуватися один з одним, часто підказують батьки), піти всім класом на екскурсію. Тому, стараюсь, під час уроків, застосовувати цікавинки, віртуальні екскурсії, стратегії.

На своїх уроках застосовувала і застосовую такі стратегії як:

1. «**Асоціативний кущ»** (читання, українська мова, я досліджую світ)
2. **«Сенкан»** (п'ятиряддя) (українська мова)
3. **«Кубування»** (математика, читання, я досліджую світ)

Які зміни для учнів?

Ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти.

І це головне. Адже мета НУШ – виховати громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Замість запам'ятовування фактів та понять учні набувають компетентностей. **Це – знання, уміння, навички.**

Список компетентностей, яких набуватимуть учні, уже закріплено законом «Про освіту»:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;

- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності;
- культурна компетентність;
- підприємливість та фінансова грамотність.
- Як я це намагаюсь застосовувати …

1. Розгадування ребусів. Завдання «Який предмет зайвий?». Демонструю на картинках: планшет, комп'ютер, конструктор, смартфон. Звичайно, зайвий конструктор. Завдання. Який засіб, ти використовуєш на дистанційному навчанні? Охарактеризуй його. Ознайомлення з новим словом Геймери. (Це люди, які багато часу проводять за комп'ютерними іграми. Чи корисно багато часу грати в комп'ютерні ігри? Опрацювання слова віртуальний – вигаданий, несправжній. (Інформаційно – комунікаційні компетентності)

2. На уроці розвитку мовлення, з теми: «Коли немає змоги зателефонувати», ознайомилися з казкою «Семеро козенят», просканували QR код та вибрали ситуацію, коли і в якому випадку потрібно написати sms повідомлення. Завдання. Самостійно написати sms повідомлення комусь із родини, дотримуючись правил користування інтернетом. (Інноваційність, інформаційно – комунікаційна компетентність)

3. Намагаюсь дітей зацікавлювати різними цікавинками. Так, під час вивчення теми «Перенос слів із рядка в рядок», проводжу роботу в (групах). Вчимося переносити слово з рядка в рядок – шко – ла. Читаємо вірш «До школи». Перший учень читає, другий продовжує, третій задає запитання, четвертий відповідає на нього, намагаючись дати повну відповідь та дібрати влучні слова, не використовуючи у відповіді «русизмів» та місцевого діалекту.

Яка назва вірша?

Для чого потрібна школа?

З яким настроєм ти ідеш до школи?

Дотримуючись правил мови: спілкуємося, розмовляємо, відповідаємо. (Здатність спілкуватися рідною мовою ,володіння державною мовою)

4. На уроці розвитку мовлення, тема «Дружба», потрібно скласти діалог за малюнком, де розмовляють між собою Струмок та Жабка (робота в парі). Постійна увага на правильну вимову слів та розділові знаки. Звертаю увагу на те, як потрібно перебувати в природі, дбайливо ставитися до екології та всього оточуючого. Проведення дослідження «Чиста вода».(Екологічна компетентність)

5. Математичну компетентність на уроках української мови можна розвивати з допомогою різноманітних вправ. Наприклад, вправа «Дешифрувальник». За допомогою алфавіту та за номером місця можна створювати нові слова. Наприклад: буква А – №1, Л – № 15 і.т.д. Складаємо слово Алфавіт.

Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення.

Щоб набувати компетентностей, школярі навчаються за діяльнісним підходом – тобто частіше щось роблять замість того, щоб просто сидіти за партами і слухати вчителя.

Міністерством розроблено нову модель оцінювання учнів у межах Нової української школи. Тепер замість звичних табелів у кінці року учні початкових класів отримують Свідоцтво досягнень**.** Оновлена модель ґрунтується на формувальному оцінюванні, яке дає можливість зробити висновки саме щодо процесу навчання, а не тільки результату кількості помилок. На початку року я завела журнал результативності, постійно вписую зміни в навчанні того чи іншого учня.

На кінець першого класу, роздрукувала такі свідоцтва у двох примірниках (оригінал та копія). Видала оригінали батькам, а копії залишилася в особових справах. Плюси Свідоцтва досягнення в тому, що вчитель може націлити батьків, на

покращення знань з певного предмету. Вказати, сформовані чи формуються знання та вміння з певного предмету.

А ще під час реформи – завдяки децентралізації фінансування шкіл збільшилося, і в багатьох навчальних закладах поступово оновлюється матеріально-технічна база.

Також, відбулася організація роботи по поступовому переоснащенню класної кімнати для учнів відповідно до «Орієнтованого переліку засобів навчання в початковій школі» та «Рекомендацій до створення освітнього середовища».

Отримала за бюджетні кошти: парти зі стільцями, ноутбук, принтер, настільні ігри (пазли), дидактичні матеріали.

Я, організувала освітній простір Нової української школи.

Наша класна кімната № 11, має у наявності навчальний осередок, ігровий осередок, де передбачене місце для організації настільних ігор (за ігровим столом), дитяча класна бібліотечка, 3 стенди для змінних виставок дитячих робіт, осередок вчителя, тощо.

З першого дня у школі намагалася якомога детальніше дізнатися, що очікують діти від школи, що їм лячно, на що сподіваються. На інтерактивних уроках за основні форми роботи брала групові завдання, у ході яких учні мали змогу спілкуватися.

Намагаюсь застосовувати методи викладання, засновані на співпраці (ігри, групові завдання, тощо).

Учні залучалися до спільної діяльності, що сприяє їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

Під час такого спільного пошуку, учні мають можливість висловлювати своє емоційне ставлення, відбувається рефлексія та вербальне оцінювання здобутих результатів.

Освітній простір вибудовувався навколо особистості. У такому просторі діти почувають себе затишно та радісно, мають можливість розвивати свої соціальні та академічні навички.

День у 1 класі розпочинала з «Ранкового кола» – зі мною діти говорили про минулі вихідні, про настрій і, зрештою, про все цікаве, чим хочуть поділитися.

Завжди стараюсь допомагати розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

Також діти кожного дня старалися вказати на свій настрій. Якщо настрій дитини покращувався, це великі плюси , щодо перебування дитини у школі.

Висновки

Кожен з методів навчання має певні переваги і недоліки. Ефективність їх застосування визначається специфікою конкретного процесу навчання. Універсальних рекомендацій щодо складу і застосування методів навчання не існує.

Я, як педагог, самостійно приймаю рішення про використання того чи іншого методу на основі свого власного досвіду, враховуючи особливості своїх учнів з метою максимальної ефективності процесу навчання.

Навчальні заняття для мене та моїх учнів - постійний пошук, спільна праця, в основі якої довіра та спільне бажання досягнути бажаний результат.

Використовуючи різні методи навчання, активність дітей на уроках зростає.

Понад дві тисячі років тому видатний китайський педагог Конфуцій сказав:

Те, що я чую, я забуваю,
Те, що я бачу, я пам'ятаю,
Те, що я роблю, я розумію.

Ці три простих твердження обґрунтовують необхідність використання **змін у системі навчання та** активних методів **Час змінювати і самому змінюватись** у системі навчання. Ось таке моє бачення на сьогодні.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція "Нова українська школа". (2016). Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola

2. Шиян, Р. Б. (2021). Ціннісні орієнтири Нової української школи: Аналіз концептуальних засад. Педагогічний дискурс, 90(1), 105-112.

3.Вербицький, В. В. (2018). Інноваційні методи в Новій українській школі. Педагогічні науки, 86(2), 33-45.

4. Жук, Ю. О. (2020). Неформальна освіта педагогів: Сучасні тенденції розвитку. Науково-методичний журнал "Освіта та управління", 22(3), 22-34.

5. Новосад, Г. І. (2020). Професійний розвиток педагогів у контексті освітніх реформ в Україні. Сучасна освіта України, 2(18), 15-27.

6.Сисоєва, С. О. (2019). Компетентнісний підхід у професійному розвитку вчителів. Наукові записки національного університету ім. Тараса Шевченка, 30(5), 66-78.

7. Андрущенко, В. П., & Глузман, Н. В. (2019). Реформування української освіти: Проблеми та перспективи розвитку. Вісник НАПН України, 4(48), 3-14.

8. Шовковий, А. Л. (2022). Інноваційні практики в освіті: Теорія та методика. Інститут інноваційних технологій та змісту освіти, Київ.

Махмутова Анжела,
методист мистецьких дисциплін
Хмельницького ОІППО ім. А.Назаренка

Колискова пісня – оберіг родинних традицій

Коли ми промовляємо слово «колискова», то відразу відчуваємо внутрішнє тепло та психологічний комфорт, адже це – дорогий образ дитинства, лагідний голос, рідний дім… Це життєдайне джерело, що супроводжує нас усе життя.

Колискові пісні – один із найдавніших жанрів народної творчості, який виник із щоденної праці, народних вірувань та обрядів. У дохристиянські часи колискові пісні вважали оберегом від злих духів, вроків, хвороб, який забезпечував щасливу долю та міцне здоров'я. Ви не вірите у магію? Науково доведено, що вкладаючи у колискову пісню любов та молитву, рідні люди створюють навколо дитини сприятливу ауру спокою та безпеки, енергетично-психологічний захист [1].

Тексти колискових, які діти чують впродовж тривалого часу, допомагають засвоїти мелодику рідної мови, елементарні уявлення про світ, добро, зло, шану до людей та природи. Оспівані у піснях ідеали взаємної поваги, любові до родини, гостинності та чесності стають першою школою любові, уроками моралі, цеглинками у побудові сімейних цінностей.

Справжньою перлиною українського фольклору є колискова «Ой ходить сон коло вікон», ніжна мелодія якої надихнула багатьох класиків та стала всесвітньо відомою. Її текст було надруковано в першому українському фольклорно-літературному альманасі «Русалка Дністровая» у 1837 році.

Завдячуючи Лесі Українці та Клименту Квітці ця колискова стала широко відомою та згодом увійшла до золотого фонду української музики.У 1900-х роках Леся Українка особисто записувала та популяризувала варіанти виконання цієї пісні. У 12-томному зібранні творів міститься окремий розділ «Народні колискові пісні, записані з голосу Лесі Українки Климентом Квіткою» [2].

Однією з найвідоміших є чуттєва версія «Колискової» у виконанні Квітки Цісик, записана у США для альбому «Пісні України» у 1980 році. Вона базується саме на згаданих історичних фольклорних записах та має назву «Колискова для Лесі» [3].

В аранжуванні Олександра КошиціяУкраїнський національний хор тріумфально виконав колискову «Ой ходить сон коло вікон» в нью-йоркському Carnegie Hall, де у 1929 році їх виступ відвідав композитор Джордж Гершвін. Саме колискова надихнула його на створення арії «Summertime» в опері «Поргі і Бесс» (1935 рік). У новому

джазовому форматі та у виконанні світових зірок українська колискова облетіла всю планету.

Відомий український композитор Віктор Косенко (1896 -1938) використав мотиви «Колискової» для створення фортепіанних творів, які увійшли до золотого фонду української музики.

Прекрасні записи «Колискової» зроблені відомими українськими виконавцями: Ніною Матвієнко з хором «Дударик»[4], Златою Огнєвіч, Ілларією, Мариною Круть, Тіною Кароль. Цікавий факт: колискову «Ой ходить сон» натхненно виконує хор дітей зі звичайної школи в США, більшість з яких є не українцями і ніколи не були в Україні [5].

Колискова – своєрідний «генетичний код», який передається в родині від бабусі до матері, від матері до доньки, продовжуючи традиції власного роду. В літературі часто згадується про те, що тексти укладали переважно матусі чи бабусі, які їх і виконували. Охоронцями сну для малечі ставали Сон, Кіт, Дрімота, Зайчик або птахи. Немовлятам співали про майбутнє козакування, згадуючи шаблю, коня, сіделечко, зброю, вільного та сильного сокола, закладаючи основи козацького лицарського духу. Матусі мріяли про дорослих сміливих синів, які б могли захистити слабких та відстояти справедливість. Але імен авторів давніх українських колискових не збереглося.

У XIX–XXI століттях колискові від фольклорних традицій переходять до жанру літературної або авторської пісні. Згадаю лише кілька відомих імен: Тарас Шевченко, Степан Руданський, Яків Щоголів, Осип Маковей, Спиридон Черкасенко, Олександр Олесь [6]. Чуттєві поезії-колискові знаходимо у доробку подільських поетів Герася Соколенка, Броніслава Грищука, Миколи Клеца, Віталія Міхалевського.

Тексти сучасних авторських колискових, як і в сиву давнину, виховують дітей, прищеплюють їм істинні людські цінності, дають правдиві уявлення про військово-тривожний світ. Патріотична поезія Івана Малковича «Понад Дніпро гуде метро» або «Колискова для сина» про любов до рідного краю, про захист природи та своєї країни: «…Тепер тебе питаю я, мій хлопчику чудовий: чи гостра шабелька твоя, чи коник твій готовий, щоб захистити ліс від сліз, і рідну нашу річку, і те подвір'я, де ти зріс, і зайчика, й лисичку?.. Ну що ж: я бачу, ти – козак, ти – серденько хоробре…»

Романтик та лірик Дмитро Прокопов, сучасний український співак, композитор та автор улюблених молоддю пісень, у своїй «Колисковій» звертається до жінок, які ночами моляться, хвилюючись за долю своїх синів, чоловіків, коханих, близьких і рідних, які стоять на захисті нашої Батьківщини: «Люлі, люлі... Не віддам тебе нікому! Моя сила у тобі!.. Я так хочу повернути Твої украдені сни!.. Я пішов і повернувся, щоб спокійно спала ти» [7].

Бандуристка Марина Круть у авторській «Колисковій» на вірші Герди Соняш співає про своїх близьких, що на фронті, та присвячує твір всім українським дітям: «А ти спи, спи, спи. Я малюю тобі сни. Спи, спи, спи. Тато береже степи. Оповив хати залізобетон. В пікселі брати стережуть твій сон…»[8].

Зворушливу колискову «Спи, котику милий» (слова Олега Берестового та Любові Якимчук, музика Юрія Гуржи) сміливо можна назвати народною – 4,5 млн. переглядів за 2 роки. Ця історія почалася з вірусного відео, на якому Олег Берестовий, заступник командира роти, співав власну колискову своєму місячному синові: «Спи, котику милий, працюють Збройні Сили! У пікселі люди – герої, Вони щохвилини з тобою!». За підтримки співачки Світлани Тарабарової відео стало символом надії для тисяч українських родин, розділених війною. Композиція наживо прозвучала у фіналі Національного відбору на Дитяче Євробачення 2025 [9].

Наступна історія про Олексу з синдромом Аспергера та його Планету. Співачка Соломія Чубай випустила два альбоми «Колискові для Олекси» на тексти Лесі Українки, Грицька Чубая, Миколи Вінграновського, Платона Воронька та наших сучасників: Івана Малковича, Катерини Міхаліциної, Жака Жаб'є, Олесі Мамчич, Андрія Содомори. У жовтні 2020 року у межах унікального для України соціально-

культурного інклюзивного проєкту у Львові відбувся живий презентаційний концерт за участі дорослих музикантів, нейротипових дітей та дітей з аутизмом, які його створювали. Вперше в Україні за допомогою музики порушили тему розладів аутичного спектру, привернули увагу до ставлення у суспільстві до особливих дітей, об'єднали батьків, які виховують дітей з аутизмом [10].

Наведені приклади доводять ще раз, що колискові пісні – це унікальний психологічний інструмент, що формує фундамент довіри та близькості в родині. Через тексти пісень дитина засвоює сімейні традиції, любов до рідного краю та основи моралі, які потім допомагають будувати гармонічні відносини у соціумі.

Досліджуємо, плекаємо та передаємо далі цей безцінний фольклорний скарб, будуємо духовний міст між поколіннями, зберігаємо свою національну свідомість, історичну пам'ять та культурну спадщину. Слухаємо, вчимо та співаємо колискові своїм малятам.

Список використаних джерел та літератури

1. Олійник Ярослава. Колискова пісня та її вплив на емоційний стан людини. https://eprints.zu.edu.ua/44933/1/1.pdf (дата звернення: 25.05.2026).
2. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 1975–1979. Т. 9 : Записи народної творчості. Пісні, записані з голосу Лесі Українки / ред. тому О. І. Дей. 1977. 432 с.
3. Квітка Цісик - Ой ходить сон коло вікон (колискова для Лесі)/ Kolyskova 1980 https://www.youtube.com/watch?v=244aT2IIPR8 (дата звернення: 25.05.2026).
4. Матвієнко Ніна і хор «Дударик» - Ой ходить сон (1986 р.) https://www.youtube.com/watch?v=ZYfDf2_PxU0 (дата звернення: 25.05.2026).
5. Хор дітей. «Ой ходить сон». https://www.facebook.com/watch?v=2793005254371264 (дата звернення: 25.05.2026).
6. Рослякова О. С. Українські літературні колискові XIX – початку XX століть в аспекті змісту й поетики. Магістерська робота https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3848/ (дата звернення: 25.05.2026)
7. PROKOPOV Dima - Колискова https://www.youtube.com/watch?v=5JHc_eOZa9c (дата звернення: 25.05.2026).
8. Круть Марина. Фінал Нацвідбору на Євробачення-2023. https://www.youtube.com/watch?v=6AncA5LcxK4 (дата звернення: 25.05.2026)
9. BERESTOVYI ft TARABAROVA. "Спи, котику милий". https://www.youtube.com/watch?v=eWcaTHRrD9w (дата звернення: 25.05.2026).
10. Терещук Галина. «Колискові для Олекси» – проект для і про дітей з аутизмом https://www.radiosvoboda.org/a/28037522.html (дата звернення: 25.05.2026)

Мельник Людмила,
вчитель української мови та літератури
Киликиївського ліцею
Ганнопільської ОТГ

Сім'я в системі взаємодії «родина – освіта – суспільство» у вихованні майбутнього покоління

У статті досліджується трансформація інституту сім'ї як центрального елемента тріади «родина – освіта – суспільство» та його визначальний вплив на формування ціннісних орієнтирів майбутнього покоління в умовах сучасних соціокультурних викликів. Проаналізовано механізми взаємодії та розподілу відповідальності між батьками, закладами освіти й державними інституціями, що мають базуватися на принципах педагогіки партнерства для подолання кризи сімейного виховання. Обґрунтовано необхідність створення цілісного виховного середовища, де родина виступає первинним носієм національної ідентичності, а освіта й суспільство забезпечують умови для плекання соціально зрілої та духовно багатої особистості, здатної до саморозвитку.

Ключові слова: сімейне виховання, педагогіка партнерства, соціалізація особистості, взаємодія родини та школи, ціннісні орієнтири, виховне середовище, національна ідентичність.

The article examines the transformation of the family institution as the central element of the «family – education – society» triad and its decisive influence on shaping the value orientations of the future generation amid contemporary socio-cultural challenges. It analyzes the mechanisms of interaction and the distribution of responsibility among parents, educational institutions, and state bodies, which should be based on the principles of partnership pedagogy to overcome the crisis in family upbringing. The study substantiates the necessity of creating a holistic educational environment where the family acts as the primary bearer of national identity, while education and society provide conditions for nurturing a socially mature and spiritually rich personality capable of self-development.

Keywords: family upbringing, partnership pedagogy, personality socialization, family-school interaction, value orientations, educational environment, national identity.

Вступ. Феномен виховання майбутнього покоління неможливо осмислити поза контекстом складної, багаторівневої та історично мінливої системи взаємодії «родина – освіта – суспільство», яка виступає не просто сумою окремих інституцій, а цілісним соціокультурним організмом, де кожен елемент виконує унікальну функцію, водночас перебуваючи в стані перманентного взаємовпливу та взаємозалежності. Традиційне уявлення про лінійну послідовність виховних впливів, за якої родина закладає основи, школа формує знання та навички, а суспільство пропонує поле для їх реалізації, виявляється концептуально застарілим перед обличчям тектонічних зрушень у самій структурі соціального буття, спричинених глобалізацією, цифровізацією, світоглядною дезорієнтацією та кризою традиційних ціннісних ієрархій. Сучасна ситуація характеризується безпрецедентною відкритістю інформаційного простору, в якому дитина від найраннішого віку опиняється під перехресним вогнем множинних, часто суперечливих наративів, що продукуються не лише батьками чи вчителями, а й анонімними акторами глобальної мережі, медійними корпораціями, субкультурними спільнотами та ідеологічними рухами, чий вплив за силою та інтенсивністю нерідко перевершує цілеспрямовані педагогічні зусилля найближчого оточення. Саме тому родина як первинний осередок інтимно-емоційного, духовного та морального становлення особистості набуває нового, екзистенційного значення – вона перетворюється на основний фільтр, здатний або пропустити деструктивні зовнішні імпульси, або нейтралізувати їх через формування стійкого внутрішнього імунітету дитини, заснованого на чіткій системі ціннісних координат. Однак стверджувати, що родина здатна самотужки впоратися з цим завданням, означало б ігнорувати той факт, що вона сама є глибоко зануреною в соціальний контекст, зазнає тиску економічної нестабільності, переживає кризу рольових моделей батьківства, потерпає від атомізації та розриву міжпоколіннєвих зв'язків, а відтак потребує не меншої підтримки, ніж дитина, яку вона виховує. У цій точці напруги й вимальовується центральна проблема: яким чином має бути переосмислена система взаємодії між родиною, освітніми інституціями та суспільством загалом, аби виховання майбутнього покоління не перетворювалося на хаотичне змагання різновекторних сил, а постало як синергійний процес цілеспрямованого творення людини, здатної не просто адаптуватися до наявних умов, але й брати на себе відповідальність за їхнє вдосконалення. Методологічна складність означеної проблеми полягає в тому, що вона не піддається фрагментарному аналізу, вимагаючи натомість системного, міждисциплінарного підходу, який би враховував одночасно психологічні механізми формування особистості, соціологічні закономірності функціонування інститутів, культурологічні матриці трансляції цінностей та філософсько-антропологічні засади розуміння природи людини, її свободи й призначення. Лише за такого підходу можливо вийти за межі спрощених декларацій про необхідність співпраці та наблизитися до побудови реальної моделі інтегративної виховної дії, в якій суперечності між вимогами

соціуму, змістом освіти та запитами сім'ї не усуваються адміністративним шляхом, а продуктивно розв'язуються через постійний діалог, взаємне доповнення та визнання самоцінності кожної зі сторін.

Основна частина. Розгляд родини як первинного суб'єкта у вищезгаданій тріаді потребує визнання її онтологічної першості, що випливає не стільки з хронологічної послідовності входження індивіда в соціум, скільки з унікальної якості міжособистісних стосунків, які неможливо відтворити в жодному іншому соціальному середовищі. Ідеться передусім про безумовне прийняття дитини, що створює той фундамент базової довіри до світу, без якого будь-які освітні й суспільні впливи приречені або на відторгнення, або на поверхове засвоєння. У просторі родини через безперервний потік повсякденних ситуацій, емоційних реакцій, вербальних і невербальних послань відбувається первинне етичне структурування свідомості, коли дитина не просто дізнається про існування норм, а інтеріоризує їх через ідентифікацію зі значущими дорослими, переживаючи категорії добра і зла, обов'язку й відповідальності не як абстрактні поняття, а як безпосередню реальність стосунків. Саме тому деформації сімейного середовища – чи то гіперопіка, що паралізує волю, чи то емоційна депривація, що спустошує афективну сферу, чи то трансляція споживацьких та егоцентричних установок під маскою турботи про успіх дитини – мають незворотні наслідки, які не можуть бути повністю компенсовані навіть найдосконалішими педагогічними системами. Однак визнання такої фундаментальної ролі сім'ї не повинно вести до її сакралізації як ізольованого й самодостатнього утворення, адже родина, вписана в конкретний соціально-історичний контекст, неминуче відтворює у своїх надрах суперечності ширшої суспільної системи, стаючи водночас і транслятором соціально бажаних моделей поведінки, і потенційним осередком опору дегуманізувальним тенденціям, коли такі моделі суперечать глибинним людським цінностям. Ця подвійність становища родини ставить перед освітніми інституціями надзвичайно складне завдання: з одного боку, школа та інші освітні ланки не можуть підміняти собою сімейне виховання, ризикуючи вдатися до небезпечної уніфікації особистості, а з іншого – вони не мають права стояти осторонь, спостерігаючи, як дисфункційна родинна атмосфера калічить долі дітей, формуючи в них асоціальні нахили, психічні розлади чи стійку життєву безпорадність [5].

Освіта в цій системі постає не як пасивний посередник між сім'єю та соціумом, а як активний, рефлексивний інститут, покликаний виконувати складну функцію культурного синтезу, критично осмислюючи як стихійні впливи макросередовища, так і іноді обмежені горизонти окремо взятої родини. Сучасний заклад освіти, якщо він претендує на відповідність викликам часу, не може обмежуватися трансляцією суми знань і компетенцій, затребуваних ринком праці, оскільки такий підхід неминуче редукує людину до функції, до людського капіталу, ігноруючи її екзистенційні потреби в смислі, приналежності, ідентичності. Справжнє призначення освіти в тріаді взаємодії полягає в тому, аби створити для дитини такий розвивальний простір, де цінності, закладені в родині (або ж, за їх відсутності, вперше відкриті), набувають форми усвідомлених переконань, проходять перевірку досвідом спільної діяльності, збагачуються через зустріч із культурним розмаїттям, втіленим у змісті навчальних предметів, особистості вчителя та колективі однолітків. Педагогіка партнерства, про яку так багато говорять в останні десятиліття, не може залишатися лише гарним гаслом чи формальною процедурою проведення батьківських зборів; вона мусить перерости в глибоку, екзистенційно навантажену співпрацю, де батьки та педагоги є не ворогуючими інстанціями, що перекладають одна на одну відповідальність, і не відчуженими виконавцями розпоряджень адміністративної системи, а свідомими співтворцями єдиного виховного середовища, здатними до емпатійного слухання, відкритого обговорення ціннісних конфліктів та спільного пошуку оптимальних шляхів підтримки дитини в її індивідуальному становленні. Особливої ваги це набуває в підлітковому віці, коли авторитет сім'ї закономірно піддається сумніву, а потреба в

суспільному визнанні з боку референтної групи однолітків сягає піку – саме в цей період злагоджена позиція розуміючих дорослих із різних сфер життя дитини може стати тим стабілізуючим чинником, який дозволить пройти через вікову кризу не шляхом девіації та саморуйнування, а шляхом конструктивного самовизначення [7].

Суспільство як третій компонент системи традиційно розглядалося крізь призму формування соціального замовлення до виховання, що виражається в сукупності очікувань, норм та ідеалів, які воно пропонує підростаючому поколінню через державну політику, медіа, культурні інституції та громадську думку. Проте сучасний соціум є настільки фрагментованим, ціннісно плюралістичним і позбавленим єдиного ідейного центру, що сама категорія «соціального замовлення» стає проблематичною: чиє саме це замовлення, які групи інтересів воно обслуговує, наскільки воно відповідає антропологічній правді про людину, а не лише поточним економічним чи політичним потребам? У ситуації, коли публічний простір заповнений суперечливими меседжами, що варіюються від гедоністичного індивідуалізму до агресивних форм колективної ідентичності, а віртуальне середовище соціальних мереж створює ілюзію соціальності, насправді замикаючи особистість у «бульбашках» комфортного інформаційного споживання, саме родина й освіта, об’єднані спільною виховною стратегією, мають відігравати роль критичного медіатора, що допомагає дитині виробити імунітет до маніпуляцій та здатність до самостійного морального судження. Ідеться не про ізоляцію дитини від суспільства, що було б не лише неможливим, а й шкідливим, а про формування в неї такої внутрішньої структури особистості, яка дозволяє, перебуваючи всередині суспільних процесів, не розчинятися в них без залишку, не підкорятися сліпо тиску конформізму, а зберігати суверенність совісті й мислення. У цьому контексті національна ідентичність постає не як ізоляційний паркан чи привід для самозвеличення, а як життєво необхідна форма культурного вкорінення особистості, що дає їй відчуття приналежності до історичної спільноти, мову для артикуляції власних цінностей та ресурс стійкості перед обличчям глобалізаційних нівелювальних процесів. Родина тут виступає первинним носієм етнокультурних кодів – через колискову пісню, родинний переказ, святковий обряд, через саму атмосферу рідної мови в домі, тоді як освіта мусить перетворити цей стихійний досвід на предмет свідомого освоєння, розкривши перед дитиною глибини національної культури в її зв’язках із культурами інших народів, а суспільство – створити гідні форми для публічного втілення цієї ідентичності в громадянських вчинках, професійній самореалізації та культурній творчості [2].

Практична реалізація системної взаємодії в межах окресленої тріади наштовхується, однак, на цілу низку перешкод структурного, психологічного та світоглядного характеру, ігнорування яких перетворює будь-які теоретичні побудови на безплідне прожектерство, і першою серед цих перешкод, що має не технічний, а глибинно онтологічний статус, виступає фундаментальний дисонанс темпоральностей, у яких існують та які відтворюють родина, школа та суспільство. Родинний час, у своїй автентичній, неспотвореній сутністю формі, є часом повільним, циклічним, ритмізованим не абстрактними дедлайнами, а повторюваністю свят, спільних трапез, вечірніх ритуалів, сезонних робіт, часом, що дозволяє дитині проживати дорослішання не як форсований марш-кидок від одного освітнього результату до іншого, а як поступове, органічне розгортання внутрішніх потенцій, у якому споглядання, інтимне спілкування та емоційне співпереживання не приносяться в жертву утилітарній зайнятості. Натомість соціальний час глобалізованого, технологічно насиченого суспільства підпорядкований зовсім іншій логіці – логіці перманентного прискорення, безперервних інновацій та агресивної гонитви за кількісно вимірюваною ефективністю, що перетворює саму плинність життя на послідовність дискретних, швидкозмінних епізодів, кожен із яких має бути максимально продуктивно використаний. Школа, розташована між цими полюсами, часто опиняється в становищі буфера, що не стільки пом’якшує, скільки

безпосередньо передає тиск соціуму на дитину, транслюючи нервову, гарячкову ритміку дорослого світу через перевантажені навчальні програми, безперервний потік контрольних зрізів та моніторингів, скорочення перерв, інтенсифікацію позаурочної діяльності, що сукупно перевантажує нервову систему дитини, яка ще не сформувала механізми захисту від хронічного стресу, та перетворює освітній процес на різновид стресової адаптації до дорослих вимог. Дитинство в такій системі координат перестає бути самоцінним періодом життя, набуваючи рис лише підготовчого етапу, інвестиційного проєкту, відкладеного дорослого життя, успіх якого вимірюється суто конвертованістю здобутих компетенцій на ринку праці. Подолання цього дисонансу вимагає від усіх учасників процесу не просто ситуативних коректив, а глибокої, екзистенційної переорієнтації, свідомих зусиль щодо уповільнення, щодо захисту права дитини на незапрограмований дорослими час, на вільну, ніким не керовану гру, навіть на такий неочевидний із прагматичної точки зору феномен, як нудьга, що виступає не порожнечею, яку слід негайно заповнити зовнішніми стимулами, а необхідним внутрішнім простором для пробудження творчості, спонтанної уяви, розгортання внутрішнього діалогу, з якого зрештою народжується здатність до самостійного мислення та автентичного самовираження. Те саме стосується права дитини на проживання дитинства як повноцінного модусу людського буття, а не як періоду приготування до нього – права, що безпосередньо корелює з антропологічною аксіомою про самодостатність кожного вікового етапу, який не мусить виправдовувати своє існування перед обличчям майбутніх досягнень. Досягнення цього вимагає від батьків мужності чинити опір соціальному тиску, що спонукає їх перетворювати дозвілля дитини на серію «розвивальних активностей», а від школи – готовності переглянути саму філософію навчального плану, звільнивши його від надлишкового, другорядного матеріалу на користь глибини засвоєння, а не широти інформування [1].

Другою суттєвою перешкодою, що має не менш руйнівний вплив на перспективи автентичної виховної співпраці, є феномен професійного та особистісного вигорання педагогів і батьків, котрі, будучи самі продуктами тієї ж стресової системи й заручниками її невблаганних темпоритмів, часто опиняються в стані хронічного виснаження, емоційної спустошеності та редукції особистісних досягнень, внаслідок чого вони не мають того внутрішнього ресурсу, який є абсолютно необхідним для побудови глибоких, неформальних, емпатійно насичених стосунків. Цей дефіцит ресурсу має безпосередні, а не опосередковані наслідки для виховання, адже неможливо передати дитині базове відчуття безпеки, екзистенційної вкоріненості, радості пізнання та переживання сенсу життя, якщо сам дорослий, що виступає для дитини головною референтною фігурою, позбавлений цих відчуттів та демонструє всією своєю поведінкою, вербальними й невербальними сигналами приховану або явну знесиленість, цинізм чи байдужість. Дитина з надзвичайною, часто недооцінюваною дорослими сенситивністю зчитує справжній психоемоційний стан батьків і вчителів, і жодні педагогічні технології чи методики не здатні компенсувати той екзистенційний вакуум, що утворюється навколо неї, коли значущі дорослі постають перед нею не як живі, цілісні, захоплені життям особистості, а як виснажені виконавці рольових функцій. Саме з цього випливає категоричний імператив, що мусить бути усвідомлений на рівні державної освітньої політики, управлінських рішень і особистісних пріоритетів кожного причетного до виховання дорослого: піклування про психологічне благополуччя, духовний розвиток, професійну гідність та можливості для відновлення батьків і вчителів є не факультативним, філантропічним додатком до системи виховання, не другорядною опцією для «просунутих» закладів, а її несучим, системоутворювальним елементом, від стану якого залежить життєздатність усієї конструкції. Неможливо очікувати від педагога, завантаженого непомірним обсягом бюрократичної звітності та поставленого на межу фізичного виживання низькою заробітною платою, що він буде джерелом натхнення, а не ретранслятором роздратування, так само як неможливо сподіватися від батьків, що перебувають у

режимі перманентної економічної тривоги та не мають часу навіть на повноцінний сон, що вони зможуть створити вдома атмосферу спокійної, доброзичливої присутності. Саме через стан дорослого світу дитина несвідомо зчитує ту правдиву, дієву ієрархію цінностей, яку цей світ сповідує не на словах, не в дидактичних настановах, а на ділі, у конкретних життєвих виборах і розподілі ресурсів, і якщо дорослі власним прикладом демонструють, що людина є лише гвинтиком, розмінною монетою в економічних процесах, позбавленим самоцінності засобом для досягнення абстрактних показників, то жодні уроки моралі чи патріотизму не зможуть переконати дитину у зворотному. Тому реформа виховання, якщо вона мислиться не як косметичне оновлення фасаду, а як глибинна трансформація, мусить починатися зі створення гідних, людиновимірних умов для всіх, хто цю дитину виховує, з повернення дорослим права на повноцінне, а не редуковане до функціональності життя, без чого вони не зможуть передати дитині того, чим самі не володіють. [7]

Третя, найбільш філософськи навантажена і, мабуть, найважча для практичного розв'язання проблема полягає в остаточній втраті суспільного консенсусу щодо антропологічного ідеалу, до якого слід провадити дитину, адже сучасна постмодерна культура, реалізувавши потужну лібералізуючу програму звільнення особистості від репресивних, жорстко фіксованих ідентичностей, водночас прийшла до тотального скепсису щодо будь-яких метанаративів, універсальних цінностей та нормативних ідеалів, проголошуючи самоцінність плюралізму як такого та підносячи невизначеність із методологічного недоліку до онтологічної чесноти. Ця ситуація, маючи безперечну цінність у плані запобігання ідеологічному тоталітаризму та захисту свободи совісті, водночас залишає конкретного вихователя – чи то батька, чи то вчителя – без відповіді на ключове, наріжне для всієї педагогічної діяльності запитання: «для чого ми виховуємо?», якою є кінцева мета наших зусиль, окрім суто функціональної адаптації індивіда до наявних соціальних умов. Відмова від відповіді на це запитання під приводом толерантності до майбутнього екзистенційного вибору самої дитини, що на перший погляд виглядає як вияв найвищої поваги до її свободи, насправді є лукавством і свідомим чи несвідомим самообманом, оскільки відсутність свідомо обраного, рефлексивно обґрунтованого дорослими виховного вектору призводить не до звільнення дитини для свободи, а до утворення ідеологічного та ціннісного вакууму, який негайно, за законами соціальної природи, що не терпить порожнечі, заповнюється найпримітивнішими, найагресивнішими та найдоступнішими для некритичного засвоєння зразками масової культури, споживацькими ідеологемами та маніпулятивними наративами, що не потребують для свого вкорінення у свідомості нічого, крім пасивного споживання. Дитина, залишена напризволяще в аксіологічно неструктурованому середовищі, не обирає вільно між рівновеликими ціннісними системами, а підпадає під вплив тієї, що володіє найбільш потужним інструментарієм психологічного захоплення – яскравістю образів, спрощеністю пояснень, емоційною зарядженістю та обіцянкою швидкого задоволення. У зв'язку з цим взаємодія родини, освіти й суспільства мусить вибудуватися навколо певного ціннісного ядра, яке не нав'язується авторитарно, через насильство над совістю, залякування чи механічне зазубрювання, а пропонується як запрошення до спільного, відкритого, позбавленого страху пошуку Істини, Добра й Краси, як система базових екзистенційних та моральних координат, у межах якої особистість не позбавляється свободи, а, навпаки, тільки й отримує справжню здатність здійснювати вільний, відповідальний вибір, цілком усвідомлюючи його глибинні наслідки для себе, для найближчого оточення та для суспільної цілісності загалом. Таке ядро не може бути штучно сконструйованим у тиші чиновницьких кабінетів, запозиченим із принципово іншого культурного контексту шляхом механічної трансплантації або народженим із кон'юнктурних політичних міркувань; воно, якщо претендує на життєздатність, має органічно виростати з живої, багатовікової духовної традиції народу, переосмисленої в категоріях сучасності без розриву з власним корінням, із гуманістичних ідеалів світової культури в їхніх

найвищих, а не редукованих до банальності проявах, а також із безумовного визнання абсолютної, нічим не інструменталізованої цінності кожної конкретної, неповторної, єдиної у своєму роді людської особи, що у своєму онтологічному розвитку прямує до повноти буття, до максимально можливого розкриття закладеного в ній образу [6].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що система «родина – освіта – суспільство» у вихованні майбутнього покоління перебуває в стані глибокої структурної кризи, яка водночас відкриває вікно можливостей для її радикального переосмислення на якісно нових засадах. Вихід із цієї кризи лежить не в площині косметичних реформ окремо взятих інституцій, а в площині відновлення цілісності самого виховного процесу, що передбачає подолання відчуження між сім'єю та школою, між освітою та життям, між декларованими цінностями та реальною соціальною практикою. Фундаментальним принципом цього відновлення має стати педагогіка партнерства, сягаючи своїм корінням визнання онтологічної першості родини у формуванні духовно-морального ядра особистості, усвідомлення освітою своєї ролі як посередника та інтерпретатора культури, а також готовність суспільства до самокритичної рефлексії щодо тих цінностей, які воно транслює. Вирішальним чинником ефективності цієї системи стає якість людських стосунків, що в ній панують, оскільки жодна методика чи технологія не спрацьовує поза контекстом автентичного, емоційно насиченого, відповідального діалогу між усіма суб'єктами виховного впливу, центральною фігурою якого завжди залишається конкретна дитина у всій повноті її унікальності, потенційності та вразливості. Сім'я в цьому діалозі виступає не просто першим партнером, а живою клітиною суспільства, від здоров'я якої залежить імунітет усієї соціальної системи до дегуманізації, тому турбота про зміцнення родини, підвищення її педагогічної культури та соціального захисту повинна бути визнана абсолютним пріоритетом державної політики, що виходить далеко за межі суто освітньої сфери. Майбутнє покоління буде здатним гідно відповісти на безпрецедентні виклики, що їх готує прийдешнє, лише за умови, що воно виросте в атмосфері любові, поваги, вимогливої довіри та спільної відповідальності, яку здатна створити лише синергія родинного тепла, освітнього світла та суспільної справедливості, об'єднаних спільною метою плекання людини, що несе в собі образ і подобу свого Творця – незалежно від того, чи усвідомлюють це самі учасники виховного процесу на рівні експліцитних переконань, чи ні.

Список використаних джерел та літератури

1. Бубіна А., Дурманенко Є. Особливості формування професійної компетентності здобувачів освіти спеціальності А2 Дошкільна освіта. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2025. № 3. С. 11–17. URL: http://lpc-dspace.org.ua/bitstream/123456789/1087/1/777-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-1450-1-10-20260105.pdf (дата звернення: 29.04.2026)
2. Галузінська М. І. Технологія роботи класного керівника з батьками: навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. 207 с.
3. Макарчук В. Особливості підготовки майбутніх педагогів до роботи в закладах дошкільної освіти та вимоги до їх професійної діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2024. № 3. С. 66–72. URL: http://znp.udpu.edu.ua/article/download/312961/7.pdf (дата звернення: 29.04.2026)
4. Манжелій Н., Зімакова Л. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до партнерської взаємодії з батьками. 2024. URL: http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4196/1/%D0%9C%D0%90%D0%9D%D0%96%D0%95%D0%9B%D0%86%D0%99-149-153.pdf (дата звернення: 29.04.2026)
5. Пащенко М. І., Красноштан І. В. Педагогіка: навчально-методичний посібник. Київ: Видавництво навчальної літератури, 2022. 279 с.
6. Педагогіка сімейного виховання: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 012 Дошкільна освіта / уклад. Н. М. Манжелій. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2021. 72 с.
7. Філімонюк А. Особливості партнерської взаємодії між вихователем ЗДО та батьками: ефективні практики. *Наша школа: науково-практичні студії*. 2025. № 2 (10). С. 53–63. URL: http://nashasholadoi.oano.od.ua/article/download/338009/326386 (дата звернення: 29.04.2026)

8. Pashchenko M., Chernenko L. P., Kovalyshyna S. Features of the use of innovative learning technologies in institutions of higher education. *Sworld-Us Conference Proceedings*. 2023. No usc21-01. DOI: https://doi.org/10.30888/2709-2267.2023-21-01-017

Мельничук Раїса,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради
Хмельницької області

Виховний простір школи – простір становлення життєвого досвіду

У статті описано створення виховних систем навчальних закладів пов'язаних з тим, що однією з головних умов успішного виховання сучасного громадянина України є системний характер виховного процесу, тобто створення шкільних виховних систем.

Ключові слова: школа, виховний простір, виховна система, життєвий досвід.

Освіта дорослих є актуальною проблемою сьогодення, своєрідним викликом для соціуму, адже високоосвічені громадяни – важлива складова соціальноекономічного розвитку і добробуту кожної країни. Одним із напрямів освіти дорослих є освіта і просвіта батьків, яка стала досить актуальною у наш час і потребує все більшої уваги суспільства, оскільки батьки – це перші наставники та вихователі-педагоги, покликані створити умови для повноцінного становлення й розвитку особистості дитини. На сучасному етапі нашого життя, у зв'язку з розвитком суспільства знань, утвердження нових суспільних, етичних цінностей актуалізується доцільність розвитку компетентнісного потенціалу батьків. Вирішального значення набувають вміння й навички навчатися впродовж життя, розвиток психолого-педагогічних, громадянських, соціальних та інших компетентностей дорослих – батьків (опікунів) та інших членів родин здобувачів освіти.

У контексті усвідомленого батьківства значно актуалізується необхідність розвитку психолого-педагогічної компетентності батьків і членів родин. Виховання гармонійно розвиненої, щасливої особистості значною мірою залежить від багатьох факторів: системи сімейних цінностей, рівня сформованості особистісної та педагогічної культури кожного з батьків, їх педагогічних здібностей тощо.

Взаємодія з родинами вихованців є одним із пріоритетних завдань діяльності закладів дошкільної та загальної середньої освіти. У законі України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» одним із пріоритетних завдань задля забезпечення повноцінного розвитку дитини є тісна взаємодія родини із закладом освіти. З огляду на незначну кількість осередків неформальної освіти у сфері педагогізації батьків, саме ці заклади відіграють важливу роль у здійсненні педагогічного просвітництва серед дорослих членів родин шляхом поширення серед них психолого-педагогічних та інших знань.

Виховна система школи, як феномен реальної дійсності і педагогічне поняття, займає важливе місце в теорії і практиці виховних систем. У науковій літературі існує невелика кількість дефініцій, за допомогою яких дослідники намагаються відобразити сутність даного феномена. Як правило, у дефініції не вдається дати повну сутнісну характеристику цього складного явища, тому в різних тлумаченнях поняття виділяються одна чи кілька найбільш істотних сторін виховної системи.

Наприклад, Л.І. Новикова і її колеги пропонують наступні дефініції:

1. «Виховна система є цілісний соціальний організм, що виникає в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілі, суб'єкти, їхня діяльність, спілкування, відносини, матеріальна база) і має такі інтегративні характеристики, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат».

2. «Виховна система — це комплекс взаємозалежних компонентів, що розвиваються в часі і просторі: цілей, заради яких система створюється; спільної діяльності людей, що її реалізують: самих людей як суб'єктів цієї діяльності; освоєного ними середовища; відносин, що виникають між учасниками діяльності; керування, що забезпечує життєздатність і розвиток системи».

Якщо давати більш повну характеристику сутності виховної системи, то варто описати її характерні риси, внутрішню будову, зв'язки з навколишнім середовищем, етапи її розвитку. Спочатку назвемо риси виховної системи, що, на мою думку, є найбільш характерними для даного соціально-педагогічного явища.

Виховна система – це система соціальна. Її ядро – люди та їхні потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, дії, відносини. Функціонування виховної системи здійснюється відповідно до законів суспільного розвитку, її мета і функції соціально детерміновані. Сама поява такого феномена, як виховна система, обумовлена суспільною потребою у створенні спеціальних умов для розвитку в людського індивіда здібностей жити і працювати в соціумі, освоювати і виконувати необхідні соціальні ролі, перетворювати природну і соціальну дійсність на користь собі, оточуючим людям і суспільству в цілому.

Виховна система – це система педагогічна**.** Її функціонування пов'язане з реалізацією наступних педагогічних задач:

• формування в учнів цілісної системи наукових знань про природу, суспільство, людину;

• оволодіння учнями прийомами і способами основних видів людської діяльності;

• розвиток креативних здібностей дитини, її нахилів і талантів;

• формування в учнів ціннісних відносин до різних сторін навколишньої дійсності і до самих себе;

• розвиток у дитини прагнення і здатності до самопізнання, самобудівництва, самореалізації і самоствердження;

• формування в освітній установі колективу як сприятливого середовища для розвитку і життєдіяльності дітей та дорослих.

Виховна система – це система ціннісно-орієнтована**.** Будь-яка виховна система орієнтована на визначені цінності. У сучасній педагогічній науці і практиці визнані педагогічно недоцільними ідеї побудови виховного процесу на основі антигуманних цінностей і авторитарного стилю відносин між педагогом і дитиною й узятий курс на моделювання, побудову і дослідження виховних систем гуманістичного типу.

Для таких систем характерні наступні ознаки:

• цілі виховної системи є особистісно значущими як для дорослих, так і для дітей;

• спільна життєдіяльність педагогів, учнів і батьків будується на основі гуманістичних цінностей, міжсуб'єктної взаємодії, взаємоповаги, довіри і доброзичливості;

• педагогічна діяльність спрямована на забезпечення умов для прояву і розвитку індивідуальності і суб'єктності особистості дитини;

• дорослі і діти відчувають захищеність, комфортність, задоволеність життєдіяльністю в навчальному закладі.

Виховна система – це система цілісна**.** Нерідко її називають організмом, підкреслюючи, що вона складається з органів-компонентів, взаємозв'язок і взаємодія яких дозволяє системі функціонувати як єдине ціле і володіти системними інтегративними якостями.

Виховна система – це система відкрита**.** Вона має безліч зв'язків і відносин з навколишнім соціальним і природним середовищем, що забезпечують функціонування і розвиток системи. «Взаємодіючи із середовищем, – пише професор Ю. А. Конаржевський, – система зберігає цілісність і забезпечує свій розвиток двома шляхами:

1. У визначених межах вона може пристосовуватися до зовнішнього середовища, трохи змінюючи структуру, перебудовуючи свої процеси, змінюючи частково параметри і показники, але не порушуючи своєї сутності, зберігаючи цілісність.

2. Якщо система має високий рівень організації, вона сама змінює, удосконалює зовнішнє середовище, пристосовуючи його до досягнення своєї мети, до задачі збереження цілісності».

Виховна система – це система цілеспрямована**.** Її неможливо уявити без мети. При відсутності цільових орієнтирів виховна діяльність втрачає свій зміст, адже; її сутнісною характеристикою є цілеспрямованість.

Ціль у виховній системі відіграє роль системоутворення і системоінтегруючого фактора, тому що вона є головним орієнтиром у життєдіяльності системи і за допомогою своїх зв'язків з іншими компонентами поєднує складові частини системного утворення в єдине ціле

Виховна система – це система складна і вірогідна**.** Складність виховної системи обумовлена великою кількістю елементів і зв'язків між ними, поліструктурністю і якісною складністю самої системи та її складових компонентів. Для таких систем властива «нетерпимість» до керування, постійна мінливість елементів і їхніх характеристик та параметрів.

Виховна система – це система самокерована і така, що саморозвивається. «Саморозвиток, – вважає Е. В. Бондаревська, – це здатність системи до подолання протиріч свого розвитку зусиллями самих учасників педагогічних процесів, здатність до самоврядування: постановки цілей, проектування нового стану системи виховання й етапів його досягнення, коректування освітньо-виховних процесів, об'єктивному аналізу їхнього ходу і результатів, висування нових перспектив і т. д.».

Наукові і практичні працівники чітко усвідомлюють, що основні джерела і резерви розвитку й успішного функціонування виховної системи знаходяться усередині системи, а не за її межами.

Функції сучасної виховної системи:

1.Інтегруюча: Передбачає поєднання в одне ціле різних за змістом і характером виховних впливів, які підпорядковані загально визначеній меті виховання.

2. Регулююча. Функція спрямована на упорядкування педагогічних процесів, визначення ступеня важливості, невідкладності, управління ними та корекцію.

3. Розвиваюча. Забезпечує динаміку системи, яка характеризується, з одного боку оптимізацією її функціонування, а з іншого – її оновленням, удосконаленням.

Кожна загальноосвітня школа має виробити власну виховну систему з формування соціального досвіду, враховуючи соціальне замовлення, оформлене на рівні різних спільнот (внутрішній світ вихованців, сім’я, школа, мікрорайон, регіон, країн); рівень сформованості в учнів окремих соціальних рис (якостей); особливості школи (педагогічні ресурси – умови, традиції, склад педагогічного колективу, професійну майстерність окремих педагогів, творчу ініціативу, креативність, тощо).

Цінним є те, що створення виховної системи є життєдіяльним аспектом, якщо її створює творча група педагогів, які готові взяти відповідальність за її створення, реалізацію завдань виховної системи, перспективи її розвитку та аналізу.

Важливо, щоб творча група постійно відпрацьовується механізм самовідтворення виховної системи через управління та учнівське самоврядування. На основі матеріалів педагогічних спостережень творча група здійснює корекцію виховної системи, окремих блоків чи її структурних компонентів. Отже, в кожний конкретний період виховна система, відзначаючись логічною цілісністю й наступністю, є своєрідною і неповторною, адже змінюється соціальне замовлення, умови діяльності школи, змінюються вихованці та вихователі.

Г.Сорока визначає виховну систему як комплекс компонентів, взаємозалежних один від одного, серед яких найголовнішими є такі: цілі, заради яких створюється

виховна система; спільна діяльність людей, які реалізують цілі; суб'єкти спільної діяльності; освоєне середовище; відносини між суб'єктами діяльності; керування, яке спрямоване на розвиток виховної системи і забезпечує її життєздатність.

Школа Довіри та життєтворчості – відкрита соціально-педагогічна система. Її відкритість – це визнання необхідності постійного обміну інформацією, досвідом, засобами та ресурсами з громадою та суспільством.

Місія школи життєтворчості – плекання життєво компетентної особистості, творця та проектувальника власного життя, здатного і готового до вирішення складних життєвих завдань, здійснення конструктивної соціальної активності та мобільності, соціальної дії, конкурентноздатного учасника ринку праці. Така Школа виконує усі головні завдання, передбачені для загальноосвітнього навчального закладу, а саме:

- забезпечує реалізацію права на повну середню освіту;
- виховує громадянина України, який шанобливо ставиться до батьківщини, поважає народні традиції і звичаї, рідну мову, загальнолюдські та українські національні цінності, цінності інших народів;
- плекає і розвиває соціально зрілу, творчу особистість з усвідомленою громадянською позицією;
- розвиває особистість учня, його здібності та обдарування, науковий світогляд;
- виховує свідоме ставлення до власного здоров'я;
- створює умови для здобуття якісної середньої освіти, що включає систему наукових знань про природу, суспільство та людину та ін.

Школа життєтворчості ставить власні завдання освітньої діяльності, які зумовлені її місією:

- створення сприятливого освітньо-виховного простору школи;
- забезпечення інтеграції виховних зусиль школи, сім'ї та громади у створенні та розвитку соціально-педагогічного, життєтворчого потенціалу школи;
- розкриття, розвиток та реалізація життєвого потенціалу, творчих та життєтворчих задатків вихованців;
- розвиток життєвої компетентності, життєтворчих компетенцій учнів;
- виховання життєстійких та життєздатних особистостей;
- становлення особистості учня в якості суб'єкта власного та суспільного життя, розвиток здатності до культуротворення;
-
- становлення та розвиток індивідуально-особистісної життєтворчості вихованців;
- оволодіння учнями технологією життєвого проектування та розбудова індивідуально-особистісного життєвого проекту;
- розробка та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії вихованців (індивідуального навчального плану та плану участі учня у виховному просторі школи);
- досягнення учнями реальних життєвих результатів, життєвого успіху.

Важливим чинником щодо створення виховної системи школи є створення життєтворчого простору. Головним критерієм школи довіри та життєтворчості є здатність і готовність загальноосвітнього навчального закладу управляти процесом здобуття учнем життєвого досвіду, необхідного для розвитку життєвої компетентності, здійснення життєтворчості, досягнення життєвого успіху. І головним механізмом є виховання довірчих стосунків між учасниками навчально-виховного процесу. Значна роль в цьому належить саме створенню виховного простору.

Виховний простір – це результат творчої діяльності школи (вчителів та учнів), спрямованої на створення спільного ціннісно-нормативного середовища школи; це простір можливостей, динамічна система взаємопов'язаних педагогічних подій, які становлять основу життєдіяльності школи, спрямованих на особистісний розвиток учня, розвиток його життєвої компетентності.

Основними принципами організації виховного простору школи життєтворчості є:

- 1. Максимально можлива свобода учня у виборі форми та міри власної участі у виховному просторі, виборі напрямку та теми залучення до нього.
- 2. Створення сприятливих можливостей щодо розвитку та здійснення життєтворчості учня, набуття та реалізації ним індивідуально-особистісних технологій життєтворчості.
- 3. Заохочення учня до визначення власних цілей та завдань, вироблення індивідуального плану участі у виховному просторі.
- 4. Врахування особистісних особливостей учня: його досвіду, рівня знань, здібностей, стилю життя, актуального стану його життєвої компетентності.
- 5. Орієнтація на самостійну активну участь учня у виховному просторі;
- 6. Визнання права учня на власну оцінку своєї і чужої діяльності (власних вчинків, форм роботи, вчинків вчителя тощо).
- 7. Обов'язковий самоаналіз та самооцінку учнем власних результатів участі у виховному просторі.
- 8. Дієва взаємооцінка всіх суб'єктів виховного простору.

Найважливішим механізмом формування та постійного відтворення виховного простору (середовища) школи є виховні справи. Виховні справи охоплюють усі сфери виховної роботи та здійснюються за усіма напрямками виховання компетентної особистості. Така модель виховної системи є відкритою та формує свій унікальний освітньо-виховний простір.

У цьому контексті слід зазначити, що проблема врахування впливу середовища (простору) на виховний процес розглядалась у наукових працях А.Макаренка, Ю.Мануйлова, Л.Новикової, В.Сухомлинського, Л.Шелестової, І.Шендрик та інших. У роботах цих авторів виховне середовище розглядається як багатомірне соціально-педагогічне явище, пов'язане в єдине ціле різними комунікативними механізмами, таке, що здійснює ситуативний вплив на розвиток ціннісних орієнтацій особистості, відносин та способів поведінки, що актуалізуються у процесах освоєння, споживання і розповсюдження соціокультурних цінностей.

Виховна система відображає один з найбільш фундаментальних фактів педагогічної дійсності: виховання стає функцією соціального організму – колективу школи. Тобто, якщо раніше безпосереднім учасником педагогічного процесу вважався учитель-вихователь, який визначав зміст того, що відбувається у тій чи іншій педагогічній ситуації, то в умовах виховної системи оцінку сутності цих ситуацій здійснюють самі її учасники, керуючись прийнятими в ній нормами і цінностями. Виховна система як цілісний соціальний організм з власною логікою функціонування і розвитку створює, таким чином, умови для здійснення процесів самоорганізації і саморегуляції, інтегрує і гармонізує з цією метою всі необхідні шляхи, обсяги і засоби виховання і пріоритетна роль в цьому належить органам шкільного учнівського самоврядування.

Аналізуючи теоретичні напрацювання науковців з питання щодо створення виховної системи в навчальному закладі, бачимо, що важливим аспектом для створення виховної системи є науковість та теоретечне підгрунття, що дає можливість правильно підійти до побудуви авторської виховної системи, використовуючи досвід науковців.

Важливим аспектом є наявність команди-однодумців щодо створення виховної системи в закладі, підтримка розвитку виховної системи з боку адміністрації школи, що дає змогу системно підходити до вирішення виховних завдань в закладі та будувати подальшу нову модель виховної системи відповідно до напрацювань та досвіду роботи закладу.

Має формуватися нова педагогіка - педагогіка життєтворчості, у центрі якої - дитина. І в основу цієї педагогіки варто насамперед поставити головний механізм-довіри.

Він захищає школярів від асоціальних впливів, формує навички стосунків на моральних засадах, забезпечує учням почуття захищеності.

Хочу зазначити, що доцільність створення виховної системи полягає в наступному:

- У разі використання системного підходу відбувається інтеграція зусиль суб'єктів виховної діяльності, зміцнюється взаємозв'язок компонентів педагогічного процесу
- Створення виховної системи передбачає освоєння колективом закладу соціального й природного середовища, що в свою чергу, дозволяє розширити діапазон можливостей виховання впливу на особистість
- Створена виховна система дозволяє зекономити час і сили педагогічного колективу, оскільки діяти традиційним способом легше. Ніж працювати в новому режимі
- Важливо приділити увагу формуванню традицій, вони надають стійкості системі, підвищують її життєздатність
- У процесі побудови виховної системи спеціально створюються умови для самореалізації й самоствердження особистості учня, учителя, батьків, що сприяє творчому зростанню, виявленню індивідуальності, гуманізації взаємин у колективі.

Виховний простір, будучи площиною для реалізації цілей та завдань виховної системи освітнього закладу, створюється всередині педагогічної реальності завдяки спеціально організованій діяльності, яка містить як внутрішні процеси, пов'язані з вибором пріоритетів педагогічної діяльності, так і зовнішні процеси опанування спільнотою дітей і дорослих оточуючим (природнім, матеріальним, соціальним) середовищем.

Список використаних джерел та літератури

1. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків, 2002.

2. Захаренко О. А. Школа: з неї все починається – 1987. – № 9.

3. Захаренко О. А. Школа – центр виховання на селі / О. А. Захаренко // Грані творчості : кн. для вч. / відп. ред. М. Д. Ярмаченко. – К., 1990.

4. Бех І. Д. Виховання особистості. Сходження до духовності. – К. : Либідь, 2006. – Т. 3.

5.Гречаник Л.Є., Гречаник О.Є., Посібник «Виховні системи навчального закладу: теорія та практика»,Харків, видавнича група «Основа», 2014 . 6.Кузьмінський А.І. Педагогіка родинного виховання: Навч. посіб. / А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.

7. Культура добросусідства. Батьківська спільнота / Персональний сайт Караченцевої Н.М.http://natalia-karachentseva.kh.sch.in.ua/
z_klasom_klasno/kuljtura_dobrosusidstva_batjkivsjka_spiljnota/

Інтернет-ресурси : - http://wiki.ciit.zp.ua/index.php

Нечипорук Тетяна,
психолог Комунальної установи
«Центр професійного розвитку педагогічних
працівників»
Славутської міської ради

Психологічна архітектура резильєнтності: як сім'я стає точкою опори для дитини в епоху глобальних змін

Діти ніколи не слухалися дорослих надто вправно,
але вони ніколи не втомлювалися їх імітувати
Джеймс Болдвін

У статті проаналізовано трансформацію виховної та соціалізаційної функцій сім'ї в умовах сучасних суспільних змін. Розкрито вплив цифровізації, воєнних

викликів і соціальної нестабільності на психічний розвиток дитини. Особливу увагу приділено ролі емоційної стабільності батьків як ключового чинника формування психологічної стійкості (резильєнтності). Визначено провідні функції сім'ї в умовах турбулентності соціального середовища та окреслено практичні рекомендації для педагогів і батьків

Ключові слова: сім'я, соціалізація, дитина, резильєнтність, емоційна безпека, цифровізація, виховання, психологічний розвиток.

Сучасне суспільство функціонує в умовах інтенсивних і часто непередбачуваних соціальних трансформацій, що охоплюють зміну ціннісних орієнтирів, стрімку цифровізацію та періоди глибокої нестабільності (економічні кризи, пандемії, воєнні конфлікти). У такому контексті сім'я перестає бути лише інститутом передачі соціального досвіду і набуває ролі ключового середовища психологічної адаптації дитини до мінливого світу. Виховання дитини сьогодні постає як багатовимірний процес взаємодії систем «родина – освіта – суспільство», у якому саме сім'я виконує функцію базового емоційного середовища, що визначає якість розвитку особистості.

Основні психологічні функції сім'ї в епоху змін

1. Функція емоційної гавані (терапевтична функція)

У світі, де рівень стресу та невизначеності постійно зростає, на перший план виходить емоційна функція сім'ї. Сучасна людина дедалі частіше розглядає шлюб як союз, заснований на глибоких емоційних зв'язках, а не лише на побутових чи економічних потребах.

- **Прийняття та підтримка.** Сім'я стає простором, де людина може зняти соціальні ролі й отримати безумовне прийняття.
- **Зниження напруги.** Можливість поділитися переживаннями з близькими допомагає запобігати емоційному виснаженню, професійному вигоранню та депресивним станам.

2. Функція формування ідентичності

В умовах швидких змін традиційні орієнтири часто втрачають стабільність, а питання «Хто я?» набуває особливої складності.

- **Сімейні цінності як опора.** Сім'я передає систему цінностей, що формує відчуття приналежності до роду, культури та соціального середовища.
- **Підтримка самореалізації.** На відміну від традиційних моделей, сучасна сім'я дедалі більше сприяє розвитку індивідуальності кожного її члена. Це вже не лише «спільне виживання», а «спільний розвиток».

3. Формування базової довіри та відчуття безпеки

У динамічному та непередбачуваному світі сім'я виступає ключовим джерелом стабільності. Вона є не лише середовищем розвитку, а й основою психологічної рівноваги дитини. Сім'я формує базову довіру до світу та відчуття безпеки. В умовах нестабільності дитина особливо потребує передбачуваного емоційного простору, де вона відчуває підтримку, прийняття та захищеність. Саме цей досвід стає фундаментом внутрішньої опори та сприяє зниженню рівня тривожності.

4. Захисна функція

Сім'я виконує важливу захисну роль, виступаючи своєрідним «фільтром» між дитиною та складним зовнішнім світом, зокрема інформаційним і емоційним перевантаженням. Батьки допомагають дитині осмислювати події та інтерпретувати реальність, що зменшує ризик психологічної травматизації.

- **Живе спілкування.** Сім'я повертає до безпосереднього емоційного контакту (обійми, спільні розмови, взаємодія «очі в очі»), що є важливим для стабілізації нервової системи.
- **Спільні ритуали.** Родинні традиції (спільні вечері, прогулянки, хобі) створюють відчуття впорядкованості та передбачуваності світу, що особливо важливо для дітей.

5. Функція моделювання адаптивної поведінки

Сім’я є ключовим середовищем, у якому формуються навички адаптації до змін.

1) **Когнітивний обмін.** Обговорення подій, новин і змін у сімейному колі допомагає краще їх осмислити та виробити ефективні стратегії поведінки.

2) **Розподіл відповідальності.** Готовність підтримати одне одного в побутових, емоційних чи фінансових питаннях формує відчуття стабільності та безпеки.

Водночас діти засвоюють не лише слова дорослих, а насамперед їхню поведінку. Те, як батьки реагують на стрес, долають труднощі та приймають рішення, стає моделлю для формування власної життєвої стратегії дитини.

Психологія змін: роль сім’ї як інструменту адаптації та стійкості

В епоху глобальних трансформацій психологічний стан людини напряму залежить від її здатності переробляти стрес. Сім’я стає головним механізмом, який перетворює зовнішній хаос на внутрішню структуру.

1. Емоційна регуляція в умовах невизначеності (Функція гавані)

Коли зовнішній світ втрачає стабільність, психіка потребує «точки входу» для розвантаження.

1) **Базовий простір стабілізації:** Сім’я виконує роль майданчика, де хронічний стрес деескалується через відновлення психічної рівноваги.

2) **Психологічна стійкість через прийняття:** Безумовна підтримка в сім'ї створює «запас міцності» самооцінки, що дозволяє особистості витримувати зовнішні удари долі, не руйнуючись внутрішньо.

3) **Навички самозаспокоєння:** Через взаємодію з близькими індивід вчиться знижувати тривожність, що є критично важливим для попередження емоційного вигорання в періоди змін.

2. Формування «Я»- концепції в епоху плинної ідентичності

Соціальні зміни часто розмивають розуміння того, ким є людина.

1) **Ціннісний якір:** через інтеріоризацію сімейних норм людина формує стійку внутрішню вертикаль, яка допомагає не «розчинитися» у мінливих соціальних трендах.

2) **Адаптивна індивідуалізація:** сучасна сім’я стимулює розвиток автономії, дозволяючи кожному члену гнучко пристосовуватися до нових реалій, зберігаючи при цьому свою самобутність.

3. Психологічна безпека як фундамент для ризику

Будь-яка адаптація до змін потребує готовності до ризику. Ця готовність неможлива без **базової довіри** (за Е. Еріксоном).

1) **Внутрішня захищеність:** передбачуваність стосунків усередині родини компенсує непередбачуваність світу.

2) **Зниження базової тривожності:** емоційно теплі зв'язки дозволяють людині виходити у світ змін з відчуттям «надійного тилу», що робить її емоційно стабільнішою.

4. Когнітивний буфер та фільтрування реальності

Сім’я працює як «інформаційний щит», який допомагає психіці не перевантажуватися.

1) Інтерпретація досвіду: психологія змін підкреслює важливість того, як ми пояснюємо собі події. У сім’ї відбувається спільна когнітивна обробка досвіду, що знижує рівень страху перед невідомим.

2) Сенсорна та ритуальна стабілізація: у часи цифрового хаосу фізичне спілкування (голос, зоровий контакт) стабілізує нервову систему. Сімейні ритуали створюють ілюзію порядку, яка є необхідним вітаміном для психічного здоров'я.

5. Моделювання адаптивних стратегій (Копінг-поведінка)

Сім’я – це «тренувальний майданчик», де людина навчається перемагати обставини.

1) **Моделювання реакцій:** людина засвоює стратегії подолання стресу, спостерігаючи за тим, як дорослі реагують на кризи.

2) **Психологічна гнучкість:** спільне обговорення проблем розвиває критичне мислення та здатність швидко змінювати поведінкові моделі (когнітивний обмін).

3) **Відновлення відчуття контролю:** через розподіл відповідальності та взаємну підтримку сім'я повертає людині відчуття суб'єктності – здатності впливати на своє життя навіть у складні часи.

В умовах постійної трансформації сім'я трансформується з інституту виживання в інститут психологічного ресурсу. Вона стає базою для формування резильєнтності – здатності не просто виживати в часи змін, а використовувати їх як простір для розвитку.

Специфічні виклики сучасності та їх вплив на сімейну екосистему

Сучасна сім'я функціонує в умовах стрімких соціальних, економічних та технологічних змін, які суттєво трансформують її внутрішню динаміку та психологічний клімат. Військові події, економічна нестабільність, вимушені переміщення, а також надмірний інформаційний потік формують нові виклики, з якими щоденно стикаються як батьки, так і діти. Одним із ключових чинників є підвищений рівень хронічного стресу, який впливає на емоційний стан дорослих і, відповідно, відображається на якості взаємодії в родині, рівні терпіння, емоційної доступності та здатності до підтримки.

Соціальні трансформації сьогодення створюють значне психологічне навантаження на сім'ю, змушуючи її адаптувати традиційні виховні підходи до нових реалій. У цьому контексті можна виокремити кілька ключових вимірів:

1. Цифровізація та «екранна» соціалізація особистості

Сучасні діти дедалі більше занурені у цифровий простір, що суттєво змінює процес їхньої соціалізації:

- **Трансформація передачі досвіду:** поступовий перехід від вертикальної моделі (батьки-діти) до горизонтальної, де вплив однолітків та лідерів думок у мережі часто переважає батьківський авторитет.
- **Феномен «техноференції»:** постійне втручання гаджетів у живу взаємодію ускладнює глибокий емоційний контакт і призводить до фрагментації спілкування в родині.
- **Когнітивні та емоційні ризики:** надмірне перебування в цифровому середовищі може бути пов'язане зі зниженням рівня емпатії, формуванням «кліпового мислення» та труднощами концентрації уваги.

У цих умовах роль сім'ї змінюється: від контролю та заборон – до позиції «цифрового ментора», який формує у дитини навички медіаграмотності, критичного мислення та культури цифрової гігієни.

2. Психологічна стійкість (резильєнтність) в умовах війни

В українському контексті соціальні зміни часто мають травматичний характер, а сім'я стає ключовим ресурсом стабільності та відновлення:

- **Трансмісія тривоги:** емоційний стан дитини безпосередньо відображає стан значущих дорослих, тому здатність батьків до саморегуляції визначає рівень її безпеки.
- **Деструкція життєвої стабільності:** війна руйнує звичні ритми, відчуття передбачуваності та контролю.
- **Роль мікроритуалів:** відновлення психологічної рівноваги часто відбувається через прості щоденні практики – спільні вечері, читання, прогулянки або сімейні ритуали, які повертають відчуття стабільності та безпеки.

3. Сучасні виклики сімейної системи

Сьогодні сім'я щодня стикається з комплексом додаткових викликів:

1) **Криза традиційного авторитету** – перехід до партнерської моделі виховання потребує високого рівня емоційного інтелекту та навичок діалогу.

2) **Гаджети як «третій батько»** – конкуренція за увагу дитини між родиною та цифровим контентом змінює якість взаємодії.

3) **Емоційне виснаження дорослих** – високі вимоги до продуктивності призводять до вигорання та зниження чутливості до потреб дитини.

4) **Когнітивний дисонанс систем** – розбіжність між цінностями сім'ї та вимогами освітнього середовища може створювати внутрішню напругу у дитини.

4. Сім'я, як простір формування особистості

Сім'я залишається ключовим середовищем розвитку дитини, де формуються її базові психологічні структури:

1) **Емоційний розвиток:** у родині дитина навчається розпізнавати, приймати та виражати власні емоції.

2) **Поведінкові моделі:** засвоюються способи вирішення конфліктів і стратегії подолання труднощів.

3) **Фундамент самоцінності:** через досвід прийняття формується базове уявлення про власну цінність і право на любов та підтримку.

Усі зазначені фактори формують нову сімейну екосистему, в якій ключового значення набувають гнучкість, взаємна підтримка та здатність до емоційної саморегуляції. Саме ці ресурси дозволяють сім'ї зберігати стійкість і залишатися безпечним простором для розвитку особистості дитини.

Синергія систем «Родина – Освіта – Соціальне середовище»

Синергія систем «Родина – Освіта – Соціальне середовище» полягає у взаємодії та узгодженій співпраці цих трьох ключових інститутів, що забезпечує гармонійний розвиток особистості.

Основні компоненти взаємодії:

1. Родина

Забезпечує базову довіру до світу, формує відчуття безпеки та емоційну опору дитини.

2. Освіта

Створює простір для інтелектуального розвитку, формування компетентностей та засвоєння соціальних ролей.

3. Соціальне середовище

Формує широкий ціннісний контекст, соціальні норми та надає можливості для самореалізації особистості.

Результат узгодженої взаємодії:

За умови гармонійної співпраці цих трьох систем дитина розвивається у стабільному середовищі, де зовнішні зміни сприймаються не як джерело стресу, а як ресурс і стимул для розвитку.

Психолого-педагогічні показники успішного розвитку дитини тісно пов'язані зі стилем виховання в родині. Найбільш адаптивними є діти, які зростають в умовах демократичного (авторитетного) стилю, де емоційна підтримка формує впевненість і високу самооцінку, гнучкі кордони сприяють розвитку автономії та креативності, а спільні цінності забезпечують внутрішню стійкість.

У сучасних умовах батьківство потребує нових компетенцій, які допомагають дитині почуватися захищеною та зрозумілою. Важливим стає емоційний коучинг – уміння визнавати й підтримувати почуття дитини, інформаційна фільтрація – захист від травматичного контенту, а також адаптивна гнучкість – здатність батьків швидко реагувати на зміни та потреби дитини.

Висновки

Сім'я в умовах соціальних змін трансформується з інституту нормативного контролю у гнучку систему психологічної підтримки та емоційного супроводу розвитку дитини. Саме в межах сімейного середовища формуються базові механізми адаптації, саморегуляції та життєстійкості особистості. Жодні освітні інновації чи суспільні трансформації не здатні компенсувати дефіцит базового досвіду безпеки, прийняття та емоційної близькості, який дитина отримує в родині.

Отже, ефективний розвиток дитини можливий лише за умов узгодженої взаємодії сім'ї, освітнього середовища та суспільства, де провідна роль належить саме сім'ї як джерелу психологічної стабільності та внутрішньої опори.

Практичні рекомендації для педагогів і батьків.

Як посилити взаємодію в трикутнику «Родина – Освіта – Соціальне середовище».

Для того щоб трикутник «Родина – Освіта – Соціальне середовище» працював як узгоджена система, важливо не лише розуміти його значення, а й діяти свідомо та послідовно.

Для батьків

1. Створюйте простір емоційної безпеки.

Щодня знаходьте час для живого контакту з дитиною: розмова без оцінювання, спільні ритуали (вечеря, прогулянка, «час перед сном»). Дитина має відчувати: її чують і приймають.

2. Називайте й легалізуйте емоції.

Допомагайте дитині розуміти свої стани: «Ти зараз злишся», «Тобі сумно». Це формує емоційну грамотність і знижує рівень тривожності.

3. Будьте послідовними у правилах.

Чіткі, але гнучкі межі створюють відчуття стабільності. Важливо, щоб вимоги були зрозумілими і однаковими для всіх членів родини.

4. Підтримуйте, а не лише контролюйте навчання.

Замість запитання «Що ти отримав?» запитуйте «Що було цікавого?», «Що сьогодні було складним?». Це формує внутрішню мотивацію, а не страх оцінювання.

5. Співпрацюйте з педагогами

Сприймайте вчителя як партнера. Відкритий діалог допомагає уникнути непорозумінь і створює єдиний простір для розвитку дитини.

Для педагогів

1. Будуйте довірливий контакт із дитиною.

Навіть коротке звернення на ім'я, щира увага до емоційного стану учня підсилює відчуття значущості та безпеки.

2. Узгоджуйте вимоги з батьками

Регулярна комунікація допомагає уникнути суперечливих сигналів для дитини. Важливо не лише інформувати, а й чути позицію родини.

3. Підтримуйте, а не лише оцінюйте.

Фокусуйтеся не тільки на результаті, а й на зусиллях дитини. Це формує установку на розвиток і знижує страх помилки.

4. Розвивайте емоційний інтелект у класі.

Використовуйте прості практики: «емоційні кола», короткі рефлексії, обговорення почуттів. Це сприяє формуванню здорового психологічного клімату.

5. Будьте уважними до сигналів тривоги.

Зміни в поведінці, замкнутість, агресія або різке зниження успішності можуть бути проявами внутрішніх труднощів. У таких випадках важлива співпраця з психологом і батьками.

Спільні кроки для батьків і педагогів.

- **Єдина позиція щодо дитини** – узгоджені правила і підходи знижують тривожність і формують відчуття стабільності.
- **Регулярний діалог** – не лише в кризових ситуаціях, а й для профілактики.
- **Повага до ролей один одного** – без взаємних звинувачень і перекладання відповідальності.
- **Фокус на ресурсах дитини** – підтримка сильних сторін, а не лише виправлення слабких.

Практика показує: дитина найкраще розвивається там, де дорослі не змагаються за вплив, а об'єднуються навколо її потреб. Саме в такій взаємодії

трикутник «Родина – Освіта – Соціальне середовище» стає не джерелом напруги, а простором можливостей, де дитина може зростати впевненою, стійкою та цілісною особистістю. Адже сім'я в психології змін подібна до маяка: вона не зупиняє шторм, але вказує безпечний шлях і дає світло для орієнтації.

Список використаних джерел та літератури

1. Боулбі Дж. Створення та руйнування емоційних зв'язків. — К.: Дух і Літера, 2018. .
2. Максименко С. Д. Психологія особистості. — К.: Слово, 2015.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Київ : Vivat, 2018. 512 с.
4. Сатір В. Як будувати себе і свою сім'ю. Київ : Основи, 2002. 192 с
5. Тичина І. М. Особливості батьківсько-дитячих стосунків у цифрову епоху // Вісник психології

Нич Тетяна,
вчитель української мови та літератури
Старокостянтинівської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 8,
старший вчитель

Роль учителя у формуванні соціально відповідальної особистості в умовах війни та повоєнного відновлення

У статті висвітлено практичний досвід роботи вчителя української мови та літератури щодо формування соціально відповідальної, національно свідомої та творчої особистості в умовах війни. Розкрито роль педагога у вихованні громадянської позиції, патріотизму, емпатії, медіаграмотності та критичного мислення учнів через участь у творчих, наукових, мистецьких і патріотичних ініціативах.

The article highlights the practical experience of a teacher of Ukrainian language and literature in the formation of a socially responsible, nationally conscious and creative personality in wartime. The role of a teacher in the upbringing of civic position, patriotism, empathy, media literacy and critical thinking of students through participation in creative, scientific, artistic and patriotic initiatives is revealed.

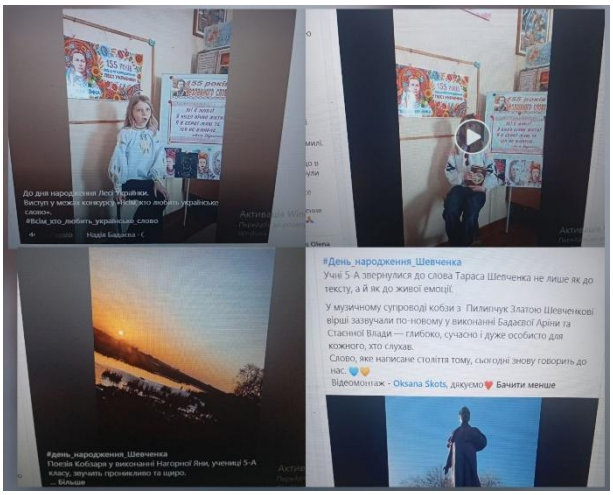
Ключові слова: соціально відповідальна особистість, критичне мислення, творчий розвиток, національна свідомість.

Keywords: socially responsible personality, critical thinking, creative development, national consciousness.

Сучасна українська школа функціонує в умовах надзвичайних викликів. Війна змінила не лише життя суспільства, а й місію вчителя. Сьогодні педагог – це не лише носій знань, а наставник, вихователь, психологічна підтримка та приклад громадянської стійкості для учнів. Саме тому одним із головних завдань сучасної освіти є формування соціально відповідальної особистості, здатної мислити критично, бути свідомою, небайдужою та готовою до участі у відновленні держави.

Працюючи вчителем української мови та літератури, а також класним керівником 5-А класу, у своїй діяльності значну увагу приділяю вихованню любові до рідного слова, національної культури, історичної пам'яті та духовних цінностей українського народу. Переконана, що саме через творчість, мистецтво, живе слово та спільну діяльність формується справжній патріотизм.

Одним із важливих напрямів роботи є залучення учнів до творчих та патріотичних ініціатив. Так, до Дня народження Лесі Українки учениці брали участь в онлайн-челенджах, декламуючи поезії письменниці та популяризуючи українську культуру (Бадаєва Аріна, Нагорна Яна). Особливо емоційним став мистецький перфоманс до Дня народження Тараса Шевченка. Поезію «Зоре моя вечірняя» Яна Нагорна читала на фоні вечірньої зорі серед рідної природи, а твір «Минають дні» Бадаєва Аріна, Стаєнна Владислава декламували біля пам'ятника Кобзареві під супровід кобзи, на якій грала їхня однокласниця Пилипчук Злата. Ці відео стали дуже популярними в соцмережах. Такі заходи сприяють глибшому усвідомленню дітьми значення української культури та формують емоційний зв'язок із національною спадщиною.

Попри складні умови сьогодення, діти прагнуть бути активними, творчими та корисними суспільству. Учениці, які займаються танцями, охоче долучаються до підготовки шкільних заходів, створення патріотичних композицій і творчих номерів. Під час новорічно-різдвяних свят увесь клас виконував колядку для українських воїнів, слова якої зворушили всіх присутніх. Ще з молодших класів ці діти є активними волонтерами, долучаються до всіх зборів та плетіння сіток, що відбуваються в нашій школі. Такі ініціативи виховують емпатію, людяність, вдячність та почуття єдності.

Важливе місце у виховній діяльності посідає співпраця зі шкільною бібліотекою. Спільно проводимо тематичні уроки та мовно-літературні заходи. Цього року було організовано інтерактивний урок, присвячений творчості Дмитра Білоуса. Учні декламували його поезії, відгадували мовні загадки, пізнавали значення фразеологізмів через ігрові завдання. Також долучилися до Тижня читання і створювали фанфіки на улюблені сюжети. Такі форми роботи допомагають дітям сприймати навчання емоційно та творчо.

Зі старшокласниками створювали своєрідну галерею українських мовознавців, відкривали їхні долі, вчилися на прикладах життєвої стійкості та відданості рідному слову.

Учні 5-А класу також проводили дослідження українських відповідників до запозичених слів та оформили в класі тематичну стіну «Свої не гірші заморян». Іншим спільним проєктом стала «Стіна наголосів», до створення якої долучилися учні різних класів, проявляючи свої творчі здібності. Така колективна діяльність сприяє розвитку відповідальності, взаємодопомоги, командної роботи та формує відчуття причетності до спільної справи.

Важливу роль у формуванні соціальної зрілості учнів відіграють екскурсії та спільне дозвілля. Разом із класом відвідували Старокостянтинівський замок, пожежну частину, кінотеатр. А ще ставали таємними Миколаями один для одного. Такі заходи

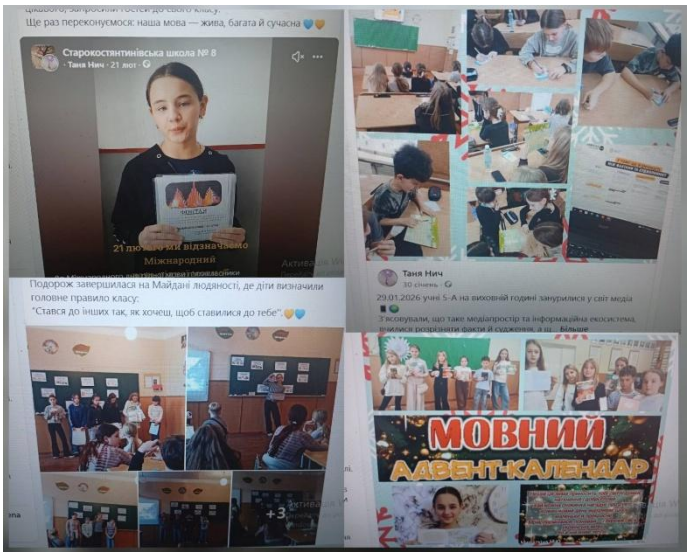
не лише розширюють світогляд дітей, а й навчають культури поведінки, взаємоповаги, комунікації та відповідальності.

Особливу увагу приділяю розвитку творчого й інтелектуального потенціалу учнів. Учні 5, 6 та 11 класів активно беруть участь у мовно-літературних конкурсах, олімпіадах, фестивалях та наукових проєктах. Так, цього року Гниліцька Мар'яна, учениця 5-А класу, здобула ІІ місце у міському етапі Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка. Учні 6 класу стали переможцями міського етапу МАН-Юніор, а на обласному рівні здобули І місце із зарубіжної літератури та ІІ місце з української мови (Повзун Софія та Мандебура Анна).

Учні старших класів також демонструють високі результати. Одинадцятикласники ставали переможцями Всеукраїнських інтернет-олімпіад, конкурсів есе патріотичного спрямування, мовно-літературних конкурсів та творчих фестивалів. Учениця 11 класу вже вдруге серед переможців міського етапу Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика (Кілівник Наталія). Значні успіхи мають учні у Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика, Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості імені Тараса Шевченка, конкурсах авторської поезії та есе. Вагомими є досягнення старшокласників у Всеукраїнських інтернет-конкурсах «На урок», літературному фестивалі «Шодуарівська альтанка», конкурсах патріотичного спрямування «Єднанням ми сильні», «Я маю право на життя», фестивалі «Розстріляна молодість» (Лавренчук Анастасія, Кондратюк Дарина, Нараєвська Софія, Олексюк Артем).

Результативність учнів у конкурсах і творчій діяльності свідчить про їхню активну громадянську позицію, прагнення до самореалізації та любов до українського слова. Важливо, що діти не лише здобувають перемоги, а й вчаться працювати в команді, підтримувати одне одного, відповідально ставитися до власної діяльності та гідно представляти свій край.

Окрему увагу приділяю розвитку критичного мислення та медіаграмотності. Як учасниця проєкту «Вивчай і розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті», використовую матеріали курсу «Very Verified 2.0», який допомагає учням орієнтуватися у сучасному медіапросторі, розпізнавати маніпуляції, фейки та інформаційні загрози. На виховних годинах обговорюємо питання толерантності, культури спілкування, безпечної комунікації та відповідального ставлення до інформації.

Отже, роль учителя в умовах війни значно зросла. Сучасний педагог формує не лише освічену, а й духовно сильну, соціально відповідальну особистість, здатну критично мислити, берегти національні цінності та бути активним громадянином своєї держави. Саме такі діти стануть

основою майбутнього повоєнного відновлення України, її культурного й духовного розвитку.

Овод Юлія,
доцент кафедри
соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент

Викладач як наставник: педагогічні стратегії формування ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти

У статті розглядається роль викладача як наставника у формуванні ціннісних орієнтацій студентів в умовах сучасних соціальних змін. Підкреслюється значення інтерактивних методів навчання, позааудиторної діяльності та індивідуальної підтримки у розвитку соціальної відповідальності й громадянської активності здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: викладач-наставник, ціннісні орієнтації, вища освіта, інтерактивні методи.

The article examines the role of the teacher as a mentor in shaping students' value orientations in the context of contemporary social changes. It emphasizes the importance of interactive teaching methods, extracurricular activities, and individual support in fostering social responsibility and civic engagement among higher education students.

Keywords: teacher-mentor, value orientations, higher education, interactive methods.

У сучасному суспільстві питання формування ціннісних орієнтацій студентської молоді набуває особливої актуальності. В умовах глобалізації, цифровізації та швидких соціальних змін саме цінності стають тим фундаментом, який визначає життєву позицію, професійну етику та громадянську свідомість майбутніх фахівців.

Вища освіта виконує не лише освітню, а й виховну функцію і ключова роль у цьому процесі належить викладачеві. Він виступає носієм знань та наставником, який допомагає студентам осмислити власні життєві пріоритети, інтегрувати моральні та соціальні норми у власну систему переконань.

Наставництво у вищій школі є особливою формою педагогічної взаємодії, що виходить за межі традиційного викладання. Викладач допомагає студентам зрозуміти значення моральних норм, соціальної відповідальності та громадянської активності.

Теоретичні засади наставництва ґрунтуються на ідеї, що освіта є не лише процесом передачі знань, а й простором формування особистості. Саме наставництво розглядається як важлива складова професійного розвитку педагогів та студентів. Так, на думку І. Новик та О. Венгловської *"наставництво є не лише інструментом професійної адаптації, а й способом формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців".* Автори підкреслюють, що наставництво в українських університетах має поєднувати академічну та виховну функції, сприяючи розвитку соціальної відповідальності студентів [1].

Г. Іванюк та С. Королюк у своїх працях наголошують, що наставництво у вищій школі повинно бути інтегрованим у систему підвищення кваліфікації викладачів, адже саме вони формують моральні та професійні орієнтири студентів.

У США та Європі наставництво розглядається як ключовий інструмент виховання майбутніх лідерів, про що свідчать дослідження А. Шейко та Т. Фідяєвої, згідно яких *"наставництво сприяє формуванню таких компетенцій, як емоційний інтелект, комунікативні навички, відповідальність і самодисципліна"* [2].

Автори порівнюють українську систему із західними моделями та підкреслюють, що сильними сторонами європейських практик є системність, інституційна підтримка та інтеграція наставництва у всі рівні освітнього процесу.

Дослідження західних університетів показують, що така практика позитивно впливає на академічну доброчесність студентів, їхню мотивацію та готовність до участі у громадському житті.

Педагогічні стратегії формування ціннісних орієнтирів студентів є різноманітними. Однією з ключових є використання інтерактивних методів навчання. Дискусії, дебати, аналіз кейсів, рольові ігри сприяють розвитку критичного мислення, формуванню власної позиції та вмінню аргументувати її. Інтерактивні методи дозволяють студентам не лише засвоювати інформацію, а й активно включатися у процес її осмислення, що формує відповідальне ставлення до власних переконань.

Важливим напрямом є позааудиторна діяльність. Участь студентів у волонтерських проєктах сприяє розвитку соціальної активності та відповідальності. Через практичну діяльність засвоюються цінності співпраці, взаємодопомоги, солідарності та спрямовується енергія у конструктивне русло.

Не менш важливою є індивідуальна підтримка студентів. Менторські програми, консультації, допомога у професійному самовизначенні формують довірливі стосунки між викладачем і студентом. Наставництво дозволяє враховувати особисті потреби та особливості кожного, сприяє розвитку потенціалу та формуванню ціннісних орієнтацій, що відповідають життєвим цілям.

Інтеграція етичних, культурних та громадянських тем у навчальні курси формує у студентів цілісне бачення світу, допомагає усвідомити значення моральних норм у професійній діяльності.

Разом із тим наставництво у вищій освіті стикається з низкою викликів. Цифровізація освітнього процесу змінює форми взаємодії між викладачем і студентом, глобалізація впливає на систему цінностей молоді, а швидкі соціальні зміни призводять до переосмислення традиційних моральних норм.

У сучасних умовах викладач має бути гнучким, готовим до впровадження нових моделей поведінки та здатним адаптувати педагогічні стратегії до актуальних потреб студентів.

Перспективи розвитку наставництва у вищій школі полягають у розширенні співпраці університетів із громадськими інституціями, використанні цифрових платформ для формування цінностей та створенні інноваційних програм. Така взаємодія дозволяє поєднувати академічні знання з практичним досвідом, формувати у студентів цінності соціальної відповідальності й громадянської активності.

Як висновок, слід наголосити, що викладач-наставник відіграє ключову роль у формуванні ціннісних орієнтацій студентської молоді. Його діяльність охоплює навчання, підтримку та розвиток, а також сприяє вихованню соціально відповідальної особистості, здатної до активної участі у суспільному житті.

Список використаних джерел та літератури

1. Новик І., Венгловська О. Наставництво: професійна підтримка та розвиток педагогів. Київ. УІРО. 2023. 111 с.

2. Шейко А. О. Роль наставництва у вихованні майбутніх лідерів. Досвід США та Європи. Актуальні питання у сучасній науці. 2025. № 1 (31). С. 1044-1052. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-1044-1052.

Огородник Ірина,
керівник музею народного побуту
Славутської гімназії №4
Славутської міської ради,
учитель української мови і літератури

Музейна педагогіка як чинник формування громадянських цінностей учнівської молоді

У статті досліджено потенціал музейної педагогіки у процесі громадянського виховання учнівської молоді. Особливу увагу приділено простору музею народного побуту як інтерактивному середовищу для формування національної ідентичності та ціннісних орієнтирів. Запропоновано практичні підходи до використання етнографічного матеріалу в сучасній освітній практиці.

Ключові слова: громадянське виховання, музейна педагогіка, музей народного побуту, ціннісні орієнтири, національна ідентичність, інтерактивні методи.

The article explores the potential of museum pedagogy in the process of civic education of student youth. Particular attention is paid to the space of museum of folk life as an interactive environment for the formation of national identity and value orientations. Practical approaches to using ethnographic material in modern educational practice are proposed.

Keywords: civic education, museum pedagogy, museum of folk life, value orientations, national identity, interactive methods.

У сучасних умовах повоєнного відновлення України та трансформації суспільства особливої актуальності набуває пошук ефективних інструментів формування громадянської свідомості та національних цінностей підростаючого покоління. Традиційні форми навчання часто не забезпечують глибокого емоційного залучення учнів, тому виникає потреба в інтеграції формальної освіти з потенціалом соціокультурних інституцій. Важливе місце в цьому процесі належить музейній педагогіці, зокрема простору музеїв народного побуту, які виступають не просто сховищами старожитностей, а живим комунікативним майданчиком для виховання відповідального громадянина та патріота [1, с. 13].

Громадянське виховання у просторі музею народного побуту базується на принципах наочності, інтерактивності та занурення в історико-культурне середовище.Ефективна модель взаємодії закладу освіти та музею передбачає відхід від пасивних екскурсій до активних форм роботи. Серед них варто виділити:

1. Тематичні уроки-екскурсії з української мови, літератури та історії, де музейний експонат слугує джерелом знань та поштовхом до дискусії.

2. Дослідницькі проєкти, у межах яких учні самостійно вивчають історію окремих побутових речей, ремесел або регіональних традицій, розвиваючи критичне мислення.

3. Інтерактивні квести та реконструкції, що дозволяють школярам «прожити» певні історичні пласти, формуючи емпатію та глибоке розуміння національної ідентичності.

Використання засобів музейної педагогіки сприяє трансформації знань про рідний край у внутрішні переконання особистості. Етнографічне середовище актуалізує поняття «Батьківщина», «спадщина», «громадянський обов’язок», роблячи їх зрозумілими для сучасної молоді через призму родинних та суспільних традицій минулого. Вивчення цих елементів через безпосередній контакт із матеріальною культурою дозволяє учням усвідомити тяглість української державницької та культурної традиції [6, с. 46].

Додатковим важливим аспектом є зміна ролі педагога в музейному просторі. В умовах інтерактивного музею вчитель перестає бути класичним екскурсоводом, який лише транслює заготовлений фактологічний матеріал, і перетворюється на

модератора (фасилітатора) пізнавального процесу [2, с. 45]. Його головне завдання – стимулювати самостійний пошук, ставити проблемні запитання та вибудовувати емоційний місток між музейним предметом і особистим досвідом учня.

Практична модель громадянського виховання засобами музейного простору успішно реалізується на базі етнографічного музею «Музей народного побуту» Славутської гімназії № 4 Славутської міської ради Хмельницької області. Музей було засновано у 2005 році на базі народознавчої кімнати завдяки праці педагогічного та учнівського колективу гімназії. Метою його створення є виховання громадянськості, патріотизму та залучення здобувачів освіти до пошуково-дослідницької діяльності. Станом на 2025 рік музейний фонд налічує 165 експонатів, з яких 74 одиниці становлять основний фонд, а 30 є оригінальними старожитностями .

Весь експозиційний простір площею 14,5 кв.м структуровано за вісьмома тематичними розділами: «Хліб – усьому голова», «Хатні обереги – мисник», «Скриньо моя мальована», «І на тім рушникові…», «Колисочка вербовая», «Кину кужіль на полицю», «Знаряддя праці хліборобів» та «Тримай хату у віночку». Це дозволяє комплексно інтегрувати етнографічний матеріал в освітній процес.

Ефективність виховного впливу забезпечується впровадженням розробленої системи інтерактивних завдань, спрямованих на трансформацію пасивного споглядання у глибоке емоційне проживання. Кожен розділ музею містить цільові завдання, що розвивають критичне мислення, медіаграмотність та ціннісні орієнтири здобувачів освіти.

Наприклад, у межах експозиції «Хліб – усьому голова» та «Знаряддя праці хліборобів» учні залучаються до аналізу суті праці через дослідження автентичних жорнів, ночов, серпів та солом'яників. Практична робота передбачає порівняння минулого і сучасного етапів хліборобського циклу, аналіз народних легенд («Хто творить хліб?») та створення коротких інструкцій щодо традиційного використання української печі-годувальниці. Такий підхід виховує повагу до праці попередніх поколінь та усвідомлення базових життєвих цінностей.

Розвиток медіакомпетентності як важливої складової сучасного свідомого громадянина реалізується через нестандартні вправи на базі експозицій «Хатні обереги – мисник» та «Скриньо моя мальована». Учням пропонується виконати завдання з «фактчекінгу» (перевірки фактів) щодо справжнього призначення скрині або спрогнозувати створення «клікбейту» на етнографічну тематику. Підлітки вчаться виявляти інформаційні маніпуляції, опираючись на реальні історичні факти, пов'язані з традиційним глиняним посудом чи хатнім начинням.

Попри автентичність матеріальної бази, ефективність музейної педагогіки сьогодні безпосередньо залежить від її синергії з сучасними технологіями та творчими інструментами [7, с. 15]. Так, під час роботи з експозицією «Кину кужіль на полицю» активно використовується метод «криголам» (icebreaker) «Який ти український символ?», де учні асоціюють себе з елементами народної культури для налаштування на співпрацю. Крім того, школярі створюють аудіоінструкції з виготовлення нитки, використовуючи давні терміни (кужіль, веретено, прялка), і записують їх на диктофон у форматі подкасту. Використовуючи онлайн-сервіси (наприклад, Canva), учні розробляють тематичні виховні постери та створюють мікроблоги під умовною назвою «Пост із музею».

Окремої уваги заслуговує естетичне та духовне виховання під час роботи з експозиціями «Тримай хату у віночку» та «Колисочка вербовая». Тут представлені власноруч виготовлені обереги: солом'яні «павуки», ляльки-мотанки, декоративні віночки. Робота з ними включає творчі майстерні, де учні, наприклад, придумують історії про давній глиняний свищик або моделюють ескізи власних оберегів .

Невіддільним елементом музейно-педагогічного циклу є рефлексія, яка організовується за допомогою спеціально розробленої «Анкети-враження». Анкета містить запитання не лише про фактологічні знання (нові терміни, унікальні знахідки),

а й актуалізує емоційну сферу дитини: фіксується зміна настрою після екскурсії, визначаються особистісні сенси через продовження відкритих фраз на кшталт «Сьогодні я зрозумів(-ла), що наші предки…». Це дає змогу відстежити динаміку формування патріотичних почуттів та громадянської зрілості учнівської молоді .

Таким чином, простір музею народного побуту є потужним партнером сучасної школи у формуванні громадянських компетентностей. Музейна педагогіка дозволяє візуалізувати й опредметнити складні світоглядні поняття, забезпечуючи живий зв'язок поколінь. Звернення до етнографічних джерел в інтерактивному форматі виступає міцним фундаментом для виховання національно зрілої, соціально активної особистості, здатної стати свідомим рушієм розвитку майбутньої України [1, с. 15].

Список використаних джерел та літератури

1. Бєлофастова Т. Ю. Музейна педагогіка як засіб формування громадянської культури особистості. *Педагогічні науки*. 2019. Вип. 74. С. 12–16.
2. Вербицька П. В. Музей як комунікативний та освітній простір: навч. посібник / П. В. Вербицька, Р. Е. Пасічник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 232 с.
3. Караманов О. В. Музейна педагогіка в сучасному освітньому просторі: теорія і практика. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. 248 с.
4. Караманов О., Сурмач О., Шукалович А. Музейна педагогіка в системі підготовки бакалаврів: можливості педагогічного коледжу. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 1. С. 100–106.
5. Любич О. І. Роль засобів музейної педагогіки в процесі виховання. Київ, 2014. 142 с.
6. Мацелюх Р. П. Етнографічні музеї як осередки патріотичного виховання молоді. *Вісник Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2023. № 2. С. 45–49.
7. Музейна педагогіка в науковій освіті: матеріали конференції / Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2021. 210 с.

Олійник Уляна,
завідувач кафедри правових та
інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних
технологій Університету «Україна»,
кандидат юридичних наук, доцент

Правові механізми реалізації сімейної політики в Україні

У змісті тез досліджено правові механізми реалізації сімейної політики в Україні та проаналізовано основні нормативно-правові акти, що регулюють сімейні відносини, захист прав дітей, материнства і батьківства. Розглянуто роль державних органів, соціальних служб та правових інструментів у забезпеченні соціального захисту сімей і зміцненні інституту сім'ї в сучасних умовах. Особливу увагу приділено державній підтримці сімей в умовах воєнного стану та сучасних соціальних викликів.

Ключові слова: материнство, батьківство, сімейна політика, державні соціальні гарантії, сімейна політика, повномасштабна війна.

The content of the theses examines the legal mechanisms for implementing family policy in Ukraine and analyzes the main regulatory legal acts that regulate family relations, protection of children's rights, motherhood and fatherhood. The role of state bodies, social services and legal instruments in ensuring social protection of the family and strengthening the institution of the family in modern conditions is considered. Special attention is paid to state support for families in conditions of martial law and modern social challenges.

Keywords: motherhood, fatherhood, family policy, state social guarantees, family policy, full-scale war.

Сімейна політика є одним із найважливіших напрямів державної соціальної політики, оскільки сім'я виступає основним осередком суспільства, забезпечує

відтворення населення, виховання дітей, передачу культурних і моральних цінностей. В Україні реалізація сімейної політики здійснюється через систему правових механізмів, які спрямовані на захист сім'ї, материнства, батьківства та дитинства. Правове регулювання сімейних відносин базується на Конституції України, законах України, міжнародних договорах та підзаконних нормативно-правових актах.

Основою правового забезпечення сімейної політики є Конституція України. У статті 51 якої зазначено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, а сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Конституційні норми визначають загальні принципи державної підтримки сім'ї та створюють правову основу для розвитку спеціального законодавства [1].

Центральним нормативно-правовим актом у сфері сімейних відносин є Сімейний кодекс України. Він регулює порядок укладення та розірвання шлюбу, права й обов'язки подружжя, батьків і дітей, усиновлення, опіку та піклування, а також інші питання сімейного життя. Кодекс спрямований на зміцнення сім'ї як соціального інституту та забезпечення рівності всіх членів сім'ї [2].

Важливу роль у реалізації сімейної політики відіграє Закон України «Про охорону дитинства». Цей закон визначає основні засади державної політики щодо захисту прав дітей, забезпечення їхнього фізичного, духовного та інтелектуального розвитку. Окрім того він гарантує дітям право на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та належні умови життя [3].

Одним із ключових механізмів реалізації сімейної політики є державні соціальні гарантії. Вони включають виплату допомоги сім'ям з дітьми, підтримку багатодітних сімей, надання соціальних послуг та матеріальної допомоги малозабезпеченим родинам. Держава створює умови для подолання бідності та забезпечення належного рівня життя сімей.

Особливе значення має законодавство у сфері соціального забезпечення. Воно передбачає різні види державної допомоги, зокрема допомогу при народженні дитини, допомогу на дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях, соціальну підтримку одиноких матерів та інших вразливих категорій населення. Такі заходи сприяють підвищенню добробуту сімей та забезпечують соціальну стабільність.

Важливим правовим механізмом є трудове законодавство. Кодекс законів про працю України гарантує працівникам право на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустку для догляду за дитиною, а також інші соціальні гарантії для батьків. Законодавство спрямоване на поєднання професійної діяльності та сімейних обов'язків [4].

Значна увага приділяється захисту прав дитини. Україна є учасницею міжнародних договорів, зокрема Конвенції ООН про права дитини. Норми міжнародного права інтегровані у національне законодавство та використовуються для забезпечення найкращих інтересів дитини в усіх сферах суспільного життя.

Одним із напрямів сімейної політики є підтримка усиновлення та сімейних форм виховання дітей. Законодавство визначає порядок усиновлення, створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Такі форми виховання сприяють забезпеченню права дитини на сімейне середовище.

Важливим елементом правового механізму є діяльність органів опіки та піклування. Вони здійснюють контроль за дотриманням прав дітей, беруть участь у вирішенні сімейних спорів, захищають інтереси неповнолітніх та осіб, які потребують особливої підтримки.

У сфері реалізації сімейної політики важливу роль відіграють судові органи. Суд забезпечує захист прав членів сім'ї у випадках виникнення спорів щодо виховання дітей, стягнення аліментів, поділу майна подружжя, визначення місця проживання дитини та інших сімейних правовідносин.

Одним із правових механізмів є регулювання аліментних зобов'язань. Законодавство встановлює обов'язок батьків утримувати своїх дітей до досягнення

ними повноліття. У разі ухилення від виконання цього обов'язку передбачено примусове стягнення аліментів та застосування відповідальності до боржників.

Важливе місце займає державна політика щодо запобігання домашньому насильству. Законодавство України передбачає комплекс заходів із захисту постраждалих осіб, притягнення кривдників до відповідальності та проведення профілактичної роботи. Держава забезпечує функціонування спеціалізованих служб підтримки та кризових центрів.

Сімейна політика також реалізується через механізми охорони здоров'я. Законодавство гарантує медичне обслуговування вагітних жінок, дітей та інших членів сім'ї. Особлива увага приділяється репродуктивному здоров'ю населення та профілактиці захворювань.

Важливим інструментом є освітня політика держави. Через систему освіти здійснюється формування сімейних цінностей, підготовка молоді до сімейного життя та виховання відповідального батьківства. Освітні програми сприяють зміцненню інституту сім'ї.

Правові механізми сімейної політики передбачають захист майнових прав членів сім'ї через норми Сімейного та Цивільного кодексів України. Зокрема, стаття 60 Сімейного кодексу України визначає, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, є об'єктом їхньої спільної сумісної власності незалежно від того, хто з подружжя мав дохід. Статті 69–72 Сімейного кодексу України регулюють право подружжя на поділ спільного майна та порядок такого поділу як під час шлюбу, так і після його розірвання. Крім того, стаття 57 Сімейного кодексу України встановлює перелік майна, яке належить кожному з подружжя на праві особистої приватної власності [2]. Питання спадкування регулюються Книгою шостою Цивільного кодексу України («Спадкове право»), зокрема статтями 1261–1265, які визначають черги спадкоємців за законом, де члени сім'ї спадкодавця мають пріоритетне право на спадщину [5]. Такі правові норми забезпечують захист майнових інтересів подружжя та інших членів сім'ї, а також сприяють справедливому врегулюванню майнових спорів.

Значну роль у реалізації сімейної політики відіграють органи місцевого самоврядування. Вони забезпечують виконання державних програм підтримки сімей, фінансують соціальні послуги, організовують роботу центрів соціальних служб та програм психологічної підтримки батьків і дітей.

Особливої актуальності сімейна політика набула після початку повномасштабної війни. Держава ухвалила низку нормативних актів щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб, сімей військовослужбовців, дітей-сиріт та дітей, які постраждали внаслідок бойових дій. Такі заходи включають грошову допомогу, житлові програми, психологічну підтримку та пільги на освіту.

Ефективність реалізації сімейної політики значною мірою залежить від діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони розробляють та впроваджують програми підтримки сімей, координують діяльність соціальних служб та забезпечують виконання законодавства.

Соціальні служби є важливим елементом механізму реалізації сімейної політики. Вони надають психологічну, юридичну та соціальну допомогу сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Їхня діяльність сприяє запобіганню соціальному сирітству та сімейному неблагополуччю.

В умовах сучасних викликів особливої актуальності набуває підтримка сімей внутрішньо переміщених осіб та сімей, які постраждали від воєнних дій. Законодавство передбачає надання таким родинам соціальної допомоги, житлових гарантій та інших видів державної підтримки.

Таким чином, правові механізми реалізації сімейної політики в Україні являють собою комплекс взаємопов'язаних норм, інститутів та заходів, спрямованих на захист сім'ї та забезпечення її стабільного розвитку. Вони охоплюють конституційні гарантії, сімейне, трудове, соціальне та адміністративне законодавство, діяльність державних

органів і соціальних служб. Ефективне функціонування цих механізмів є необхідною умовою зміцнення сім'ї, підвищення якості життя населення та забезпечення сталого розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури

Кодекс законів про працю України, Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/435-

Орєхов Валерій,
доцент кафедри правових
та інформаційних технологій
Хмельницького Інституту соціальних технологій
Університету «Україна»,
кандидат філологічних наук

Роль педагогів у національному вихованні здобувачів освіти

Стаття присвячена вивченню питання національного виховання та ролі вихователя у формуванні національної свідомості молодого покоління. Підкреслюється традиційність українського національного виховання та наявність яскравих сучасних прикладів служіння Вітчизні для молоді.

Ключові слова: педагог, національний, традиції, козацький, виховання, культура, патріотизм.

The article is devoted to the study of the issue of national education and the role of the educator in the formation of the national consciousness of the younger generation. The traditional nature of Ukrainian national education and the presence of bright modern examples of service to the Fatherland for young people are emphasized.

Keywords: teacher, national, traditions, Cossack, upbringing, culture, patriotism.

Педагог – одна з найважливіших професій, оскільки саме педагоги значною мірою формують молоде покоління, а значить, майбутнє народу. Основне завдання педагога – навчати, надавати учням/студентам нові знання, розвивати їхні когнітивні, соціально-емоційні, цифрові та інші навички. Але не менш значущим, ніж набуття знань з різних навчальних дисциплін, є виховання особистості. І особливої актуальності воно набуло сьогодні, в часи російської агресії проти України, коли наша країна постала перед надважкими випробуваннями. Ворожа країна, окрім збройного нападу, здійснює різноманітні інформаційні впливи на населення України, добре розуміючи, що перемога у війні залежить і від свідомості громадян, їхньої національної ідентичності та патріотизму.

Саме тому, розглядаючи процес виховання української молоді, слід акцентувати увагу на необхідності саме національного виховання. Метою такого виховання є не лише формування гармонійно розвиненої культурної особистості, якій властиві високі моральні якості, а ще й національно свідомої особистості, яка любить свою культуру, свою Батьківщину.

Українська система виховання має давню історію, її витоки сягають часів Київської Русі, коли виховний процес базувався передусім на фольклорі, народних традиціях, міфології. У системі виховання утверджувався культ Людини і культ Природи, культивувалися глибокі гуманістичні засади особистості [5, с. 13].

Значних успіхів українська національна система виховання досягла в епоху свого національного Відродження (XVI – перша половина XVIII ст.) – період розвитку

ідеї свободи і незалежності України, утвердження визвольного козацького руху. У цей період розвивалася самобутня українська система виховання молоді, усю територію України покривала густа мережа братських, козацьких, січових, дяківських, церковних монастирських шкіл, а також шкіл народних мистецтв і ремесел, виникли потужні Острозька та Києво-Могилянська академії – перші всесвітньо відомі вищі навчальні заклади на території не лише України, а й східних слов'ян [5].

Видатним явищем в розвитку української системи освіти стала козацька педагогіка, яка ґрунтувалася на демократичних основах козацького суспільства, дусі поваги до особистості, національних ідеалах та любові до своєї Вітчизни.

Достойне продовження розвиток системи українського національного виховання отримав у доробку видатного українського філософа, поета і педагога Г.С.Сковороди, геніального українського Кобзаря Т.Г. Шевченка, який у 1861 році видав український буквар, потім – у діяльності педагогічних товариств «Просвіта», «Рідна школа», молодіжних об'єднань «Пласт», «Січ» та ін., в основі виховання яких поставали глибокі народні традиції, патріотизм та високі моральні цінності.

Сучасна система національного виховання має продовжувати закладені традиції патріотичного виховання. Однією з підвалин патріотичного виховання є рівняння на кращі зразки героїчного служіння Батьківщини минулих поколінь. Сьогодні ж війна формує новий тип героїзму, який також стає зразком для наслідування молоддю [1, с. 15]. Українські воїни, як і їх славні предки, героїчно захищають свою Батьківщину, подають зразки неймовірної мужності та відданості Україні. Так, гідним прикладом відданого служіння своїй Батьківщині є сучасні герої: морський піхотинець Володимир Торшин, Ольга Сімонова з позивним «Сімба», футбольний фанат сімферопольської «Таврії» Святослав Алексапольський та багато інших захисників, яким посмертно було присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена «Золота Зірка». Прикладом для наслідування самовідданого служіння Вітчизні мають стати тисячі наших захисників, багато з яких добровільно ще у 2014 році пішли воювати за свою країну. Мужність і героїзм сучасних захисників доводять, що український народ не зрадив славних традицій минувшини, а, як і сотні років тому, здатен гідно боронити свою землю. Як і колись, подвиги сучасних героїв поступово стають легендами, прикладом того є легенда про «Привида Києва» – збірний образ українських пілотів 40-ї бригади тактичної авіації, народжений у перші дні повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року.

Педагогам необхідно розповідати молодому поколінню про всіх цих героїв, прищеплюючи відданість своїй країні, готовність захищати її за першої потреби. Пам’ятати своє минуле, знати своїх героїв сучасності, шанувати народні традиції, культуру, державну мову та державні символи – це ті підвалини, на яких має будуватися національне виховання. Важливість такого виховання, його нагальна необхідність для України засвідчується прийнятим 13 грудня 2022 року Законі України № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», де одним із напрямів громадянсько-патріотичного виховання називається формування та утвердження в суспільстві патріотичної свідомості, любові до України, поваги до державних символів та державної мови [2].

Україна дуже довго перебувала під ярмом Російської імперії, як наслідок, серед нагальних на сьогодні завдань українського педагога – викорінення рудиментів радянщини, явищ псевдопатріотизму (перцепція патріотичного виховання виключно в етнонародному чи неорадянському вимірі, усереднений підхід до особистості, ідеологічні акценти полікультурності й толерантності; хвороби національної пам’яті, подвійні стандарти в мовному питанні, українофобство, патріотизм як предмет ідеалогічних спекуляцій тощо) [4].

Однак слід зазначити, що, не зважаючи на важливу, можливо, навіть провідну роль педагога у вихованні молоді, самостійно вчителям / викладачам іноді важко

досягти значних результатів, навіть при застосуванні найбільш прогресивних методик виховання. Це обумовлюється тим, що перебування у школі чи іншому навчальному закладі становить лише частину часу, що проводить дитина чи підліток. Інша частина – то перебування у колі сімї, друзів-ровесників. І якщо середовище, у якому проживає вихованець, різко дисонує за своїми моральними принципами з усім тим, про що йому розповідають наставники, ефект від такого виховання інколи може бути незначним. Сім´я має особливий вплив на формування особистості. Уже від народження дитини, з перших років її життя, сім'я та родина мають значні потенційні можливості впливу на свідомість дитини, її почуття, емоції [3, с. 204]. Тому важливо, щоб основи патріотичного виховання закладалися і батьками дитини.

Отже, роль педагогів є досить значною у вихованні молоді. Але найбільш ефективних результатів у гармонійному вихованні високо моральної, патріотичної особисості можна досягти у поєднанні виховних зусиль педагогів та сім´ї. Саме в єдності цих двох чинників процессу виховання і полягає запорука успішного формування достойної особистості, свідомого громадянина своєї країни.

Список використаних джерел та літератури

1. Газізова О. Національно-патріотичне виховання у контексті утвердження української ідентичності в умовах війни: українознавчий контент. *Українознавство*. 2025. № 3(96). С. 8-21.
2. Закон України від 13.12.2022 № 2834- IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (дата звернення: 21.05.2026).
3. Карпенко О. Є., Возняк Я. В. Роль сім'ї у національно-патріотичному вихованні дитини дошкільного віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2023. Том 1 № 3 (107). С. 203-205. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/802 (дата звернення: 21.05.2026).
4. Романюк, С., & Мафтин, Л. Національно-патріотичне виховання в умовах викликів сучасності. *Інноватика у вихованні*. Випуск 17. С. 112-121. URL: https://doi.org/10.35619/iiu.v1i17.549 (дата звернення: 22.05.2026).
5. Харагірло В.Є. Національне виховання здобувачів освіти на сучасному етапі: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО, 2020. 93 с.

Осецька Наталія,
практичний психолог
Судилківського ліцею Судилківської ОТГ
Шепетівського району
Хмельницької області

Сім'я як первинний інститут виховання в системі крос- системної взаємодії «родина – освіта – суспільство»: психологічний ракурс

У статті проаналізовано динамічну структуру взаємодії ключових інститутів соціалізації – родини, системи освіти та макросуспільства. На основі системного підходу та екологічної теорії Урі Бронфенбреннера розкрито психологічний зміст кожної ланки, виявлено наслідки ціннісних конфліктів між ними та обґрунтовано концепцію психологічного партнерства. Статтю збагачено актуальними статистичними даними (2025–2026рр.), які відображають сучасний стан ментального здоров'я підростаючого покоління та запит на психологізацію освітнього простору.

Ключові слова: емоційний інтелект, сім'я, освіта, суспільство, дитина, крос-системна взаємодія, екологічний підхід, конгруентність систем.

Emotional intelligence, Family, Education, Society, Child, Cross-system interaction, Ecological approach, Congruence of systems.

Вступ

У сучасній психологічній та педагогічній науці виховання дитини вже не розглядається як ізольований процес. Сьогодні домінує екологічний підхід (за У. Бронфенбреннером), де розвиток особистості є результатом крос-системної взаємодії. У центрі цього трикутника перебуває сім'я як первинний інститут соціалізації, який закладає психологічний фундамент особистості, тоді як освіта (садок, школа) та суспільство (соціокультурне середовище, медіа, державні інституції) виступають макросистемами, що або інтегрують, або дестабілізують цей фундамент.

Якщо соціологічна наука розглядає ці інститути як формальні структури, то психологія фокусується на живому досвіді дитини: на тому, як саме внутрішньосистемні зв'язки формують її психіку, емоційний інтелект, «Я-концепцію» та життєву стійкість (резильєнтність).

З погляду психології, дитина розвивається всередині складних взаємозалежних екосистем. Найближче оточення (родина) є мікросистемою, взаємодія родини зі школою формує мезосистему, а суспільство з його медіапростором та державною політикою виступає макросистемою.

Сьогодні, коли суспільство перебуває у стані тривалого хронічного стресу, успіх виховання майбутнього покоління безпосередньо залежить від того, чи є ці системи екологічно узгодженими, чи, навпаки, вони перебувають у стані прихованого конфлікту.

1. Глибинна психологічна роль родини: фундамент і безпечна база

Психологічний ракурс розглядає родину не просто як групу родичів, а як першу психотерапевтичну та розвивальну нішу.

Формування базової довіри до світу (за Е. Еріксоном): Перші роки життя в родині визначають, як дитина сприйматиме світ – як безпечне місце для досліджень чи як загрозу. Спроба перекласти цю функцію на заклади освіти є психологічною помилкою: школа здатна структурувати мислення, але не здатна компенсувати дефіцит базової безпеки.

Тип прив'язаності як основа безпеки: Психологічне здоров'я дитини починається з формування безпечної прив'язаності (за Дж. Боулбі) до значущих дорослих. Якщо в родині дитина отримує безумовне прийняття, чуйність та емоційну доступність, у її психіці формується базова довіра до світу. Ця довіра є внутрішнім щитом, який у майбутньому дозволить їй сміливо заходити в іншоваріантні соціальні групи та інтегруватися в суспільство. Надійна прив'язаність, сформована в дитинстві через емоційну доступність батьків, трансформується у високу життєстійкість (*resilience*) дорослої особистості. Тривожна або уникліва прив'язаність блокує пізнавальну активність дитини вже на етапі початкової школи.

Емоційний інтелект та саморегуляція: Сім'я є першим «дзеркалом» емоцій. Дитина вчиться ідентифікувати та екологічно виражати почуття через механізм корегуляції з батьками. Родина – це первинний мікросвіт дитини, психологічна матриця, яка програмує базові структури особистості задовго до того, як дитина переступить поріг закладу освіти. Без цього базису дитина в освітньому просторі демонструє або деструктивну агресію, або глибоке гальмування.

Дзеркало самооцінки: Дитина бачить себе через призму емоційного ставлення до неї батьків. Оціночні судження, рівень підтримки, характер критики вдома формують «Я-концепцію» дитини. Здорова, адекватна самооцінка – це психологічний капітал, який визначає, чи зможе підліток протистояти негативному тиску соціуму та стресу під час навчання.

Сценарії та копінг-стратегії: Дитина несвідомо інтерпретує (присвоює) моделі поведінки батьків. Механізми емоційного регулювання, способи подолання криз (копінг-стратегії), культура розв'язання конфліктів – усе це зчитується з повсякденних вчинків дорослих.

Статистичний зріз виклику:

Згідно з комплексними дослідженнями ментального здоров'я дітей та підлітків (зокрема, зафіксованими у моніторингах за 2025–2026 роки), у 44% дітей виявляються ознаки психологічного благополуччя нижче норми або проблеми у сфері ментального здоров'я. При цьому 58% тінейджерів безпосередньо фіксують у себе підвищену тривожність, а 50% скаржаться на погіршення якості сну.

Згідно зі звітами ВООЗ, понад 40% підлітків у всьому світі стикаються з різними емоційними розладами та ознаками зниженого психологічного благополуччя. В Україні ці показники набагато вищі через постійний стрес і тривогу, пов'язані з війною. Відчуття надмірної тривоги є найпоширенішою скаргою серед тінейджерів. Величезну роль у цьому відіграє інформаційне перевантаження та надмірне використання ґаджетів. Близько 50% підлітків і молоді страждають від безсоння, труднощів із засинанням та неспокійного сну. Психологічний стан і якість сну тісно взаємопов'язані – тривожність руйнує сон, а недосипання, своєю чергою, посилює тривогу.

У цих умовах родина стає критично важливою «буферною зоною». Коли вдома панує підтримувальна атмосфера, підлітки демонструють високу резильєнтність: попри загальний рівень стресу, 82% підлітків зберігають обнадійливе та позитивне бачення власного майбутнього.

2. Психологічний перехід до системи освіти: криза адаптації

Входження в систему освіти (дошкільний заклад, школа) – це перший серйозний нормативний іспит для психіки. Відбувається зміна провідної діяльності з ігрової на навчальну, що вимагає високого рівня довільності психічних процесів (уваги, пам'яті, мовлення, мислення, волі).

Криза децентрації та емоційний інтелект: У школі дитина усвідомлює, що не є єдиним центром всесвіту, як це могло бути вдома. Тут активно розвивається емоційний інтелект (*EQ*): здатність розпізнавати емоції інших, співпереживати (емпатія), стримувати імпульсивні реакції та підпорядковувати власні інтереси правилам групи.

Психологічна безпека освітнього простору: Для успішного когнітивного розвитку (мислення, аналізу, засвоєння знань) дитині необхідний стан психологічного комфорту. Психофізіологія доводить: якщо дитина перебуває в хронічному стресі (через страх перед оцінюванням, авторитаризм вчителя або булінг однолітків), її мозок блокує когнітивні функції, активуючи лімбічну систему в режимах виживання – «бий, біжи або замри».

Статистичний зріз виклику:

Соціологічні опитування батьків показують, що понад 25% дорослих чітко помічають погіршення емоційного стану своїх дітей під впливом адаптації до різних форм навчання (зокрема тривалого онлайн-формату, який суттєво обмежує живі соціальні контакти).

При цьому запит на психологізацію освітнього простору стрімко зростає: якщо у 2022 році лише 7% підлітків висловлювали готовність звертатися по допомогу до спеціалістів, то станом на 2025–2026 роки цей показник зріс до 17%. Крім того, близько 62% батьків сьогодні покладають надію на школу, відзначаючи важливість інтеграції належного рівня психосоціальної підтримки в освітній процес.

3. Суспільство як макрорегулятор: ідентичність та ціннісні конфлікти

Суспільство через інформаційні потоки, соціальні медіа та панівну масову культуру чинить потужний тиск на несформовану психіку підростаючого покоління. У підлітковому віці фокус уваги закономірно зміщується з батьків на соціум (референтні групи однолітків, цифрові лідери думок).

Пошук ідентичності: Психолог Ерік Еріксон визначав підлітковий вік як період гострої кризи ідентичності. Суспільство пропонує підлітку безліч суперечливих соціальних ролей, і завдання виховних інститутів – допомогти йому структурувати автентичне «Я», уникнувши дифузії особистості.

Ризик когнітивного дисонансу: Найбільш руйнівна ситуація для психіки виникає тоді, коли цінності трьох ланок розходяться. Наприклад, якщо в родині транслюється емпатія та чесність, у школі дитина стикається з жорсткою, нездоровою конкуренцією або імітацією навчання, а суспільство через медіапростір пропагує культ швидкого збагачення за будь-яку ціну. Цей ціннісний розрив веде до внутрішнього розколу особистості, соматизації стресу, цинізму або девіантної поведінки.

Статистичний зріз виклику:

Дані психологічних досліджень свідчать, що найвразливішою групою перед сучасними суспільними викликами є підлітки віком 13–15 років. Рівень вираженого стресу у дітей під впливом загального суспільного контексту за останні роки зріс з 27% до 37%.

Особливо гостро постає проблема дефіциту відвертої комунікації: опитування показують, що майже 37% дітей та підлітків підозрюють у себе наявність депресивних або тривожних станів, але значна частина з них відчуває страх, сором або бар'єр відкрито сказати про це батькам чи педагогам.

Психологічна синергія партнерства: Екологія взаємодії

Щоб виховати гармонійне, ментально здорове майбутнє покоління, взаємодія «родина – освіта – суспільство» має будуватися на принципах педагогіки партнерства та психологічного супроводу, виключаючи практику взаємних деструктивних

Інститут соціалізації	Що інвестує у дитину з погляду психічного розвитку?	Чого потребує від інших ланок системи?
Родина (Мікросистема)	Безпечну прив'язаність, базову довіру, первинну емоційну саморегуляцію.	Психологічної підтримки, безнасильницької комунікації та відсутності стигматизації від школи.
Освіта (Мезосистема)	Соціальні компетентності, навички когнітивного контролю, досвід успіху та взаємодії в групі.	Емоційної залученості батьків, єдності виховних вимог,відсутності гіперопіки чи гіпопротекції.
Суспільство (Макросистема)	Соціальні та правові гарантії, безпечне інформаційне та культурне середовище.	Формування психологічно зрілої, адаптивної, стійкої особистості з високим рівнем громадянської свідомості.

звинувачень.

Матриця взаємодоповнюваності інститутів соціалізації. Єдність вимог та прогнозність середовища (Мезосистема): Психіка дитини потребує чітких орієнтирів та

передбачуваності. Коли батьки та педагоги діють узгоджено, поважаючи авторитет один одного, у дитини формується стійка внутрішня опора. Конфлікт між батьками та вчителями на очах у дитини руйнує її базове відчуття безпеки.

Розвиток життєстійкості (резильєнтності): Спільне завдання родини та школи з психологічної точки зору – не теплично ізолювати дитину від усіх труднощів суспільства, а навчити її з ними справлятися. Це досягається через формування оптимістичного мислення, підтримку ініціативи, легалізацію права на помилку та впровадження технік саморегуляції (нейрогімнастика, дихальні вправи, методики заземлення та сенсорної інтеграції).

Екологізація суспільного простору: Макросуспільство має знизити рівень токсичного інформаційного шуму, створюючи натомість безпечні психологічні ніші для підлітків – молодіжні простори, центри творчості, волонтерські рухи, де екологічно задовольняється базова потреба у приналежності, визнанні та самореалізації.

Висновки

Виховання майбутнього покоління – це не ізольований набір виховних заходів, а динамічна, цілісна екосистема.

Родина у цій системі координат є емоційним фундаментом та безпечною базою;

Освіта структурує мислення, дає інструменти соціалізації та вчить долати інтелектуальні виклики;

Суспільство надає простір для реалізації потенціалу та формує запит на майбутні компетентності.

Об'єктивна статистика чітко вказує на те, що сучасні діти стикаються з безпрецедентним психоемоційним навантаженням. Ефективно відповісти на цей виклик можливо лише за умови подолання бар'єрів між інститутами. Коли родина, школа та суспільство діють у синергії, дитина отримує здатність не просто адаптуватися до мінливого світу, а стає суб'єктом, здатним активно, творчо й усвідомлено змінювати цей світ на краще.

Список використаних джерел та літератури

1. Бронфенбреннер У. *Екологія людського розвитку: Експерименти за планом природи та в процесі проектування* / пер. з англ. – Москва : Прогресс, 1989.
2. Боулбі Дж. Створення та руйнування емоційних зв'язків / Пер. з англ. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. –256 с.
3. Гоулман Д. *Емоційний інтелект* / пер. з англ. С. Л. Гуетс. – Харків : Клуб Сімейног Дозвілля, 2018.
4. Бех І. Д. *Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.* – Київ : Либідь, 2003.
5. Еріксон Е. Ідентичність: юність та криза / Пер. з англ. – К.: Юніверс, 2006. – 384 с.
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (із змінами та доповненнями, станом на 2026 р.).
7. Концепція «Нова українська школа» // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2016. – № 12. – С. 18–34.

Паніна Лариса,
доцент кафедри методики викладання
і змісту освіти Рівненського ОІППО
кандидат історичних наук

Співпраця учасників освітнього процесу як умова формування відповідальної особистості учня

Сучасна школа перебуває в умовах глибоких змін, що зумовлені розвитком суспільства, цифровізацією та оновленням освітніх підходів. У цих умовах головним завданням освіти стає не лише передача знань, а й формування особистості, здатної самостійно мислити, приймати рішення та відповідати за їх наслідки.

Відповідальність учня є однією з ключових якостей, які визначають його успішність у навчанні та подальшому житті [6, с. 102]. Вона проявляється у свідомому ставленні до навчальних обов'язків, повазі до інших, умінні виконувати взяті на себе зобов'язання та здатності оцінювати власні дії.

Формування відповідальної особистості неможливе без взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Саме тому співпраця між учнями, педагогами, батьками та школою є важливою умовою ефективного виховання.

Освітній процес сьогодні розглядається як складна система взаємодії, у якій кожен учасник виконує свою роль. Учень є активним суб'єктом навчання, учитель – організатором і наставником, а батьки – важливими партнерами у вихованні [1, с. 45]. Така система взаємодії створює умови для формування відповідальності, адже учень постійно перебуває у ситуаціях вибору, співпраці та прийняття рішень. У процесі навчання він вчиться не лише отримувати знання, а й використовувати їх на практиці, оцінювати результати своєї діяльності та коригувати поведінку. Важливо, що відповідальність не формується ізольовано. Вона виникає лише тоді, коли учень включений у реальну взаємодію з іншими людьми, де його дії мають значення для спільного результату.

Учитель у сучасній школі виконує роль організатора співпраці. Його завдання полягає не тільки у викладанні матеріалу, а й у створенні умов, у яких учні можуть взаємодіяти, аналізувати, обговорювати та приймати рішення. Педагог спрямовує навчальний процес таким чином, щоб учні: брали участь у груповій роботі; вчилися розподіляти обов'язки; відповідали за частину спільного результату; усвідомлювали наслідки своїх дій.

Важливою складовою є також особистий приклад учителя. Його відповідальність, послідовність, повага до учнів та вміння слухати формують у дітей відповідні моделі поведінки. Окрім цього, учитель має підтримувати ініціативу учнів, заохочувати самостійність і створювати ситуації, у яких вони можуть проявити відповідальність у реальних діях. У сучасній школі учень перестає бути пасивним отримувачем знань. Він стає активним учасником освітнього процесу, який впливає на його хід і результат.

Співпраця між учнями відбувається під час виконання проєктів, групових завдань, дослідницької діяльності та позакласних заходів. У таких умовах учні вчаться:

домовлятися;

слухати думку інших;

аргументувати власну позицію;

нести відповідальність за спільний результат.

Саме в процесі взаємодії формується розуміння того, що особисті дії впливають не лише на власний успіх, а й на успіх команди.

Важливим учасником освітнього процесу є сім'я. Саме в родині закладаються перші уявлення про відповідальність, обов'язки та поведінку. Співпраця школи та батьків дозволяє створити єдину систему виховних впливів. Якщо вимоги школи та сім'ї узгоджені, дитина отримує чіткі орієнтири поведінки і швидше формує відповідальне ставлення до навчання та життя. Ефективна взаємодія можлива через батьківські зустрічі, індивідуальні консультації, спільні проєкти та участь у шкільному житті.

Співпраця в освітньому процесі реалізується через різні форми діяльності: групові та проєктні роботи; дискусії та дебати; учнівське самоврядування; спільні творчі та дослідницькі проєкти; волонтерські ініціативи; інтерактивні методи навчання. Такі форми роботи дозволяють учням набувати досвіду реальної взаємодії, де кожен відповідає за свою частину завдання та водночас за загальний результат.

Співпраця у школі сприяє не лише навчанню, а й розвитку особистості, формує довіру, взаємоповагу, вміння працювати в команді та вирішувати конфлікти [5, с. 152]. Через взаємодію учні навчаються приймати різні точки зору, що є важливою умовою

розвитку критичного мислення. Вони також вчаться відповідати за свої слова і дії, що є основою відповідальної поведінки.

Педагогічно важливо створювати ситуації успіху, у яких кожен учень відчуває свою значущість у спільній діяльності.

Отже, співпраця учасників освітнього процесу є однією з найважливіших умов формування відповідальної особистості учня. Вона забезпечує не лише більш ефективне засвоєння знань і розвиток навчальних умінь, а й створює цілісне виховне середовище, у якому дитина поступово навчається усвідомлювати наслідки власних дій, приймати зважені рішення та нести за них відповідальність.

У процесі такої взаємодії змінюється сам характер навчання: учень перестає бути пасивним спостерігачем і стає активним учасником освітнього процесу. Він вчиться працювати в команді, враховувати думки інших, домовлятися, розподіляти обов'язки та виконувати взяті на себе зобов'язання. Саме через такі ситуації формується реальний життєвий досвід відповідальної поведінки, який неможливо отримати лише через теоретичні знання.

Школа, педагог, учні та батьки утворюють єдиний простір взаємодії, у якому відбувається постійний обмін досвідом, цінностями та очікуваннями. У цьому просторі педагог виступає організатором і наставником, який спрямовує навчальний процес, підтримує ініціативу учнів і створює умови для їхнього самостійного розвитку. Батьки, у свою чергу, забезпечують наступність виховних впливів і підтримують дитину в процесі її становлення.

У такому середовищі формується не лише навчальна, а й життєва компетентність учня. Він поступово набуває здатності діяти свідомо, критично оцінювати ситуації, приймати рішення та відповідати за їх результати. Важливо, що цей процес відбувається природно – через реальні взаємодії, спільну діяльність і щоденний досвід.

Саме в такому середовищі закладаються основи особистості, здатної до самостійного життя, конструктивної співпраці з іншими людьми та активної участі в суспільстві. Це особистість, яка розуміє свою роль у колективі, усвідомлює наслідки власних дій і готова брати відповідальність не лише за себе, а й за спільну справу.

Список використаних джерел та літератури

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: проблеми, досвід, перспективи. – Київ : Педагогічна думка, 2019. – 112 с.
2. Кремень В. Г. Філософія освіти і педагогіка: сучасні тенденції. – Київ : Знання України, 2020. – 256 с.
3. О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – Київ : А.С.К., 2018. – 192 с.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 30.01.2026).
5. Слушний О. Інноваційні освітні технології в діяльності вчителя XXI століття / О. Слушний // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий журнал / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка; Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. № 2 (106). С. 150–159.
6. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник. – Київ : Академвидав, 2016. – 608 с.

Пастух Людмила
доцент кафедри теорії та методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Сім’я як важливий фактор формування ціннісних орієнтирів здобувачів освіти

У статті акцентується увага на актуальності вивчення питань ціннісного виховання в сім'ї. Розглянуто сучасні сімейні виклики та пріоритетні завдання співпраці закладів освіти з батьками щодо формування фундаментальних цінностей дітей. Наголошено на необхідності системної співпраці педагогів з батьками щодо ціннісного виховання здобувачів освіти.

Ключові слова: здобувачі освіти, ціннісні орієнтації, роль сім'ї у ціннісному вихованні.

The article focuses on the relevance of studying issues of value education in the family. Modern family challenges and priority tasks of cooperation between educational institutions and parents regarding the formation of fundamental values of children are considered. The need for systematic cooperation between teachers and parents regarding the value education of students is emphasized.

Keywords: education seekers, value orientations, the role of the family in value education

Повномасштабна війна, яка триває в Україні у зв’язку із військовою агресією росії, загострила актуальність питання громадянського виховання та формування ціннісних орієнтирів сучасних школярів. Адже в умовах війни та в післявоєнний період Україна потребує та потребуватиме величезних зусиль, щоб перемогти духовно, ментально, інформаційно, а також утверджувати свою цивілізаційну перемогу завдяки високому рівню моральності, освіченості, національної свідомості українських громадян, особливо молодого покоління.

А, як зауважує Т. Неприцька, функціонування будь-якого соціуму ґрунтується саме на цінностях, характерних для того чи іншого суспільства, саме цінності лежать в основі політичної культури держави та значною мірою визначають її зовнішню та внутрішню політику, формують національну ідентичність [3; с.93].

Первинною соціальною інституцією, яка започатковує і надалі здійснює вагомий вплив на формування цінностей є сім’я. Саме сім’я є першою школою життя, яка навчає дитину рідної мови, релігійним ритуалам та традиціям, констатує науковець О. Боровик. [1, с.162]. Саме у своїй сім'ї діти отримують перші уроки громадянськості, наголошує зазначений дослідник. І від того, як будуються відносини в родині, які цінності, інтереси тут знаходяться на першому плані, залежить, якими виростуть діти.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання формування цінностей у дітей у сім’ї досліджували багато відомих науковців із різних галузей: психології, педагогіки та соціології. Лев Виготський – підкреслював роль соціального середовища (особливо сім’ї) у розвитку мислення та цінностей дитини. Вважав, що дитина засвоює норми через спілкування з дорослими. Жан Піаже – досліджував моральний розвиток дітей і показав, як їхні уявлення про добро і зло змінюються з віком. Лоуренс Кольберг – створив теорію стадій морального розвитку, де значну роль відіграє виховання в сім’ї. Альберт Бандура – розробив теорію соціального навчання, констатуючи, що діти переймають цінності через наслідування поведінки батьків. Ерік Еріксон – вивчав психосоціальний розвиток особистості, наголошував, що сім’я є ключовим фактором формування базових життєвих цінностей.

Дослідженням розвитку, трансформації та формування цінностей у сім'ї в Україні приділила увагу низка науковців: У. Аввакумова, М. Башук, І. Бех, І. Білоцерківець, Н. Грєбєннікова, Т. Кравченко, Л. Канішевська, Г. Костюк, О. Мельник, Т. Неприцька, В. Сухомлинський та ін.

Однак питання ролі сім'ї у формуванні цінностей в умовах викликів війни та повоєнного відновлення України потребують більшої уваги та поглибленого вивчення.

Мета статті – розглянути і поглибити розуміння важливості сімейного ціннісного виховання в сучасних реаліях України, необхідності системної співпраці педагогів з батьками щодо формування цінностей свідомого громадянина майбутнього у сімейному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На основі аналізу теоретичних джерел (О .Ващенко, Л. Долинська, Є. Головаха, Т. Опанасюк , Л. Слюсар та ін**.)** можемо зазначити, що науковці зауважують про те, що Україні, як і в багатьох інших країнах, сім'я залишається ключовим середовищем формування особистості дитини. Водночас науковці констатують, що в теперішніх умовах війни існує низка сучасних викликів, які можуть послаблювати її вплив на розвиток та ціннісні орієнтації дітей.

Більш розлогіше зупинимося на сучасних сімейних викликах та проблемах.

1. Війна та безпекова нестабільність. Повномасштабна війна суттєво впливає на сімейне життя: розлука батьків і дітей, вимушене переселення, психологічні травми. Це знижує емоційну стабільність у сім'ї та ускладнює виховання.

2. Викликає занепокоєння специфіка проблем та труднощів ціннісного та особистісного розвитку дітей, які виховуються в сім'ях розлучених батьків. Наразі статистика подає інформацію, що на 10 шлюбів припадає 7 розлучень..

2. Трудова міграція. Багато українців працюють за кордоном, залишаючи дітей із родичами. Через це зменшується щоденний контакт із батьками, що може впливати на формування цінностей і поведінкових моделей.

3. Вплив цифрового середовища. Інтернет, соціальні мережі та блогери часто стають альтернативними "авторитетами". Діти можуть переймати цінності не від батьків, а від онлайн-контенту, який не завжди є якісним або безпечним.

4. Ослаблення зв'язків між поколіннями батьків, дітей, онуків. Раніше значну роль у вихованні дітей відігравали бабусі й дідусі. Сьогодні ці зв'язки слабшають через урбанізацію та мобільність населення.

5. Фізичне збільшення зайнятості батьків і брак часу. Через фінансову нестабільність, економічні труднощі батьки часто працюють більше, ніж раніше, що зменшує час на спілкування з дітьми та передачу цінностей.

6. Зміна соціальних норм і цінностей. Сучасний соціум пропонує різноманітні моделі поведінки, і сім'я вже не є єдиним джерелом норм. Це може створювати конфліктність у формуванні настановлень та ціннісних орієнтирів.

7. Соціальне середовище та однолітки. Друзі та соціальне оточення можуть мати більший вплив на поведінку та ціннісні орієнтації за сім'ю.; особливо в підлітковому віці.

8. Зниження ресурсного стану батьків, їх резильєнтності через тривале психологічне навантаження та стрес війни може зменшувати якість виховання та емоційний контакт із дитиною.

Як зауважує А. Буковинський [2; с.39], сучасний соціум перевантажений негативними впливами, численними ризиками і спокусами, зокрема через маніпулятивні технології деструктивного змісту засобів масової інформації. Сучасна загроза збереженню цілісності держави, шалений відсоток розлучених сімей та постійне зменшення чисельності населення змушують замислитися над підвищенням уваги до базових цінностей у житті людини.

А цінності особистості, констатує вищеозначений дослідник, значною мірою обумовлені цінностями родини, з якої вона походить. І беззаперечним є той факт, що

для кожного з нас найціннішим у житті є наша сім'я. І саме там, з дитинства в людини формується ідентифікація, усвідомлення себе членом родини, мешканцем будинку, жителем села, району, міста, громадянином держави, носієм національних цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти.

У сім'ї, як одному з головних інститутів життєдіяльності людини, формується система суспільних і групових цінностей, передається соціальний досвід, закладаються основи індивідуальності, унікальності особистості. У сімейному мікросередовищі формуються уявлення людини про стосунки між чоловіком і жінкою, між поколіннями батьків і дітей, про суспільні й особистісні ідеали, засвоюються моральні норми, оцінки та принципи, етикетні відносини та зразки поведінки.

І дуже важливо, щоб сьогодні формувалися такі моральні стосунки в сім'ях, які б ґрунтувалися на любові, духовній близькості й чуйності, піклуванні, відповідальності, сімейному обов'язку та взаємній повазі, бо це є передумовою збереження і зміцнення морального клімату в суспільстві.

Однак, науковці акцентують увагу на тому, що сьогодні в частині сімей спостерігаються кризові явища і виховний потенціал сім'ї знижений й ускладнений викликами війни. До основних причин зниження ролі сім'ї у вихованні дітей відносять такі: травматичний вплив війни, збільшення кількості розлучень, нівелювання традицій сім'ї, зміна цінностей, небажання чи відсутність можливості у частини батьків безпосередньо брати участь у вихованні власних дітей, необізнаність батьків з ефективними універсальними виховними засобами та методиками та ін.

Це ставить перед педагогами завдання щодо надання системної підтримки батькам у здійсненні виховних функцій сім'ї в цілому і забезпечення ціннісного виховання зокрема.

Непросте завдання, зважаючи на сьогоднішні реалії ускладненого війною особистого родинно-сімейного життя педагогів і збільшення обсягу додаткових професійних навантажень, необхідність поєднувати педагогічну діяльність з наданням емоційної підтримки здобувачам освіти з різним травматичним досвідом.

Аналіз й узагальнення теоретичних досліджень і практичного досвіду роботи з педагогічними працівниками на курсах підвищення кваліфікації в Хмельницькому ОІППО імені Анатолія Назаренка дає підстави для виокремлення актуальних завдань з означеної проблематики.

Для того щоб забезпечувати системну підтримку сім'ї щодо формування ціннісних орієнтирів дітей та учнівської молоді в умовах війни та повоєнного відродження України, закладам освіти важливо:

– забезпечувати організацію взаємодії з батьками на засадах педагогіки партнерства;

– працювати над розробкою стратегій, технологій, форм, методів для спільного формування ціннісного середовища;

– через використання різних доступних і можливих видів і форм взаємодії з батьками (офлайн, відеоформат, чат-групи та ін.) працювати над розвитком психолого-педагогічної культури батьків, навичок батьківської ефективності;

– інформувати батьків про важливість та дієвість таких основних механізмів впливу на ціннісний розвиток дітей як: наслідування, міжособистісна комунікація в сім'ї, система заохочень та покарань, спільна діяльність членів родини.

– акцентувати увагу батьків на тому, що розвиток ціннісний орієнтацій дітей сприяє підвищенню їх резильєнтності та стресостійкості.

Педагогічним працівникам необхідно акцентувати увагу батьків на те, що попри всі виклики, сім'я є базовим середовищем формування особистості та її цінностей. Ціннісні орієнтири формуються через щоденну взаємодію, приклад і атмосферу довіри. Найефективнішим чинником є не декларація цінностей, а поведінка батьків.

Системна співпраця сім'ї та освітніх установ на засадах педагогіки партнерства допоможе підсилити процес формування духовно-моральних та громадянських

цінностей дітей. Оскільки гармонійний розвиток можливий лише за умов узгодженості сімейного та освітнього впливу навчальних закладів.

Тому, доцільно, щоб і батьки в сімейному середовищі, і педагоги в закладах освіти здійснювали обговорення з дітьми (учнями) питань:

- про те, якими людьми вони хочуть стати;
- що на сьогодні є цінним і важливим в їхньому сімейно-родинному житті та житті класу, школи;
- яке б життя вони хотіли прожити і де?
- як вони бачать своє майбутнє і майбутнє післявоєнної України;
- хто є носієм цінностей в їхньому житті
- життєвий досвід яких людей їх надихає та ін.

Отже, сім'я є першим соціальним інститутом, першим базовим середовищем формування особистості та її цінностей. Тому перед педагогами стоїть важливе завдання щодо пошуку і розширення ефективних дієвих форм і методів роботи з батьками, спільних заходів, які в цілому будуть зміцнювати зв'язок школи з сім'єю, сприяти формуванні у здобувачів освіти духовно-моральних та громадянських цінностей, високої громадянської свідомості, патріотизму, чіткої проукраїнської громадянську позиції.

Список використаних джерел та літератури

1. Боровик О. В. Детермінанти та чинники формування патріотичної свідомості учнів аграрних ліцеїв. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2007. № 38. Ч 2. С. 216–223.

2. Буковинський А.Й. Робочий зошит для учнів 10-го класу до курсу "Основи сім'ї" [Текст] : [навч. посіб.] / Київ : Пугач О. В. [вид.], 2019. – 265с.

3. Неприцька Т. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України https://jpl.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/12636

Полівода Наталія,
вихователь-методист
ЗДО № 9 «Віночок»
Славутської міської ради
Козік Мілана,
практичний психолог
ЗДО № 9 «Віночок»
Славутської міської ради

Заклад дошкільної освіти, як простір формування цінностей, доброти та партнерської взаємодії

У статті висвітлено досвід роботи закладу дошкільної освіти №9 «Віночок» Славутської міської ради щодо формування моральних цінностей, патріотичних почуттів, екологічної свідомості та культури безпечної взаємодії у дітей дошкільного віку. Розкрито значення партнерської співпраці педагогів і батьків через проведення благодійних акцій, творчих заходів та просвітницької роботи. Акцентовано увагу на створенні єдиного виховного простору для гармонійного розвитку особистості дитини.

Ключові слова. Моральні цінності, батьківське партнерство, освітні інституції, компетентності батьків, сталий розвиток, партнерська взаємодія, соціальна свідомість, освітній простір, батьківське партнерство, родинна взаємодія.

Сучасний заклад дошкільної освіти – це не лише місце навчання й розвитку дитини, а й важливий простір формування моральних цінностей, соціальних навичок

та громадської свідомості. Саме у дошкільному віці закладаються основи доброзичливості, відповідальності, поваги до інших, любові до природи та Батьківщини. У працях українських педагогів – класиків К. Ушинського, В. Сухомлинського взаємодія сім'ї та освітніх інституцій розглядалася як важлива умова гармонійного розвитку дитини, формування її моральних якостей і соціальної активності.

Дослідження українських і зарубіжних учених показують, що партнерство стало не лише засобом забезпечення розвитку дошкільника, а й ефективним інструментом впровадження ідей освіти сталого розвитку, екологічної та соціальної свідомості дітей. Особлива увага почала приділятися формуванню компетентностей батьків, які беруть активну участь у вихованні та навчанні дітей, створюючи єдину освітню систему.

Ефективна реалізація освіти для сталого розвитку в закладі дошкільної освіти потребує налагодження системної партнерської взаємодії між педагогами та сім'єю дитини. Різноманітність форм і методів співпраці забезпечує активне залучення батьків до освітнього процесу, сприяє підвищенню їх педагогічної компетентності та формуванню єдиного простору. Ці засоби розподіляють за основними формами і методами партнерської взаємодії, що використовуються для реалізації ідей сталого розвитку, та їх педагогічну характеристику, які подаємо у табл.1.

Таблиця 1

Форми і методи партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї у реалізації освіти для сталого розвитку

№	Форма/ метод взаємодії	Характеристика
	Батьківські збори нового формату	Інтерактивні зустрічі з використанням дискусій, презентацій, кейсів та практичних завдань, спрямованих на підвищення обізнаності батьків щодо ідей сталого розвитку та особливостей виховання дітей
	Тренінги для батьків	Організація занять, спрямованих на формування практичних умінь екологічно доцільної поведінки, розвитку відповідального батьківства та педагогічної компетентності.
	Майстер-класи	Практичні заняття з виготовлення екологічних виробів, іграшок із вторинних матеріалів, організації сімейних екологічних ініціатив.
	Спільні проєкти (діти-батька-педагоги)	Реалізація довготривалих освітніх та соціально значущих проєктів (екологічні, соціальні, здоров'язбережувальні), що сприяють формуванню ціннісних орієнтацій сталого розвитку у дітей.
	Екологічні акції	Проведення заходів із благоустрою території, прибирання, озеленення, збору вторинної сировини, що формує відповідальне ставлення до довкілля.
	Консультації (індивідуальні та групові)	Надання батькам методичних рекомендацій щодо впровадження принципів сталого розвитку у сімейному вихованні та повсякденному житті дитини.
	Інформаційно-просвітницька діяльність	Поширення буклетів, пам'яток, методичних матеріалів, організація інформаційних стендів і тематичних виставок для батьків.
	Використання цифрових ресурсів	Застосування месенджерів, сайтів, соціальних мереж, електронних платформ для комунікації з

		батьками, обміну інформацією та результатами спільних заходів.

Важливу роль у цьому процесі відіграє створення єдиного освітнього простору, де педагоги, батьки та діти є партнерами. У своїй діяльності наш заклад дошкільної освіти приділяє значну увагу вихованню гуманістичних цінностей через спільні справи, благодійні акції, творчі заходи та просвітницьку роботу.

Формування екологічної свідомості та любові до природи

Однією з важливих складових виховання дошкільників є формування дбайливого ставлення до природи. З цією метою в закладі була проведена щира та натхненна акція «Квітни, наш садочок!». Метою заходу стало озеленення території закладу та виховання у дітей любові до навколишнього середовища, естетичного смаку й відповідальності за красу довкілля. До акції активно долучилися батьки вихованців, які принесли квіти, декоративні рослини та саджанці. Разом із педагогами та дітьми вони висаджували рослини, упорядковували клумби та створювали затишний простір для дитячого відпочинку.

Особливу радість викликала участь дітей у спільній праці. Вони із захопленням поливали квіти, допомагали дорослим та спостерігали за результатами своєї роботи. Також випускники закладу подарували та разом з батьками висадили на території закладу фруктові дерева, така діяльність залишає слід не лише у природньому довкіллі, але спостерігаючи за ростом дерев, ми, педагоги, розуміємо що разом підростають і наші малята. Такі заходи формують у дошкільників екологічну культуру, працьовитість та вміння цінувати красу, створену власноруч.

Виховання патріотизму та доброзичливості

Надзвичайно важливим напрямом роботи закладу є національно-патріотичне виховання та розвиток у дітей почуття вдячності, підтримки й турботи про інших. Протягом тижня у закладі проходила благодійна акція «Коробочка тепла для захисників». До неї долучилися діти, батьки та працівники закладу. Щодня учасники освітнього процесу приносили чай, каву, смаколики, теплі шкарпетки та інші необхідні речі для наших захисників і захисниць. Все зібране передали нашим захисникам напередодні Дня захисників та захисниць України. Подібні акції проводимо в закладі також до інших святкових днів.

Участь у таких заходах допомагає дітям змалку усвідомлювати значення добра, підтримки та єдності. Через прості, але щирі справи формується громадянська свідомість, повага до людей, які захищають Україну, та бажання допомагати іншим.

Родинна взаємодія як основа гармонійного розвитку дитини

Ефективне формування цінностей неможливе без тісної співпраці закладу дошкільної освіти та родини. Саме тому педагоги активно залучають батьків до освітнього процесу через творчі заходи та майстер-класи. Майстер-клас «Новорічна іграшка», «Розпис імбирно-медових пряників», було проведено для батьків разом з вихованцями. У теплій та дружній атмосфері діти разом з матусями виготовляли святкові прикраси для новорічної ялинки, та розписували пряники якими потім дружно смакували. Такі форми роботи сприяють зміцненню емоційного зв’язку між батьками та дітьми, створюють позитивний психологічний клімат і допомагають формувати сімейні традиції. Особливо цінним є те, що діти відчувають підтримку та увагу дорослих, а спільна творчість дарує радість, впевненість у собі та позитивні емоції.

В закладі також проводимо день «Запитай у фахівця», батьки мають змогу поставити запитання, отримати необхідну консультацію у фахівців закладу: вихователя, практичного психолога, вчителя-логопеда, медичної сестри, кухаря. Запитання можна було поставити відкрито або звернутися анонімно. Така взаємодопомога показує батьками, що вини не одні, а спільно з професіоналами можуть забезпечити всебічний розвиток дитини. Замість звичайних зборів – чай, музика, невимушена атмосфера, так провели нетрадиційні батьківські збори

«Батьківське кафе «Поговоримо»». Ситуаційні задачі, картки для обговорення, міні-вікторини – інтерактив який провели під час зустрічі з батьками, це зблизило батьків та педагогів.

Створення безпечного освітнього середовища

У сучасних умовах особливого значення набуває питання створення безпечного та психологічно комфортного освітнього середовища. У загальнонаціональній акції «16 днів проти насильства» практичний психолог провела для педагогів та батьків консультації, тематичні бесіди й вікторини, спрямовані на підвищення обізнаності щодо проблеми насильства та формування культури ненасильницького спілкування. Під час заходів обговорювалися питання: захисту прав дитини, профілактики булінгу, створення безпечного середовища, розвитку емоційної компетентності, підтримки психологічного благополуччя дітей.

Також має велике значення і підтримка дітей з ООП, тому практичний психолог провела для батьків інтерактивний захід під назвою «Інакшість - не вада», батьки мали змогу поспілкуватися зі спеціалістами, дізнатися більше про роботу з дітьми з особливими освітніми потребами. Така робота сприяє формуванню атмосфери довіри, взаємоповаги та партнерства між усіма учасниками освітнього процесу допомагає формувати толерантне ставлення до дітей з ООП, зрозуміти батькам особливості розвитку дітей, навчились ефективної взаємодії та підтримки, об'єднав батьківський колектив навколо цінностей інклюзії.

При співпраці з батьками широко використовуються практики Світлани Ройз «Малечі про інтимні речі». Як правильно пояснити своїм дітям назв частин тіла, відмінностей між хлопчиками та дівчатками, без сорому чи страху, навчити правилу:

«Моє тіло належить тільки мені», розуміння дозволених і недозволених дотиків.

Завдання психолога закладу полягає в тому, щоб озброїти батьків такими важливими знаннями як : формування навичок особистої безпеки, навчити свою дитину не соромлячись говорити про дискомфорт,страх, звертатись за допомогою до вихователів. Для реалізації цих завдань використовується гра Сенсорний Світлофор. «Обережно! Це моє тіло».

Співпраця ЗДО з батьками – це партнерська взаємодія педагогів і сім'ї для гармонійного розвитку, виховання та безпеки дитини. Вона особливо важлива у дошкільному віці, адже саме узгоджені дії дорослих створюють для дитини відчуття стабільності та довіри. І наше завдання – не забрати у дітей дитинство, а дати їм прості й зрозумілі правила безпеки, які допоможуть почуватися захищеними.

Досвід роботи нашого закладу дошкільної освіти підтверджує, що саме через спільну діяльність дітей, батьків та педагогів найефективніше формуються моральні цінності, громадянська свідомість, доброзичливість і соціальна активність дошкільників. Екологічні акції, благодійні ініціативи, родинні майстер-класи та просвітницька робота допомагають створювати єдиний виховний простір, у якому дитина навчається бути чуйною, відповідальною, турботливою та відкритою до світу. Саме такі спільні справи формують покоління дітей, здатних цінувати добро, підтримувати інших та будувати майбутнє на засадах людяності, поваги й любові до рідної країни.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua
2. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: https://mon.gov.ua
4. Богуш А. М. Дошкільна педагогіка : підручник. — Київ : Видавничий дім «Слово», 2012.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. — Київ : Академвидав, 2018.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. — Київ : Радянська школа, 1977.
7. Методичні рекомендації щодо створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти. URL: https://mon.gov.ua

евінець Н.В. Партнерство сім'ї та закладу дошкільної освіти у вихованні дітей. – Львів: Сполом, 2021.

алига Н. Історія дошкільної педагогіки: навчально методичний посібник до курсу. 2-ге вид., виправл., доп. ІваноФранківськ, 2016. 96с.
ончарук М. Еволюція концептуальних основ Дошкільна освіта у Федеративній республіці Німеччина: Від На основі догляду до освітньо-ровивальний Модель, ОД, 2025. Том50, №3. Стор. 76-82.
нига Світлана Ройз «Інтимні речі для малечі»

Простапчук Тетяна,
вчитель-логопед
ЗДО № 2 «Подоляночка»
Славутської міської ради

Скоро в школу: перезавантаження. Як не втратити дитинство між буквами та цифрами?

Співпраця з батьківською громадськістю має гарний результат тоді, коли батьки є партнерами та активними учасниками освітнього процесу. Нетрадиційні форми роботи з батьками, допомагають нам, педагогам, активізувати тат і мам, що сприяє повноцінному розвитку здобувачів дошкільної освіти.

Cooperation with the parent community has good results when parents are partners and active participants in the educational process. Non-traditional forms of work with parents help us, teachers, activate dads and moms, which contributes to the full development of preschoolers.

Ключові слова: співпраця, активність, взаєморозуміння, учасники освітнього процесу.

Keywords: cooperation, activity, mutual understanding, participants in the educational process

Вступ

Готуючи здобувачів дошкільної освіти до вступу в гімназію, кожен педагог бажає бачити своїх вихованців якнайкращими. На мою думку, оцінювати роботу одного із педагогів, це недоречно, адже з дітьми працює ціла команда однодумців. Мені, як вчителю-логопеду, імпонує така форма роботи як воркшоп, коли практика і знання єдині, коли дорослі, як одне ціле. Тісна співпраця із батьками сприяє високій результативності роботи.

Основна частина

Пропоную практичний захід. Воркшоп для батьків майбутніх першокласників «Скоро в школу: перезавантаження. Як не втратити дитинство між буквами та цифрами?» Презентація до заходу за покликанням:

https://docs.google.com/presentation/d/1o0jBbqB8xLAhdVdQO8GbjzCijttw4PM9/edit?usp=sharing&ouid=102650234363882963534&rtpof=true&sd=true

Робота воркшопу:

Відкриття.

Вітальний таночок «Калина-Україна»

Практичний модуль:

1. Дитина мовчить або говорить незрозуміло: як цифрова епоха змінює дитяче мовлення?

Вчитель-логопед: Тетяна ПРОСТАПЧУК

2. Практичні навички понад усе. Перегляд презентації відкриття STREAM-лабораторії

3. Білінгвальна дитина: як англійська мова в садочку відкриває суперздібності мозку

Вчитель англ. мови: Катерина ГУБАРЕНКО

4. Soft Skills замість прописів: чому емоційний інтелект та комунікація важливіші за вміння читати

Практичний психолог: Вікторія ЯКОВЧУК

5. Організація навчання в 1-му класі Славутської гімназії №1. Прийом документів.

Заступник з навчально-виховної роботи: Олена ЛЮСТЕРНИК

6.Партнерство сім'ї та школи. Як ми разом допоможемо дитині стати успішною

Вчитель початкових класів: Тетяна КЕЛЮХ

7. Портфель мрій: збираємо дитину до школи

Вчитель початкових класів: Наталія СОБОЛЕВСЬКА

Обговорення. Підбиття підсумків

Хід:

Вправа «Реєстрація»

Для плідної співпраці необхідно зареєструватися.

Прохання до батьків майбутніх першокласників:

Візьміть кольорову долоньку

Напишіть на долоньці своє ім'я та ім'я і прізвище своєї дитини. Наприклад: «Я Людмила, мама Софійки Бродюк»

На пальчиках напишіть риси дитини, про які Ви вважаєте, що повинні знати дорослі, які працюють(ватимуть) разом із Вашою дитиною.

«Заповнену» долоньку покладіть у кошик

Раді знайомству

Педагог: Хто зна як виглядає щастя?

Воно як сад, чи як квітучий луг?

Чи як дочка, що ніжно зветься Настя?

Чи як весна, або як вірний друг?

Скільки людей, то стільки й уявлень про щастя. Та ми переконані, що багато хто з нами погодиться, що батьківське щастя – це щастя наших дітей.

Виступ дітей

Педагог: Щоразу, коли дитина ступає на новий щабель свого життя, нам дорослим, хочеться бачити свою дитину щасливою. А скоро в школу. І знову щось нове і незвідане для нас і дітей. Сьогодні ми зібралися для того, щоб знайти відповіді на запитання щодо підготовки дітей до навчання в школі. На мою думку, необхідно почати із себе: чи готова, я-мама, я-тато, до нового статусу моєї дитини, вже не дитини-дошкільника, а дитини-школяра.

Щоб розпочати нашу роботу, нам необхідно ознайомитися із правилами:

1. Цінувати час свій та інших
2. Говорити по черзі, чітко та від свого імені
3. Бути позитивним, щирим
4. Правило додавання «Я + ТИ = МИ» працюємо разом
5. Правило добровільної активності
6. Правило «вимкненого мобільника»
7. У разі сигналу «Повітряна тривога» переходимо в укриття та продовжуємо роботу

Шляхом голосування приймаємо правила.

Педагог: «Бринить-співає наша мова, чарує, тішить і п'янить», – *Олександр Олесь.*

Водночас українська мова є важкою у вивченні. Сьогоднішній світ наповнений гаджетами і живе спілкування стає приємністю. На жаль, ці фактори вносять негатив у мовленнєвий розвиток дітей. Про мовленнєві труднощі старших дошкільників та методи і прийоми усунення недоліків розповість Тетяна Олександрівна.

Матеріали виступу за покликанням:

https://docs.google.com/document/d/1MDkdqE-BNHt8aMzRBkbDtrQzbXjDqUzY/edit?usp=sharing&ouid=102650234363882963534&rtpof=true&sd=true

Педагог: «Навчити людину бути щасливою не можна, але виховати її так, щоб вона була щасливою, можна» – через засвоєння життєвих умінь дитина здобуває впевненість.

«Практичність» у дошкільному віці – це перехід від «я знаю» до «я вмію». Це фундамент життєвої компетентності, коли рука дитини опановує ложку чи пензель, її мозок опановує впевненість у власних силах. Практичні навички – це не просто побут, це свобода дитини бути автономною від дорослого. Вихованці ЗДО № 2 «Подоляночка» мають можливість займатися у STREAM-лабораторії. Що це за лабораторія?

Перегляд відео за покликанням:

https://drive.google.com/file/d/1V17Y4ojcmPQDE0RMZQZ_2_BuJIlhgkaH/view?usp=sharing

Педагог: В умовах глобалізації та зростаючої міжнародної співпраці володіння кількома мовами стає не просто перевагою, а часто й необхідністю. Білінгвальна освіта, що передбачає навчання двома мовами, набуває все більшої популярності в Україні. Цьогоріч в умовах закладу діти також почали вивчення англійської мови. Про переваги білінгвального навчання нам повідає Катерина Миколаївна

Педагог: Гнучкі навички (Soft Skills) – це «невидима зброя» дошкільника. Якщо практичні навички вчать дитину *що* робити, то гнучкі – *як* взаємодіяти зі світом, щоб досягти результату. Як мотивувати дошкільника до навчання в школі, чому потрібно навчатися в школі, які обов'язки майбутнього школяра? Відповіді на ці запитання ми почуємо із вуст Вікторії Василівни

Матеріали виступу за покликанням:

https://docs.google.com/document/d/1dYUCM3ZZB1oo9cUlWpK3fTPzBD-lwhi6/edit?usp=sharing&ouid=117575859313723802031&rtpof=true&sd=true

Педагог: Сьогодні на нашому заході присутні вчителі.

Шкільну родину скоро поповнять і наші випускники, всі вони розумні, кмітливі, веселі, класні, мають справжніх порадників – своїх батьків. А що ж чекає їх у школі. Про це ми дізнаємося із слів заступника з навчально-виховної роботи Славутської гімназії №1 Олени Іванівни

Похід у 1-й клас – одна із найголовніших подій у житті малюка. Як правило, до цього важливого дня всі батьки ретельно готуються і готують свою дитину. На думку Тетяни Валентинівни до школи краще готувати разом, саме про партнерство із вуст вчителя

У школі учать писати, читати, рахувати, купують портфель і шкільне приладдя. Але школа – це не тільки читання, писання, рахунок – це цілий новий світ – про це стверджує Наталія Миколаївна

Педагог: Не забувайте, СІМ'Я – початок усіх початків. Це надійність, звідки дитина вирушає у світи і, куди з радістю повертається… Ми бажаємо Вам, батьки, щоб діти завжди знаходили в Вас любов, підтримку, добре слово. Переконані, що інформація, яку Ви змогли сьогодні отримати підштовхне Вас до правильного вибору та дій.

Висновки

Проведення даного спільного заходу допоможе батькам краще розуміти вікові потреби майбутніх першокласників. Успішна підготовка дітей до навчання в гімназії – це результат гармонійної співпраці ЗДО**,** школи та батьків**.** Тільки об'єднавши зусилля, педагоги створюють єдиний освітній простір, який забезпечує безболісну адаптацію дитини, розвиток її ключових компетентностей та високу мотивацію до навчання.

Список використани джерел та літератури:

1. Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.04.2018 р. № 367. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 21.05.2026).
2. Безсонова О. К. Посібник майбутнього першокласника: мотиваційна готовність та перші шкільні кроки. Харків: Вид. група «Основа», 2023. 96 с.
3. Бялик В. Д. Нейролінгвістичні аспекти раннього навчання іноземної мови: як стимулювати пластичність мозку. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 156 с.
4. Ковальчук О. В. Гаджети і мовленнєва затримка: практичний посібник для вчителів-логопедів та батьків. Тернопіль: Мандрівець, 2023. 112 с.
5. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах взаємодії сім'ї та закладу освіти. Київ: Педагогічна думка, 2021. 190 с.
6. Романова О. С. Гнучкі навички (Soft Skills) як основа успішної адаптації першокласника. Початкова школа. 2023. № 5. С. 12–16.
7. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт: альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дітей дошкільного віку / наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 172 с.

Пулатова Людмила,
завідувач кафедри теорії та методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат філологічних наук

Ціннісно орієнтована мовно-літературна освіта як чинник формування відповідального батьківства

У статті обґрунтовано потенціал ціннісно орієнтованої мовно-літературної освіти у формуванні готовності учнів до відповідального батьківства. Актуальність проблеми зумовлена трансформацією інституту сім'ї, викликами повномасштабної війни в Україні, необхідністю збереження людського потенціалу держави та потребою переорієнтації освіти від репродуктивного засвоєння знань до формування ціннісних орієнтацій і життєвих компетентностей. Розглянуто відповідальне батьківство як інтегральне ціннісне утворення, що охоплює емоційні, психологічні, комунікативні, цифрові, правові та громадянські компетентності.

Визначено роль гуманітарної освіти у становленні пробатьківських цінностей: мова формує культуру сімейного діалогу й ненасильницької комунікації; література створює простір для емпатії, морального вибору та осмислення моделей сімейної взаємодії; історія сприяє розвитку громадянської відповідальності, національної ідентичності та відповідальності перед наступними поколіннями; мистецтво забезпечує розвиток емоційного інтелекту та психологічної культури.

Розкрито сутність технології «навчання через цінності» як процесу послідовного залучення учнів до аксіогенезу та інтеріоризації відповідальних батьківських цінностей. Охарактеризовано її когнітивно-смисловий, емоційно-рефлексивний і діяльнісно-поведінковий рівні. Запропоновано теоретико-методичну модель формування відповідального батьківства засобами ціннісно орієнтованої мовно-літературної освіти, що охоплює цільовий, методологічний, змістово-процесуальний і результативно-критеріальний блоки. Визначено принципи аксіологізації, діалогічності, випереджального відображення та життєвої контекстуальності, а також пропедевтично-орієнтаційний, проективно-ціннісний та інтегративно-діяльнісний етапи реалізації моделі.

Обґрунтовано доцільність використання художніх текстів, аксіологічних дилем, ситуаційних завдань, сторітелінгу, дискусій, есе, рольових ігор та проєктної діяльності для моделювання майбутніх батьківських ролей. Окреслено критерії оцінювання сформованості готовності до відповідального батьківства:

когнітивно-смисловий, емоційно-аксіологічний і діяльнісно-поведінковий. Особливу увагу приділено ролі вчителя-фасилітатора цінностей та необхідності відповідної трансформації змісту післядипломної педагогічної освіти. Зроблено висновок про значущість ціннісно орієнтованої гуманітарної освіти як довготривалого механізму підготовки молоді до відповідального батьківства та формування стійкого, гуманістично й громадянськи орієнтованого людського капіталу України.

The article substantiates the potential of value-oriented language and literature education in developing students' readiness for responsible parenthood. The relevance of the problem is determined by transformations in the institution of the family, the challenges caused by the full-scale war in Ukraine, the need to preserve the country's human capital, and the necessity to shift education from reproductive knowledge acquisition towards the development of value orientations and life competencies. Responsible parenthood is considered as an integral value-based personal formation encompassing emotional, psychological, communicative, digital, legal, and civic competencies.

The role of humanities education in the formation of future-parenting values is defined. Language contributes to the development of family dialogue and non-violent communication; literature creates a space for empathy, moral choice, and reflection on models of family interaction; history promotes civic responsibility, national identity, and responsibility towards future generations; art contributes to emotional intelligence and psychological culture.

The article reveals the essence of the "learning through values" approach as a process of consistently engaging students in axiogenesis and the internalization of responsible-parenting values. Its cognitive-semantic, emotional-reflective, and activity-behavioral levels are characterized. A theoretical and methodological model for developing responsible parenthood through value-oriented language and literature education is proposed. The model comprises target, methodological, content-processual, and outcome-evaluation blocks. The principles of axiologization, dialogicity, anticipatory reflection, and life-contextuality are identified, as well as three stages of implementation: propaedeutic-orientational, projective-value, and integrative-activity stages.

The expediency of using literary texts, axiological dilemmas, situational tasks, storytelling, discussions, reflective essays, role-playing, and project-based activities to model future parenting roles is substantiated. Three criteria for assessing students' readiness for responsible parenthood are identified: cognitive-semantic, emotional-axiological, and activity-behavioral. Particular attention is paid to the role of the teacher as a facilitator of values and to the need for corresponding transformations in postgraduate teacher education. The article concludes that value-oriented humanities education can serve as a long-term educational mechanism for preparing young people for responsible parenthood and fostering resilient, humanistic, and civically oriented human capital in Ukraine.

Ключові слова: відповідальне батьківство, ціннісно орієнтована освіта, мовно-літературна освіта, гуманітарна освіта, аксіогенез, цінності, Нова українська школа, педагогіка партнерства, вчитель-фасилітатор, готовність до батьківства, резильєнтність, післядипломна педагогічна освіта.

Keywords: responsible parenthood, value-oriented education, language and literature education, humanities education, axiogenesis, values, New Ukrainian School, partnership pedagogy, teacher as a facilitator of values, readiness for parenthood, resilience, postgraduate teacher education.

Повномасштабна війна в Україні докорінно змінила структуру, психологічний стан та умови існування мільйонів українських родин. У цих кризових обставинах питання відповідального батьківства трансформувалося з площини сімейного права у стратегічний елемент національної безпеки та збереження людського капіталу держави. Нормативно-правова база України чітко визначає, що виховання в сім'ї є

першоосновою розвитку дитини, а батьки несуть рівну відповідальність за її розвиток та здобуття освіти [9, 12]. Водночас соціологічні моніторинги фіксують суттєвий дефіцит виховних компетенцій в умовах воєнного стану: за даними досліджень ЮНІСЕФ, **67% українських батьків потребують додаткових знань та психолого-педагогічної підтримки** [17]. Саме тому заклади освіти мають стати головним інституційним інструментом розв'язання цієї проблеми, володіючи унікальними ресурсами та системним доступом до сімей, а саме:

1. Системне охоплення та прямий доступ до родин

- **Універсальний канал комунікації.** Заклади освіти є єдиною державною структурою, яка має постійний, щоденний і легітимний зв'язок майже з кожною українською родиною. Це дозволяє ефективно масштабувати державні програми підтримки батьківства на рівні громад.
- **Раннє виявлення криз.** Педагогічні працівники найпершими помічають деструктивні зміни в поведінці дитини, які свідчать про травматизацію, депресивні стани батьків чи кризу в родині, спричинену війною (втрата житла, статус ВПО, загибель рідних).

2. Психолого-педагогічна експертиза та подолання травми

- **Наявність фахівців.** У системі освіти зосереджено професійний ресурс – психологи та соціальні педагоги. Вони володіють методичною базою для навчання батьків базовим навичкам психологічної підтримки дітей у кризових ситуаціях.
- **Профілактика «трансгенераційної травми».** Батьки часто не мають алгоритмів спілкування з дітьми про війну та втрату. Освіта здатна надати їм науково обґрунтовані інструменти, знижуючи загальний рівень тривожності в мікросоціумі сім'ї.

3. Компенсація «дистанційного батьківства» та інтеграція родин

- **Підтримка розділених сімей.** Мільйони українських дітей перебувають у вимушеній евакуації за кордоном, а значна частина батьків або матерів перебуває у лавах ЗСУ. Освітні заклади допомагають будувати нові моделі дистанційного виховання та реалізують програми реінтеграції ветеранів і ветеранок у сімейний та виховний процес.
- **Створення безпечного простору.** Заклад освіти виступає для дитини «точкою стабільності». Навчаючи батьків ефективно взаємодіяти з цим простором, освітня інституція створює єдиний захисний периметр навколо психіки дитини.

4. Трансформація цінностей та профілактика соціального сирітства

- **Розвиток культури відкритості.** Сучасна українська освіта через програми відповідального батьківства стимулює перехід від радянських патернів замовчування та придушення емоцій до культури ненасильницького спілкування й турботи про ментальне здоров'я.
- **Запобігання інституціоналізації дітей.** Навчання батьків психологічній стійкості (резильєнтності) безпосередньо знижує ризик відмови від дітей або позбавлення батьківських прав через неспроможність впоратися зі стресом війни [9, 16].

5. Формування майбутнього людського капіталу України

- **Економіко-демографічний аспект.** Повномасштабна війна суттєво змінила виховні функції батьків, змістивши фокус на подолання психологічного шоку. Держава не зможе забезпечити повоєнне відновлення, якщо нове покоління виросте з глибокими некомпенсованими психотравмами.
- **Інституціоналізація культури усвідомленого виховання.** Завдяки впровадженню спеціальних курсів (наприклад, для старшокласників та молодих батьків) освіта закладає довготривалі стандарти відповідального батьківства на десятиліття вперед.

Реалізація державної політики відповідального батьківства в умовах воєнного стану неможлива без активного залучення потенціалу системи освіти. Саме заклади освіти здатні трансформувати загальнодержавні стратегії [16] у дієві щоденні

практики, забезпечуючи психологічну стійкість сімей та формуючи якісно новий людський капітал для майбутньої відбудови України.

Динамічні цивілізаційні зрушення XXI століття зумовили радикальний перегляд традиційних підходів до виховання особистості. Інститут сім'ї зазнає глибоких трансформацій під дією глобалізаційних, технологічних та соціокультурних чинників. У цьому дискурсі особливої актуальності набуває вивчення феномену «відповідального батьківства» не просто як соціально-правового зобов'язання, а як фундаментальної педагогічної категорії. Батьківство перестає інтерпретуватися як стихійний чи суто біологічний процес; воно трансформується у свідому, цілеспрямовану діяльність, яка потребує високого рівня психолого-педагогічної культури та постійного розвитку особистісних компетентностей [1,4,8,7]. Для сучасної України цей науковий пошук додатково ускладнюється безпрецедентними викликами, спричиненими руйнівними наслідками війни, що актуалізує потребу в розробленні педагогічних орієнтирів для поствоєнного відновлення інституту родини.

У класичній педагогіці батьківські обов'язки тривалий час обмежувалися переважно репродуктивною, економічною та охоронною функціями. Натомість у XXI столітті відповідальне батьківство визначається як збалансованість комунікативної, емоційної, духовної та нормативної складових виховання [1,4,11,7,8]. Дослідники наголошують, що цей феномен є інтегративним утворенням, що базується на особистісній зрілості (здатність приймати рішення та нести за них відповідальність), емпатії та сформованості адекватної моделі батьківської ролі.

Сучасна педагогічна архітектура відповідального батьківства включає кілька новітніх домінант:

- **Дитиноцентризм та недирективність:** зміщення фокусу від авторитарних методів впливу до побудови партнерських, суб'єкт-суб'єктних відносин з дитиною, заснованих на повазі до її індивідуальності.
- **Цифрове батьківство (Digital Parenting):** інтеграція в систему батьківських компетентностей здатності регулювати взаємодію дитини з кіберпростором, навчати її медіаграмотності, критичного мислення та захищати від кіберзагроз.
- **Розвиток емоційного інтелекту (EQ):** пріоритет психічного та емоційного благополуччя, формування у дітей коупінг-стратегій для адаптації до мінливого середовища.
- **Гендерна симетрія:** подолання патріархального розподілу ролей, де батько виступає лише джерелом фінансового забезпечення, та перехід до моделі активного, залученого татівства з перших днів життя дитини.

Розвиток засад відповідального батьківства в Україні має чітко виражений правовий та педагогічний вимір. Головним драйвером змін у педагогічній площині стало впровадження Концепції «Нової української школи» (НУШ), яка нормативно та методично закріпила **педагогіку партнерства**. Вона передбачає відмову від радянських патернів ізольованості школи та сім'ї й вибудовує трикутник взаємодії: «учні – вчителі – батьки».

Водночас український контекст характеризується амбівалентністю. З одного боку, спостерігається інтенсивне зростання запиту молодих батьків на психолого-педагогічні знання, підвищення ролі батька в родині та відхід від авторитарних традицій. З іншого боку, реалізація виховного потенціалу гальмується деструктивними соціоекономічними чинниками: бідністю, вимушеною міграцією мільйонів сімей, феноменом «дистантного виховання» у розділених родинах, коли один із батьків перебуває на захисті держави, а інший – за кордоном чи в іншому регіоні.

Етап поствоєнної відбудови вимагатиме від вітчизняної педагогічної науки та практики докорінного переосмислення функцій відповідального батьківства. Провідними векторами цього процесу мають стати:

- **Освоєння інструментарію посттравматичної педагогіки:** Батьки мають трансформувати свій виховний стиль, перетворюючись на первинних агентів

психологічної реабілітації дітей. Це потребує масового навчання батьків методів стабілізації психоемоційного стану дитини, розпізнавання симптомів травми та розвитку дитячої резильєнтності (життєстійкості).

- **Педагогічний супровід реінтеграції родин ветеранів:** Повернення демобілізованих батьків/матерів до мирного життя супроводжується складними процесами вторинної адаптації родинних ролей. Батьківська відповідальність у таких сім'ях потребуватиме взаємної тактовності, знань про специфіку взаємодії за наявності бойової психічної травми (зокрема ПТСР) та розбудови нових сімейних ритуалів.
- **Ресоціалізація дітей-біженців та репатріантів:** Сім'ї, які повертатимуться з-за кордону, зіткнуться із проблемою подвійної ідентичності та дезадаптації дітей у вітчизняному освітньому просторі. Відповідальне батьківство тут полягатиме у м’якому педагогічному супроводі подолання культурного та мовного дисонансу.
- **Створення національної екосистеми батьківської підтримки:** Поствоєнне відновлення неможливе без розгалуження мереж громадських та державних хабів, центрів життєстійкості, платформ неформальної освіти для батьків, де надаватимуться безкоштовні консультації психологів, соціальних педагогів та реабілітологів.

Відповідальне батьківство у XXI столітті остаточно утвердилося як ключова педагогічна категорія, яка інтегрує в собі емоційні, цифрові, правові та психологічні компетентності, спрямовані на створення безпечного середовища для самоактуалізації дитини. Міжнародний досвід демонструє чітку тенденцію до деінституціоналізації виховання на користь посилення виховного потенціалу сім’ї за активної підтримки держави.

Для України в період майбутнього поствоєнного відновлення відповідальне батьківство стає фактором національної безпеки та збереження людського капіталу. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розробку дієвих технологій та дидактичних матеріалів для підвищення психолого-педагогічної культури батьків в умовах подолання наслідків воєнної травми.

Активні цивілізаційні зміни XXI століття, стрімкий розвиток штучного інтелекту та тотальна цифровізація суспільства актуалізують ризики прагматизації й технократизації освітнього простору. У часи, коли акцент зміщується на утилітарні навички (hard skills) та економічну доцільність, виникає загроза девальвації фундаментальних екзистенційних орієнтирів людини. За таких умов гуманітарна освіта перестає бути просто сукупністю дисциплін про людину та суспільство, а трансформується у стратегічний простір аксіогенезу – формування системи життєвих цінностей, національної ідентичності та морально-етичного імперативу особистості [2, 5].

У контексті нашого дослідження гуманітарне знання виступає базовою платформою для становлення відповідального батьківства. Свідоме ставлення до виховання нащадків не виникає стихійно; воно є похідним від загальної культури індивіда, його здатності до рефлексії, емпатії та діалогу. Провідними середовищами формування цієї ціннісної матриці в межах гуманітаристики виступають мова, література, історія та мистецтво. Кожен із цих компонентів виконує специфічну виховну, соціокультурну та безпосередньо пробатьківську функцію.

1. Мова як онтологічна основа буття та трансмісії батьківського досвіду

Мова в системі гуманітарної освіти не може розглядатися спрощено – лише як інструмент комунікації чи знакова система. У педагогічному вимірі вона є «домом буття» (за М. Гайдеггером) та первинним інструментом структурування реальності. Вивчення рідної мови формує ментальну матрицю, крізь призму якої індивід сприймає світ, диференціює поняття добра і зла, справедливості та обов'язку.

Для формування відповідального батьківства мовна освіта має першочергове значення. Саме через мовне середовище майбутні батьки засвоюють культуру

мовленнєвого спілкування, яка згодом стане основою сімейного диригоцентричного діалогу. Словесний простір, створений у родині, безпосередньо моделює свідомість дитини. Батько чи мати, які володіють високою мовною культурою, здатні екологічно виражати власні емоції, уникати вербальної агресії та навчати дитину ненасильницькій комунікації. Таким чином, мова стає медіумом, через який транслюються гуманістичні цінності від покоління до покоління [4, 10].

2. Література як художньо-естетична модель ціннісного вибору та батьківських ролей

Якщо мова дає інструмент для мислення, то література забезпечує особистість унікальним досвідом проживання різноманітних життєвих сценаріїв. Художній текст є своєрідним тренажером емпатії та морального вибору. Читаючи літературний твір, здобувач освіти стикається з аксіологічними дилемами героїв, аналізує мотиви їхніх вчинків і проєкціює цей досвід на власну життєтворчість.

Педагогічний потенціал літератури у контексті підготовки до відповідального батьківства полягає в демонстрації моделей сімейної взаємодії та батьківських архетипів. Класична та сучасна література пропонує багатий матеріал для рефлексії над помилками виховання (від надмірної гіперопіки до емоційного відчуження). Літературна освіта навчає критично оцінювати соціальну дійсність, розпізнавати психологічні маніпуляції та рефлексувати над складними викликами людського існування. У XXI столітті вона протидіє «кліповому мисленню», повертаючи майбутнім батькам здатність до глибокого аналізу причинно-наслідкових зв'язків та формування стійких сімейних орієнтирів, що захищають родину від зовнішніх соціокультурних криз [5, 13].

3. Історія як простір колективної пам'яті та трансляції громадянської відповідальності

Становлення відповідальної особистості батька чи матері неможливе поза їхнім історичним самоусвідомленням. Історична освіта формує часову координату життєтворчості людини, пов'язуючи її минуле, теперішнє та майбутнє. Вона є фундаментом для розвитку історичної пам'яті, національної самосвідомості та громадянської ідентичності.

Відповідальний батько у XXI столітті – це не просто опікун, а громадянин, який усвідомлює свою роль у збереженні нації. Вивчення історії виховує відповідальність за власні рішення перед наступними поколіннями, демонструючи ціну історичних помилок, тоталітарних режимів та воєнних руйнацій. Крізь призму історичного аналізу формуються такі цінності, як патріотизм, солідарність, свобода та повага до прав людини. У сучасному українському контексті історичне знання стає оборонним щитом родини, що дозволяє батькам виховувати дітей у дусі стійкості, критичного сприйняття інформації та поваги до історичного подвигу свого народу [2,8].

4. Мистецтво як медіум емоційної зрілості та гармонізації сімейних відносин

Мистецька освіта (музика, візуальне мистецтво, театр) апелює до чуттєво-емоційної сфери людини, яка часто залишається ігнорованою раціоналізованими точними науками. Мистецтво формує естетичний смак, здатність бачити й цінувати прекрасне, що безпосередньо впливає на загальну екологію внутрішнього світу людини.

Через занурення в мистецьке середовище відбувається розвиток емоційного інтелекту (EQ) – здатності розпізнавати, розуміти та екологічно виражати складні емоційні стани. Для відповідального батьківства емоційна зрілість є критично важливою: вона запобігає батьківському вигоранню, допомагає контейнувати емоції дитини та створювати вдома атмосферу психологічної безпеки. Ба більше, у кризові періоди (зокрема в умовах війни та поствоєнного відновлення) саме мистецтво та спільна творчість батьків і дітей виступають дієвим засобом арттерапії, відновлення психічного здоров'я та зміцнення внутрішньосімейних зв'язків [8,18].

Таким чином, гуманітарна освіта виступає безальтернативним інтегральним простором для формування життєвих цінностей особистості у XXI столітті, виводячи її на рівень усвідомлення батьківської відповідальності. Мова структурує світогляд і закладає культуру сімейного діалогу; література пропонує моделі виховного вибору та розвиває емпатію; історія виховує громадянську відповідальність, яку батьки транслюють дітям; мистецтво гармонізує емоційну сферу родини. Тільки синергетичне поєднання цих компонентів дозволяє сформувати цілісну особистість, готову до свідомого, ціннісно орієнтованого виконання батьківських функцій у мінливому світі.

Переведення процесу формування відповідального батьківства у площину педагогічної технології вимагає чіткого відходу від репродуктивного інформування учнів до проектування цілісного аксіологічного простору. Концепція «навчання через цінності» (Value-Based Education) базується на твердженні, що відповідальне батьківство є не сукупністю механічних навичок догляду за дитиною, а **інтегральним ціннісним утворенням особистості**, яке визріває задовго до фактичного набуття соціального статусу батька чи матері [2, 5].

Сутність цієї технології полягає у послідовному включенні учнів у процеси аксіогенезу (народження та привласнення цінностей) через зміст мовно-літературної та гуманітарної освіти. Центральним завданням технології є трансформація абстрактних загальнолюдських і національних цінностей (гуманізм, відповідальність, любов, альтруїзм, толерантність) у **персональні пробатьківські смисли** учнів.

Глибинний психолого-педагогічний механізм цієї технології працює як трирівнева система переходу зовнішнього знання у внутрішній імператив поведінки (інтеріоризація):

1. **Когнітивно-смисловий рівень (Сприйняття та деконструкція смислів).** На цьому етапі під час аналізу художнього твору чи історичного контексту учень стикається із «ціннісним прецедентом» (наприклад, батьківська самопожертва, криза взаємин між поколіннями, трагедія дитячої самотності). Завдання педагога – не дати готову оцінку, а спонукати учня до рефлексії через запитання: *«Чому герой вчинив саме так?», «Які цінності стояли за його вибором батька/матері?», «Які наслідки це мало для майбутнього дитини?»*. Відбувається інтелектуальне осмислення цінності відповідальності.

2. **Емоційно-рефлексивний рівень (Емпатійне переживання та інтериоризація).** Механізм формування цінності не запускається без емоційного резонансу. Через художній медіум (літературу, мистецтво) учень емпатійно проживає досвід персонажа, ідентифікує себе з ним або з дитиною, що зазнала дефіциту батьківського тепла. Цінність «відповідальності» перетасовується із категорії «обов'язку, що нав'язаний ззовні» у категорію «внутрішньої потреби в захисті та любові». Учень відчуває особистісну значущість цієї цінності [5,10].

3. **Діяльнісно-поведінковий рівень (Екстеріоризація та моделювання майбутнього батьківства).** Сформована цінність вимагає виходу в дію. В умовах навчання це реалізується через проектування життєвих сценаріїв, вирішення дилем та вирішення ситуаційних завдань, що імітують батьківські ролі. Учень моделює власну майбутню поведінку: *«Як би я вчинив як батько/мати у цій ситуації цифрового виклику чи воєнної кризи?»*. Цінність закріплюється як стійка психологічна готовність до відповідальних дій.

Таким чином, технологія працює не через пряме моралізаторство («ви повинні бути відповідальними батьками»), а через **створення умов, де учень сам відкриває, проживає та обирає відповідальність** як стрижневу життєву цінність свого майбутнього дорослого Я.

Для системного впровадження окресленої технології спроектовано цілісну теоретико-методичну модель формування відповідального батьківства засобами ціннісно орієнтованої мовно-літературної освіти (Google, 2026) [20].

КОНЦЕПТУАЛЬНА СХЕМА МОДЕЛІ

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування відповідального батьківства

(зображення створене ChatGPT https://chatgpt.com/ на основі поданої блок-схеми)

Компоненти (Блоки) моделі:

1. **Цільовий блок:** визначає мету (формування психолого-педагогічної готовності до відповідального батьківства в учнів) та завдання, зумовлені вимогами Нової української школи щодо виховання цілісної особистості.

2. **Методологічний блок:** містить теоретичне підґрунтя (аксіологічний подхід – пріоритет цінностей; компетентнісний – розвиток м'яких навичок; герменевтичний – розуміння текстів і життєвих смислів) та систему принципів.

3. **Змістовно-процесуальний блок:** відображає інтеграцію пробатьківських смислів у навчальні програми з української та світової літератур, мовних курсів, а також систему технологічних етапів.

4. **Результативно-критеріальний блок:** інструментарій діагностики (критерії: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий; показники та методики оцінювання рівнів сформованості готовності).

Принципи реалізації моделі:

- **Принцип аксіологізації:** насичення всього освітнього контенту гуманітарних дисциплін ціннісними маркерами сімейності, батьківського обов'язку та дитиноцентризму.
- **Принцип діалогічності:** відмова від монологу вчителя на користь поліфонічного обговорення художніх та життєвих смислів.
- **Принцип випереджального відображення:** формування батьківських якостей на етапі шкільного навчання з прицілом на майбутні соціальні ролі індивіда.
- **Принцип життєвої контекстуальності (в т.ч. поствоєнного контексту):** проектування завдань з урахуванням реальних криз, з якими стикаються сучасні українські родини (дистанційне виховання, подолання стресу, резильєнтність).

Етапи реалізації моделі:

1. **Етап 1. Пропедевтично-орієнтаційний (Сприйняття):** Актуалізація первинного уявлення учнів про інститут родини. Аналіз базових художніх текстів, спрямований на усвідомлення ролі батьків у житті людини. Формування емпатії до дитини та поваги до батьківської праці.

2. **Етап 2. Проективно-ціннісний (Переживання):** Глибоке занурення в аксіологічні дилеми через мовно-літературний дискурс. Використання методів сторітеллінгу, написання есе-роздумів, дискусійних клубів. На цьому етапі відбувається безпосередня інторіоризація цінностей, учень проектує художній досвід на власну матрицю цінностей [10,13].

3. **Етап 3. Інтегративно-діяльнісний (Дія):** Вихід у квазіпрофесійну батьківську діяльність через метод проектів («Моя майбутня сімейна екосистема», «Цифрова безпека в моїй родині»), рольові ігри, моделювання критичних ситуацій виховного вибору. Закріплення цінностей у поведінкових паттернах.

Очікувані результати:

Впровадження моделі забезпечує досягнення якісно нового рівня сформованості готовності учнів до відповідального батьківства, що характеризується:

- Сформованим **свідомим прагненням** до створення гармонійної, ненасильницької родини в майбутньому;
- Високим рівнем **емоційного інтелекту**, здатністю до емпатії та надання психологічної підтримки (резильєнтності) майбутнім дітям;
- Розвиненим **критичним мисленням** та цифровою компетентністю, здатністю захистити сімейний простір від інформаційних загроз;
- Сформованою **громадянською відповідальністю** та готовністю виховувати майбутні покоління в дусі національних цінностей, що є критично важливим для збереження людського потенціалу в період поствоєнного відновлення України.

І. СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ ТА АКСІОЛОГІЧНІ ДИЛЕМИ (ДЛЯ 3-ГО ЕТАПУ) (Google, 2026) [19]

На цьому етапі класичні тексти поєднуються з найновішою літературою **2022–2026 років**, яка відображає досвід війни, еміграції, цифрового тиску та посттравматичного синдрому. Мета завдань – змусити учня уявити себе на місці батька/матері й зробити ціннісний вибір.

1. Модуль української літератури

- **Дилема резильєнтності та чесності (за мотивами воєнної прози, наприклад, збірок «Війна 2022» або творів Світлани Поваляєвої, 2022–2024 рр.)**

➢ *Ситуація:* Ви – батько/мати 8-річного хлопчика. Родина перебуває в укритті під час затяжного та важкого обстрілу. Дитина плаче, тремтить і запитує: «Ми зараз помремо? Чому вони нас вбивають?».

➢ *Завдання для учня:* Оберіть і обґрунтуйте стратегію поведінки відповідального батька/матері з погляду збереження ментального здоров'я дитини. Варіант А: Заспокоїти неправдою («Це просто гроза/гра, нічого страшного»). Варіант В: Проявити агресію у відповідь і транслювати дитині свій панічний страх. Варіант С (Відповідальний): Застосувати техніки заземлення, визнати небезпеку, але дати дитині відчуття безпеки через власний спокій і пояснення правил захисту. Сформулюйте 3 речення, які ви скажете синові.

- **Дилема розділеної родини та збереження ідентичності (на матеріалі новітніх емігрантських рефлексій українських авторів, 2023–2025 рр.)**

➢ *Ситуація:* Через безпекові ризики ви евакуювали 14-річну доньку до Німеччини. Батько залишився захищати Україну. За два роки дівчинка повністю інтегрувалася в німецьке середовище, почала розмовляти німецькою в побуті й заявила, що не хоче повертатися, а історія та культура України її «більше не стосуються, бо це про біль».

➢ *Завдання для учня: Я*к діяти мамі в цій ситуації? Як зберегти національну ідентичність дитини без примусу, авторитарного тиску та почуття провини, демонструючи цінність поваги до коріння й вибору підлітка?

2. Модуль зарубіжної літератури

- **Дилема цифрового батьківства та приватного простору (на матеріалі сучасних європейських соціальних романів, 2022–2025 рр., що піднімають тему sharenting)**

➢ *Ситуація:* Ви – успішна мама-блогерка, яка з народження сина викладала кожен його крок у мережу, заробляючи на рекламі брендів. У 13 років син дізнається, що його дитячі фото (зокрема кумедні чи занадто особисті) є об'єктом насмішок у класі. Він вимагає видалити всі акаунти, що загрожує фінансовому стабільності родини.

➢ *Завдання для учня:* Вирішіть дилему між економічним благополуччям родини та правом дитини на приватність і цифрову безпеку. Де межа батьківської відповідальності у цифровому просторі?

- **Дилема прийняття іншості (за мотивами класики (Ф. Кафка «Перевтілення») та сучасних психологічних романів підліткової прози)**

➢ *Ситуація:* Ваша 15-річна дитина кардинально змінює субкультурний імідж, замкнулася в собі й виявляє ознаки глибокої депресії, які не вписуються у ваше уявлення про «успішну та слухняну дитину».

➢ *Завдання для учня:* Змоделюйте діалог відповідального батька, спираючись на помилки родини Грегора Замзи. Як перейти від відчуження та агресії до безумовного прийняття?

ІІ. РЕЗУЛЬТАТИВНО-КРИТЕРІАЛЬНИЙ БЛОК

Для оцінювання динаміки сформованості готовності учнів до відповідального батьківства виокремлено три критерії, кожен з яких перевіряється конкретними діагностичними інструментами (Google, 2026) [21].

Критерії, показники та методики

Критерій	Показники	Методики діагностики
1. Когнітивно-смисловий	Знання сутності відповідального батьківства, прав дитини, психолого-педагогічних засад виховання, розуміння сімейних цінностей.	• **Тест «Батьківська компетентність»** (модифікований для учнівської молоді). • Авторська анкета на виявлення стереотипів виховання.
2. Емоційно-аксіологічний	Рівень емпатії, сформованість цінності дитиноцентризму, поваги до особистості, готовність до емоційної підтримки.	• **Діагностика рівня емпатії** (І. Юсупов). • **Методика «Ціннісні орієнтації»** (М. Рокич) в адаптації для виявлення сімейних смислів.
3. Діяльнісно-поведінковий	Здатність розв'язувати конфлікти, навички ненасильницької комунікації, спроможність діяти відповідально в кризових ситуаціях.	• **Тест тактики поведінки в конфлікті** (К. Томас). • **Метод експертного оцінювання** розв'язання ситуаційних завдань (кейсів).

Приклад діагностичного інструментарію: Анкета «Ціннісний профіль майбутнього батьківства» (фрагмент)

Інструкція учневі: Оцініть твердження за шкалою від 1 (категорично ні) до 5 (повністю згоден).

1. Відповідальні батьки мають контролювати кожен крок дитини, включаючи перевірку її особистих гаджетів без відома. *(Перевірка цифрової емпатії / схильності до гіперопіки)*
2. Фізичне покарання дитини є припустимим, якщо інші методи переконання не діють. *(Перевірка ставлення до насильства)*
3. Головне завдання батьків під час війни — зберегти психоемоційну стабільність дитини, навіть якщо доведеться пожертвувати високими оцінками у школі. *(Перевірка акценту на резильєнтність)*
4. Мати має більше обов’язків у догляді за немовлям, ніж батько. *(Перевірка гендерних стереотипів)*

III. ЧЕК-ЛИСТ: РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА (Google, 2026) [23]

Список літератури згруповано за логічними підрозділами для зручності використання в освітньому процесі НУШ.

1. Новітня українська література про виклики воєнного часу та резильєнтність (2022–2026 рр.)

- **Антологія «Війна 2022»** (упоряд. В. Рафєєнко) — *проживання травми, цінність збереження людяності та захисту дітей у критичних умовах.*
- **Олена Чернінька, «Лемберг: мамська муза» (2022)** — *досвід материнства в умовах тривог, виховання стійкості.*
- **Катерина Міхаліцина, «Розселений край» (2023–2024)** — *проблема збереження зв'язку між батьками й дітьми на відстані та в евакуації.*
- **Артем Чех, «Хто ти такий?»** (актуальне перевидання та аналіз) — *складні стосунки підлітка з батьківськими фігурами, травма поколінь.*

2. Сучасна зарубіжна література про цифрову екологію родини та кризу виховання

- **Дельфін де Віган, «Діти в сітці» (Les enfants sont rois)** — *центральний твір про небезпеку інфлюєнсерства, порушення правого простору дитини батьками, цифрова відповідальність.*
- **Селесте Інґ, «Усюди тліють пожежі»** — *глибокий аналіз різних моделей материнства: від тотального контролю до свободи безвідповідальності.*
- **Фредрік Бакман, «Везем-і-їдем» або «Бритт-Марі була тут»** — *тема родинного тепла, прийняття «неідеальних» дітей та дорослих.*

3. Класична література в аксіологічному переосмисленні

- **Іван Нечуй-Левицький, «Кайдашева сім'я»** — *антимодель відповідального батьківства; аналіз того, як егоїзм та психологічна незрілість батьків руйнують життя дітей.*
- **Валер'ян Підмогильний, «Невеличка драма»** — *криза смислів, технократизм проти духовних засад виховання.*
- **Харпер Лі, «Убити пересмішника»** — *світовий еталон моделі відповідального та залученого батьківства (образ Аттікуса Фінча), виховання толерантності та емпатії.*

ТЕСТ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА ГОТОВНОСТІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БАТЬКІВСТВА (Google, 2026) [22]

Інструкція для учнів: Оберіть ОДНУ правильну відповідь, яка найбільш повно відображає засади відповідального, ціннісно орієнтованого виховання та захисту прав дитини.

1. Що є визначальною рисою «педагогіки партнерства», яка закріплена в Концепції Нової української школи (НУШ)?

- А) Пріоритет авторитету вчителя у вирішенні будь-яких конфліктів.
- Б) Суб'єкт-суб'єктна взаємодія та рівноправний діалог між учителем, учнем та батьками.
- В) Обов'язок батьків беззастережно виконувати всі вказівки адміністрації школи.
- Г) Ізольованість виховного процесу в сім'ї від освітнього процесу в закладі освіти.
- *Правильна відповідь:* **Б**

2. На прикладі повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», яка головна педагогічна помилка Марусі та Омелька спричинила деструкцію родини?

- А) Недостатнє матеріальне забезпечення та бідність родини.
- Б) Брак релігійного виховання дітей.
- В) Психологічна незрілість батьків, егоцентризм, невміння поважати особистісні кордони дорослих дітей та відсутність культури діалогу.
- Г) Надмірна свобода, яку батьки надавали Карпу та Лавріну з дитинства.
- *Правильна відповідь:* **В**

3. Яка батьківська стратегія поведінки, продемонстрована Аттікусом Фінчем у романі Харпер Лі «Убити пересмішника», є еталоном відповідального батьківства?

- А) Жорстка дисципліна, що базується на страху та беззаперечному послуху.
- Б) Виховання через власний приклад чесності, захист людської гідності та пояснення складних соціальних дилем мовою, зрозумілою дитині.
- В) Повне ігнорування дитячих запитань про несправедливість світу, щоб «зберегти їхнє дитинство».
- Г) Гіперопіка, яка обмежувала контакти дітей із навколишнім середовищем.
- *Правильна відповідь:* **Б**

4. Яку небезпеку для дитини описує сучасна література (наприклад, роман Д. де Віган «Діти в сітці»), піднімаючи проблему явища "sharenting" (надмірного публікування батьками фото і відео своїх дітей в соцмережах)?

- А) Втрату дитиною інтересу до навчання через залучення до блогерства.
- Б) Порушення батьками права дитини на приватність, ризик кібербулінгу та перетворення особистого життя дитини на товар.
- В) Збільшення фінансових витрат родини на цифрову техніку.
- Г) Погіршення зору дитини через постійне перебування перед камерою.
- *Правильна відповідь:* **Б**

5. Сім'я повернулася в Україну з евакуації. Підліток сумує за іноземною школою та виявляє ознаки дезадаптації. Що з погляду відповідального батьківства має зробити мати/батько?

- А) Звинуватити дитину в непатріотизмі та змусити негайно забути іноземний досвід.
- Б) Заборонити будь-які контакти з друзями, які залишилися за кордоном.
- В) Проявити емпатію, дати час на адаптацію, підтримати подвійну ідентичність і м'яко інтегрувати дитину в український простір через спільні культурні заходи.
- Г) Залишити ситуацію без уваги, вважаючи, що підліток має розібратися самостійно.
- *Правильна відповідь:* **В**

6. Під час повітряної тривоги в укритті дитина молодшого шкільного віку починає панікувати та плакати. Яка дія відповідальних батьків є психологічно правильною в умовах поствоєнного синдрому?

- А) Сказати дитині: «Не вигадуй, нічого не відбувається, негайно заспокойся!».
- Б) Обійняти дитину, визнати її страх («Я бачу, що тобі страшно, і це нормально»), застосувати дихальні вправи або гру для заземлення та демонструвати власний спокій.
- В) Почати панікувати разом із дитиною, щоб показати їй свою солідарність.
- Г) Дати дитині гаджет із увімкненими стрічками новин про обстріли, щоб вона розуміла серйозність ситуації.
- *Правильна відповідь:* **Б**

7. Аналізуючи помилки батьків Грегора Замзи у новелі Ф. Кафки «Перевтілення», визначте, яке батьківське наставлення було зруйноване в цій родині:

- А) Обов'язок фінансово утримувати своїх непрацездатних батьків.
- Б) Цінність безумовної любові та прийняття дитини, навіть коли вона втрачає свою «утилітарну» чи соціоекономічну привабливість для родини.
- В) Необхідність ізоляції хворих членів родини від суспільства.
- Г) Важливість збереження патріархального укладу та авторитету батька як голови дому.
- *Правильна відповідь:* **Б**

8. Що означає термін «цифрове батьківство» (Digital Parenting) у структурі компетентностей сучасної людини?

- А) Повна заборона використання будь-яких гаджетів та інтернету вдома до повноліття дитини.
- Б) Здатність батьків навчати дитину медіаграмотності, кібербезпеці, критичному мисленню в мережі та формування балансу між онлайном і реальним життям.
- В) Купівля дитині найдорожчих девайсів та повний контроль усіх її приватних листувань без її відома.

- Г) Перекладання функції виховання на розвивальні комп'ютерні програми та ШІ.
- *Правильна відповідь:* **Б**

9. Один із батьків повернувся з фронту і демонструє ознаки бойової психічної травми (ПТСР). У чому полягає відповідальність іншого з батьків щодо захисту дитини в такій ситуації?

- А) Приховувати проблему від дитини, вдаючи, що нічого не змінилося.
- Б) Провести з дитиною віково відповідну розмову, пояснити особливості стану ветерана, уникати тригерів удома та за потреби звернутися до сімейного психолога.
- В) Заборонити дитині спілкуватися з батьком/матір'ю, які повернулися з війни, до їхнього повного одужання.
- Г) Звинуватити ветерана в егоїзмі та вимагати негайної зміни поведінки заради дітей.
- *Правильна відповідь:* **Б**

10. Який тип виховання є найбільш сприятливим для формування життєстійкої (резильєнтної) особистості у XXI столітті?

- А) Авторитарний (жорсткий контроль, чіткі правила без обговорення, система покарань).
- Б) Ліберально-попустительський (повна відсутність меж та обов'язків для дитини, пасивність батьків).
- В) Демократичний / авторитетний (наявність чітких, але гнучких меж, підтримка самостійності, емоційне тепло та обговорення рішень).
- Г) Опікунський (прагнення батьків вирішити за дитину всі її проблеми та захистити від будь-яких труднощів).
- *Правильна відповідь:* **В**

Ключ до оцінювання рівнів знань (когнітивний критерій):

- **9–10 правильних відповідей** — *Високий рівень:* Учень повністю володіє понятійним апаратом відповідального батьківства, розуміє психолого-педагогічні засади виховання, вільний від гендерних та авторитарних стереотипів, орієнтується в сучасному цифровому та безпековому контексті.
- **6–8 правильних відповідей** — *Достатній рівень:* Учень розуміє базові цінності сімейного виховання, проте має певні прогалини в питаннях медіаграмотності або специфіки психологічної допомоги в кризових (воєнних) умовах.
- **3–5 правильних відповідей** — *Середній рівень:* Учень керується переважно традиційними, подекуди застарілими чи побутовими уявленнями про батьківство, виявляє схильність до авторитарних або гіперопікувальних паттернів.
- **0–2 правильні відповіді** — *Низький рівень:* Сформованість когнітивної бази відсутня, виражені деструктивні уявлення про виховання та права дитини.

Ефективність аксіологічної технології «навчання через цінності» в системі мовно-літературної та гуманітарної освіти НУШ безпосередньо залежить від особистісної та професійної зрілості вчителя. Проте традиційна система післядипломної педагогічної освіти (ППО) тривалий час функціонувала в межах знаннєвої парадигми, орієнтуючи курси підвищення кваліфікації на репродуктивне засвоєння педагогами нових методичних прийомів, цифрових інструментів чи нормативних інструкцій. На наше глибоке переконання, в умовах глобальних криз та поствоєнного відновлення України такий утилітарний підхід вичерпав себе.

Сучасна післядипломна освіта має навчати **не нових методів, а нової педагогічної філософії** [5,6]. Формування в учнів готовності до відповідального батьківства вимагає від учителя відмови від ролі класичного «ретранслятора знань» чи «контролера дисципліни». Педагог XXI століття має посісти позицію **фасилітатора цінностей**.

Концепція вчителя-фасилітатора цінностей базується на кількох засадничих положеннях:

- **Автентичність та проживання цінностей.** Учитель не може сформувати в учнів цінність відповідального батьківства чи дитиноцентризму, якщо сам керується авторитарними стереотипами у взаємодії зі здобувачами освіти. Цінності не передаються через декларації; вони «зчитуються» учнями через реальні поведінкові паттерни педагога. Післядипломна освіта повинна створювати умови для глибокої рефлексії вчителем власного аксіологічного профілю та подолання професійних деформацій.
- **Створення безпечного простору для смислопошуку.** Фасилітація (від англ. *facilitate* – полегшувати, сприяти) передбачає, що вчитель не нав'язує учням готові ідеологеми чи безальтернативні моральні оцінки художніх текстів. Натомість він майстерно моделює ситуацію вибору, спонукає до дискусії та допомагає учневі самостійно вербалізувати, прожити й привласнити цінність відповідальності.
- **Герменевтична та емпатійна компетентність.** У процесі аналізу творів сучасної та класичної літератури вчитель-фасилітатор виступає провідником у світ смислів. Він навчає учнів не просто декодувати сюжет, а бачити за текстом психологію людських взаємин, проектувати сімейні дилеми героїв на виклики реального життя (зокрема, цифрові загрози чи травми воєнного часу) [8,13].

З огляду на це, **вектори реформування змісту післядипломної педагогічної освіти** в контексті цього дослідження мають передбачати:

1. **Андрагогічний зсув у бік психологізації:** перехід від лекційних форм викладання на курсах підвищення кваліфікації до тренінгів особистісного зростання, балінтовських груп, супервізій та майстерень із розвитку емоційного інтелекту (EQ) самого педагога.
2. **Освоєння технологій фасилітативної дискусії:** навчання вчителів-словесників методів ненасильницької комунікації, філософського консультування (за методиками *«Філософія для дітей» (P4C)*), медіації та модерації складних аксіологічних кейсів.
3. **Підготовка до роботи в поствоєнному соціумі:** насичення програм ППО модулями з травмофокусованої педагогіки та психологічної резильєнтності. Учитель-фасилітатор має володіти інструментами відновлення ментального здоров'я та формування навколо дитини «програми безпеки», що є підґрунтям для трансляції майбутніх пробатьківських смислів.

Таким чином, реконструйована система післядипломної освіти покликана повернути вчителю його автентичну місію – бути духовним наставником і архітектором ціннісного простору, в якому виростає покоління майбутніх відповідальних батьків вільної України.

Список використаних джерел та літератури

1. Буніна Л. М. Психологічні особливості формування готовності молодої сім'ї до батьківства. Актуальні проблеми педагогіки, психології та соціальної роботи. 2021. Вип. 2 (15). С. 45–52.
2. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
3. Вплив повномасштабної війни в Україні на рівень відповідальності батьків перед дітьми. Соціальна робота та соціальна освіта. 2024. Вип. 1 (12). URL: udpu.edu.ua (дата звернення: 02.07.2026).
4. Впровадження педагогіки партнерства в умовах Нової української школи: методичний посібник / за ред. К. О. Тренера. Харків: Основа, 2023. 144 с.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Знання України, 2021. 520 с.
6. Лук'янова Л. Б. Філософія освіти дорослих: андрагогічний контекст. Педагогіка і психологія. 2023. № 2. С. 34–42.
7. Майорова А. О. Відповідальне батьківство як психолого-педагогічний феномен сучасності. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Педагогічна. 2023. Вип. 21. С. 112–119.

8. Посттравматична педагогіка в умовах воєнних викликів та поствоєнного відновлення / О. В. Петренко та ін. Вісник Академії педагогічних наук. Серія: Педагогіка і психологія. 2025. Т. 4, вип. 2 (12). С. 85–94.
9. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 04.09.2026).
10. Романюк Т. І. Відповідальне батьківство XXI століття: теорія та практика формування виховного потенціалу родини. Збірник наукових праць Хмельницького національного університету. 2022. № 3. С. 56–63.
11. Сіґел Д. Дж., Гарцел М. Свідоме батьківство: Як глибоке розуміння себе допомагає виховати успішних дітей / пер. з англ. Київ: Наш Формат, 2022. 288 с.
12. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. Законодавство України / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 04.09.2026).
13. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованнии дітей та молоді: зміст та напрями формування. Педагогіка і психологія. 2022. № 1. С. 14–23.
14. Філіппова Г. Г. Психологія батьківства: структура, генез та механізми формування. Питання психології. 2020. № 4. С. 18–27.
15. Швець М. В. Відповідальне батьківство: правовий та соціально-педагогічний аспекти. Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2024. Вип. 1. С. 102–111. [1.1.1; 1.1.2]
16. «Шлях батьківства»: в Україні стартувала програма для розвитку навичок батьківства. Кабінет Міністрів України : офіційний вебпортал. 2025. 23 жовт. URL: kmu.gov.ua (дата звернення: 04.09.2026).
17. 67% українців потребують додаткових батьківських знань і компетенцій – дослідження ЮНІСЕФ. UNICEF Ukraine : офіційний сайт. 2025. 26 черв. URL: unicef.org (дата звернення: 04.09.2026).
18. Eisner, E. W. The Arts and the Creation of Mind. New Haven : Yale University Press, 2019. 284 p.
19. Google. (2026, September 8). Ситуаційні завдання та аксіологічні дилеми (для 3-го етапу) [Generative AI search overview]. Google AI Mode. https://www.google.com].
20. Google. (2026, September 8). Структурно-функціональна модель формування відповідального батьківства [Generative AI search overview]. Google AI Mode. https://www.google.com].
21. Google. (2026, September 8). Результативно-критеріальний блок (для 3-го етапу) [Generative AI search overview]. Google AI Mode. https://www.google.com].
22. Google. (2026, September 8). Тест для оцінювання когнітивного компонента готовності до відповідального батьківства) [Generative AI search overview]. Google AI Mode. https://www.google.com].
23. Google. (2026, September 8). Чек-лист: рекомендована література для формування цінностей відповідального батьківства [Generative AI search overview]. Google AI Mode. https://www.google.com].

Інструменти та методи:

1. GPT-5.6 Luna – для початкового пошуку та систематизації літературних джерел за темою дослідження;
2. Google AI Mode – для створення структурно-функціональної моделі формування відповідального батьківства
3. GPT-5.6 Luna – для створення зображення структурно-функціональної моделі формування відповідального батьківства
4. Google AI Mode – для створення ситуаційних завдань та аксіологічних дилем (для 3-го етапу)
5. Google AI Mode – для створення результативно-критеріального блоку (для 3-го етапу)
6. Google AI Mode – для створення тесту для оцінювання когнітивного компонента готовності до відповідального батьківства)
7 Google AI Mode – для створення чек-листа рекомендованої літератури для формування цінностей відповідального батьківства

Савлюк Вікторія,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею

Специфіка формування цінності сімейного спілкування у дітей шкільного віку

У статті описано важливість сімейного спілкування у вихованні майбутнього покоління, вказано найважливіше середовище духовного, громадського й

особистісного прояву людини, а також подано важливість сім'ї як цінності у розвитку майбутніх поколінь.

Ключові слова: спілкування, внутрішньо-сімейні відносини, цінності, феномен, перцептивна здатність.

Сучасна сім'я, як і все українське суспільство, нині перебуває у кризовому стані, що характеризується зростанням психологічної напруги, збільшенням кількості стресових ситуацій, відмовою від усталених цінностей і появою нових, часом необґрунтованих і швидкоплинних. Усе це негативно позначається на функціонуванні інституту сім'ї, змісті внутрішньо-сімейної життєдіяльності, що часом ґрунтується на владнопідвладних взаєминах, зумовлюючи високий рівень розлучень. Спостерігається поширення консенсуальних шлюбів, трансформація світоглядних настановлень щодо сімейного життя, що часом виявляється у лібералізації міжстатевих відносин, нехтуванні важливістю вибудови сімейних взаємин на засадах культурних норм і цінностей.

Реалії життя засвідчують, що ще задовго до офіційного одруження в особистості формуються певні уявлення про шлюб, погляди на способи внутрішньо-сімейних взаємин, розподіл сімейних ролей тощо. Однак не завжди правильне розуміння їхнього змісту призводить у майбутньому до психологічного несумісництва подружжя, виникнення внутрішньо-сімейних конфліктів, спричиняє руйнування шлюбів і появу неповних сімей.

Незважаючи на це, сім'я, однак, зберігає провідну роль у формуванні духовно-моральних цінностей дітей, їх вихованні й розвитку. Соціальний інститут сім'ї є головною умовою збереження й підтримки традицій, культурної наступності в історії народу. Благополуччя й здоров'я сім'ї розглядається і як неодмінна умова національної безпеки держави.

Такий стан актуалізує важливість формування у дітей та учнівської молоді усвідомленого ставлення не тільки до майбутнього шлюбу, а й до способів його зміцнення і збереження. Перспективним у цьому контексті є формування у школярів сімейних цінностей.

Особливо актуальними ці питання є для сучасної суверенної України, яка розв'язує завдання національного і духовного відродження, державотворення, інтеграції в Європу, виходу з політичної та економічної кризи.

Сімейні цінності – це визнана в суспільстві сукупність уявлень про сім'ю, що впливає на вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії; принципи взаємин між подружжям, між батьками і дітьми, які охоплюють любов, турботу, взаєморозуміння, вірність, повагу, співчуття, взаємопідтримку, щирість, довіру та ін. Названі цінності є не тільки важливими для ефективної життєдіяльності сім'ї, вони становлять її підґрунтя.

Оволодіння молодим поколінням сімейними цінностями можна розглядати як передумову його підготовки до створення сім'ї та успішної сімейної життєдіяльності. Проблема формування сімейних цінностей в науковій літературі розкривається багатоаспектно, у філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному напрямах.

Проблема підготовки учнівської молоді до сімейного життя знайшла своє відображення в дослідженнях українських вчених-педагогів. Моральні аспекти підготовки школярів до сімейного життя та взаємодії школи і сім'ї у підготовці до шлюбу розглядали Т. Алєксєєнко, О. Докукіна, В. Кравець, Т. Кравченко, З. Зайцева, Н. Новікова, Л. Повалій, В. Постовий, Г. Сутріна, Є. Сичова, О. Хромова. Підготовку до виконання батьківських та материнських функцій досліджували В. Бойко, Д. Луцик, Г. Чередниченко; індивідуальний підхід до старшокласників у підготовці майбутнього сім'янина – В. Бизова, Н. Феоктистова та інші.

Більшість цих дослідників вважають, що сімейне спілкування як цінність залежить від духовного розвитку особистості, її вміння організувати комунікативну

діяльність у різноманітних формах, закріплених у нормах і правилах культури поведінки, вироблених суспільством. Основними умовами цінності спілкування в сім'ї є високий інтерес і повага до інших людей, пластичність поведінки, артистизм, оптимізм, неупередженість, уміння передбачати поведінку інших людей, здатність до співпереживання, висока мовна культура, емпатія, толерантність, доброзичливість, привабливість, спрямованість на самовдосконалення.

Спілкування – це взаємодія двох або більше людей, спрямована на узгодження і об'єднання їх зусиль з метою налагодження стосунків і досягнення спільного результату. Виділяємо той аспект, в якому йдеться про взаємодію; спілкування здійснюється між учасниками, кожен із яких наділений активністю і очікує її від своїх партнерів.

Крім взаємної спрямованості дій людей при спілкуванні найбільш важливою характеристикою є те, що кожен його учасник активний, тобто, виступає як суб'єкт. Активність може виражатися в тому, що людина при спілкуванні ініціативно впливає на свого партнера, а також у тому, що і партнер сприймає його вплив і відповідає на нього. Коли двоє людей спілкуються, вони поперемінно діють і сприймають вплив один одного. Тому до спілкування ми не відносимо випадки односторонньої активності: коли лектор звертається до аудиторії, яку він не бачить. Значення цієї особливості спілкування підкреслюють Т. Драгунова, Я. Коломинський. Спілкуючись, люди очікують, що партнер дасть їм відповідь, розраховують на відгук. На цю особливість спілкування звертав увагу О. Бодальов, Є. Смірнова та інші психологи. Виходячи з цього, Б. Ломов стверджує, що спілкування є взаємодія людей, які виступають в ньому як суб'єкти.

Перелічені особливості спілкування нерозривно пов'язані між собою. Абсолютизація взаємодії на противагу іншим характеристикам приводить до позиції, котра різко обмежує уявлення про спілкування. При надмірному акцентуванні на обміні інформацією як суті спілкування, воно перетворюється в комунікацію – явище, набагато вужче, ніж спілкування.

Відстоюючи положення про те, що спілкування є процесом взаємодії, І. Бех обґрунтовує це його психологічними особливостями. Порівняно з діяльністю як суб'єкт-об'єктними відносинами, – зазначає він, – ця своєрідність полягає в тому, що в ньому реалізуються суб'єкт-суб'єктні відносини. Тому, стверджує вчений, його недоцільно зводити до діяльності й відповідно ототожнювати суб'єкт з об'єктом, що передбачається таким 38 зведенням. Водночас відзначається, що різні види предметної діяльності можуть здійснюватися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування. Тоді суб'єкт-суб'єктні відносини підпорядковуються суб'єкт-об'єктним.

Досить розгорнуту характеристику сутності спілкування дав Б. Ліхачов, який розглядає його як найважливіше середовище духовного, громадського й особистісного прояву людини. Його соціально-психологічна сутність, на думку Б. Ліхачова, являє собою живий процес взаємодії людей, індивіда із самим собою і зі світом, який ніколи не зупиняється. Спілкування, – зазначає учений, – забезпечує всю багатоманітність життєдіяльності, відносин, самовияву та самоствердження індивідів за допомогою мови або сленгу, таких засобів передачі інформації, як міміка, постава, рухи тіла, жести, відтворення, символи, звукові сигнали, умовні знаки.

Такий підхід до спілкування як особливого виду діяльності дає можливість чітко визначити якісні зміни, які відбуваються в його процесі, порівняти спілкування з іншими видами діяльності; зрозуміти місце спілкування і визначити його зв'язок із загальною життєдіяльністю індивіда.

Спілкування можна розглядати також як певний системний об'єкт, що існує в часовому, символічному і процесуальному вимірах. Багатогранність спілкування випливає із великої кількості параметрів, за допомогою яких описують сам процес; природа поняття – стан, діяльність, взаємини, поведінка, переживання і т. ін., предмет – зміст буденного, наукового, естетичного, релігійного, екзистенціального; міра

інтенсивності – формально-рольове, довірливе, резонансне, духовне. Спілкуванню властива суперечлива і подвійна природа. З одного боку, його суть розкривається у зв'язку із базою, соціальним середовищем, з іншого – воно може бути реалізоване через осмислення на основі свідомості.

Своєрідність феномену спілкування полягає ще й і в тому, що воно є однаково значущим як для соціуму, так і для свідомості. Ланкою між тим, що існує в матеріальному вигляді, і тим, що має ідеальний смисл, виступає 40 слово, мова. Спілкування проявляється через мову і породжує при цьому свідомість.

Передумовою забезпечення дієвості процесу спілкування є зворотний зв’язок, тобто усвідомлення того, як співрозмовник сприймає інформацію, що повідомляється, як він до неї ставиться. Найчастіше це особисте ставлення людини виражається у зовнішніх проявах: поглядах, жестах, міміці, окремих репліках, рухах. Здатність розуміти значення цих проявів називають перцептивною здатністю особистості.

На важливості таких здібностей наголошує З. Волоцька, яка поряд з мімікою важливими компонентами спілкування, що зближають людей, називає позу, жести, рухи. Як зазначає дослідниця, жест – це самобутнє й індивідуальне явище, необхідна ознака стилю спілкування, що вказує на його емоційний бік, дозволяє краще зрозуміти почуття, думки.

У науковій літературі відомі роботи, в яких велике значення у спілкуванні надається слову. Так, М. Сперанський вважав, що при організації процесу спілкування слід будувати власні роздуми таким чином, щоб кожна думка містила у собі зародження наступної. Він вважав, що всі думки у слові мають бути пов’язані між собою так, щоб одна думка несла в собі сім’я наступної. В усякому висловлюванні є відома панівна думка; цієї думки повинно все стосуватися. Кожне почуття, кожне слово, кожна буква мають іти до цього кінця, інакше вони будуть уведені без причини, вони будуть зайві. Інструментом, який торкається людської душі, знаряддям людяності, чуйності, терпимості вважав слово А. Макаренко. Одне й те саме слово можна сказати так, що воно прозвучить вагомо або легковажно, впевнено або нерішуче, приємно або прикро. Велику силу слову надавав В. Сухомлинський. У спілкуванні педагог вбачав дзеркало загальної культури людини, мірило її інтелектуального багатства, показник кругозору, ерудиції особистості. Щодо цінності сімейного спілкування, то В. Сухомлинський розумів його як синтез різних людських якостей: від захоплення до вміння творчо аналізувати процес власної діяльності; вміння орієнтуватися в складних ситуаціях життя, долати різні перешкоди. Важливими елементами цього феномену, на його думку, виступає вміння звертатися до розуму й серця людини, використовувати різноманітні засоби впливу.

Спілкування – це складний вид людських відносин. Спілкування можна розглядати як взаємодію людей і як діяльність, оскільки при цьому завжди висувається якась мета (передати інформацію, досягти визнання, змінити чиюсь поведінку тощо), індивіди керуються тими чи іншими мотивами, використовують засоби і, залежно від їх адекватності, отримують результат. Спілкування як діяльність розвиває емоційну сферу, адже один із партнерів провокує виникнення в іншого певних емоцій, які, закріплюючись, стають характеристиками його особистості.

Виходячи з цього визначення, до основних компонентів цінності сімейного спілкування ми відносимо:

- знання про психолого-педагогічні засади сімейного спілкування, розуміння його цінності для повсякденного буття людини, значення для належного виконання соціальних ролей, зокрема ролей чоловіка і дружини;
- наявність позитивно-емоційного ставлення до інших людей;
- вміння аналізувати й оцінювати комунікативні ситуації;
- комунікативні вміння та навички, здатність до прояву певних особистісних якостей (доброзичливості, емпатії, поваги, культури мовлення та ін.);

- прагнення до пізнання психологічної структури власної особистості та самовиховання, адекватність самооцінки.

Говорячи про формування цінності спілкування у дітей шкільного віку, звернемо увагу на те, що старшокласники – це діти, вік яких припадає на навчання в 9-11 класах загальноосвітньої школи. Це вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя, до вибору майбутньої професії, до створення сім'ї. Період ранньої юності характеризується відносно спокійним біологічним розвитком організму, більш ритмічною, порівняно з підлітковим віком, його життєдіяльністю, збільшенням фізичної сили, росту, активності й витривалості. На цей час припадає завершення формування та функціонального розвитку всіх систем і органів юнака та дівчини.

Розширення кола соціальних ролей і обов'язків сприяє формуванню основних компонентів спрямованості особистості, зокрема світогляду, переконань, духовних потреб, ідеалів, пізнавальних інтересів тощо; високого рівня набуває емоційно-вольова сфера, в якій важливу роль починають відігравати почуття дружби і кохання. Зростає результативність самовиховання як усвідомленої діяльності, спрямованої на вдосконалення себе самого, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. Цьому сприяє поступове підвищення самокритичності в оцінці власної поведінки, діяльності, наявних рис характеру, реальних можливостей і властивостей. Самовиховання при цьому спрямовується на віддалену мету, пов'язану з життєвими перспективами. У сфері потреб і мотивів спостерігаються новоутворення: потреба й бажання віднайти сенс життя; важливу роль починають відігравати такі особистісні якості, як прагнення до аналізу, оцінки себе та оточуючих, налаштованість на подолання труднощів.

Соціальна ситуація, в якій перебувають старшокласники, вимагає від них різнобічного спілкування, що спонукає їх до пошуку шляхів реалізації цієї потреби, від задоволення якої залежить не лише їхній загальний розвиток як особистостей, а й успішність виконання відповідних ролей, зокрема тих, що пов'язані із статусом подружжя.

Прагнення до набуття нового статусу – становища дорослої людини – зумовлює їхнє ставлення до людей старшого віку: на відміну від різкого негативізму підлітків з'являється повага до дорослих, інтерес до їхньої діяльності, що диктується необхідністю життєвого самовизначення, свідомим активним виявленням власної особистісної позиції. Розширюється коло спілкування, котре набуває характеру інтимної дружби, відбувається диференціація особистісних контактів, виникає почуття першого кохання. Соціалізація здійснюється під гаслами "Для чого Я існую?", "Що Мені робити?".

На цей час припадає активний розвиток процесу індивідуалізації, зростає значущість індивідуальних контактів і уподобань. Збагачується й розширюється внутрішній світ. У взаєминах з іншими людьми з'являється взаємоповага, взаємовідповідальність.

Певний інтерес має висновок І. Кона, що юнаки, орієнтовані на екстенсивне ґрунтовне спілкування, здебільшого, не обирають собі ідеальних друзів серед дівчат і в першому колі їхнього реального спілкування переважають хлопці. Навпаки, той, хто вбачає ідеального товариша в особі дівчини, має менше друзів своєї статі й відзначається підвищеною рефлексивністю. Поява коханої дівчини знижує емоційну напругу одностатевої дружби. Як справедливо відзначає І. Кон, поєднання духовного спілкування з фізичним зближенням сприяє максимальному саморозкриттю юнаків. До того ж, не можна не рахуватися з тим фактом, що юнаки 16-18 років ще можуть бути задоволені товариством суто своєї статі, проте в більш старшому віці відсутність інтимного (і не лише сексуального) контакту з дівчиною цілком компенсується одностатевою дружбою, але нерідко призводить до замкнутості. Тому І. Кон наголошує на необхідності всілякого сприяння розвитку дружби між юнаками і дівчатами, мінімізації сегрегації, психологічного дистанціювання.

Відомо, що сім'я виступає джерелом, з якого молода людина одержує різноманітну інформацію, на основі чого в неї формуються ціннісні установки, моральні потреби, погляди, орієнтації на сімейне життя та сутність взаємин між подружжям. Від цього значною мірою залежить ставлення юнаків і дівчат до шлюбу, внутрішньо-сімейних взаємин як важливого чинника належного функціонування сім'ї. Проте звернення до спеціальних досліджень засвідчує, що сучасна українська сім'я переживає кризовий стан, традиційні погляди, сповідувані батьками в недалекому минулому, сьогодні втратили своє значення, а формування нових відбувається складно й суперечливо. Все це негативно позначається на вихованні дітей, зокрема й щодо підготовки їх до створення власної сім'ї, прищепленні певних особистісних утворень, відповідних умінь і навичок.

Сім'я – одна з найдавніших форм спільності людей, важливий інститут, в основі функціонування якого лежить система шлюбних і родинних, господарських і правових, моральних і психологічних зв'язків. Одне з призначень сім'ї полягає в тому, щоб виявити в кожному з її членів найкраще. Відтворення життя в усіх його виявах і зміна на краще, виховання дітей – загальна й кінцева мета спільного життя подружжя.

Одним із важливих чинників, що впливає на розвиток сім'ї, є внутрішньо-сімейне спілкування, що базується на взаємній повазі, ввічливості, зваженості, стриманості, доброзичливості подружжя. Саме завдяки спілкуванню відбувається активне функціонування цього соціального інституту загалом, розвиток кожного його члена зокрема. Спілкування є основою успішної реалізації однієї з найважливіших функцій сучасної сім'ї – задоволення потреби людини у сприйнятті, розумінні, підтримці, захищеності, емоційному комфорті, а тому цінність сімейного спілкування є однією з найактуальніших сімейних цінностей.

Основними завданнями з формування у школярів цінності сімейного були визначені такі:

1. Вивчення у школярів знань про сутність і роль цінності сімейного спілкування, усвідомлення ними основних видів особистісної поведінки та її реалізації у повсякденному житті.

2. Аналіз впливу батьківської родини на формування у дітей шкільного віку досліджуваної цінності.

3. Виявлення змісту та основних напрямів діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл з формування цінності сімейного спілкування учнів у процесі підготовки їх до сімейного життя.

Рівень сформованості у школярів цінності сімейного спілкування значною мірою залежить від їхньої теоретичної підготовки, що виступає важливим суб'єктивним показником альтруїстичного поклику. Основними показниками в цьому контексті були:

– розуміння значення цінності сімейного спілкування для повсякденної життєдіяльності людини, для організації та реалізації сімейного життя;

– наявність відповідних мотивів;

– задоволеність спілкуванням з однолітками, батьками, вчителями;

– прагнення до самовдосконалення у сфері спілкування.

Низька культура сімейного спілкування – одна з головних причин нестабільності шлюбу. Проте усвідомлюють це не всі. Нерідко подружжю (і тим, хто тільки готується до цього кроку в своєму житті, планує здійснити його в найближчому майбутньому) здається, що до сімейних незгод можуть призводити лише погані звички, зради, несумісність характерів або матеріальна скрута. І досить часто молоді люди не розуміють, що подружні взаємини часто псуються через істотні помилки у спілкуванні.

Підготовка до сімейного життя передбачає передачу знань конкретного змістового наповнення, формування практичних умінь і навичок побудови внутрішньо-сімейних взаємин, серед яких важливе місце належить цінності сімейного спілкування. Набуття сімейного досвіду, засвоєння соціальних норм та національних традицій, моральна підготовка до виконання подружніх обов'язків, здатність адаптуватися до

сімейного мікроколективу, – все це неможливе без спілкування, заснованого на принципах і цінностях гуманістичної етики, і значною мірою залежить від рівня сформованості ціннісної сфери особистості школяра.

Сформованість цінності сімейного спілкування виявляється у ставленні учнів до людей, що їх оточують, і виявляється у певних моральних якостях особистості, таких як: ввічливість, уважність, пунктуальність і відповідальність, скромність, тактовність, чуйність, делікатність тощо.

Знання учня про цінність сімейного спілкування мають забезпечувати регуляцію комунікативної діяльності і мати такі якості: систематичність, усвідомленість, міцність, оперативність, повноту.

Міцність знань полягає в умінні за потреби їх використовувати, а оперативність – це швидкість і точність їх застосування. Повнота знань пов'язується з поінформованістю людини у багатьох галузях науки, досягненнях психології, життєвим досвідом.

Список використаних джерел та літератури

1. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк, В. І. Кононенко, І. В. Кононенко, В. В. Луць, В. П. Москалець, В. М. Фомін ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – К.; Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 293 с.

2. Єжова О. О. Виховання особистості у новій соціокультурній реальності / О. О. Єжова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 7 (33). – С. 69–75.

3. Карпенко З.С. Психологічні основи аксіогенезу особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук за спец. : 19.00.07 / З. С. Карпенко. – К., 1999. – 33 с.

4. Квіткін П. В. Духовне життя соціуму в умовах становлення інформаційного суспільства / П. В. Квіткін // Наук. записки Харк. ун-ту повітряних сил. Соціальна філософія, психологія. — Х. : ХУПС, 2008. – Вип. 1 (30). – 244 с. – С. 37–49. 22. Кравець В. Психологія сімейного життя : навч. посібник / В. Кравець. – Тернопіль, 1995. – 696 с.

5. Лисенко М. В. Інформаційне суспільство як теорія і практика су- часності / М. В. Лисенко // Вісн. Нац. техн. ун-ту України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : Розділ 3. Педагогіка зб. наук. пр. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2007. – № 2 (20) – Ч. 1. – С. 23–26.

6. Макаренко А. С. Книга для батьків : пер. з рос. / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1980. – 327 с.

7. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с. 6. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. – К. : АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.

8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.

9. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

10. Карпенко З. С. Аксіопсихологія особистості / З. С. Карпенко. – К. : ТОВ "Міжнар. фін. агенція", 1998. – 216 с.

11. Лихачов Б. Педагогика. Курс лекций / Б. Лихачов. – М. : Прометей, 1996. – 464 с.

12. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : 1978. – С. 22.

Сараєва Ірина,
проректор з науково-педагогічної та
методичної діяльності
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти
Одеської обласної ради»,
доктор філософії

Партнерська взаємодія закладу дошкільної освіти з батьками: сучасні підходи та методи стимулювання

У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в умовах сучасних суспільних викликів. Розкрито сутність педагогічного партнерства, визначено основні напрями співпраці педагогів і батьків, осоливості організації педагогічно просвіти, комунікації та

створення розвивального сімейного середовища для забезпечення гармонійного розвитку й емоційного благополуччя дитини дошкільного віку. Обґрунтовано значення системної взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти як важливої умови формування безпечного, гуманістично орієнтованого освітнього середовища.

Ключові слова: дитина дошкільного віку, взаємодія з батьками, заклад дошкільної освіти, педагогічне партнерство,педагогічна просвіта, сім'я, розвивальне середовище.

The article provides a theoretical analysis of the problem of partnership between a preschool educational institution and a family in the context of modern social challenges. The essence of pedagogical partnership is revealed, the main directions of cooperation between teachers and parents are determined, the salience of organizing pedagogical education, communication and creating a developing family environment to ensure the harmonious development and emotional well-being of a preschool child are determined. The importance of systemic interaction between the family and the preschool educational institution as an important condition for the formation of a safe, humanistically oriented educational environment is substantiated.

Keywords: preschool child, interaction with parents, preschool educational institution, pedagogical partnership, pedagogical education, family, developmental environment.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти одним із пріоритетних напрямів освітньо-виховної діяльності є забезпечення гармонійного розвитку, збереження здоров'я та емоційного благополуччя дітей дошкільного віку, реалізація якого потребує консолідації зусиль батьків як перших і найближчих учасників процесу становлення особистості дитини. Ефективний розвиток дитини дошкільного віку можливий за умови системної взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти, що ґрунтується на принципах партнерства, взаємоповаги, співпраці та спільної відповідальності за розвиток і благополуччя дитини. Особливої актуальності проблема педагогічного партнерства набуває в умовах сучасних суспільних викликів і воєнного стану, коли питання психологічної стійкості, емоційної безпеки та підтримки дітей потребують посиленої уваги з боку всіх учасників освітнього процесу. За таких умов заклад дошкільної освіти має орієнтуватися на впровадження сучасних форм взаємодії з родинами вихованців, що передбачають активне залучення батьків до створення спряитливого середовища для розвитку дитини.

Теоретико-методологічні засади педагогіки партнерства в освіті знайшли відображення у працях І. Беха, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, О. Коберника, Н. Ничкало, М. Ярмаченка та інших учених, які обгрунтовували значення гуманістичної взаємодії, суб'єкт-суб'єктних відносин і співпраці в освітньому процесі. Окремі аспекти партнерської взаємодії педагогів і батьків у системі освіти висвітлено у наукових дослідженнях Т. Гудзь, В. Ковальчук, Т. Костєвої, О. Наумчук, які акцентували увагу на необхідності активного залучення батьків до освітнього процесу, розвитку педагогічної культури родини та побудови ефективної комунікації між закладом освіти і сім'єю. Питання забезпечення здорового, гармонійного розвитку дитини та створення умов для її повноцінного становлення розкрито у працях В. Заціорського, М. Озоліна, М. Яблоновського, В. Яковлєва, С. Тітаренка, Г. Барсуковської, які підкреслюють важливість комплексного підходу до розвитку дитини, що передбачає поєднання фізичного, емоційного, соціального та особистісного компонентів. Проблематика співпраці батьків і фахівців закладу дошкільної освіти висвітлюється в дослідженнях О. Долинної, Л. Загик, О. Кобилянської, О. Кононко, Т. Кравченко, Н. Лисенко, В. Постового, в яких наголошується, що ефективна взаємодія сім'ї та закладу дошкільної освіти є важливою умовою формування особистості дитини, розвитку її індивідуальних здібностей, емоційного благополуччя та успішної соціалізації.

Актуальність проблеми партнерської взаємодії в різних сферах суспільного життя зумовила активізацію наукових пошуків щодо сутності та механізмів реалізації партнерства як ефективної моделі співпраці.

Розвиток ідей партнерської взаємодії в освіті зумовив виокремлення кількох концептуальних напрямів розуміння партнерств, що відображають специфіку взаємодії між учасниками освітнього процесу, соціальними інституціями та громадським середовищем, що були представлені науковцями О. Березюк, Т. Воронцовою, О. Гранде, О. Єжовою, О. Єресько, В. Кириченко, Ж. Петрочко, В. Пономаренко, а саме:

- на рівні взаємодії закладу освіти із зовнішнім соціальним середовищем партнерство розглядається як спеціально організований процес співпраці освітньої установи з представниками різних соціальних груп, громадських організацій та інших інституцій, зацікавлених у розвитку освіти;

- соціально-економічний і нормативно-правовий зміст партнерства визначається як механізм взаємодії між органами влади, роботодавцями, профспілками та працівниками, спрямований на регулювання трудових, соціальних та професійних відносин, що виявляється у сфері освіти у координації інтересів учасників освітньої діяльності, удосконаленні змісту колективних угод та забепеченні стабільного функціонування освітньої галузі;

- парнерство розглядається як важливий інструмент демократизації освітнього процесу, що передбачає розвиток державно-громадського управління освітою, активне залучення педагогів, батьків, дітей, молоді та громадськості до планування, реалізації та оцінювання освітньої діяльності, важливим складником якого є підтримка учнівського самоврядування, розвиток культури співучасті та формування відповідальності всіх суб'єктів освітнього процесу за результати спільної діяльності [2, с.10].

Також, дослідники (О. Березюк, Т. Воронцова, О. Гранде, О. Єжова, О. Єресько, В. Кириченко, Ж. Петрочко, В. Пономаренко) позиціонують узагальнене власне розуміння партнерства «як безупинний процес, стадіями якого є діалог, що ґрунтується на компромісі, досягнута в діалозі згода або консенсус, безпосередньо практична діяльність, що передбачає розмежування (спеціалізацію) і кооперацію дій та праці» [2, с.13]. Науковцями наголошено, що саме партнерська взаємодія спряє активізації внутрішніх ресурсів закладу освіти, підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку співпраці між усіма його учасниками та формуванню спільної відповідальності за результати навчання й виховання дітей [2, с.13].

Зауважимо, що в контексті концептуальних засад Нової української школи педагогічне партнерство розглядається як одна з ключових моделей взаємодії учасників освітнього процесу, що базується на принципах взаємоповаги, довіри, співпраці та визнання цінності особистості кожного учасника. Особливого значення така взаємодія набуває в умовах людиноцентрованого підходу до освіти, де центральне місце посідає дитина як унікальна особистість, розвиток, навчання та виховання якої мають здійснюватися з урахуванням її індивідуальних потреб, здібностей та потенціалу [5, с.14].

Відповідно до положень Базового компонента дошкільної освіти (2021) заклад дошкільної освіти розглядається як соціально-педагогічна інституція первинної соціалізації дитини, у межах якої забезпечується формування ключових компетентностей дитини дошкільного віку, розвиток ціннісного ставлення до навколишнього середовища та орієнтації в соціальному просторі [1, с. 33]. Педагогічне партнерство визначається як базовий принцип організації освітнього процесу, що передбачає узгоджену взаємодію педагогів, батьків і соціального оточення на засадах рівноправності, довіри та спільної відповідальності за розвиток дитини[1, с. 35]. Запровадження партнерських взаємин забезпечує цілісність навчання, виховання та розвитку, сприяє демократизації й гуманізації освітнього середовища та підтримує особистісно-орінтований підхід до дитини. Тому, партнерська взаємодія виступає важливою умовою доступності та якості дошкільної освіти, створює рівні можливості для гармонійного розвитку дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей,

стану здоров'я, здібностей і забезпечує узгодженість виховних впливів сім'ї та закладу освіти, що сприяє цілісності освітнього процесу, а також підримує наступність між дошкільною та початковою освітою й формування успішної освітньої траєкторії дитини.

А. Залізняк розглядає педагогічне партнерство як систему взаємопов'язаних процесів співробітництва, діалогу та взаємодії між вихователями закладів дошкільної освіти, батьками і дітьми дошкільного віку, що спрямовані на досягнення спільної мети освітнього та виховного характеру [4, с. 40]. У межах професійної діяльності вихователя, як зазначає вчена, партнерські відносини між педагогом, батьками та дітьми набувають статусу важливої фахової категорії та реалізуються в різних форматах комунікації, зокрема «вихователь-дитина», «вихователь-група дітей», «батьки-дитина», «вихователь-батьки-діти» [4, с. 40]. Такі форми взаємодії виступають складником професійного спілкування педагога і є невід'ємною частиною його щоденної діяльності. На думку А. Залізняк, ефективність педагогічного партнерства забезпечується дотриманням принципів відкритості, щирої комунікації, рівноправного діалогу, довіри, відповідального виконання домовленостей, добровільної участі та професійної етики у взаємодії педагогів із батьками дітей дошкільного віку [4, с. 40].

Н. Каньоса наголошує на тому, що в освітньо-виховному процесі батьки та заклад дошкільної освіти є рівноправними активними суб'єктами, функції яких взаємопов'язані та перетинаються на всіх етапах розвитку дитини [6, с. 30]. Заклад дошкільної освіти забезпечує створення сприятливих умов для гармонійного психофізичного й морального розвитку дитини дошкільного віку, формування базових компетентностей, розвиток творчих здібностей та пізнавальних інтересів, а також її соціалізацію через включення до дитячого колективу й формування навичок емоційно-особистісної взаємодії, а також надає батькам професійну підтримку у вирішенні певних ситуацій [6, с. 30]. Як зазначає дослідниця, сім'я забезпечує умови для морального, психологічного та фізичного розвитку дитини, сприяє розвитку її творчих здібностей, формує емоційно-особистісне спілкування, підтримує позитивне ставлення до закладу дошкільної освіти та виховує усвідомлення дитиною своєї приналежності до колективу, що в сукупності підкреслює важливість узгодженої взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти для цілісного розвитку особистості дошкільника [6, с. 30].

О. Карпенко та М. Чепіль зазначають, що взаємодія між батьками та закладом дошкільної освіти має як конструктивний, так і суперечливий вплив на розвиток дитини. В умовах сучасного суспільства, для якого характерні високий темп життя та зростання соціального навантаження, простежується тенденція до часткового перенесення батьками відповідальності за виховання дитини на заклад дошкільної освіти та педагогів. За таких умов, особливого значення набуває узгодженість дій сім'ї та педагогів, спільне визначення змісту, напрямів і підходів до організації освітньо-виховного процесу. Учені підкреслюють, що саме партнерські взаємини, побудовані на співпраці, взаємопідтримці та єдності педагогічних позицій, створюють сприятливі умови для формування гармонійної моделі поведінки дитини та забезпечення ефективності її розвитку й виховання [7, с. 153].

Зазначимо, конструктивна співпраця між батьками та педагогами створює можливості для глибшого розуміння індивідуальних особливостей дитини, її емоційного стану, поведінкових проявів та особистісних потреб, що сприяє більш цілеспрямованій організації освітньо-виховного процесу. Узгоджена та системна взаємодія сім'ї й закладу дошкільної освіти вситупає важливою передумовою забезпечення сприятливого середовища для всебічного розвитку, соціалізації та становлення гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку.

А. Солонська представила кілька етапів, які охоплюють процес партнерської взаємодії батьків та закладу дошкільної освіти, такі як:

- передадаптаційний етап – охоплює взаємодію закладу дошкільної освіти з батьками та дитиною до початку відвідування закладу дошкільної освіти; передбачає ознайомлення сім'ї з особливостями організації освітнього середовища, режимом роботи та умовами перебування дитини в закладі;

- адаптаційний етап – спрямований на забезпечення успішного входження дитини в нове соціальне середовище закладу дошкільної освіти за активної участі батьків у процесі адаптації до нових умов;

- методичний етап – передбачає побудову системної, послідовної та педагогічно доцільної вазємодії між батьками та педагогами з метою створення єдиного розвивального й виховного простору для гармонійного розвитку дитини;

- організаційний етап – реалізується через спільну діяльність педагогів і батьків, об'єднану комплексом заходів, спрямованих на всебічний розвиток, виховання та соціалізацію дитини дошкільного віку [9, с. 216].

Отже, одним із пріоритетних завдань сучасного закладу дошкільної освіти є формування ефективної системи партнерської взаємодії з батьками, оскільки педагоги і сім'я виступають рівноправними учасниками процесу виховання, розвитку й підтримки дитини. Спільна діяльність закладу дошкільної освіти та батьків має бути спрямована на забезпечення гармонійного розвитку, емоційного благополуччя та психологічного комфорту дитини дошкільного віку. За таких умов ухвалення рішень, пов'язаних із навчанням, вихованням і розвитком дитини, потребує врахування позицій усіх учасників освітнього процесу, що сприяє узгодженості виховних впливів та підвищує ефективність педагогічної діяльності.

Активне залучення батьків до життя групи та закладу дошкільної освіти через участь у святах, спільних заходах, творчих проєктах, організаційній діяльності або підготовці освітнього середовища сприяє формуванню їхньої зацікавленості та відповідальності за освітній процес. Водночас важливим є не лише практичне, а й емоційне включення батьків у діяльність закладу, формування атмосфери довіри, відкритості та позитивного ставлення до освітнього середовища. Наявність у батьків відчуття безпеки, впевненості та підтримки підсилює ефективність взаємодії між сім'єю та педагогами й позитивно впливає на розвиток дитини.

З метою забезпечення результативності партнерської взаємодії, як зауважують Л. Соловйова, Т. Гурковська, доцільним є використання системного підходу, що передбачає підвищення педагогічної обізнаності батьків щодо особливостей розвитку та виховання дітей, організацію конструктивної й безпечної комунікації, а також аналіз і врахування зворотного зв'язку від сімей вихованців [8, с. 22]. Важливого значення, на думку учених, набуває використання різних форм комунікації, зокрема особистого спілкування, інформаціних стендів, цифрових платформ, онлайн-спільнот та месенджерів, які забезпечують оперативність взаємодії та підтримку постійного контакту між закладом освіти й батьками. Через такі канали комунікації педагогічні працівники мають змогу систематично інформувати батьків про події в житті групи, особливості розвитку дітей, пропонувати короткі практичні поради, рекомендації щодо організації сімейного дозвілля, розвитку мовлення, емоційної сфери чи поведінкових навичок дошкільників. Науковці підкреслюють, що інформаційні матеріали повинні бути лаконічними, змістовними, актуальними та практико орієнтованими, бо саме такий формат сприяє зацікавлності батьків і мотивує їх до активнішої взаємодії із закладом освіти [8, с. 22].

Т. Гурковська зауважує, що окрему увагу потрібно приділяти питанням візуального оформлення інформаціних матеріалів для батьків, а саме використанню інфографіки, ілюстративних матеріалів, коротких інформаційних повідомлень та сучасного дизайну, що значно підвищить ефективність сприйняття інформації, а регулярне оновлення матеріалів на інформаційних стендах або в онлайн-просторі сприятиме формуванню в батьків звички стежити за новою інформацією та підтримувати постійний зв'язок із закладом дошкільної освіти [3].

Також Л. Соловйова, Т. Гурковська зазначають, що важливу роль у зміцненні довіри між учасниками освітнього прцесу відіграє систематичний зворотний зв'язок, що дає змогу батькам відчувати власну значущість бути залученими до життя закладу та впливати на вдосконалення освітнього процесу. [8, с. 23]. Відтак, дослідниці представляють сім правил ефективної взаємодії батьків і педагогів для посилення співпраці, розвитку взаємної відповідальності та формуванню стабільних партнерських взаємин між сім'єю та закладом дошкільної освіти, а саме:

- знайти можливість зустрітися з одним із батьків у спокійній атмосфері;
- з'ясувати проблему, пояснити власну думку;
- вислухати думку співрозмовника, намагатися зрозуміти його цілі, наміри, побоювання;
- запитати себе і співрозмовника: «Як спільними зусиллями ефекивно розв'язати проблему?»;
- проаналізувати можливі варіанти розв'язання проблеми і обрати серед них найоптимальніший;
- обговорити дії кожної зі сторін у межах обраної стратегії узгодити строки;
- налагодити взаємодію та домовитись про те, як підтримувати зв'язок один з одним [8, с. 24].

Батьки дітей дошкільного віку потребують не лише емоційної та психологічної підтримки, а й систематичного педагогічного супроводу та інформаційної допомоги. Наявність дитини в сім'ї не завжди свідчить про достатній рівень обізнаності батьків щодо особливостей її розвитку, виховання та формування психологічного благополуччя. Саме тому важлива роль у підвищенні педагогічної компетентності батьків належить фахівцям закладу дошкліьної освіти, які володіють професійними знаннями та методиками роботи з дітьми дошкільного віку.

Як зауважують Л. Соловйова, Т. Гурковська, педагогічна просвіта є одним із важливих напрямів партнерської взаємодії, що передбачає регулярне надання актуальної інформації щодо розвитку дитини, підтримки її емоційного стану та психологічного здоров'я [8, с. 27]. Науковці вважають за доцільне ознайомлювати батьків із практичними формами діяльності, які можуть бути реалізовані в сімейному середовищі, зокрема іграми, вправами, руховою активністю та побутовими ситуаціями розвивального характеру. Особливої уваги потребують питання формування в дитини відчуття безпеки, емоційної стабільності та підтримки, тому організація просвітницької роботи має здійснюватися з урахуванням актуальних потреб сімей та сучасних викликів дошкільної освіти [8, с. 27].

Серед актуальних напрямів взаємодії з батьками Л. Соловйова та Т. Гурковська виокремлюють поглиблення розуміння батьками вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини дошкільного віку, зокрема змін емоційного стану та поведінкових проявів, пов'язаних із впливом тривалих стресових чинників і кризових суспільних обставин [8, с. 28]. Також, важливого значення набуває створення в сімейному та освітньому середовищі сприятливих умов для психологічного благополуччя, емоційної безпеки та гармонійного особистісного розвитку дитини. Окрему увагу науковці приділяють необхідності переорієнтації традиційних моделей взаємодії між педагогами та батьками на партнерських засадах, що передбачають узгодженість виховних підходів, спільне бачення цілей розвитку дитини та єднійсть дій у забезпеченні її виховання й розвитку в безпечному та комфортному середовищі [8, с. 28].

У методичному посібнику Л. Соловйової та Т. Гурковської, із посиланням на практичні напрацювання дитячого психолога С. Ройз, наголошується на важливості створення в сімейному середовищі розвивального простору, який забезпечує емоційний комфорт, психологічну безпеку та умови для активного особистісного розвитку дитини дошкільного віку. Учені підкреслють, що організація домашнього розвивального середовища має бути орієнтована на задоволення потреб дитини

дошкільного віку в активній діяльності, самостійності та суб'єктній взаємодії зі світом. Важливого значення набуває надання дитині права вибору видів діяльності, матеріалів, способів виконання завдань і прийняття посильних рішень у повсякденному житті, що сприятиме формуванню впевненості у власні можливості дитини, розвитку ініціативності та відповідальності [8, с. 29]. Науковці також акцентують увагу на доцільності залучення дитини до посильної побутової діяльності, виконання доручень, планування власних дій і прийняття участі у спільних сімейних справах, що формує в дошкільника відчуття значущості, здатності впливати на навколишню дійсність та контролювати окремі аспекти свого життя, що особливо важливо в умовах нестабільності та тривалого емоційного напруження [8, с. 29]. Суголосні із С. Ройз, дослідниці наголошують, що самостійне виконання дитиною посильних завдань сприяє розвитку її внутрішньої сили, стійкості та позитивної самооцінки. Водночас надмірна опіка або виконання дорослими тих дій, які дитина здатна здійснити самостійно, може посилювати відчуття безпорадності та невпевненості. Саме тому роль дорослого полягає у підтримці, ненав'язливій допомозі та створенні умов для поступового розширення можливостей дитини [8, с. 29].

Окремої уваги, на думку Л. Соловйової та Т. Гурковської, потребує стимулювання пізнавальної активності дошкільника, його інтересу до нового досвіду, творчості та дослідницької діяльності. Підтримка прагнення дитини досліджувати навколишній світ, опановувати нові види діяльності та отримувати позитивний досвід успіху сприяє розвитку психологічної стійкості, емоційного благополуччя та гармонійного особистісного становлення. За таких умов взаємодія дорослого з дитиною поступово набуває партнерського характеру, де дорослий виступає помічником, порадником та співучасником дитячого розвитку [8, с. 29].

Окремого значення Т. Гурковська надає організації тематичних заходів, які сприяють поглибленню взаємин між педагогами та сім'ями вихованців. І тут учена слушно зауважує, що мова йде не лише про традиційні свята чи масові заходи, а й про невеликі зустрічі, обговорення актуальних питань виховання, консультації з практичним психологом або адміністрацією закладу дошкільної освіти [3]. Важливо зазначити, що такі форми роботи створюють умови для неформального спілкування, взаєморозуміння та поступового формування довірливих взаємин між учасниками освітнього процесу. Водночас, на думку Т. Гурковської, залучення батьків до подібних заходів потребує часу, послідовності та доброзичливої атмосфери, адже сучасні батьки часто мають обмежені часові ресурси та високий рівень зайнятості [3].

Т. Гурковська звертає увагу і на значення волонтерської діяльності батьків у житті закладу дошкільної освіти. Вчена підкреслює, що створення умов для добровільної участі кожної родини у спільних справах сприяє ровитку активної батьківської позиції та зміцнює партнерські відносини, допомогає їм відчути власну значущість та причетність до освітнього середовища дитини, за умови дотримання принципу добровільності та уникнення надмірного навантаження на окремих батьків [3].

Наявність у сім'ї чітко визначеної системи правил і норм поведінки, які забезпечують відчуття стабільності, передбачуваності та писхологічної безпеки є одним з важливих складників гармонійного розвитку дитини дошкільного віку. Сімейні правила виконують функцію особливих поведінкових орієнтирів, що допомогають дитині усвідомлювати межі дозволеного, формувати навички саморегуляції, відповідальності та соціально прийнятної поведінки. Водночас ефективність таких правил значною мірою залежить від їх послідовності, зрозумілості та єдності вимог з боку всіх членів родини. Порушення дотримання встановлених норм, ситуативне скасування заборон або дозволів залежно від настрою дорослих чи обставин може викликати у дитини внутрішню невизначеність, емоційне напруження та труднощі у формуванні стабільних моделей поведінки.

Доцільно, щоб правила сімейної взаємодії стосувалися як дозволених, так і небажаних форм поведінки. Для дітей старшого дошкільного віку оптимальною є помірна кількість чітко сформульованих правил, доступних для розуміння та практичного виконання. Важливо, щоб вони були сформульовані у позитивному й конструктивному ключі, орієнтуючи дитину на розвиток соціально схвальної поведінки, взаємоповаги, доброзичливості та відповідальності. Зокрема, до позитивних поведінкових моделей можуть належати: допомога іншим членам родини, турбота про домашніх тварин, підтримання порядку, ввічливе спілкування, творча діяльність та конструктивна взаємодія з однолітками і дорослими. Водночас важливо окреслювати межі неприйнятної поведінки, зокрема агресивних проявів, зневаги, порушення правил співжиття або ігнорування обов'язків.

Л. Соловйова та Т. Гурковська підкреслюють, що особливої реультативності правила набувають тоді, коли дитина залучається до процесу їх обговорення та прийняття, що сприяє формуванню в дитини дошкільного віку усвідомленого ставлення до власної поведінки, розвитку навичок самоконтролю та внутрішньої мотивації до дотримання домовленостей. Як зауважують вчені, під час встановлення правил доцільно обговорювати з дитиною зміст кожного правила, його значення для сімейної взаємодії, можливі наслідки недотримання, а також шляхи контруктивного виправлення ситуації у випадку порушення домовленостей [8, с. 45]. Також, Л. Соловйова та Т. Гурковська наголошують на тому, що у разі недотримання дитиною встановлених норм важливо дотримуватися гуманістичного та підтримувального підходу, тобто реакція дорослого має бути спрямована не на покарання, а на усвідомлення дитиною причин і наслідків власних дій, формування здатності аналізувати поведінкову ситуацію та знаходити способи її виправлення. Доцільним є нагадування про правило, спільне обговорення можливих шляхів розв'язання проблеми, надання необхідної допомоги та демострація бажаної моделі поведінки, що сприяє розвитку емоційної стійкості, відповідальності, довіри до дорослого та формуванню безпечного сімейного середовища, необхідного для повноцінного особистісного розвитку дитини дошкільного віку [8, с. 45].

Проведений аналіз наукових підходів і практичних аспектів організації партнерської взаємодії між закладом дошкільної освіти та сім'єю засвідчує, що ефективний розвиток дитини дошкільного віку можливий лише за умов узгодженої, системної та гуманістично орієнтованої співпраці всіх учасників освітнього процесу. Важливою умовою результативності взаємодії є педагогічна просвіта батьків, організація постійної коміунікації, використання сучасних цифрових засобів взаємодії, підтримка зворотного зв'язку, а також залучення сімей до спільної діяльності, що сприяє формуванню атмосфери довіри, емоційної підтримки та взаєморозуміння. Чіткі й послідовні сімейні правила, підтримувальна позиція дорослого, організація розвивального простору та забезпечення права дитини на вибір і суб'єктну активність також відіграють особливу роль у створенні сімейного середовища, яке є складником партнерської взаємодії. Гуманістичний підхід до виховання, заснований на підтримці, співпраці та повазі до особистості дитини сприяє формуванню її психологічної стійкості, позитивної самооцінки та успішної соціалізації. Отже, партнерська взаємодія між закладом дошкільної освіти та батьками є необхідною умовою забезпечення цілісного розвитку дитини дошкільного віку, підвищення якості дошкільної освіти та створення безпечного освітнього середовища, орієнтованого на потреби, інтереси й можливості кожної дитини.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 13.05.2026).

2. Березюк О. В., Воронцова Т. В., Єжова О. О. та ін. Партнерство задля нарощування потенціалу : посібник для активістів неурядових організацій. Київ : Здоров'я через освіту, 2014. 128 с.

3. Гурковська Т. Як залучити батьків вихованців до життя дитячого садка. Вихователь-методист. 2024. № 8. URL: https://emetodyst.expertus.com.ua/10016944 (дата звернення: 16.05.2026).
4. Залізняк А. Педагогічне партнерство дошкільного закладу з батьками дошкільників: аспекти фізкультурно-оздоровчої роботи. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». 2023. Вип. 3. С. 38–43.
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 34 с.
6. Каньоса Н. Г. Теорія та методика співпраці ДНЗ з родинами : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський, 2015. 121 с.
7. Карпенко О. Є., Чепіль М. М. Педагогічне партнерство в закладах дошкільної освіти Польщі. Інноваційна педагогіка. 2021. Вип. 31, т. 2. С. 151–154. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/31/part_2/33.pdf (дата звернення: 13.05.2026).
8. Соловйова Л., Гурковська Т. Розвиваємо дітей разом: співпраця педагогів і батьків : методичний посібник. Київ : ЮНІСЕФ, ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти», 2023. 46 с.
9. Солонська А. Взаємодія працівників закладів дошкільної освіти з сучасними сім'ями. Проблеми освіти. 2019. С. 131–140.

Саражинська Наталія,
викладач Комунального закладу Київської обласної ради
«Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж»,
викладач-методист

Формування відповідального цифрового громадянства та розвиток цифрової грамотності в студентів закладу фахової передвищої освіти

У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти розвитку цифрової грамотності й формування відповідального цифрового громадянства у студентської молоді.

Розглядаються ключові складові цифрової грамотності, зокрема критичне мислення, медіаграмотність, кібербезпека та культура взаємодії зі штучним інтелектом. Висвітлено особливості формування цих навичок у здобувачів освіти для підвищення конкурентоспроможності майбутніх педагогічних фахівців.

Research on theoretical and practical aspects of the development of digital literacy and the formation of responsible digital citizenship among student youth.

The key components of digital literacy are considered, in particular, critical thinking, media literacy, cybersecurity, and the culture of interaction with artificial intelligence. The features of the formation of these skills in students are highlighted to increase the competitiveness of future pedagogical specialists.

Ключові слова

Цифрові технології, відповідальне цифрове громадянство, цифрова грамотність.

Digital technologies, responsible digital citizenship, digital literacy

Зі стрімким розвитком технологій важливо забезпечити, щоб здобувачі освіти отримали навички, необхідні для успішної самореалізації в цифрову епоху.

Цифрове громадянство включає більше, ніж просто обізнаність у використанні комп'ютера чи планшета, це й розвиток критичного мислення, і медіаграмотності, й креативності.

Розвиток навичок відповідального цифрового громадянина чи громадянки формується через діяльнісний підхід у наданні здобувачам освіти можливості орієнтуватися, розуміти та ефективно використовувати цифрові технології в навчальному та особистому житті. Цифрова грамотність демонструється як «уміння знаходити, оцінювати та передавати інформацію за допомогою цифрових засобів». (Wiser Read: Education with Teaching and Learning) [1].

Найважливіші аспекти відповідального цифрового громадянства формуються в діяльнісному підході і мають певні особливості щодо їх формування. [Рис.1]

Рис. 1

Перш за все, – це формування навичок цифрових досліджень: навчання студентів ефективному пошуку, оцінці та цитуванню онлайн-джерел під час проведення дослідницьких проектів.

Ознайомлення студентів з мовами та інструментами програмування для розвитку алгоритмічного мислення та навичок вирішення проблем.

Заохочення здобувачів освіти до співпраці з однолітками на цифрових платформах для роботи над проектами, обміну ідеями та надання відгуків.

Допомога дітям у критичному аналізі та оцінці медіаконтенту, включаючи зображення, відео та новинні публікації для формування медіаграмотності, розвитку глибокого розуміння цифрової інформації.

Навчання студентів відповідальній поведінці в Інтернеті, захисту конфіденційності, запобіганню кібербулінгу та важливості поваги до цифрового сліду.

Знайомство студентів з онлайн-платформами та симуляціями, що імітують реальні проблеми, заохочуючи їх до критичного мислення, співпраці та прийняття інноваційних нестандартних рішень для формування вміння цифрового вирішення проблем.

Формування здатності створювати та редагувати мультимедійний контент, такий як відео, подкасти або цифрові презентації для вираження своїх ідей та покращення комунікативних навичок.

Навчання студентів збирати, аналізувати, інтерпретувати та візуалізувати дані за допомогою цифрових інструментів, сприяючи глибшому розумінню прийняття рішень на основі даних.

Формування відповідальності [Рис.2] під час використання інструментів штучного інтелекту з усвідомленням, що «ШІ – це орієнтир, а не заміна», вміння поєднувати ШІ з підручниками та лекціями, перевіряти інформацію на точність в інших джерелах. Уникати копіювання відповідей без розуміння, надмірної залежність від штучного інтелекту під час виконання кожного завдання, ігнорування навичок критичного мислення. Уміння аналізувати потужні переваги безкоштовних віртуальних помічників, що «адаптуються до індивідуального стилю у навчанні», наприклад для візуалізації конспектів лекції, надання роз'яснень незрозумілого та допомоги в самостійних роботах, для підтримки практики в програмуванні та налагодженні уже створених програм. [2]

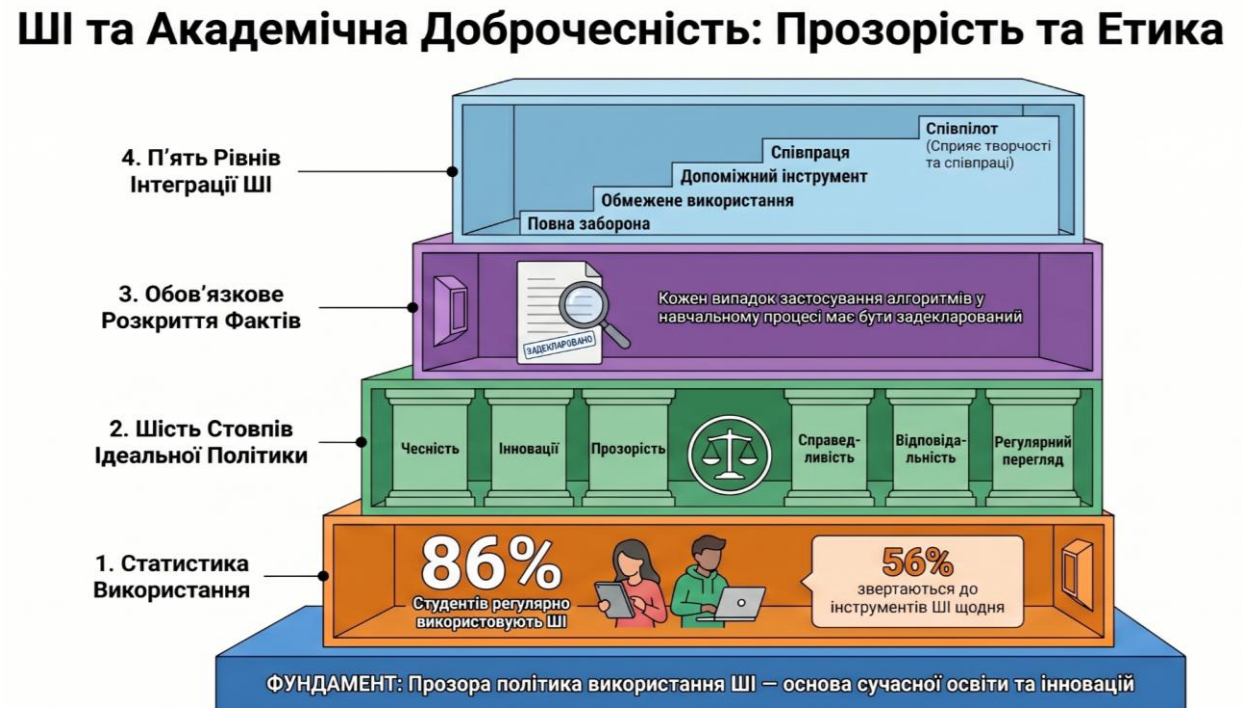

Рис. 2

Надання студентам допомоги в процесі створення та публікації дослідницьких робіт онлайн, формування та структурування цифрових портфоліо.

Розвиток у майбутніх педагогів уміння використовувати цифрові інструменти та платформи для здійснення ефективного онлайн-оцінювання й надання своєчасного зворотного зв'язку, відстеження прогресу учнів.

Високий рівень цифрової грамотності передбачає здатність ефективно та етично використовувати цифрові технології, охоплюючи такі навички як онлайн-дослідження, оцінка джерел та захист персональних даних. Такий рівень обізнаності надає змогу ефективно користуватися інтернетом, критично оцінювати інформацію та ефективно співпрацювати. Більше того, це може покращити кар'єрні перспективи та навички комунікації.

Виховання почуття впевненого цифрового громадянства важливе, оскільки воно є гарантією, що молодь відповідально використовує цифрові технології, співпрацюючи з однолітками.

Цифрове громадянство відіграє життєво важливу роль у навчанні учнів безпечному використанню цифрових інструментів. Заохочення належного використання соціальних мереж та інтеграція технологій у практичні навчальні завдання – це способи, якими викладачі розвивають навички цифрової грамотності

студентів. Ознайомлення з ризиками в Інтернеті, такими як крадіжка особистих даних та фішингові шахрайства необхідні для сприяння безпечній поведінці дітей в Інтернеті.

Цифрова грамотність високого рівня в студентів педагогічного коледжу на академічному робочому місці має певні складові. [Рис.3]

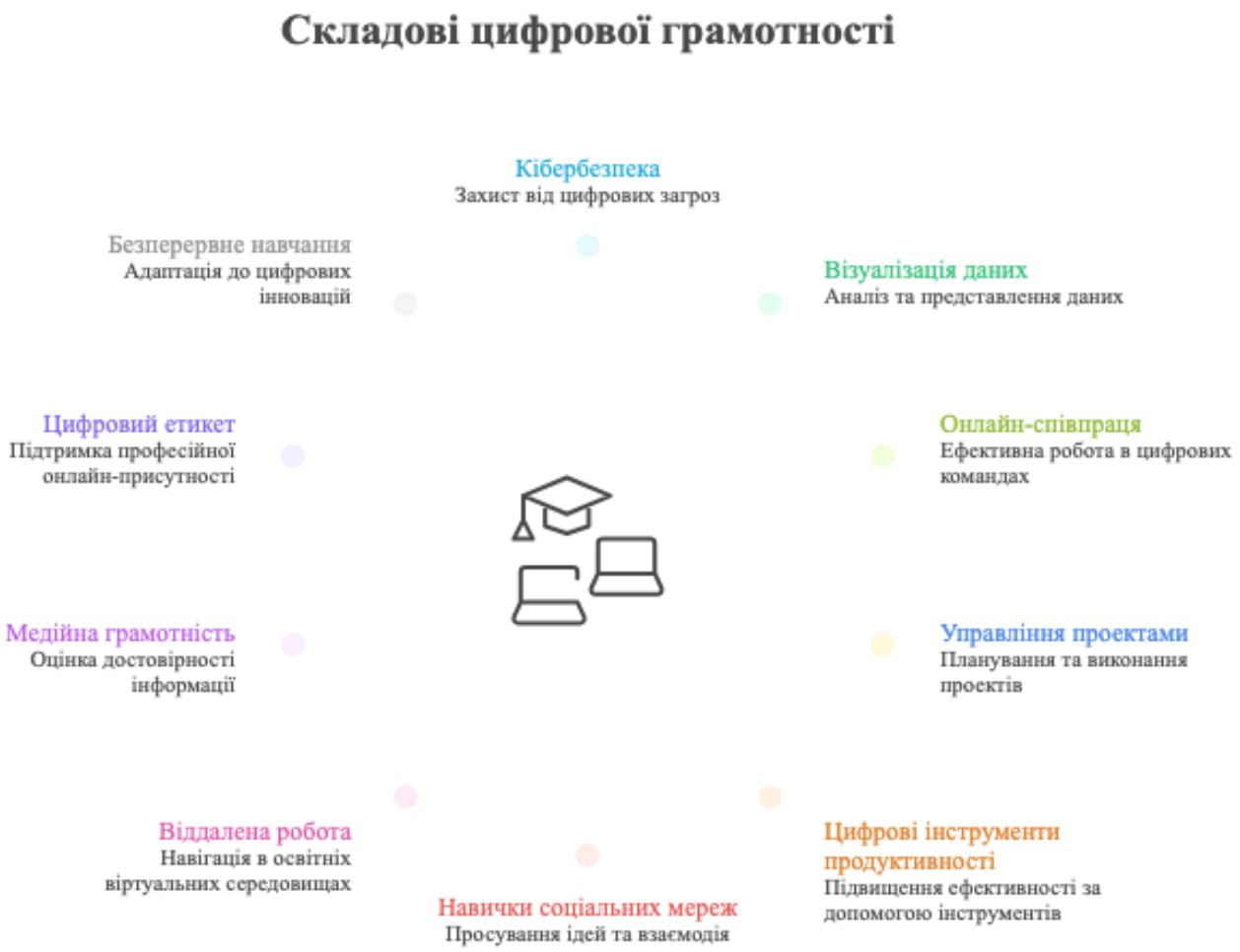

Рис.3

Однією з них є обізнаність у галузі кібербезпеки. Усвідомлення прийомів виявлення та запобігання поширеним кіберзагрозам, таким як фішингові електронні листи, шкідливе програмне забезпечення та витоки даних, інструментів захисту конфіденційності інформації та навичок підтримки безпечного робочого цифрового середовища.

Візуалізація та аналіз даних. Використання цифрових інструментів та програмного забезпечення для збору, аналізу та візуалізації даних, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення та виявляти тенденції й закономірності у досліджуваній галузі.

Онлайн-співпраця та комунікація. Ефективне використання цифрових платформ, таких як інструменти управління проектами, програмне забезпечення для віртуальних зустрічей або додатки швидкого обміну повідомленнями для співпраці з колегами, спільного створення та редагування документів, ефективного спілкування та співтворчості в різних фізичних місцях або часових поясах.

Управління цифровими проектами. Застосування цифрових інструментів та методологій управління проектами для ефективного планування, відстеження прогресу, розподілу ресурсів, визначення та дотримання термінів, забезпечення успішних результатів проекту.

Цифрові інструменти продуктивності. Вміння використовувати програмне забезпечення для управління проектами та іншими цифровими інструментами продуктивності, такими як програми для управління завданнями та платформи хмарного сховищ, для підвищення ефективності, організації та визначення пріоритетності завдань.

Навички роботи в соціальних мережах. Використання стратегій цифрового просування власних ідей, включаючи управління соціальними мережами, створення контенту та онлайн-повідомлень для просування власних ідей або досвіду, взаємодія з усіма учасниками освітнього процесу.

Навички віддаленої роботи та роботи у віртуальних командах. Навігація в освітніх віртуальних середовищах в умовах дистанційного за змішаного навчання, використання інструментів для відеоконференцій, платформ для онлайн-співпраці та методів управління часом для підтримки продуктивності учасників освітнього процесу та зв'язку під час онлайн-навчання або роботи з географічно віддаленими людьми.

Медійна грамотність. Оцінка достовірності, актуальності та точності онлайн-інформації, проведення ефективних досліджень та використання цифрових баз даних або ресурсів для відстеження галузевих тенденцій та інноваційних педагогічних розробок.

Цифровий етикет та професійна онлайн-присутність. Розуміння онлайн-етикету, підтримка професійної онлайн-присутності на освітніх платформах та в соціальних мереж, використання відповідної цифрової комунікації у професійній взаємодії з колегами, здобувачами освіти, батьками, органами управління освітою.

Безперервне навчання та адаптивність. Формування компетентності навчання впродовж усього життя, слідкування за новими цифрової технологіями, адаптація до цифрових інновацій та змін на робочому місці для забезпечення власної конкурентоспроможності в цифрову епоху.

Окрім підвищення конкурентоспроможності майбутніх педагогів, цифрова грамотність допомагає студентам стати більш обізнаними та залученими громадянами в цифровому суспільстві в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України, водночас захищаючи себе від крадіжок особистих даних та кібербулінгу, від інформаційних ворожих атак.

Базові та поглиблені навички цифрової грамотності та відповідального цифрового громадянства в студентів Комунального закладу Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж» формуються під час навчання за програмами нормативних навчальних дисциплін Інформатика з методикою навчання, Інформаційно-комунікаційні технології навчання з методикою використання та вибіркових навчальних дисциплін Кібербезпека та інформаційний захист, Алгоритмізація та програмування, Комп’ютерна графіка та дизайн, Мультимедійні технології навчання, Основи вебдизайну. Вони є невід’ємної складовою освітньо-професійних програм для навчання фахових молодших бакалаврів та бакалаврів галузі А Освіта.

Список використаних джерел та літератури

1. Wiser Read. Education with Teaching and Learning. *Types of Digital Literacy With The Importance of it*. A Guide to Learning. Дата оновлення 06.06.2024 р.

URL: https://wiserread.com/types-of-digital-literacy/ (дата звернення: 17.05.2026 р.)

2. Wiser Read. Education with Teaching and Learning. *Learn How to Use AI Tools for Free*. Guide for Students. Дата оновлення 30.04.2026 р.

URL: https://wiserread.com/how-to-use-ai-tools-for-studying/#Flashcard_Quiz_Tools (дата звернення: 30.04.2026 р.)

Седеревічене Алла,
старший викладач к
кафедри педагогіки, психології та
менеджменту освіти
КНЗ КОР «Київський ОІПОПК»

Рання профорієнтація дітей як важливий напрям сучасної освіти

У тезах розглядаються особливості формування уявлень про світ професій у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах стрімких змін сучасного суспільства. Акцентується увага на тому, що XXI століття характеризується появою нових професій, важливості формування гнучких навичок (soft skills), що зумовлює необхідність ранньої профорієнтаційної роботи. Проаналізовано ефективні підходи до ознайомлення дітей із різноманіттям професій. Підкреслено важливість створення освітнього середовища, яке сприяє розвитку допитливості, творчості та усвідомленню дитиною власних нахилів у контексті майбутнього професійного самовизначення.

Ключові слова: професійна орієнтація, рання профорієнтація, світ професій, професії XXI століття, soft skills, освітнє середовище, інтерактивні методи навчання.

Концепція Нової української школи спрямована на формування в учнів компетентностей, які мають допомогти їм у самостійному житті із самореалізацією, життєвими орієнтирами, інтеграцією в суспільство і вдалим вибором фаху.

Профорієнтація – це не розкіш, а базова складова освіти XXI століття. Важливо мати чітке розуміння потреби й реалістичне бачення, як це зробити системно крок за кроком.

Експерти, які аналізують суспільно-економічні трансформації, спричинені технологіями, виділяють такі тенденції, що впливатимуть на ринок праці й навчання впродовж наступного десятиліття:

- змінюються бізнес-моделі і принципи їх побудови;
- людина змінюватиме професію від 5-ти до 10-ти разів протягом життя;
- навчання відбуватиметься впродовж усього кар'єрного шляху й поєднуватиметься з роботою;
- міждисциплінарність стає неодмінною умовою для запровадження інновацій.

Існують різні визначення професійної орієнтації, однак усі вони підпорядковуються головному: це організований процес, який проводить кваліфікований фахівець із метою підтримати дитину в прийнятті рішень щодо подальшого освітнього й професійного шляху. Завдання цього шляху – забезпечити, щоб вибір був усвідомленим, базувався на знанні себе, розумінні ринку праці та системи освіти.

З огляду на динаміку сучасного світу включно з економічними змінами й транформацією ринку праці надзвичайно важливою є будь-яка форма підтримки, яка допомагає молодим людям підготуватися відповісти на складні, але неминучі запитання: який освітній заклад обрати? який профіль навчання обрати? яку кар'єрну траєкторію/її формувати?

Сьогодні фахівці працюють над створенням цілісної системи кар'єрної освіти для учнівства від початкової до старшої школи. На сучасному етапі формується цілісна система ранньої профорієнтації, яка допомагає дітям пізнати власні здібності, інтереси й можливості різних професій. Метою ранньої профорієнтації є не змусити дитину обрати фах у 6 років, а сформувати в неї позитивну мотивацію до навчання та розуміння важливості трудової діяльності. До того ж ранній початок профорієнтації знижує ймовірність неправильного вибору професії у старшому віці, що часто може призводити до професійного вигорання чи незадоволеності.

Ураховуючи психологічні та вікові особливості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, можна виділити такі початкові етапи профорієнтаційної роботи:

дошкілля: профорієнтаційна робота повинна стати частиною освітнього маршруту дитини з наймолодшого віку, дитина поступово вчиться пізнавати себе, свої інтереси, схильності й розуміти, які професії можуть їх розкрити;

початкові класи: формування в молодших школярів ціннісного ставлення до праці, розуміння її ролі в житті людини й суспільства; розвиток інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, заснованої на посильній практичній залученості в різні її види, в тому числі соціальну, трудову, ігрову, дослідницьку.

Для малечі в дитсадках та учнів початкових класів профорієнтаційна робота має бути простою і невимушеною. Підійдуть ігрові форми, які допоможуть дітям через емоції та досвід пізнавати світ професій. Наприклад:

- сюжетно-рольові ігри («Лікар і пацієнт», «У бібліотеці», «На пошті», «Будівельники», «Пекарня», «Школа»), у яких діти виконують різні ролі й випробовують себе в діяльності дорослих;
- тематичні дні професій («День пожежника», «День митника», «День фермера», «День медика», «День архітектора», «День учителя»), під час яких діти спостерігають за роботою фахівців/чинь;
- екскурсії до пожежної частини, на ферму, до лікарні, бібліотеки чи магазину, щоб побачити, як працюють люди різних спеціальностей;
- ігри з картинками чи пазлами професій, створення «карти світу професій» або «міста мрії».

Профорієнтаційна робота в початковій школі (1–4 класи) спрямована на розширення знань про світ професій, ознайомлення учнів з різними кар'єрними шляхами, формування позитивного ставлення до праці і навчання, виховання поваги до самопізнання.

Сучасні діти часто губляться серед безлічі можливостей у виборі професійних уподобань. Сьогодні педагоги є безпосередніми посередниками між освітою, особистістю дитини та реальним ринком праці. Учителі початкових класів упроваджують елементи професійної орієнтації під час проведення навчальних занять, інтегрованих уроків, годин спілкування, індивідуальних консультацій. Вони організовують кар'єрні фестивалі, ярмарки професій, зустрічі з представниками бізнесу, ІТ-компаній, сфери креативних індустрій. Живе спілкування під час таких заходів дає можливість учням дізнатися більше про професії та «приміряти» їх на себе, виявити перші інтереси та розвивати навички, необхідні для майбутнього. Зміна моделі початкової освіти з фокусом на активні методи навчання та підходи, що ґрунтуються на розв'язання практичних проблем, забезпечує формування в молодших школярів реалістичного уявлення про світ професій, розвиток інтересу до різних видів діяльності, усвідомлення власних здібностей і нахилів, набуття первинного досвіду професійної діяльності, а також розвиток ключових компетентностей і передумов раннього професійного самовизначення.

Створення освітнього середовища, яке сприяє розвитку допитливості, творчості та усвідомленню дитиною власних нахилів, є надзвичайно важливим для її майбутнього професійного самовизначення з низки причин.

По-перше, допитливість є двигуном пізнання. Коли дитина відчуває свободу досліджувати, ставити питання і експериментувати, в неї формується глибше розуміння світу. Це сприяє розвитку інтелекту дитини, готує її до активної, свідомої участі у виборі професії, де знання та цікавість є базою для подальшого розвитку.

По-друге, творчість у навчанні стимулює нестандартне мислення, здатність знаходити оригінальні рішення та адаптуватися до змін. У світі, який стрімко змінюється, професії майбутнього потребуватимуть саме таких навичок. Освітнє середовище, що заохочує творчість, допомагає дитині розвивати ці ключові компетенції.

По-третє, усвідомлення власних нахилів і сильних сторін – фундамент для свідомого вибору професійного шляху. Якщо дитина з раннього віку має можливість випробувати різні види діяльності, проявити себе у різних сферах, вона краще розуміє, що їй подобається і що приносить задоволення. Це знижує ризик неправильного вибору в майбутньому і сприяє формуванню внутрішньої мотивації до навчання і розвитку.

Ефективна організація освітнього середовища створює умови для гармонійного розвитку особистості, формує основу для успішного і щасливого професійного життя. Такий підхід забезпечить підготовку до конкретної професії, сприятиме вихованню людини, здатної до самореалізації і постійного навчання протягом життя. Тому інвестування в розвиток допитливості, творчості та самопізнання – це інвестиція у майбутнє кожної дитини і суспільства загалом.

Зауважу, першим консультантом з питань професійного вибору для дитини завжди є батьки. Можливість відверто поговорити з близькими дорослими, які представляють різні сфери ринку, є безцінною. Значний відсоток батьків ще пам'ятає особисто або з родинних легенд часи, коли можна було обрати професію на все життя, 50 років пропрацювати в одній організації і з почестями піти на «заслужений відпочинок». Діти спостерігають за своїми батьками, переймають їхні моделі поведінки, ставлення до роботи й життя, навіть якщо не визнають цього. Тож важливо, щоб поруч завжди був значущий дорослий, який досягнув успіху в своїй справі. Підтримуючи свою дитину у виборі професійного шляху, варто постійно знайомити дітей з різними детально описаними кар'єрними шляхами, вивчати їхні уподобання. Це допоможе підібрати в майбутньому професії, які найбільше відповідають їхнім актуальним інтересам і очікуванням.

Результати опитування батьків свідчать про те, що значна кількість респондентів «*хотіли би мати більше профорієнтаційної інформації щодо вибору майбутньої професії, освітньої траєкторії, розвитку кар'єри для своїх дітей*». Сьогодні психологічна освіта батьків і педагогів у сфері профорієнтаційної роботи сприяє підвищенню їхньої компетентності у питаннях розвитку інтересів і здібностей дитини, забезпечує узгодженість виховних впливів та створює сприятливі умови для раннього професійного самовизначення молодших школярів.

За останні роки позиція батьків у питаннях профорієнтації дуже змінилася. Якщо раніше вони намагалися контролювати вибір своїх дітей, то тепер частіше звучить: «Це твоя дорога. Обирай». Найкраще, що можуть зробити дорослі, – це надихати власним прикладом, показувати різні шляхи, підтримувати, коли дитина шукає себе.

Таким чином, профорієнтаційна робота з дітьми має починатися з раннього віку й здійснюватися через єдність дій педагога, психолога, родини. Така взаємодія є важливою умовою формування ранньої обізнаності дитини про світ професій, допомагає усвідомити цінність праці, відкривати власні здібності та формувати реалістичне бачення майбутнього професійного шляху.

Профорієнтація в Україні поступово перетворюється на справжній рух – живий, сучасний і потрібний. Профорієнтація – це про дослідження. Передусім себе, згодом – величезного світу професій і можливостей.

Список використаних джерел та літератури

1. Бурлаченко О. Формування мотивації вибору майбутньої професії засобами профорієнтації. *Соціальний педагог («Шкільний світ»).* 2021. №12. С. 44-45.

2. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації : навчальний посібник. Київ : Слово, 2021. 168 с.

3. Мельник А., Петренко І. Стратегії взаємодії сім'ї і школи у поствоєнний період : методичні рекомендації / А. Мельник, І. Петренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2024. 50 с.

4. Професійна орієнтація в Новій українській школі. Програма ЄС «EU4Skills»: кращі навички для сучасної України». Український інститут розвитку освіти, 2020. 30 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepcziya-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf (дата звернення 11.05.2026).

5. Теслюк В.М. Основи профорієнтаційної роботи. Київ: Логос, 2021. 304 с.
6. Яланська С. Система профорієнтаційної роботи у навчальному закладі. *Психолог.* 2023. № 11/12. С. 80-83.

Семенів Ольга,
вчителька біології та хімії
Осташковецької гімназії
Чорноострівської селищної ради

Актуальні питання співпраці з сім'ями здобувачів освіти в умовах війни

У тезах розрито напрямки роботи педагога у психологічній підтримці дітей в умовах воєнного стану з метою зменшення емоційної травматизації.

Ключові слова. Воєнний стан, психоемоційне навантаження, вчитель, діти, методи, психіка, психологічна підтримка.

The abstracts txplore the areas of work of a theacher in hsychological support of children under martial law in order to reduce emotional trauma.

Keywords. Martial law, psyho-emotional stress, teacher, children, methods, psyhe, psychological support.

Вступ

В умовах воєнного стану діти опиняються серед найбільш уразливих категорій населення, що піддаються значним психоемоційним навантаженням та ризику виникнення емоційної травматизації. Втрата звичного середовища, відчуття небезпеки, вимушене переселення та розлука з близькими можуть викликати у дітей довготривалі психологічні наслідки, які впливають на їхній емоційний розвиток, адаптацію та соціалізацію. У цьому контексті надзвичайно важливою є своєчасна психологічна підтримка, спрямована на зменшення рівня стресу та профілактику емоційних і поведінкових розладів у дітей. Роль вчителя полягає у створенні безпечного середовища для дитини, розвитку її адаптивних механізмів та сприянні відновленню емоційної рівноваги. Проте сучасні підходи до роботи з дітьми в умовах воєнного стану залишаються недостатньо вивченими, що зумовлює необхідність наукового обґрунтування методів і принципів такої діяльності. Таким чином, актуальність даної теми обумовлена потребою розробки ефективних моделей психологічної допомоги дітям, які пережили та проживають травматичний досвід унаслідок воєнних подій.

Основна частина

Аналіз джерел підтверджує, що діти є вразливою групою, схильною до глибоких емоційних травм під час Військові події чинять потужний негативний вплив на психіку дітей, часто спричиняючи психологічну травматизацію. Однією з ключових причин є порушення базового відчуття безпеки. Постійна загроза життю через обстріли, вибухи чи перебування в зоні бойових дій формує хронічне почуття небезпеки. Втрата дому, вимушене переселення та невідомість майбутнього руйнують стабільне середовище, яке є важливим для емоційного розвитку дитини. Діти особливо чутливо реагують на розлуку чи втрату близьких. Загибель, поранення чи зникнення батьків, родичів або друзів стають джерелом глибоких емоційних потрясінь. Часто вони переживають почуття провини за те, що не змогли допомогти, або тривогу через неможливість бути поруч із рідними. Психіка дитини також страждає від свідчення насильства чи агресії, таких як бомбардування, руйнування, поранення або смерть інших людей. Вразливість дитячої психіки робить ці події особливо травматичними. Крім цього, фізичне і психологічне виснаження через умови війни, зокрема нестачу їжі, води, сну та постійний стрес, позбавляють дитину можливості відновлюватися фізіологічно та емоційно. Це знижує її стійкість до пережитих травматичних подій. Руйнування звичних

соціальних зв’язків, таких як школа, друзі або громада, посилює почуття самотності та ізоляції. Втрата підтримки значно ускладнює подолання стресу, викликаного війною. У багатьох випадках діти змушені брати на себе відповідальність, яка перевищує їхній вік, наприклад, догляд за молодшими або допомога дорослим у складних умовах. Це перевантажує дитину, викликаючи відчуття безпорадності та емоційного виснаження [1].

Своєчасна психологічна підтримка є ключовою для мінімізації цих наслідків, відновлення емоційної рівноваги дитини та сприяння її адаптації до нових умов життя. Психологічна підтримка – це комплекс заходів і методів, спрямованих на допомогу особистості в подоланні труднощів, стресових ситуацій, негативних емоційних станів та інших психологічних проблем. Основна мета психологічної підтримки полягає у стабілізації психоемоційного стану, підвищенні стресостійкості, відновленні внутрішньої рівноваги та пошуку ресурсів для самодопомоги. Психологічна підтримка може надаватися вчителем або у неформальній обстановці (з боку родини, друзів, соціального оточення). Психологічна підтримка дітей має свої особливості, оскільки діти сприймають світ, реагують на стрес та виражають свої емоції інакше, ніж дорослі: 1. Вікові особливості. Підхід до психологічної підтримки дітей залежить від їхнього віку, рівня розвитку та здатності до саморефлексії. Маленькі діти часто не можуть вербалізувати свої почуття, тому психолог використовує невербальні методи роботи (гра, малювання, казкотерапія, арттерапія тощо). 2. Ігрова форма роботи. Діти краще сприймають інформацію та висловлюють свої емоції через гру. Гра є природним способом адаптації до стресу, символічного відреагування страхів та тривог. 3. Психоемоційна нестабільність. Психіка дитини більш вразлива до стресу, травм та несприятливих обставин. Тому важливо враховувати їхні емоційні реакції та забезпечувати безпечне середовище для вираження почуттів. 4. Залучення батьків. Психологічна підтримка дітей часто вимагає роботи з батьками або опікунами, оскільки саме воно є основним середовищем для розвитку дитини та джерелом її емоційної безпеки. 5. Фокус на розвиток навичок. Підтримка дітей спрямована не лише на подолання проблем, а й на розвиток життєвих навичок: саморегуляції, вміння висловлювати свої потреби, розуміння емоцій тощо. 6. Створення довіри.Вчитель має створити теплу, довірливу атмосферу, де дитина відчуває себе в безпеці й може вільно говорити або проявляти емоції. 7. Образність і символізм. Діти часто використовують малюнки, казки, іграшки чи інші символічні засоби для вираження своїх емоцій і думок. Це допомагає краще зрозуміти їхній внутрішній стан.

Арттерапія у роботі із емоційними станами. Актуальність арттерапії у роботі з емоційними станами дітей в умовах воєнного стану є надзвичайно високою, оскільки цей метод дозволяє опосередковано, м’яко та безпечно працювати з глибокими травмами, страхами та тривогою дітей. Воєнні події часто стають причиною емоційного перенавантаження, коли діти не можуть словесно виразити свій внутрішній стан через вік, страх чи психологічний шок. У таких випадках арттерапія стає одним із найефективніших підходів, оскільки вона надає можливість відреагувати і трансформувати негативні емоції у творчій формі

Ігрова терапія для відреагування тривожності та страхів. Ігрова терапія є одним із найефективніших методів роботи дитячого психолога, особливо у випадках тривожності та страхів. Її актуальність зумовлена кількома ключовими аспектами, адже гра є основною діяльністю дитини, через яку вона пізнає світ, висловлює емоції та відтворює власний досвід.

Саме ігрова терапія створює атмосферу, де дитина почувається вільною від критики та осуду. Це допомагає налагодити довірливі стосунки з психологом, що є основою ефективної терапії. Під час гри діти вчаться розпізнавати, називати та регулювати свої емоції, що є ключовим фактором у подоланні тривожності. Психологічні інструменти, такі як казкотерапія чи рольові ігри, допомагають дитині зрозуміти й адаптуватися до тривожних ситуацій [2]

В умовах війни педагогічні працівники мають бути готовими, спроможними повноцінно надавати освітні, інформаційні, консультаційні послуги сім'ям, які виховують дітей в умовах військових дій найбільшої актуальності набувають системи комунікації з дітьми, їхніми батьками, сім'ями, педагогами, що дає змогу встановити швидкий обмін інформацією, мобільність зворотного зв'язку. Найважливішими напрямами виховної роботи зараз мають стати:

• психологічна та емоційна підтримка учнів;

• навчання правил поведінки в умовах воєнного стану (під час повітряних тривог, поводження з вибухонебезпечними предметами, перша медична допомога тощо);

• адаптація та підтримка учнів-ВПО;

• розвиток критичного мислення та медіаграмотності;

• національно-патріотичне виховання.

Нова реальність диктує нові правила життя. Тепер одне з найважливіших завдань – навчити дітей правилам безпеки, які допоможуть зберігати життя. Школярі мають знати:

• які заборони та обмеження діють під час воєнного стану;

• що таке «тривожна валіза», як її зібрати, що туди покласти;

• як діяти під час повітряних тривог (що робити, якщо сигнал застав удома / на вулиці / в магазині тощо);

• як поводитися під час обстрілів;

• що робити у випадку виявлення вибухонебезпечних предметів;

• як надавати першу домедичну допомогу.[3]

Висновки

Зараз учні найбільше потребують підтримки та розуміння, академічні успіхи та оцінки відходять на другий план. Той факт, що діти, на жаль, поступово вимушено звикають до нових реалій, не означає, що вони можуть обійтися без підтримки дорослих. Вони як ніколи її потребують. Їм потрібна наша впевненість у тому, що все буде добре, наша стійкість та віра в перемогу навіть у важкі часи невизначеності.

Електронні покликання:

✔ Нова українська школа. Порадник для вчителя. Розділ 8. Співпраця з батьками
https://base.kristti.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/rozd_8_Batki.pdf

✔ Техніка безпеки під час воєнного стану
https://www.youtube.com/watch?v=D7uuWeAqfmE

✔ Безпечна поведінка дітей під час війни
https://www.youtube.com/watch?v=kHiXhGis7ag

✔ Допомагаємо дітям впоратися з тривожністю в умовах війни. Поради батькам. Частина І
https://www.youtube.com/watch?v=UqG5BaUi7Uc

✔ Мінна безпека для молодших школярів
https://www.youtube.com/watch?v=rVTZWqK6I3k

✔ Обережно, міни!
https://www.youtube.com/watch?v=ppf-s9nVuME

✔ Пам'ятка для батьків та дітей. Правила безпечної поведінки з вибухонебезпечними предметами.
https://www.youtube.com/watch?v=Lc4-Y8gq5GI

✔ Інтерактивний урок із мінної безпеки для старшої школи
https://www.youtube.com/watch?v=XAs_uq3T8Ps

✔ Поради батькам та опікунам під час війни - тримайтеся разом!
https://www.youtube.com/watch?v=4W_gbyijWe

✔ Як підтримати свою дитину під час війни?

https://www.youtube.com/watch?v=9WQBgqdcH30

✔ Як допомогти дитині впоратися з травмою війни: відповіді психологів і світовий досвід
https://rubryka.com/article/solutions-journalism-november/

✔ Я боюся за дитину: як батькам підтримувати себе під час війни
https://rubryka.com/article/afraid-for-child/

✔ Відео консультація для батьків. Тема: Дитячі прохання до батьків
https://www.youtube.com/watch?v=1bZYLUn8D5k

✔ Як зупинити булінг: поради для батьків
https://www.youtube.com/watch?v=pNCvFAOAQco

Список використаних джерел та літератури

1. https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/download/853/1009/
2. file:///C:/Users/user/Downloads/496-Article%20Text-733-1-10-20250611.pdf
3. https://teachforukraine.org/diyalnist-pid-chas-vijny/

Семенів Павло,
вчитель технологій та трудового навчання КЗЗСО
«Ліцей №18 Хмельницької міської ради»

Взаємодія сім'ї та школи у вихованні майбутнього покоління

У тезах розкрито роль сім'ї як первинного середовища становлення відповідальної та соціально зрілої особистості в системі взаємодії родини, закладу освіти й суспільства. Обґрунтовано, що педагогічна місія школи полягає не в заміщенні сімейного виховання, а в професійному узгодженні освітніх, ціннісних і соціалізаційних впливів на дитину.

Ключові слова: сім'я, школа, педагог, партнерство, відповідальність, соціальна зрілість, виховання, суспільство.

The paper examines the role of the family as the primary environment for developing a responsible and socially mature personality within the interaction of family, education and society. It argues that the school's educational mission is not to replace family upbringing, but to coordinate educational, value-based and socializing influences on the child.

Keywords: family, school, teacher, partnership, responsibility, social maturity, upbringing, society.

Вступ

Проблема виховання відповідальної та соціально зрілої особистості має для української школи не лише педагогічний, а й виразний суспільний вимір. Дитина входить у простір освіти вже з певним досвідом сімейних взаємин, ціннісних орієнтацій, мовленнєвих практик, моделей довіри або недовіри до дорослих. Тому школа не може розглядати виховання як ізольований внутрішній процес, обмежений класом, уроком або окремою виховною годиною. Закон України «Про освіту» прямо визначає виховання в сім'ї першоосновою розвитку дитини як особистості, а права й обов'язки батьків пов'язує з освітою, розвитком і захистом інтересів дитини [5]. У такій нормативній логіці родина постає не зовнішнім щодо школи середовищем, а повноправним учасником освітньо-виховного процесу.

Мета тез полягає в науковому осмисленні місії школи та педагога щодо виховання відповідальної і соціально зрілої особистості через модель взаємодії «родина – освіта – суспільство». Об'єктом аналізу виступає виховний потенціал шкільно-сімейного партнерства, предметом - педагогічні умови узгодження сімейного, освітнього й соціального впливу на становлення майбутнього покоління. Для досягнення мети використано аналіз нормативних документів, порівняльно-

педагогічне узагальнення, інтерпретацію сучасних освітніх підходів і систематизацію практико-орієнтованих положень.

Основна частина

У чинній українській освітній політиці відповідальність і соціальна зрілість учня описуються через компетентнісну рамку. Державний стандарт базової середньої освіти включає громадянські та соціальні компетентності, а також наскрізні вміння, серед яких критичне і системне мислення, ініціативність, здатність обґрунтовувати позицію, керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення і розв'язувати проблеми [1]. Перелік таких результатів навчання показує, що соціальна зрілість не формується автоматично з віком. Вона потребує послідовного входження дитини у ситуації вибору, співпраці, відповідальності за слово, дію, спільну справу, власну освітню траєкторію.

Концепція Нової української школи пов'язує виховання з педагогікою партнерства, в межах якої вчитель, учень і батьки мають бути об'єднані спільними цілями, взаємною повагою та довірою [2]. Така позиція принципово змінює характер шкільної комунікації. Родина не зводиться до адресата зауважень, контролю відвідування або формального підпису в щоденнику. Її участь набуває педагогічного змісту тоді, коли батьки розуміють цілі виховання, бачать логіку освітніх рішень, можуть підтримати дитину без надмірного тиску, а школа володіє мовою професійного діалогу з різними типами сімей.

У контексті заявленої теми взаємодія «родина - освіта - суспільство» може бути осмислена через кілька взаємопов'язаних контурів:

- ціннісний контур, у якому родина і школа узгоджують уявлення про відповідальність, гідність, працю, взаємоповагу, громадянську позицію;
- комунікативний контур, де педагогічне спілкування з батьками переходить від епізодичних повідомлень до регулярного обміну спостереженнями про розвиток дитини;
- діяльнісний контур, пов'язаний із залученням учнів до спільних справ класу, школи, громади, волонтерських, культурних, екологічних або просвітницьких ініціатив;
- підтримувальний контур, що охоплює психологічну, соціальну й педагогічну допомогу дитині та родині в умовах освітніх втрат, переміщення, травматичного досвіду або сімейної нестабільності.

Педагог у цій системі виконує роль не морального наглядача, а організатора смислової взаємодії. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» визначає мету професійної діяльності вчителя через організацію навчання і виховання здобувачів освіти, формування ключових компетентностей та світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей [4]. Отже, виховна місія педагога полягає у створенні таких освітніх ситуацій, у яких учень навчається співвідносити особисту свободу з відповідальністю перед іншими людьми. Без участі сім'ї така місія втрачає сталість, оскільки школа працює з дитиною лише частину її життєвого часу, тоді як родинне середовище щоденно підтримує або, навпаки, руйнує педагогічний ефект.

Водночас участь сім'ї не може бути романтизована. Українські батьки функціонують у складних соціальних умовах, пов'язаних із війною, вимушеним переміщенням, нестабільністю зайнятості, освітніми втратами дітей, змішаними форматами навчання. Опитування UNICEF, оприлюднене в червні 2025 р., засвідчило, що 67% українських батьків не мають достатнього доступу до ресурсів із батьківських знань і навичок, а 86% опитаних доглядальників вказали на потребу в національній програмі підтримки батьківства [7]. Для школи такі дані означають, що робота з родиною має містити не лише вимогу відповідальності, а й педагогічну підтримку дорослих, які самі потребують зрозумілих орієнтирів у вихованні.

Місія школи в такій ситуації полягає у формуванні середовища, де відповідальність не декларується, а практикується. Якщо учень бере участь у виробленні правил класу, бачить однакову повагу до прав і обов'язків, має можливість висловити позицію та отримати аргументовану відповідь, тоді соціальна зрілість поступово переходить із площини абстрактних закликів у площину досвіду. Закон України «Про повну загальну середню освіту» визначає учасниками освітнього процесу здобувачів освіти, педагогічних працівників, батьків, інших законних представників та суб'єктів освітньої діяльності, що підкреслює спільний характер освітньої відповідальності [6].

Суспільний вимір виховання розкривається через зв'язок школи з громадою, культурними інституціями, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, службами підтримки дітей і сімей. Політика МОН «Освіта для життя», представлена у 2025 р., орієнтує оновлення змісту шкільної освіти на цілісний освітній досвід, у якому зміст освіти, викладання і шкільний простір допомагають учням краще розуміти світ і себе в ньому [3]. Таке розуміння наближає виховання до реального життя: відповідальність формується через участь, соціальна зрілість - через зіткнення з моральним вибором, громадянська позиція - через досвід співдії у спільноті.

Практична модель взаємодії школи й сім'ї у вихованні майбутнього покоління має бути достатньо простою для щоденного застосування, але змістовною за педагогічним наповненням. Вона може включати регулярну комунікацію класного керівника з батьками, індивідуальні освітні консультації, спільне визначення виховних правил, залучення родин до проєктної діяльності, педагогічну просвіту батьків, раннє виявлення соціальних або емоційних труднощів дитини, залучення фахівців психологічної служби. Найсильніший виховний ефект виникає не внаслідок збільшення кількості заходів, а через узгодженість вимог: дитина має бачити, що школа і родина не суперечать одна одній у питаннях поваги, відповідальності, доброчесності, турботи про інших.

Висновки

Сім'я в системі взаємодії «родина - освіта - суспільство» є не допоміжною ланкою, а вихідним середовищем особистісного становлення дитини. Школа надає цьому становленню професійно організованого, ціннісно визначеного й соціально спрямованого характеру. Педагог, діючи в межах сучасних компетентнісних стандартів, має поєднувати навчальну, виховну, комунікативну і підтримувальну функції, адже соціальна зрілість учня формується не окремим заходом, а тривалою культурою взаємин. Відповідальна особистість майбутнього покоління постає там, де родина, школа і суспільство не перекладають виховання одне на одного, а вибудовують простір довіри, спільних правил, реальної участі та педагогічно виваженої підтримки.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/898-2020-%D0%BF (дата звернення: 26.05.2026).

2. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа. URL: https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola (дата звернення: 26.05.2026).

3. Міністерство освіти і науки України. Освіта для життя: затверджено концепції освітніх галузей. 2025. URL: https://mon.gov.ua/news/osvita-dlia-zhyttia-zatverdzheno-kontseptsii-osvitnikh-haluzei (дата звернення: 26.05.2026).

4. Міністерство освіти і науки України. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ від 29.08.2024 № 1225. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf (дата звернення: 26.05.2026).

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 26.05.2026).

6. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20 (дата звернення: 26.05.2026).

7. UNICEF. 67 per cent of Ukrainians not aware of parenting knowledge and skills resources - UNICEF study. 2025. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/67-percent-ukrainian-parents-require-additional-knowledge (дата звернення: 26.05.2026).

Славінська Марина,
методистка навчально-методичного кабінету
«Центр національно-патріотичного виховання»
КНЗ КОР «КОІПОПК»

Травма-інформована школа: від емоційної безпеки до соціальної зрілості

Тема присвячена створенню середовища, яке враховує психологічні травми та забезпечує емоційну безпеку для кожного учня. Вона розкриває особливості створення освітнього простору від базового психологічного комфорту до формування соціально зрілої та стійкої особистості.

Ключові слова: травмапедагогіка, стрес, травма, емоційна безпека, соціальна зрілість.

Актуальність травмапедагогіки в сучасному світі, особливо в Україні, є надзвичайно високою з кількох ключових причин:

– *поширеність травматичного досвіду*: багато учнів та освітян мають досвід, який негативно впливає на їхній емоційний стан, здатність до навчання та соціальну взаємодію, спричинений війною, тривалим стресом, вимушеним переміщенням, втратами та іншими соціальними потрясіннями;

– *потреба у безпечному освітньому середовищі*: травмапедагогіка допомагає створити безпечний, стабільний та передбачуваний простір у закладах освіти, що є критично важливим для відновлення психологічної стійкості та здатності до регуляції емоцій у дітей, які пережили травму;

– *ресурсоцентрований підхід:* травмапедагогіка акцентує увагу на виявленні та зміцненні сильних сторін дітей, їх ресурсів і стійкості, замість фокусуватися на її "проблемах" дитини, що у свою чергу допомагає дитині відновлювати довіру до себе та світу.

Травмапедагогіка намагається підходити до дітей таким чином, щоб наскільки це можливо, дитина відчувала, що її розуміють, її потреби сприймають серйозно, і щоб вона переживала радісні події.

Робота у травмапедагогіці включає низку факторів: травмачутливе базове ставлення, надійні й шанобливі стосунки, радість ,участь, прозорість, самоефективність, ресурсоорієнтованість, «концепція вагомої причини», ритми і ритуали, творчість, гра, сторітелінг й передбачає 4 форми взаємодії в міжособистісних стосунках: підтримка, захист, протиставлення (конфронтування), спонукання.

Сучасна школа перестає бути лише місцем трансляції знань. Сьогодні це живий простір взаємодії, де виховання відповідальної та соціально зрілої особистості стає результатом партнерства між педагогом, учнем та громадою. Концепція травма-інформованої школи сьогодні є не просто освітнім трендом, а життєвою необхідністю для створення середовища, де кожен учень та педагог відчуває себе захищеним. Це перехід від запитання «Що з тобою не так?» до запитання «Що з тобою сталося?». Тому травмапедагогіка є не просто бажаним, а необхідним інструментом в освітній діяльності системи, яка прагне підтримати та відновити психологічне благополуччя учасників освітнього процесу в умовах тривалих кризових ситуацій [3, 21].

Емоційна безпека школярів – це фундамент травмапедагогіки. Для дитини, яка пережила або проживає стрес чи травму, світ здається ворожим і хаотичним. Коли учень перебуває у стані стресу, страху перед помилкою або тиску, його мозок блокує здатність засвоювати нову інформацію, перемикаючись у режим «виживання». Доки її

мозок перебуває в цьому режимі, жодне навчання чи виховання соціальної зрілості є неможливим. Щоб дитина почувалася впевнено та безпечно, освітнє середовище має базуватися на трьох головних принципах: передбачуваності, прийнятті та підтримці.

1. Передбачуваність.

Першим кроком є створення середовища, яке мінімізує тригери та допомагає нервовій системі дитини залишатися в «зоні стійкості». Для дитячої психіки (особливо в умовах загальної нестабільності) хаос є головним тригером стресу. Чіткі орієнтири повертають відчуття контролю.

2. Психологічний клімат.

Для дитини важливе безпечне середовище, у якому помилятися не страшно, а висловлювати свої почуття – нормально; де є право на помилку через її трансформацію у досвід; де замість критики практикується спільний пошук рішення і створена атмосфера нульової толерантності до цькування, висміювання чи зневаги через розвиток емпатії.

3. Фізичний простір.

Те, що оточує дитину, безпосередньо впливає на її емоційний стан. Має бути куточок у класі чи коридорі, де наочність структурована, а не хаотична, де дитина може побути наодинці кілька хвилин, якщо відчуває емоційне перевантаження [5, 76].

Емоційна безпека в травма-інформованому підході – це не просто відсутність конфліктів чи відкритих загроз. Це свідомо створене середовище, у якому людина (дитина чи дорослий) відчуває, що її внутрішній стан розуміють, її досвід не знецінюють, а сама вона перебуває у фізичній та психологічній досяжності для підтримки. Безпека – це не відсутність конфліктів чи складних емоцій. Це впевненість дітей у тому, що коли конфлікт або емоція виникнуть, поруч є передбачуваний дорослий, який не злякається, не покарає, а допоможе з цим упоратися [3,11].

Коли людина пережила травму (чи живе в умовах постійного стресу), її нервова система перебуває в режимі гіперпильності – вона постійно сканує простір на наявність небезпеки. Емоційна безпека допомагає "переключити" цей режим у стан спокою, що є базовою умовою для відновлення, навчання та нормальної взаємодії і вона повертається тоді, коли повертається контроль над власним життям, навіть у дрібницях. Завдання педагога – перевести нервову систему дитини зі стану «бийся, біжи або замри» у стан соціального залучення та спокою.

Соціальна зрілість школяра – це не просто вміння поводитися «чемно» або виконувати вказівки дорослих. Це комплексний показник психологічного розвитку, який відображає здатність дитини свідомо інтегруватися в суспільство, будувати конструктивні стосунки, брати на себе відповідальність за власні вчинки та адаптуватися до змінних умов життя.

У контексті травма-інформованого підходу соціальна зрілість є логічним результатом: спочатку ми забезпечуємо дитині безпеку, потім вчимо саморегуляції, і як результат – отримуємо зрілу особистість. Соціальна зрілість – це здатність дитини не лише давати раду власним емоціям, а й конструктивно взаємодіяти з іншими.

Соціальна зрілість формується на перетині трьох ключових сфер: емоційної, поведінкової та ціннісної [2].

1. Емоційно-вольовий компонент.

Усвідомлення власних емоцій: здатність зрозуміти, *що саме* я зараз відчуваю (гнів, образу, радість, тривогу) і чому.

Емоційний самоконтроль: уміння виражати свої почуття в екологічній формі, не шкодячи іншим (без агресії чи аутодеструкції).

Вольове зусилля: здатність відкласти миттєве задоволення заради довгострокової мети (наприклад, виконати завдання зараз, щоб відпочити потім).

2. Комунікативно-поведінковий компонент.

Розвинена емпатія: здатність розпізнавати емоційні стани інших людей, співпереживати їм та зважати на їхні почуття.

Конструктивне вирішення конфліктів: перехід від позиції «я правий, ти – ні» до пошуку компромісів або консенсусу (стратегія 50/50).

Навички співпраці: уміння працювати в команді, розподіляти ролі, підтримувати лідерство інших та за потреби брати лідерство на себе.

3. Ціннісно-смисловий компонент.

Суб'єктність та відповідальність: розуміння причинно-наслідкових зв'язків: «Мої дії мають наслідки, і я за них відповідаю».

Критичне мислення: здатність аналізувати інформацію, розрізняти маніпуляції, мати власну обґрунтовану думку.

Громадянська та національна ідентичність: розуміння своєї ролі у громаді, суспільстві, державі; повага до законів, традицій та цінностей свого народу.

Важливим маркером соціальної зрілості є те, що зріла дитина не просто адаптується до середовища, копіюючи поведінку інших (це конформізм), а й здатна діяти свідомо, спираючись на внутрішні моральні орієнтири, навіть якщо оточення діє інакше.

Об'єднання **емоційної безпеки** та **соціальної зрілості** – є основою травмапедагогіки. Дитина не зможе стати соціально зрілою, доки не почуватиметься в безпеці. Коли педагог своїми інструментами створює «психологічний кокон» безпеки, всередині якого нервова система дитини нарешті розслабляється, а мозок отримує енергію для розвитку, пізнання та емпатичної взаємодії з іншими людьми, лише тоді проростає зрілість.

Інструменти, які педагог може використовувати у роботі з дітьми, щоб досягти вищезазначеної мети [1].

1. Рівень простору та часу. Ці інструменти трансформують хаотичний для травмованої дитини світ у прогнозоване середовище, де формується базова довіра та перші навички самоврядування.

Рутинні ритуали.

«Ранкове коло» або зустріч біля дверей, де дитина обирає тип привітання, дає відчуття контролю та передбачуваності. Під час кола запроваджується інструмент «Сканер емоцій» (діти по черзі висловлюють свій стан за допомогою карток або шкал). Це вчить помічати не лише свій стан, а й стан однокласників, закладаючи основи емпатії.

«Острівець спокою».

Наявність затишного місця з сенсорними стимуляторами (подушки, антистреси, навушники), де дитина може усамітнитися, якщо відчуває тригер або емоційне перевантаження. Дитина вчиться самостійно моніторити свій емоційний стан і приймати зріле рішення: «Мені зараз складно, я візьму тайм-аут на 5 хвилин, щоб ні з ким не посваритися». Це перехід від зовнішнього контролю дорослого до внутрішнього самоконтролю.

2. Рівень комунікації та взаємин. Мова, якою говорить педагог, створює психологічний клімат колективу. Замість мови оцінок і вимог варто використовувати мову безпеки та підтримки [7, 89].

Скрипти валідації та екологічного контейнування:

Педагог використовує техніку активного слухання та легітимізації почуттів: «Я бачу, що ти розлючений. Ти маєш право на злість, я поруч і допоможу». Це знімає страх бути відкинутим через «погану» поведінку. Педагог демонструє модель поведінки, яку діти зчитують і переймають. Згодом у конфліктах між собою діти починають використовувати подібні конструкції замість взаємних звинувачень: «Я злюся, тому що ти взяв мій олівець» (Я-повідомлення).

Медійаційні кола спільноти

Конфлікти розбираються не через публічне судилище чи покарання, а через безпечний формат кола, де діє правило: говорить лише той, у кого в руках «предмет мовця» (мовник, братина, тотем), ніхто нікого не перебиває і не критикує.

Діти вчаться аналізувати наслідки своїх дій не через страх перед дорослим, а через усвідомлення шкоди, завданої іншому. Питання зміщуються з «Хто винен і як покарати?» на «Що сталося і як ми можемо це виправити?», що є прямим маркером соціальної зрілості.

3. Рівень спільної діяльності. Інструменти, які застосовуються, повертають дитину в соціум через безпечну та успішну діяльність, оскільки травма ізолює та змушує конкурувати за виживання.

Парна робота зі змінними ролями.

Травмованій дитині важко функціонувати у великих групах через високий рівень шуму та хаосу. Робота в парі (де партнер є передбачуваним, а завдання — чітким) знижує тривожність.

Дитина вчиться домовлятися, розподіляти обов'язки, приймати чужу точку зору та виконувати свою частину роботи заради спільного результату. Ролі мають постійно змінюватися («редактор», «ілюстратор», «спікер»), щоб дитина пробувала себе в різних соціальних амплуа.

Співавторство та спільне правила.

Правила життєдіяльності колективу, плакати безпеки, алгоритми дій під час кризових ситуацій створюються спільно з дітьми. Простір стає «моїм», а отже — безпечним і знайомим.

Коли дитина є співавтором правил, вона розуміє їхній сенс (навіщо вони потрібні). Виконання правил трансформується із зовнішнього примусу у свідому громадянську позицію всередині своєї спільноти.

Шлях від емоційної безпеки до соціальної зрілості – це трансформація школи в терапевтичний простір. Але це не означає, що вчитель стає психотерапевтом, а заклад освіти – лікувальним чи реабілітаційним. Це означає, що сама структура навчання, спілкування та шкільного побуту працює на зцілення та розвиток особистості, здатної адаптуватися до складних умов життя.

Педагог у цьому процесі виступає архітектором безпечного простору та навігатором у світі соціальних взаємозвязків. Неможливо провести дитину цим шляхом, якщо сам педагог емоційно виснажений. Тому ключова характеристика сучасного вчителя – високий рівень особистої резильєнтності та емоційного інтелекту [6, 49].

Педагог, який створює безпечне емоційне середовище – це дорослий, який це психологічно зрілий дорослий, який вміє керувати власним станом, щоб стати надійною опорою для інших і є «островом стабільності» серед дитячої тривоги та невизначеності.

Педагог, який веде до соціальної зрілості – це дорослий, який сам вміє відновлювати власний ресурс, володіє техніками саморегуляції, чітко тримає власні кордони та безперервно навчається. Він є «живим екраном», з якого діти зчитують модель зрілої, стійкої та гармонійної особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни: посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти, розроблений Громадською організацією «GoGlobal» спільно з Центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у рамках програми «Мріємо та діємо». Електронний ресурс. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olena-Chuiko-2/publication/362805862_Psychological_support_for_teachers_and_children_in_times_of_war_WHEN_THE_WORLD_IS_ON_THE_EDGE_OF_CHANGES/links/62ffd6a0e3c7de4c346ae523/Psychological-support-for-teachers-and-children-in-times-of-war-WHEN-THE-WORLD-IS-ON-THE-EDGE-OF-CHANGES.pdf

2. Коли світ на межі змін: школа, чутлива до психічного здоров'я: посібник для освітян закладів загальної середньої освіти, розроблений Громадською організацією «ГО ГЛОБАЛ» у межах проєкту гуманітарного реагування, що впроваджується в Україні міжнародною неурядовою організацією Finn Church Aid (FCA). Електронний ресурс. URL: https://goglobal.com.ua/storage/files/poster/posibnik-koli-svit-na-mezi-zmin-vprovadzennia-modeli-skoli-cutlivoyi-do-psixicnogo-zdorovia.pdf

3. Мінка і Мартін Штраубе. Кризова і травмапедагогіка. З практичними прикладами. Методичний посібник – К. : ФОП Сачек П. В., 2024. – 44 с.
4. Платформа Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?». URL: https://howareu.com/
5. Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану: довідник вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів /Н. В. Пророк, С. Т. Бойко, О. В. Гнатюк, О. І. Купрєєва, В. І. Полякова, О. А. Столярчук, Л. Г. Царенко, О. Ю. Чекстере ; за ред. Н. В. Пророк. Київ, 2022. 155 с.
6. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Войцях Т.В., Гриців І.П., Мельничук В.О., Сабліна Н.О. Флярковська О.В., Харьківська Т.А. – К., 2023. – 126 с.
7. Розенберг Маршалл. Ненасильницьке спілкування. Мова життя. – К.: Ранок, 2020. 256 с.

Соколюк Наталя,
вихователь ЗДО № 2 «Зайчик»
Старокостянтинівської міської ради

Від родинного досвіду до суспільної зрілості: практики педагогічного партнерства у вихованні майбутнього покоління

У статті розглянуто сім'ю як первинний простір морального, емоційного та соціального становлення дитини, а заклад освіти – як середовище, що допомагає родинному вихованню набувати послідовності, педагогічної усвідомленості й суспільної спрямованості. Особливу увагу приділено практичним методам і прийомам взаємодії педагога з батьками: карті родинних ресурсів, батьківським міні-майстерням, родинним проєктам, щоденнику маленьких перемог, педагогічним діалогам і спільним виховним правилам. Обґрунтовано, що майбутнє покоління формується не окремими виховними заходами, а якістю щоденної співпраці між дитиною, родиною, педагогом і соціальним середовищем.

Ключові слова: сім'я, педагогічне партнерство, виховання, дошкільна освіта, педагог, батьки, цінності, майбутнє покоління.

The article considers the family as the primary space of a child's moral, emotional and social development, while the educational institution is interpreted as an environment that makes family upbringing more consistent, pedagogically conscious and socially oriented. Particular attention is paid to practical methods of teacher-parent cooperation, including a family resource map, parent mini-workshops, family projects, a diary of small achievements, pedagogical dialogues and shared educational rules. The article substantiates that the future generation is shaped not by isolated educational events, but by the quality of everyday cooperation between the child, family, teacher and social environment.

Keywords: family, pedagogical partnership, upbringing, preschool education, teacher, parents, values, future generation.

Вступ

Сучасне виховання дитини дедалі менше можна розглядати як справу лише окремої сім'ї або лише закладу освіти. Дитина зростає в просторі багатьох впливів: родинних традицій, щоденної комунікації з дорослими, інформаційного середовища, суспільних подій, досвіду взаємодії з однолітками, а також тих цінностей, які вона бачить не в словах, а в поведінці значущих дорослих. Саме тому напрям «родина – освіта – суспільство» є не просто актуальним, а визначальним для розуміння того, якою буде людина майбутнього: здатною до співпраці, відповідальною, емоційно стійкою, відкритою до діалогу чи, навпаки, розгубленою в суперечливих вимогах дорослого світу.

Першим і найсильнішим середовищем виховання залишається сім'я. Саме в родині дитина засвоює перші моделі довіри, турботи, взаємодопомоги, поваги до меж

іншої людини, ставлення до праці, навчання, помилок і власної гідності. Однак родинне виховання не завжди є достатньо усвідомленим: інколи батьки діють інтуїтивно, повторюють досвід власного дитинства, реагують на поведінку дитини ситуативно, не маючи педагогічної опори. У цьому контексті заклад освіти не повинен підміняти сім'ю, але може стати для неї партнером, який допомагає бачити розвиток дитини цілісно, підтримує батьків і створює єдиний виховний простір.

Закон України «Про освіту» підкреслює, що виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості, а батьки мають права й обов'язки щодо освіти та розвитку дитини (Про освіту, 2017). Новий Закон України «Про дошкільну освіту» також актуалізує питання якості освітнього середовища, партнерства учасників освітнього процесу та забезпечення найкращих інтересів дитини (Про дошкільну освіту, 2024). Отже, педагог сьогодні працює не лише з дитиною, а й із системою взаємин, у якій ця дитина живе. Його професійне завдання полягає не тільки в організації занять, ігор чи режимних моментів, а й у побудові довіри між родиною та закладом освіти.

Мета статті – розкрити значення сім'ї в системі взаємодії «родина – освіта – суспільство» у вихованні майбутнього покоління та запропонувати практичні методи, прийоми й рекомендації для педагогів щодо налагодження змістовного партнерства з батьками.

Основна частина

Сім'я є першим середовищем, у якому дитина не просто отримує догляд, а вчиться бути з іншими людьми. До приходу в заклад освіти вона вже має певний досвід: як у родині реагують на її сльози, як дорослі домовляються між собою, чи дозволено ставити запитання, чи можна помилятися, як висловлюють любов, чи вміють вибачатися, чи чують дитину, коли вона говорить про власні потреби. Цей досвід не зникає за дверима групової кімнати. Навпаки, він проявляється у грі, конфліктах, ставленні до правил, здатності чекати, просити допомоги, підтримувати іншого, дотримуватися домовленостей.

У Базовому компоненті дошкільної освіти наголошено на важливості цілісного розвитку дитини, формування її компетентностей, соціального досвіду, уміння взаємодіяти з іншими та діяти в різних життєвих ситуаціях (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021). Це означає, що педагогічний процес не може бути відірваним від родинного контексту. Наприклад, якщо в закладі освіти дитину вчать домовлятися словами, а вдома будь-який конфлікт вирішується криком або покаранням, дитина отримує два різні виховні сигнали. Якщо педагог заохочує самостійність, а батьки з тривоги роблять усе замість дитини, формування відповідальності сповільнюється. Саме тому узгодженість виховних впливів є однією з умов гармонійного розвитку.

Взаємодія родини й освіти має будуватися не на контролі, звинуваченні або формальних зборах, а на партнерстві. Партнерство передбачає, що педагог не ставить себе «вище» за батьків, а батьки не перекладають повністю виховання на заклад освіти. Кожна сторона має власну зону відповідальності: сім'я забезпечує любов, стабільність, повагу до дитини, підтримку її індивідуальності; педагог створює професійно організоване освітнє середовище, допомагає дитині соціалізуватися, спостерігає динаміку розвитку, пропонує батькам практичні орієнтири; суспільство формує ширший контекст – правові норми, культурні цінності, соціальні очікування, безпекові умови.

Педагогіка партнерства, що розглядається в Концепції Нової української школи як основа взаємодії учасників освітнього процесу, ґрунтується на повазі до особистості, доброзичливості, довірі, діалозі та спільній відповідальності (Нова українська школа, 2016). Хоча ця концепція насамперед стосується загальної середньої освіти, її ідеї природно продовжуються в дошкільній ланці, адже саме в дошкільному віці закладається стиль взаємодії дитини з дорослими та ровесниками. Якщо батьки і педагог демонструють дитині приклад взаємоповаги, вона засвоює не декларацію, а живу модель поведінки.

Особливо важливим у роботі педагога є перехід від формального інформування батьків до змістовної співпраці. Формальна модель виглядає так: педагог повідомляє батьків про режим, потреби, проблеми поведінки або організаційні питання. Змістовна модель є іншою: педагог разом із батьками визначає сильні сторони дитини, бачить труднощі не як «провину», а як завдання розвитку, пропонує невеликі кроки підтримки вдома й у групі, повертається до результату та коригує дії. У такій моделі батьки не почуваються об'єктом критики, а стають учасниками спільного виховного маршруту.

Важливо також враховувати, що сучасна сім'я часто живе в умовах психологічного напруження: нестабільність, економічні труднощі, міграція, воєнні події, інформаційне перевантаження, дефіцит часу, емоційне виснаження дорослих. Тому педагогічна робота з батьками має бути не моралізаторською, а підтримувальною. Батькам потрібні не довгі повчання, а зрозумілі, короткі, реалістичні рекомендації, які вони справді можуть виконати в щоденному житті: як говорити з дитиною після конфлікту, як підтримати самостійність, як встановити межі без приниження, як читати разом, як перетворити побутову ситуацію на виховну.

Практичні методи та прийоми педагогічної взаємодії з родиною

Щоб співпраця з родиною була не епізодичною, а системною, педагог може використовувати комплекс простих, але змістовних методів. Їхня цінність полягає в тому, що вони не потребують складного обладнання, але допомагають батькам побачити дитину уважніше, а педагогові – краще зрозуміти родинний контекст виховання.

1. «Карта родинних ресурсів». Цей прийом допомагає педагогові побачити не лише труднощі сім'ї, а насамперед її сильні сторони. Під час індивідуальної розмови або анкетування батькам можна запропонувати відповісти на кілька простих запитань: що дитина найбільше любить робити вдома; хто з дорослих найчастіше проводить із нею час; які сімейні традиції є важливими; у яких ситуаціях дитина проявляє самостійність; що її заспокоює; що викликає труднощі. На основі відповідей педагог краще добирає індивідуальні підходи, а батьки починають помічати не тільки проблемну поведінку, а й ресурси власної дитини.

2. «Щоденник маленьких перемог». Це короткий інструмент позитивної комунікації між педагогом і батьками. Один-два рази на тиждень педагог може фіксувати невелике досягнення дитини: самостійно одягнулася, поділилася іграшкою, попросила допомоги словами, завершила розпочату справу, підтримала товариша. Батьки вдома додають власне спостереження. Такий щоденник змінює фокус із зауважень на розвиток, формує в дорослих уважність до прогресу і дає дитині відчуття: її зусилля помічають.

3. «Батьківські міні-майстерні». На відміну від традиційних батьківських зборів, міні-майстерня має практичний характер і триває недовго. Наприклад, теми можуть бути такими: «Як говорити з дитиною, щоб вона чула», «Межі без крику», «Чому дитині важливо помилятися», «Гра як спосіб навчання», «Самостійність у побуті». Педагог не читає лекцію, а пропонує ситуації, короткі вправи, приклади фраз, які батьки можуть використати вдома. Такий формат зменшує дистанцію між педагогом і родиною.

4. «Родинна скриня історій». Цей прийом сприяє збереженню сімейної пам'яті й одночасно розвиває мовлення, емоційний інтелект і почуття належності. Родини можуть приносити короткі історії про сімейні традиції, улюблені страви, професії рідних, добрі справи, подорожі, свята, сімейні фото або символічні предмети. У групі педагог делікатно використовує ці матеріали для бесід, творчих робіт, сюжетно-рольових ігор. Дитина відчуває, що її родина важлива й прийнята в освітньому середовищі.

5. «Педагогічний місток дня». Це коротке повідомлення або усна фраза наприкінці дня, яка допомагає батькам не просто забрати дитину, а зрозуміти її день. Наприклад: «Сьогодні Марко довго будував вежу і не здався, коли вона впала»,

«Софійка допомогла подрузі знайти олівець», «Данило засмутився, але зміг сказати, що йому потрібно». Такий місток дає батькам готову тему для вечірньої розмови з дитиною і підтримує зв'язок між садочком та домом.

6. «Спільні правила турботи». Педагог разом із батьками може сформулювати кілька простих правил, які підтримуються і в групі, і вдома: говоримо спокійно; не висміюємо помилки; просимо словами; дякуємо за допомогу; прибираємо після гри; маємо право на відпочинок. Важливо, щоб правила були не каральними, а ціннісними. Їх можна оформити у вигляді пам'ятки для родини або стенду в групі.

7. «Родинні проєкти добрих справ». Суспільна зрілість починається з малого досвіду корисної дії. Педагог може ініціювати невеликі проєкти: «Тиждень добрих слів», «Годівничка для птахів», «Книжка з дому для спільного читання», «Допоможи молодшому», «День подяки людям праці». Коли дитина бачить, що батьки і педагог разом роблять корисну справу, вона засвоює цінність участі в житті спільноти.

8. «Індивідуальний виховний маршрут». Якщо дитина має повторювані труднощі — агресивні реакції, тривожність, труднощі адаптації, низьку самостійність, — педагог може разом із батьками визначити одну реалістичну ціль на 2–3 тижні. Наприклад: «вчимося просити допомоги словами», «тренуємо самостійне одягання», «після конфлікту пробуємо назвати почуття». Важливо не брати багато завдань одночасно. Один маленький крок, підтриманий і вдома, і в закладі освіти, часто дає більший результат, ніж загальні заклики «поводитися краще».

Рекомендації педагогові щодо налагодження партнерства з батьками

Практика показує, що ефективність взаємодії з родиною залежить не лише від кількості заходів, а від стилю комунікації педагога. Батьки охочіше співпрацюють тоді, коли відчувають повагу, конкретність і реальну зацікавленість у розвитку дитини. Доцільно враховувати такі рекомендації.

• Починати розмову з позитивного спостереження про дитину. Навіть якщо потрібно обговорити труднощі, перша фраза має показати батькам, що педагог бачить не лише проблему, а й особистість дитини.

• Говорити мовою конкретних фактів, а не оцінок. Замість «дитина неслухняна» краще сказати: «Сьогодні під час гри вона тричі забирала іграшку без запитання і засмучувалася, коли діти відмовлялися продовжувати гру». Так батьки краще розуміють ситуацію.

• Пропонувати невеликі домашні кроки. Наприклад: «Спробуйте цього тижня давати дитині вибір із двох варіантів», «Попросіть її самостійно складати піжаму», «Перед сном запитайте: що сьогодні було найкращим?».

• Уникати порівняння дітей між собою. Порівняння часто викликає захисну реакцію батьків і сором у дитини. Натомість варто порівнювати дитину з її власним попереднім результатом.

• Поважати різність родин. Сім'ї можуть відрізнятися традиціями, складом, стилем комунікації, матеріальними можливостями, досвідом виховання. Завдання педагога — не оцінити родину, а знайти спосіб співпраці в інтересах дитини.

• Не перетворювати батьківські зустрічі на перелік претензій. Варто чергувати інформаційні повідомлення, практичні вправи, обговорення ситуацій, короткі поради, спільне планування.

• Підтримувати емоційний контакт із батьками. Іноді одна спокійна фраза педагога – «Я бачу, що вам непросто, давайте подумаємо разом» – відкриває шлях до значно глибшої співпраці, ніж формальна вимога виконувати рекомендації.

Рекомендації для батьків у системі спільного виховання

Для батьків важливо усвідомити: виховання відбувається не лише тоді, коли дорослий спеціально «виховує». Воно відбувається в інтонації, реакції на помилку, способі вирішення конфлікту, ставленні до праці, до старших людей, до природи, до власних обіцянок. Дитина щодня читає поведінку дорослих як текст. Саме тому педагог може пропонувати родинам прості, але дієві орієнтири.

По-перше, важливо підтримувати передбачуваність. Дитині легше розвиватися, коли вона розуміє, що вдома є певні правила, ритуали й межі. Передбачуваність не означає суворість; вона означає ясність. По-друге, слід давати дитині посильну самостійність. Якщо дорослі постійно роблять за неї те, що вона вже може виконати сама, вони ненавмисно знижують її віру у власні сили. По-третє, потрібно говорити з дитиною про почуття: не висміювати страх, не забороняти злість, не соромити за сльози, а допомагати назвати стан і знайти безпечний спосіб дії.

По-четверте, важливо підтримувати авторитет педагога в присутності дитини. Якщо батьки не згодні з певною ситуацією, це краще обговорити з педагогом окремо, без приниження його ролі перед дитиною. Для дошкільника єдність дорослих не означає однаковість, але означає відчуття безпеки: значущі дорослі можуть домовлятися, а не знецінювати одне одного. По-п'яте, родина має бути залученою до життя закладу освіти не лише тоді, коли виникає проблема, а й у позитивних подіях: святах, творчих проєктах, благодійних ініціативах, сімейних читаннях, майстер-класах.

Педагог як посередник між родиною та суспільством

У системі «родина – освіта – суспільство» педагог виконує роль посередника. Він допомагає дитині переносити родинний досвід у ширший соціальний простір, а суспільні цінності – робити зрозумілими на рівні дитячого життя. Для дошкільника такі великі поняття, як відповідальність, громадянськість, взаємоповага, безпека, людяність, стають реальними не через визначення, а через конкретні дії: почекати черги, поділитися матеріалами, привітатися, подякувати, допомогти, прибрати після себе, не сміятися з помилки іншого, сказати правду, попросити вибачення.

Саме педагог може помітити, які суспільні цінності вже підтримуються в родині, а які потребують додаткового підсилення. Наприклад, одна родина добре формує самостійність, але мало уваги приділяє емоційному діалогу; інша – багато підтримує дитину, але уникає меж і правил; третя – орієнтована на навчальні досягнення, але недооцінює гру та відпочинок. Завдання педагога не в тому, щоб дати всім однакові поради, а в тому, щоб побачити конкретну дитину в конкретній родині.

У професійному стандарті вихователя закладу дошкільної освіти наголошено на здатності педагога організовувати освітній процес, створювати безпечне, інклюзивне та розвивальне середовище, взаємодіяти з дітьми, батьками й колегами (Професійний стандарт, 2021). Отже, співпраця з родиною є не додатковим навантаженням, а складником професійної компетентності педагога. Без неї виховний процес втрачає цілісність.

Особливого значення набуває культура педагогічного діалогу. Діалог відрізняється від монологу тим, що педагог не лише передає інформацію, а й слухає. Батьки можуть знати про дитину те, чого педагог не бачить у групі; педагог може помітити те, що вдома залишається непоміченим. Коли ці два погляди поєднуються, виникає більш об'ємне бачення дитини. Саме так народжується партнерство, у якому немає боротьби за правоту, а є спільний пошук найкращого рішення.

Варто також враховувати, що суспільство сьогодні потребує не лише освічених, а й людяних, відповідальних, здатних до співпраці громадян. Такі якості не формуються раптово в підлітковому чи дорослому віці. Їхні основи виникають у ранньому дитинстві, коли дитина вперше відчуває: її чують, але й вона має чути інших; її підтримують, але й вона може допомагати; вона має права, але поряд існують права іншої людини. Саме тому взаємодія родини, освіти й суспільства є стратегічною умовою виховання майбутнього покоління.

Модель практичної взаємодії «три кроки партнерства»

Для щоденної педагогічної роботи можна запропонувати модель «три кроки партнерства»: побачити, домовитися, підтримати. Перший крок – побачити дитину й родину без поспішних оцінок. На цьому етапі педагог спостерігає, ставить уточнювальні запитання, аналізує сильні сторони і труднощі, не роблячи батьків винними. Другий крок – домовитися про спільну дію. Домовленість має бути короткою,

конкретною і реальною. Наприклад: «У садочку і вдома ми протягом тижня підтримуємо прохання словами, а не криком». Третій крок – підтримати результат. Педагог і батьки обмінюються спостереженнями, відзначають навіть невеликі зміни, за потреби коригують підхід.

Ця модель зручна тим, що її можна застосовувати майже до будь-якої виховної ситуації: адаптації до садочка, труднощів у спілкуванні, формування культурно-гігієнічних навичок, розвитку самостійності, підготовки до школи, емоційної регуляції, взаємодії з однолітками. Вона також допомагає уникати крайнощів: з одного боку, педагог не залишається сам на сам із проблемою, з іншого – не перекладає всю відповідальність на родину.

Наприклад, якщо дитина часто відмовляється прибирати іграшки, традиційна реакція може звестися до зауважень. Партнерська реакція буде іншою. Педагог спочатку з'ясовує, чи має дитина вдома власні посильні обов'язки, як батьки реагують на відмову, чи розуміє дитина послідовність дій. Потім педагог і батьки домовляються про єдину коротку фразу, спільний ритуал завершення гри й позитивне підкріплення після виконання. Через тиждень вони оцінюють, що змінилося. Такий підхід навчає дитину відповідальності без тиску і приниження.

Інший приклад – труднощі розставання вранці. Замість того щоб звинувачувати батьків у «надмірній тривожності» або дитину в «капризах», педагог може запропонувати ритуал прощання: коротке обіймання, одна стала фраза, передача маленького символу, домовленість про час зустрічі. Якщо цей ритуал підтримують і батьки, і педагог, дитині легше пережити перехід від домашнього середовища до освітнього.

Приклади інтегрованих форм роботи з родинами

Щоб запропоновані методи не залишалися окремими епізодами, їх варто поєднувати в невеликі інтегровані форми роботи. Наприклад, місячна тема «Я і моя родина» може включати ранкові бесіди з дітьми, родинні фотоісторії, спільну творчу роботу «Наш дім добрих слів», консультацію для батьків про емоційну підтримку дитини та підсумкову виставку. У такому форматі педагог не просто проводить захід, а створює міст між дитячим досвідом, сімейними цінностями і груповою спільнотою.

Ефективною може бути форма «родинна педагогічна лабораторія». Її сутність полягає в тому, що батьки разом із педагогом спостерігають певну виховну ситуацію, аналізують її й добирають способи реагування. Наприклад, тема «Дитина не хоче ділитися» може розглядатися через короткий опис ситуації, обговорення можливих причин поведінки, добір фраз дорослого та домовленість про єдиний підхід удома і в групі. Така лабораторія допомагає батькам відчути себе не слухачами лекції, а активними учасниками педагогічного пошуку.

Ще однією продуктивною формою є «тиждень родинних цінностей». Кожен день може мати простий змістовий акцент: день подяки, день допомоги, день добрих слів, день сімейної історії, день спільної справи. Діти виконують маленькі завдання разом із батьками, а потім діляться досвідом у групі. У результаті цінності перестають бути абстрактними словами і переходять у реальні дії, які дитина може повторити.

Для педагога важливо завершувати такі форми короткою рефлексією: що вдалося, які зміни помітили батьки, які труднощі залишилися, які дії варто продовжити. Саме рефлексія перетворює захід на педагогічний досвід. Без неї навіть цікава активність може залишитися разовою подією; з нею вона стає частиною системного виховання майбутнього покоління.

Практичний чек-лист для педагога

У практичній роботі педагог може використовувати короткий чек-лист самоаналізу після взаємодії з родиною: чи почув я позицію батьків; чи назвав сильну сторону дитини; чи сформулював проблему через конкретну ситуацію, а не через оцінку; чи запропонував реалістичний крок; чи домовився про час повернення до

результату. Такий самоаналіз допомагає зробити комунікацію професійною і не дозволяє звести її до емоційних зауважень.

Доцільно також вести невеликі педагогічні нотатки: які родинні ресурси вже виявлено, які форми взаємодії були найбільш результативними, які теми потребують групової консультації, а які – індивідуальної розмови. Це не має бути складна звітність; радше робочий інструмент, що допомагає педагогові бачити динаміку партнерства. Коли така робота ведеться послідовно, взаємодія з батьками перестає бути реакцією на проблеми і перетворюється на профілактику труднощів, підтримку розвитку та спільне виховання дитини.

Висновки

Сім'я є першим і найвпливовішим простором становлення дитини, однак у сучасних умовах вона потребує партнерської підтримки з боку закладу освіти. Виховання майбутнього покоління не може бути ефективним, якщо родина, педагог і суспільство діють розрізнено або транслюють дитині суперечливі цінності. Саме тому система «родина – освіта – суспільство» має розглядатися як єдиний виховний простір, у центрі якого перебуває дитина з її потребами, можливостями, почуттями й правом на гідний розвиток.

Педагог у цій системі є не лише організатором освітнього процесу, а й фасилітатором партнерства, посередником між родинним досвідом дитини та ширшим соціальним середовищем. Його професійність проявляється в умінні бачити сильні сторони родини, підтримувати батьків, пропонувати конкретні виховні кроки, створювати простір довіри та узгодженості. Практичні методи – карта родинних ресурсів, щоденник маленьких перемог, батьківські міні-майстерні, родинні проєкти, педагогічний місток дня, спільні правила турботи – допомагають зробити партнерство не декларацією, а щоденною педагогічною практикою.

Отже, майбутнє покоління виховується не окремими словами про мораль, патріотизм, відповідальність чи людяність, а повсякденним досвідом взаємоповаги між дорослими. Коли дитина бачить, що батьки й педагог співпрацюють, чують одне одного, домовляються і разом підтримують її розвиток, вона засвоює головний соціальний урок: світ може бути простором довіри, участі й спільної відповідальності.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) : затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/ (дата звернення: 30.04.2026).
2. Гагарін М. І., Мартинюк В. В. Педагогіка партнерства : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2024. 216 с.
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с. URL: https://mon.gov.ua/ (дата звернення: 30.04.2026).
4. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20 (дата звернення: 30.04.2026).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 30.04.2026).
6. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» : затв. наказом Міністерства економіки України від 19.10.2021 № 755-21. URL: https://mon.gov.ua/ (дата звернення: 30.04.2026).
7. Ранній розвиток дитини: як розвивається малюк від народження до трьох років. UNICEF Ukraine. Київ, 2021. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ (дата звернення: 30.04.2026).
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 382 с.

Соловйова Вікторія,
музичний керівник, вихователь-
методист ЗДО № 7 «Золотий ключик»
Савчук Катерина,
практичний психолог
ЗДО № 7 «Золотий ключик»

Синергія психологічних та арт – терапевтичних технологій у роботі з батьками як чинник психосоціального благополуччя дошкільників

У статті теоретично обґрунтовано та практично висвітлено особливості синергетивної взаємодії практичного психолога та музичного керівника закладу дошкільної освіти з родинами вихованців в умовах повоєнного відновлення України. Авторами проаналізовано роль тріади «родина – освіта - суспільство» як фундаментальної основи формування особистості. Особливу увагу приділено зниженню рівня психоемоційного напруження у батьків як першооснові стабілізації емоційної сфери дитини. Описано прикладні техніки (дихальні вправи, заземлення, релаксаційні та ритмічні практики), спрямовані на розвиток стресостійкість дорослих.

Ключові слова: *стресостійкість, психологічні вправи, музично - ритмічні техніки, психосоціальне благополуччя, синергетична взаємодія практичного психолога та музичного керівника, батьки, партнерська взаємодія.*

This article provides a theoretically grounded and practical examination of the characteristics of the synergistic interaction between a school psychologist and a music director at a preschool education institution and the families of their students in the context of Ukraine's post-war recovery. The authors analyze the role of the "family–education–society" triad as the fundamental basis for personality development. Particular attention is paid to reducing the level of psycho-emotional stress in parents as the primary basis for stabilizing the child's emotional sphere. Applied techniques (breathing exercises, grounding, relaxation, and rhythmic practices) aimed at developing stress resilience in adults are described.

Keywords: stress resilience, psychological exercises, musical-rhythmic techniques, psychosocial well-being, synergistic interaction between a practical psychologist and a music director, parents, partner interaction.

З початком воєнних дій та тривалою військовою агресією навчання та виховання дітей зазнало значних змін, педагоги були змушені адаптувати освітній процес під нові виклики, які постали перед українським суспільством. Сьогодні заклад дошкільної освіти перестає бути виключно простором догляду та навчання дитини, він трансформується у безпечний осередок соціально-психологічної підтримки для всієї громади. У центрі всього процесу стоїть фундаментальна тріада «родина – освіта – суспільство», де кожен елемент є взаємозалежним, а криза одного неминуче дестабілізує інші.

Емоційний стан дитини дошкільного віку є прямим віддзеркаленням емоційного стану її найближчого оточення, мікро соціуму – насамперед батьків або осіб, що їх замінюють. Хронічний стрес, у якому перебуває доросле населення України, знижує рівень батьківського ресурсу, що призводить до порушення дитячо-батьківської комунікації. Натепер важливим напрямом діяльності закладу дошкільної освіти в умовах воєнного стану є щоденна психологічна допомога та емоційна підтримка учасників освітнього процесу [2]. З огляду на це, актуалізується потреба у зміні векторів взаємодії фахівців ЗДО з родинами: від класичного інформування до партнерської співпраці, спрямованої на відновлення ментального здоров'я дорослих задля екологічного виховання майбутнього покоління.

В нашому закладі дошкільної освіти ми намагаємося створити такий інформаційно-практичний простір для батьків, який би їх зацікавив та спонукав до реалізації здобутих знань та навичок в своїх родинах. Для реалізації даного напрямку відбулась інтеграція психологічного інструментарію та музично-терапевтичних засобів розвитку особистості в системі групової роботи з батьками в умовах закладу дошкільної освіти.

Практичний психолог та музичний керівник виступають не сухими лекторами, а фасилітаторами, які створюють терапевтичний, підтримуючий простір для дорослих. Чому саме такий тандем є ефективним? Практичний психолог володіє діагностичним інструментарієм, розуміє природу стресу та механізми психологічного захисту. Він задає вектор та екологічність взаємодії. Музичний керівник володіє унікальною можливістю безпосереднього впливу на емоційну сферу через звук, ритм та рух. Використання музикотерапевтичних технік дозволяє зняти м'язові затиски, повернути відчуття власного тіла та простору, що є базовою потребою при стресі [3].

Спільна робота базується на твердженні: батьки, які володіють високим рівнем саморегуляції, вміють ідентифікувати та контролювати власні емоції, автоматично створюють безпечний емоційний фон для розвитку дитини.

У своїй практиці ми спираємося на принципи групової програми для батьків та інших піклувальників дітей «BE THERE». Цей курс орієнтований на посилення батьківської компетентності через самодопомогу. Головна теза програми – дорослий не може дати дитині безпеку, якщо сам не почувається в безпеці (правило «кисневої маски» в літаку). Використовуємо практичний кейс з Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» адже батькам потрібні прості інструменти, які займають 2 - 3 хвилини й допомагають бути «тут і зараз» [1]. При роботі з батьками важливо створити такий безпечний простір, де вони будуть мати можливість легалізувати свої емоції, хвилювання й зрозуміти, що «з ними все гаразд, їхні реакції нормальні на нернормальні події та обставини, які відбуваються навколо».

Для формування гармонійного психоемоційного стану батьків ми використовуємо елементи музикотерапії та арт-терапії. Наш підхід охоплює три взаємопов'язані етапи. Першочергово ми фокусуємося на писхоедукації (роз'яснення про причини та природу виникнення емоцій, пояснення в доступній формі механізмів роботи психіки та реакцій організму на стрес та дистрес), після чого переходимо до безпосереднього опанування практичними навичками саморегуляції та навчання методам швидкого відновлення ресурсу. Фінальним кроком є трансляція досвіду в родину: інтеграція отриманих знань у щоденне спілкування з малюком.

Досвід роботи практичного психолога та музичного керівника ЗДО №7 довів ефективність синергії психологічних вправ та музично- ритмічних технік. Важливо, щоб ці методики були прості, зрозумілі та легко відтворювалися батьками вдома чи навіть в укритті під час повітряної тривоги.

Розглянемо комплекс інтегрованих вправ для батьків, де висвітлено назву техніки/вправи, психологічний зміст (завдання практичного психолога), музично-кінестетичний супровід (завдання музичного керівника), очікуванні результати для батьків.

Вправа «Тут і тепер» (заземлення)

Напрям роботи: переключення уваги з тривожних думок на фізичні відчуття. Фокус на 5 органах чуття; використання низьких звуків інструментів (барабан, глюкофон), ритмічні кроки під удари метронома.

Очікуваний результат: зниження гострої тривоги, повернення відчуття контролю над тілом

Вправа «Ритмічне дихання»

Напрям роботи: стабілізація вегетативної нервової системи через подовжений видих; узгодження вдиху/видиху з дихальними фразами мелодії (використання флейти або аудіозапису шуму хвиль).

Очікуваний результат: зниження частоти серцевих скорочень, м'язове розслаблення

Вправа «Body Percussion »[3]

Напрям роботи: вивільнення пригніченої агресії та напруги через моторні акти; проплескування простих ритмічних малюнків по колінах, грудях, у долоні без мовного супроводу.

Очікуваний результат: вихід заблокованих емоцій, покращення міжпівкульної взаємодії.

Вправа «Ресурсна пісня»

Напрям роботи: робота з позитивними якірцями, вербалізація підтримки; спільний спів колискових або фольклорних пісень, які викликають почуття безпеки.

Очікуваний результат: збагачення емоційної сфери та формування почуття єдності [4].

Розглянемо детальніше у межах концепції синергетичної взаємодії розподіл ролей практичного психолога та музичного керівника під час проведення техніки «Тут і зараз» (заземлення). Нами було інтегровано та адаптовано відому техніку заземлення «5-4-3-2-1» через залучення п'яти сенсорних аналізаторів. Під час виконання даної техніки фахівці супроводжують батьків як вербально тим самим фокусуючи їх увагу на вправі (практичний психолог) з паралельним підсиленням органів чуттів через звук та кінеститичний, кінетичний рух.

1. Перед початком виконання техніки потрібно наголосити батькам на важливості налаштування нашого дихання для стабілізації роботи всіх систем організму як на фізичному так і на емоційному рівні.

Психолог пропонує батькам сісти зручно на кріслі, відчути стопами підлогу (опору), заплющити очі та зробити 3 глибоких видихи через рот.

Музичний керівник задає темп спокійного дихання через фонову, тиху, стабільну імпровізацію без різких перепадів (бажано на фортепіано чи глюкофоні) (акрополіс)

2. Зоровий аналізатор – «Орієнтування у просторі» (5 предметів)

Психолог просить батьків розплющити очі, повільно озирнутися навколо та поглядом зафіксувати 5 різних предметів у кімнаті, подумки аналізуючи їхній колір чи форму.

Музичний керівник поступово зменшує гучність музики до повного її вимкнення. Тиша яка виникла сприяє тому, що у батьків активізується зоровий аналізатор і тепер увага сфокусована на розгляді предметів у кімнаті, а не на аудіальні подразники [3].

3. Тактильний аналізатор – «Кінестетичний якір» (4 відчуття)

Психолог фокусує увагу батьків на тактильні відчуття та тілесні маркери, зокрема доторкнутися до одягу, потерти долоні одна об одну, спертися на спинку стільчика.

Музичний керівник пропонує батькам відчути низьку звукову хвилю безпосередньо тілом (фізична вібрація звуку як опора) через низькі вібраційні звуки (наприклад, через низькі басові акорди фортепіано)

4. Аудіальний аналізатор – «Слухове фокусування» (3 звуки)

Психолог пропонує батькам виділити у просторі три різні звуки.

Музичний керівник проводить інтерактивну слухову гру. Спочатку він створює один звук інструментом (наприклад, тихий дзвіночок), потім додає другий (шум дощу/маракс), а третім звуком стає природній фоновий шум кімнати (наприклад, дихання іншої людини чи цокання годинника). Це вчить батьків диференціювати шуми.

5. Нюховий аналізатор – «Ароматичний маркер» (2 запахи)

Фахівці заздалегідь готують ароматичні саше, ефірні олії чи будь-які предмети із вираженим запахом.

Психолог пропонує батькам відчути два запахи у кімнаті.

Музичний керівник грає мелодію у високому регістрі, що асоціюється на рівні синестезії зі свіжістю чи приємними спогадами.

6. Смаковий аналізатор – «Точка фіксації» (1 смак)

Психолог роздає батькам по одній маленькій м'ятній цукерці, жувальній гумці чи просить зробити ковток води, чаю, кави, повністю сконцентрувавшись на смакових відчуттях у роті.

Музичний керівник завершує вправу мажорним, стійким акордом, який дає відчуття завершеності, психологічного комфорту та повної безпеки [4].

Отже, спільне проведення техніки «5-4-3-2-1» практичним психологом і музичним керівником дозволяє не лише вербально структурувати алгоритм саморегуляції, а й посилити його через полі модальне (музично-сенсорне) середовище, що значно пришвидшує процес відновлення психоемоційного благополуччя батьків [1].

Регулярне відвідування занять батьками демонструє стійку позитивну динаміку в поведінці їхніх дітей. Коли батьки вчяться помічати перші маркери свого емоційного напруження, занепокоєння, стресу та вчасно застосовувати техніки саморегуляції, змінюється архітектура сімейного спілкування: дорослий знаходиться в емоційній рівновазі, він не реагує на дитячі капризи криком або агресією, здатний контейнерувати емоції дитини – її страх, сум, злість. Відповідно коли в сім'ї вибудовується система психосоціального благополуччя дитини це відображається і на поведінці дітей в групі закладу дошкільної освіти: діти стають менш тривожними, легше відбувається процес адаптації, зменшується кількість страхів та істерик.

Підсумовуючи, зазначмо, що взаємодія закладу дошкільної освіти з родинами вихованців у повоєнний період має базуватися на глибокому розумінні психоемоційних процесів, що відбуваються в суспільстві. Робота тріади «родина – освіта – суспільство» стає ефективною лише тоді, коли освіта бере на себе роль фасилітатора психосоціальної підтримки.

Спільна діяльність практичного психолога та музичного керівника довела, що через інструменти психоедукації, заземлення, дихальних практик та елементарного музикування можна суттєво знизити рівень стресу у батьків. Врівноважені, емоційно компетентні батьки - це запорука формування здорової, стресостійкої та гармонійної особистості дитини, яка будуватиме майбутнє України.

Список використаних джерел та літератури

1. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» за ініціативою Олени Зеленської. Методичні матеріали та техніки самодопомоги. URL: https://howareu.com/ (дата звернення: 19.05.2026).

2. Лист МОН "Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році" від 02.08.2022 (дата звернення 19.05.2026).

3. Музикотерапія як метод боротьби з тривогою URL: https://acropolis.ua/blog/truvoga_musicterapy (дата звернення 21.05.2026).

4. Навчитися жити зі своїм чудовиськом тут і тепер URL: https://fizis.net (дата звернення 21.05.2026).

Стецюк Катерина,
вихователь
Хмельницького ЗДО № 48
«Червона квіточка»

Дошкільна освіта як перший інституційний простір формування цінності дитини

У сучасному суспільстві питання формування цінностей дитини є надзвичайно важливим. Саме у дошкільному віці закладаються перші уявлення про добро і зло, повагу до інших людей, відповідальність, чесність та взаємодопомогу. У цей період

дитина активно пізнає навколишній світ, вчиться спілкуватися, наслідує поведінку дорослих та формує власне ставлення до різних життєвих ситуацій. Саме тому дошкільна освіта виступає першим інституційним простором, де відбувається не лише навчання, а й виховання особистості.

Перші роки життя мають великий вплив на подальший розвиток людини. Психологи та педагоги наголошують, що саме в дошкільному віці дитина є найбільш відкритою до сприйняття моральних норм і моделей поведінки. У цей час формуються основи характеру, емоційної сфери та соціальних навичок. Якщо дитина змалку перебуває у доброзичливому середовищі, де панують повага, підтримка та взаєморозуміння, це позитивно впливає на її подальший розвиток і спілкування з іншими людьми.

Заклад дошкільної освіти є першим середовищем, у якому дитина взаємодіє з колективом однолітків та вчиться дотримуватися певних правил. Для багатьох дітей саме дитячий садок стає першим досвідом тривалого перебування поза сім'єю. Тут дитина поступово навчається бути самостійною, висловлювати власні думки, враховувати інтереси інших та вирішувати конфліктні ситуації мирним шляхом. У процесі щоденного спілкування формуються такі важливі цінності, як доброзичливість, толерантність, взаємоповага та відповідальність.

Важливу роль у формуванні цінностей відіграє вихователь. Саме педагог створює атмосферу у дитячому колективі та власним прикладом демонструє дітям норми поведінки. Діти дошкільного віку дуже уважно спостерігають за дорослими та часто копіюють їхню поведінку. Якщо вихователь проявляє терпіння, доброзичливість та повагу до кожної дитини, то й діти поступово навчаються так само ставитися до оточуючих. Тому професійна майстерність педагога полягає не лише у проведенні занять, а й у вмінні підтримати дитину, допомогти їй адаптуватися у колективі та створити психологічно комфортне середовище.

Одним із найефективніших засобів формування цінностей у дошкільному віці є гра. Саме через ігрову діяльність дитина пізнає світ та засвоює соціальний досвід. У сюжетно-рольових іграх діти відтворюють різні життєві ситуації, навчаються домовлятися, співпрацювати та виконувати певні ролі. Під час гри формується вміння слухати інших, дотримуватися правил та працювати у команді. Крім того, гра сприяє розвитку емоційного інтелекту, адже дитина починає краще розуміти власні емоції та почуття інших людей.

Не менш важливим є виховання у дітей поваги до праці та навколишнього середовища. У закладі дошкільної освіти діти навчаються підтримувати порядок, дбайливо ставитися до іграшок, природи та результатів праці інших людей. Через прості щоденні дії у дітей формується відповідальне ставлення до своїх обов'язків. Наприклад, чергування у групі або участь у колективних творчих заняттях допомагають дитині відчути власну значущість та зрозуміти важливість спільної роботи.

Сьогодні особливого значення набуває і питання емоційного розвитку дітей. Через швидкий темп життя та постійний інформаційний потік діти часто стикаються з емоційним перенавантаженням. Саме тому заклад дошкільної освіти має бути місцем, де дитина почуватиметься у безпеці та зможе вільно висловлювати свої емоції. Формування емоційної культури допомагає дітям краще взаємодіяти з однолітками, уникати агресії та вчитися конструктивно вирішувати конфлікти.

Важливим чинником формування цінностей є співпраця закладу дошкільної освіти з батьками. Саме сім'я закладає перші моральні орієнтири, а дошкільний заклад доповнює та розвиває цей процес. Якщо вимоги та підходи батьків і педагогів узгоджені, дитині значно легше засвоювати правила поведінки та моральні норми. Спільні заходи, бесіди з батьками та участь родини у житті закладу освіти позитивно впливають на розвиток дитини та створюють єдиний виховний простір.

Сучасна дошкільна освіта має бути спрямована не лише на підготовку дитини до школи, а й на формування гармонійної особистості. У центрі уваги повинна бути дитина з її потребами, інтересами та індивідуальними особливостями. Освітнє середовище має сприяти розвитку ініціативності, творчості, самостійності та впевненості у собі. Важливо, щоб дитина відчувала підтримку, могла вільно висловлювати свої думки та вчилася поважати інших людей.

Отже, дошкільна освіта є надзвичайно важливим етапом у формуванні цінностей дитини. Саме у дошкільному віці закладаються основи моральної поведінки, культури спілкування, відповідальності та взаємоповаги. Заклад дошкільної освіти допомагає дитині адаптуватися до суспільства, отримати перший соціальний досвід та навчитися взаємодіяти з іншими людьми. Від того, які цінності будуть сформовані у ранньому віці, значною мірою залежить подальший розвиток особистості та її ставлення до світу.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. – Київ, 2021.
2. Богуш А. М. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2018.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. – Київ : Академвидав, 2020.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – Київ : Радянська школа, 1977.

Стребна Ольга,
завідувач кафедри теорії й методики дошкільної,
початкової освіти та мовних комунікацій
КВНЗ «Херсонська академія неперервної
освіти» Херсонської міської ради,
кандидат педагогічних наук, доцент

Педагогічний потенціал компетентнісно орієнтованих завдань у процесі соціалізації молодших школярів

У статті розкрито сутність і значення компетентнісно орієнтованих завдань як ефективного засобу соціалізації молодших школярів. Схарактеризовано соціальну компетентність як результат засвоєння учнями соціального досвіду, норм поведінки та способів взаємодії. Висвітлено етапи стратегії соціалізації та методичні підходи до добору й організації завдань, спрямованих на розвиток соціальних умінь і відповідальної поведінки дітей.

Ключові слова: соціалізація, компетентнісно орієнтовані завдання, молодші школярі, соціальна компетентність, початкова школа, освітній процес.

The article reveals the essence and significance of competence-based tasks as an effective means of primary school students' socialization. Social competence is characterized as the result of students' acquisition of social experience, behavioral norms, and patterns of interaction. The study highlights the stages of the socialization strategy as well as methodological approaches to selecting and organizing tasks aimed at developing children's social skills and responsible behavior.

Keywords: socialization, competence-based tasks, primary school students, social competence, primary education, educational process.

Сучасна початкова освіта в умовах реалізації Концепції Нової української школи переорієнтовується від знаннєвої до компетентнісної парадигми, що передбачає не лише засвоєння знань, а й уміння застосовувати їх у життєвих ситуаціях [3, с. 10]. У цьому контексті особливого значення набуває проблема соціалізації молодших школярів як важливого результату освітнього процесу. Водночас практика засвідчує недостатню увагу до цілеспрямованого педагогічного супроводу цього процесу, що

актуалізує пошук ефективних дидактичних засобів. Одним із них є компетентнісно орієнтовані завдання, які моделюють реальні соціальні ситуації, розвивають самостійне мислення, уміння аналізувати, приймати рішення та нести відповідальність, сприяючи формуванню досвіду соціальної взаємодії учнів.

Проблема соціалізації особистості в освітньому процесі є предметом досліджень вітчизняних науковців, зокрема Т. М. Байбари, Н. М. Бібік, О.В. Вашуленко, О. Я. Савченко та ін., які розкривають її теоретичні засади в контексті компетентнісного підходу [1]. Методичні аспекти використання компетентнісно орієнтованих завдань у початковій школі висвітлено в працях О. М. Топузова, О. В. Онопрієнко та ін., які підкреслюють значущість наближення навчальних завдань до реальних життєвих ситуацій [4]. Попри наявні дослідження, недостатньо висвітленим залишається педагогічний потенціал компетентнісно орієнтованих завдань як сукупності дидактичних можливостей, що забезпечують соціалізацію молодших школярів та потребують цілеспрямованої реалізації в освітньому процесі.

Мета статті – розкрити сутність педагогічного потенціалу компетентнісно орієнтованих завдань, їх структуру та методику застосування в процесі соціалізації учнів початкової школи.

Соціалізація молодших школярів у педагогічному сенсі розглядається як процес і результат засвоєння учнями соціального досвіду, норм поведінки, культурних цінностей і способів взаємодії [2]. Її результатом є сформованість соціальної компетентності, що охоплює знання про себе й інших, розуміння міжособистісних взаємин, здатність до соціального пізнання, прийняття рішень і відповідальної поведінки в різних життєвих ситуаціях [2]. Для молодших школярів особливо значущими є вміння усвідомлювати власні можливості, будувати взаємини з іншими та діяти в умовах соціальної взаємодії.

Методично виправданою стратегією соціалізації учнів є послідовна реалізація трьох взаємопов’язаних етапів. На діагностичному етапі завдання спрямовуються на усвідомлення дитиною себе та інших, а також виявлення наявного соціального досвіду. Ефективними є вправи на самопізнання й порівняння, зокрема «Моє дерево якостей», де учень визначає власні сильні сторони й зони розвитку; «Я та інші», що передбачає встановлення спільних і відмінних рис; а також ситуаційні завдання з вибором і обґрунтуванням поведінки. На функціональному (операційному) етапі відбувається опрацювання соціальних норм через аналіз життєвих ситуацій: школярі виконують прогнозувальні та оцінні завдання («Що буде, якщо…»), аргументують моральний вибір у вправах «Обери позицію» (правда – неправда, добро – зло, відповідальність – байдужість), беруть участь у діалогах і рольових іграх. На етапі практичної самореалізації учні застосовують набуті знання в діяльності, виконуючи мініпроєкти («Корисна справа класу»), рольові ігри для розв’язання соціальних ситуацій, а також завдання «Навчаю іншого», що передбачають пояснення нового матеріалу однокласникам [2].

Компетентнісно орієнтовані завдання моделюють соціальні ситуації, ґрунтуються на досвіді дітей, стимулюють самостійне прийняття рішень і відповідальність за їх наслідки; їх зміст охоплює явища дійсності, цінності та способи діяльності. Прикладом можуть слугувати завдання: «Що ти зробиш, якщо побачиш, що комусь потрібна допомога, але ніхто цього не помічає?», «Запропонуй правила дружньої взаємодії в класі» тощо. Важливою дидактичною основою їх добору є принцип аперцепції, що передбачає опору на життєвий досвід учня. Усвідомлення взаємозв’язків між об’єктами навколишнього світу сприяє розумінню соціальних залежностей, зокрема впливу власних вчинків на інших, відповідальності за прийняті рішення та значення взаємодії в колективі.

Добір завдань здійснюється відповідно до системи чітких дидактичних вимог, які забезпечують цілісне опрацювання основних понять теми в соціально значущих ситуаціях і передбачають поступове ускладнення від репродуктивних запитань до

вправ на встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Суттєвим є також розвиток надпредметних умінь (аналіз, порівняння, узагальнення, критичне оцінювання) та використання різноманітних форм роботи, що створюють умови для самовираження кожного учня незалежно від рівня його навчальних досягнень. У цьому контексті методика організації навчальної діяльності щодо виконання таких завдань передбачає педагогічно доцільне поєднання кількох складників: елементів пошукової діяльності у поєднанні з діями за зразком; індивідуальних підготовчих вправ; засобів конкретизації через наближення до власного досвіду дитини; пізнавальних ситуацій у формі гри [2]. Доцільно, щоб кожне запропоноване завдання сприймалося учнем як суб'єктивно значуще і посильне, що підтримує його активну участь у пізнавальній діяльності та сприяє соціальному розвитку.

Ефективним прийомом соціалізації є розгляд навчальних ситуацій з різних рольових позицій. Учням пропонується здійснювати їх аналіз із позиції свідка, учасника, того, хто сумнівається, того, хто приймає рішення, однокласника, учителя тощо. Застосування цього підходу сприяє формуванню в дітей здатності до децентрації – уміння розглядати одну й ту саму ситуацію з різних поглядів залежно від ролі її учасника, що забезпечує розвиток навичок конструктивної комунікації та співпраці.

Результативність компетентнісно орієнтованого навчання визначається рівнем сформованості соціальної компетентності учнів, який проявляється у знанні соціальних норм і розумінні наслідків вчинків, здатності до рефлексії та оцінювання власної поведінки під час взаємодії. Відстеження цих проявів у процесі педагогічного спостереження дає змогу своєчасно коригувати процес соціалізації та добирати навчальні завдання відповідно до індивідуальних можливостей учнів.

Отже, педагогічний потенціал компетентнісно орієнтованих завдань у соціалізації молодших школярів полягає у забезпеченні умов для формування соціальної компетентності, розвитку співпраці, рефлексії та відповідальної взаємодії, а також активної участі дітей в освітньому процесі.

Список використаних джерел та літератури

1. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Дидактико-методичне забезпечення контролю та оцінювання навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентнісного підходу / О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, Т. М. Байбара та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. С. 46–53. URL: https://numl.org/1hq2 (дата звернення: 10.04.2026).

2. Бібік Н. М. Компетентнісно орієнтовані завдання як навчальний ресурс соціалізації молодших школярів // Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи : матеріали Шостої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 08–09 жовтня 2020 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. С. 6–12. URL: https://lib.iitta.gov.ua/722352/ (дата звернення: 30.03.2026).

3. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. 40 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20seredn ya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 05.04.2026).

4. Топузов О. М., Онопрієнко О. В. Організація освітнього процесу в початковій школі: методичні рекомендації. Харків : Ранок, 2020. 144 с. URL: file:///Users/olgastrebna/Downloads/109%20(1).pdf (дата звернення: 03.04.2026).

Студенець Олена,
старший викладач кафедри педагогіки та психології початкової і дошкільної освіти Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка кандидат педагогічних наук
Касапа Аліна,
вихователь Хмельницького ЗДО № 5 «Соловейко»

Соціалізація сучасних дітей періоду сьогодення: нові виміри безпеки

У статті розглянуто важливість дошкільного віку як початкового етапу соціалізації дітей. У стані війни діти дошкільного віку належать до самої вразливої категорії населення. Негативними факторами, які ускладнюють процес соціалізації це тривалий час знаходження дитини під впливом несприятливого, ворожого середовища.

In the article, the author considers the preschool age importance as the initial stage of children's socialization. During any war, children of preschool age belong to the most vulnerable category of the population. Negative factors that complicate the process of socialization are a long time of the child being under the influence of an unfavorable, hostile environment

Ключові слова: соціалізація, соціальна адаптація, дошкільне дитинство, діти війни, психологічний стан.

Key words: socialization, social adaptation, preschool childhood, children of war, psychological state.

Війна прийшла непрохано… У тривожному стані перебувають і діти і дорослі. Війна докорінно змінює роль і стан дитини в соціумі, перетворюючи її з об'єкта турботи на одну з найбільш вразливих груп, що стикається з глибокими соціальними та психологічними трансформаціями.

Соціалізація дітей – це складний процес, під час якого дитина вчиться жити в суспільстві, засвоює його норми, цінності, правила поведінки та набуває навичок спілкування з іншими людьми. По суті, це свого роду фундамент, на якому будується вся майбутня особистість. Соціалізація дітей дошкільного віку у сучасних закладах дошкільної освіти зазнала ряд значних трансформацій через військовий стан у країні.

Соціалізація зміщується в бік формування навичок безпечної поведінки, адаптації до повітряних тривог та перебування в укриттях. Важливим аспектом є інтеграція дітей-ВПО, які потребують додаткової підтримки для адаптації в новому колективі. Багато сучасних дошкільників в Україні користуються гаджетами. Це створює ризики зниження здатності до саморегуляції, підвищеної імпульсивності та зменшення живого спілкування, що є критичним для старших дошкільників.

Головна мета – сформувати у сучасної дитини основні поняття щодо небезпечних для життя ситуацій та особливостей поведінки в них, навчити правильно поводити себе в критичних ситуаціях.

Діти з високим рівнем соціальних навичок демонструють кращі академічні результати, мають міцніше психічне здоров'я та більш успішно адаптуються до дорослого життя. Водночас проблеми соціалізації дитини можуть призвести до труднощів у навчанні, низької самооцінки та складнощів у побудові стосунків. То що ж таке соціалізація дитини дошкільного віку і які існують етапи соціалізації дитини, яку роль відіграє сім'я в соціалізації дитини, та як забезпечити гармонійний розвиток малят**.**

Акцентуючи увагу на те, що перші три роки життя є критично важливими для соціального розвитку дитини. Саме в цей період формується відповідна база досвіду взаємодії з іншими людьми, яка вплине на все подальше життя[2]. З якого ж віку

починається соціалізація дитини? Роль сім'ї в соціалізації дитини на ранньому етапі є дуже важливою. Саме батьки створюють перше соціальне середовище, в якому дитина вчиться базовій довірі до світу. Цей період від народження до року закладає фундамент для всіх майбутніх соціальних взаємодій.

Варто зазначити, що соціалізація дитини дошкільного віку є найактивнішим періодом соціального розвитку. Саме в цей період дитина формує базові навички спілкування, робить перші спроби гри з однолітками, активно розвиває мовлення як основний інструмент соціалізації та вчиться розпізнавати й виражати емоції. Це характеризується активною грою з іншими дітьми, розумінням соціальних ролей через рольові ігри, формуванням перших дружніх стосунків, розвитком емпатії та засвоєнням правил поведінки.

Соціалізація дитини в соціумі стає провідним фактором розвитку. Даний період характеризується:

- значним розширенням соціального кола,
- формуванням навичок співпраці та командної роботи,
- розвитком здатності дотримуватися правил та норм,
- формуванням самооцінки через порівняння з однолітками та розвитком відповідальності й самостійності,
- розвиток вольової поведінки,
- виховання дисциплінованості й відповідальності у зростаючої особистості.

Безпечна поведінка проходить становлення упродовж періоду дошкільного дитинства. У сучасних нормативних документах, зокрема у Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», а також у Державному стандарті – Базовому компоненті дошкільної освіти (БКДО), низці чинних програм дошкільної освіти її відносять до важливих ознак дитини старшого дошкільного віку.

Слід констатувати, що соціалізація дітей дошкільного віку в умовах війни стала складним викликом, що вимагає від закладів дошкільної освіти гнучкості та нових підходів[4]. Основним завданням є не лише навчання, а й забезпечення психологічної стійкості та безпечного простору для взаємодії з іншими…

Процес соціалізації зараз спрямований на адаптацію дитини до нестабільного середовища та формування здатності до взаємодії в кризових ситуаціях.

Дошкільний вік виступає початковим етапом формування суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання (А. Богуш, Р. Буре, Н. Гавриш, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, Г. Люблінська, В. Лапін[3]). Значення періоду від народження до вступу до школи полягає в набутті вихідних людських знань і умінь, психічних якостей і властивостей, необхідних людині для життя в суспільстві. У цей період зростає пізнавальна активність дитини, чому сприяють становлення смислової пам'яті, довільної уваги. Значно підвищується роль мовлення як у пізнанні довкілля, так і в розвитку спілкування і різних видів дитячої діяльності. На думку Т. Піроженко [5] відбувається інтенсивний розвиток особистості дитини, її волі, становлення моральних уявлень та форм суспільної поведінки.

Питання соціалізації носить комплексний міжпредметний і прикладний характер. Проблему активно досліджують у психології, педагогіці дошкільній педагогіці. У психологічній науці її активно досліджували С. Рубінштейн, Л. Виготський, І. Бех, Р. Павелко та ін. Значний внесок у визначенні її педагогічної ролі зробили П. Блонський, Т. Поніманська, А. Богуш, О. Кононко, Капська [1]. Зміст і структуру поняття екологічно безпечної поведінки дошкільників досліджували Н. Манжелій і О. Ващак. Дидактичні умови процесу засвоєння знань про небезпеки представлені в роботах А. Іванчука, Р. Якима. Одним з показників прогресивного особистісного розвитку дитини дошкільного віку є її гармонійне входження у соціум. За даними дослідження О. Шишової, соціалізація як важливий показник розвитку особистості у кожного відбувається по-різному. У процесі соціалізації формується ставлення особистості до самої себе та оточуючих людей, засвоюються перші соціальні ролі, закладаються життєві цінності.

У процесі становлення особистості як суспільної істоти складаються різноманітні зв'язки з оточуючими людьми, формуються ціннісні орієнтації, засвоюються моральні норми, розвиваються особистісні властивості, набувається соціальний досвід О.Шишова називає цей процес соціалізацією зростаючої особистості [6].

Водночас, українське суспільство зацікавлене у самодостатній особистості, яка здатна впевнено почувати себе у суспільстві, наполегливо долати труднощі, досягати поставленої мети, бути самодостатньою щодо безпечної поведінки, готовою контролювати власні дії. Пріоритетними завданнями освітньої реформи в Україні є створення належних та безпечних умов для здоров'я, розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку. Вагомою ознакою, яка сприяє таким значущим досягненням й активності особистості у соціумі, є вихованість безпечної поведінки, а оскільки дана властивість особистості розпочинає формуватися у період дошкільного дитинства, наша увага і зупинилася на особливостях виховання безпечної поведінки дітей у сучасному соціумі.

Ключові особливості соціалізації в період війни:

1. Пріоритет психологічного комфорту: соціалізація неможлива без почуття безпеки. ЗДО фокусуються на стабілізації емоційного стану.

2. Зміна форматів спілкування: через постійні тривоги діти вчаться взаємодіяти в укриттях, що формує специфічний досвід групової згуртованості та взаємодопомоги у кризових ситуаціях.

3. Інтеграція дітей ВПО: важливим напрямом є соціальна адаптація дітей, які змінили місце проживання. Педагоги використовують методики для швидкого входження дитини в новий колектив та подолання відчуження.

4. Розвиток адаптивності: сучасні дошкільнята швидше опановують навички саморегуляції та дотримання правил безпеки, що стає частиною їхнього соціального досвіду.

Соціальні уміння і навички – важливі складові соціальної компетентності дошкільника, які дозволяють грамотно вести розмову, підвищувати якість комунікації, тримати під контролем власні емоції[5]. Розвиваючи в собі соціальні уміння та навички, дошкільник безперечно стає впевненішим в собі, більш спокійним, вчиться домагатися свого в житті… І це наразі мега-важливо.

Пріоритетні напрями роботи:

1. Психолого-педагогічний супровід (організація емоційного відновлення дітей, допомога у подоланні стресу та страхів).

2. Педагогічне партнерство (активна взаємодія вихователів з батьками для створення єдиного виховного простору: сімейний мікросоціум залишається первинним чинником).

3. Трудова діяльність (використання трудових доручень, чергувань та колективної праці для розвитку відповідальності та взаємовиручки).

4. Інклюзія (забезпечення соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП) через етапи адаптації, індивідуалізації та повної інтеграції в дитячу спільноту).

До основних педагогічних умов, що оптимізують процес виховання, віднесено:

- розширення уявлень дошкільників про соціальну компетентність та її роль в житті;
- оновлення технологій створення у ЗДО комфортного для взаємодії з однолітками середовища;
- вправляння дітей в умінні використовувати у спілкуванні з однолітками вербальні та невербальні засоби;
- з допомогою педагогічної оцінки посилити роль таких базових якостей особистості, як самостійність, чуйність та почуття власної гідності.

Упровадження у педагогічну практику вказаних умов сприятиме більш ефективному вихованню у дітей 5-7 років соціальної компетентності.

Нажаль, війна внесла свої корективи у кожну родину і у кожну сім'ю. Саме сім'я є наразі, головний фактор соціалізації дитини дошкільного віку.

Незважаючи на те, що дошкільник взаємодіє з багатьма соціальними інститутами: садком, гуртками, – роль сім'ї в соціалізації дошкільника залишається визначальною на всіх етапах розвитку. Сім'я є першим та найважливішим «так званим агентом» соціалізації…, як зазначає Яковенко [7]. І саме з кількох причин: емоційний зв'язок між дитиною та батьками найсильніший, сім'я впливає на дитину з народження і протягом усього життя, діти проводять з батьками найбільше часу, особливо в ранньому віці, і саме в сім'ї закладаються базові моральні орієнтири та цінності.

То чому ж сім'я – це основа соціалізації? Насамперед це:

- емоційний зв'язок діти найбільше довіряють батькам і беруть з них приклад;
- тривалість впливу – сім'я впливає на дитину з народження і протягом життя;
- інтенсивність контакту – діти проводять з батьками найбільше часу;
- формування базових цінностей – саме в сім'ї закладаються моральні орієнтири.

А з часом і підготовка до школи:

1. Соціалізація у цей період спрямована на формування особистісної готовності до навчання.

2. Здатності взаємодіяти в колективі та вирішувати конфлікти.

3. Провідна діяльність гри (залишається основним інструментом соціалізації: дитина моделює соціальні ролі та вчиться самоконтролю) У ЗДО активно впроваджують рольові ігри для відпрацювання соціальних ситуацій.

Слід відмітити, що саме сім'я впливає на фактори соціалізації дітей через кілька важливих ключових механізмів. Моделювання поведінки – найпотужніший інструмент: діти копіюють те, що бачать щодня: «йде сильне відзеркалення»… Безсумнівно, якщо батьки демонструють повагу, емпатію, вміння вирішувати конфлікти конструктивно – дитина засвоює ці навички та уміння автоматично. Пряме навчання відбувається, коли батьки свідомо навчають дитину правилам поведінки, пояснюють, чому важливо говорити «дякую», чому не можна бити інших, чому треба ділитися іграшками. Батьки також створюють соціальне середовище для дитини, обираючи, з ким вона спілкується, які заклади відвідує, які книги читає – тим самим формуючи її соціальний досвід. Коли дитина стикається з соціальними труднощами – конфліктом з другом, невдачею в школі – саме батьки надають емоційну підтримку, допомагають пережити складну ситуацію та зробити правильні висновки.

Важливі аспекти соціалізації дитини значною мірою залежать від стилю виховання в сім'ї. Авторитетний стиль, який поєднує чіткі правила з теплом та підтримкою, формує впевнених, соціально компетентних дітей. Авторитарний стиль з жорсткими правилами без пояснень створює слухняних, але тривожних дітей з низькою самооцінкою. А отже, соціалізація – це процес, у якому дитина засвоює норми, цінності, моделі поведінки, притаманні суспільству[8]. У дитинстві це означає навчитися спілкуватися, ділитися, слухати, висловлювати емоції, приймати інших. Вона починається з народження, але саме ключовий етап припадає відповідно на 3-6 років – період, коли малята актино пізнають людей навколо.

Основні компоненти соціалізації:

1. Емоційна: здатність розпізнавати власні почуття й почуття інших.
2. Комунікативна: уміння слухати, говорити, домовлятися.
3. Поведінкова: дотримання правил, співпраця, відповідальність.
4. Дошкільний вік – час формування базових навичок соціальної поведінки.

Відповідно, розумний та креативний дошкільник починає розуміти, що не є центром світу: усвідомлює потреби інших та навчається елементарної співпраці.

Методи та інструменти соціалізації:

- ігрова діяльність: використання рольових ігор для опрацювання пережитого досвіду та зняття напруги.

- платформи розвитку: активне впровадження ресурсів платформи НУМО, яка пропонує поради для вихователів та батьків щодо розвитку соціальних навичок під час війни.
- спільна робота з батьками: соціалізація в садочку доповнюється порадами для батьків щодо організації зустрічей дітей поза межами закладу та правильного називання одногрупників «друзями» для зміцнення зв'язків.

Процес соціалізації зараз проходить через три ключові етапи: адаптація до нових умов життя, індивідуалізація (усвідомлення власних сил) та інтеграція у спільноту однолітків, що є основою соціальної компетентності.

Адаптацію до нових соціальних ролей, зміну цінностей та переконань, пристосування до нових умов життя відіграють фактори соціалізації дитини: внутрішні фактори (темперамент та характер дитини, рівень інтелектуального розвитку, стан здоров'я, індивідуальні особливості нервової системи та зовнішні фактори (сім'я як найважливіший фактор, освітні заклади, однолітки-друзі, інтернет як все більш впливовий фактор та культурне середовище).

Безперечно, розуміючи важливість соціалізації, саме в цей хвилюючий військовий час, сучасні батьки часто запитують: «Що конкретно я можу зробити?» Ефективні методи соціалізації відрізняються залежно від віку дитини та її індивідуальних особливостей. Для дошкільнят (3-6 років) найефективнішими є рольові ігри, які дозволяють програвати різні соціальні ситуації: грати з дитиною в «магазин», «лікарню», «школу», використовуйте ляльки та іграшки для моделювання взаємодій, обговорюйте різні ролі та правила поведінки. Організація ігрових зустрічей критично важлива: запрошуйте інших дітей у гості, відвідуйте дитячі майданчики, записуйте дитину на групові заняття – танці, спорт, творчість.

Саме гра, безсумнівно, є провідним видом діяльності дітей. Адже гра є найефективніший засіб всеебічного розвитку дошкільника. Гра – природна мова малюків. Вона вчить комунікації, розвиває фантазію.

Наприклад, у грі «магазин» дитина вчиться черзі, обміну, співпраці; у грі «лікар» – турботі, співпереживанню. Читання та обговорення книг – потужний інструмент соціалізації. Безумовно слід батькам обирати книги про дружбу, емоції, вирішення конфліктів… Обговорювати вчинки персонажів… Це, безперечно, розвиває емпатію та критичне мислення. Паралельно важливо навчати емоційному інтелекту: називати емоції («Ти зараз злий», «Вона засмучена»), навчати розпізнавати емоції на обличчях, показувати як можна висловлювати свої почуття словами…

Для молодших школярів (6-10 років) акцент зміщується на позашкільну активність. Спортивні секції, особливо командні види спорту, творчі гуртки та волонтерство (відповідно до віку) надають цінний досвід соціальної взаємодії [9]. Вкрай важливо: навчання вирішенню конфліктів стає пріоритетом,- обговорюйте конфлікти, що виникають, навчайте компромісу та переговорам, показуйте приклад конструктивного вирішення суперечок.

Варто зазначити, що розвиток комунікативних навичок включає навчання активного слухання, практику ввічливого спілкування, обговорення невербальної комунікації (жестів, міміки). Слід створювати можливості для відповідальності: домашні обов'язки, догляд за молодшими братами чи сестрами, участь у сімейних рішеннях формують зрілість та соціальну компетентність вцілому.

10 щоденних практик для розвитку соціальних навичок:

1. Сімейні вечері (час для спілкування та обміну враженнями)
2. Обговорення подій дня («Що цікавого відбулось чи сталося?»)
3. Моделювання ситуацій («Що ти скажеш, якщо хтось забере твою книгу?»)
4. Похвала за соціальні успіхи («Молодець, що поділився!»)
5. Відвідування різних місць (музеї, театри, парки)
6. Спілкування з різними людьми різного віку, професій, культур.
7. Обговорення мультфільмів: аналіз поведінки персонажів.

8. Навчання ввічливості («будь ласка», «дякую», «вибачте»)
9. Особистий приклад – найефективніший метод.
10. Спільні настільні ігри розвивають уміння дотримуватися правил.

Ознаки успішної соціалізації дітей заключаються в тому, що дитина легко йде на контакт з іншими дітьми, вміє ділитись, розуміє та виконує прості правила гри, може висловити свої бажання та почуття словами, проявляє інтерес до інших людей, вміє чекати своєї черги та розуміє базові емоції (радість, сум, злість).

Висновки. Соціалізація – двосторонній процес, який охоплює, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, у систему соціальних зв'язків, а з іншого – активне відтворення цієї системи у його діяльності. Соціалізація сприяє розвитку особистості, формуванню соціальних якостей, передбачає і зумовлює характер спілкування з іншими людьми. У найзагальнішому вигляді розвиток особистості можна розглядати як процес входження людини в нове соціальне середовище та інтеграцію в ньому. Заклад дошкільної освіти як потужна соціально-педагогічна система входить до складу соціального інституту неперервної освіти і, виступаючи його важливою ланкою, покликаний ефективно вирішувати проблему соціалізації дітей дошкільного віку, а саме, надання сучасному дошкільнику, який адекватно та конструктивно мислить допомоги в процесі засвоєння соціального досвіду і входження в систему соціальних стосунків. Партнерська взаємодія, співдружність та підтримка є фундаментом для створення безпечного середовища, де дитина вчиться жити в суспільстві. Садочок має стати для дитини надійним простором безпеки, де війна не заважає грі та розвитку особистості. Саме зараз, в період сьогодення, соціалізація сприяє розвитку особистості, формуванню соціальних якостей, передбачає і зумовлює характер спілкування з іншими людьми. РАЗОМ ДО ПЕРЕМОГИ!

Список використаних джерел та літератури

1. Капська, А. Й. Соціально–педагогічна діяльність як умова соціалізації особистості. *Соціальна педагогіка.* Київ. 2003. С.256

2. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей 6-7 років в різних умовах життєдіяльності. Луганськ. 2004. С.20

3. Лапін В. М. Безпека життєдіяльності людини. Київ. *Знання.* 2007. С.332

4. Матвієнко С. І. Безпечна поведінка дошкільника у побуті як один із аспектів його соціалізації. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва* 2020. С.110-116.

5. Піроженко, Т. О. Дитина у сучасному соціопросторі. Київ. 2014. С.212

6. Шишова О. М. Психолого-педагогічні засоби розвитку соціальної компетентності дошкільників. 2012. С. 168-174.

7. Яковенко Л. В. Формування основ безпеки та норм поведінки в надзвичайних ситуаціях у дітей дошкільного віку: авторська програма та методичні рекомендації. Харків. 2003. С.114

Теслик Алла,
методист НМЦ
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка

Академічна доброчесність: від сім'ї до професійної діяльності

У статті висвітлюються основні аспекти академічної доброчесності як невід'ємного компонента забезпечення якості освіти в системі взаємодії «сім'я – заклади освіти – професійна діяльність». Описуються основні цінності та принципи академічної доброчесності.

Ключові слова: сім'я, виховання, академічна доброчесність, освіта, професійна діяльність.

The article highlights the main aspects of academic virtue as an important component of ensuring the quality education in the system of interaction «family – educational

institutions – professional activity». The main values and principles of academic virtue are described.

Keywords: family, education, academic virtue, education, professional activity.

Все починається з малого. Так і суспільство бере свій початок із сім'ї. Період суспільних перетворень, котрий охоплює майже всі сфери життя українського суспільства, характеризується зміною ролі сім'ї з усією різноманітністю функцій, які вона виконує. Утім кожна окрема сім'я є тим неповторним світом становлення людської індивідуальності, де відбувається передача соціального досвіду, закладаються основи різноманітних навичок, духовних принципів та норм поведінки.

Сім'я чутливо реагує на всі структурні і функціональні зміни, що відбуваються в суспільстві. В основі сімейних відносин лежить сімейне право, яке закріплене Конституцією України, законодавством про шлюб і сім'ю, цивільним Кодексом України та іншими чинними нормативно-правовими актами, що стосуються сімейних відносин. Правовідносини що виникають між батьками і дітьми регулюються також такими міжнародними документами, як Загальна декларація прав дитини, Конвенція про права дитини [3; 11; 12].

Як складний і багатоаспектний феномен, сім'я є об'єктом вивчення багатьох наук. Окрім соціології, її вивчають соціальна психологія, економіка, педагогіка, право, етика, історія, етнографія тощо. Кожна з цих наук має свій предмет вивчення. Розглянемо детальніше за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1.

№	Назва науки	Предмет вивчення
1	Історія	Сім'я в ретроспективі її розвитку
2	Етнографія	Сімейний побут українського народу
3	Соціологія	Формування, розвиток і функціонування сім'ї
4	Демографія	Виконання сім'єю функцій щодо відтворення населення
5	Психологія	Аналіз міжособистісних стосунків між членами сім'ї. Динаміка сімейних груп, сімейні конфлікти
6	Економіка	Сім'я як елементарний господарський механізм; як головний споживчий, а за умов ринку і виробничий осередок
7	Право	Правові відносини членів сім'ї
8	Медицина	Дослідження стану здоров'я членів сім'ї
9	Етика	Культура міжособистісних взаємин у сім'ї
10	Педагогіка	Виховна функція сім'ї

Педагогіка цікавиться сім'єю у зв'язку з її виховною функцією. Має на меті підтримку і, за можливості, розвиток виховного потенціалу батьків, або осіб що їх замінюють. Саме виховна функція сім'ї становить для нас інтерес в контексті даної теми [4, с.272; 14, с.104].

Проаналізувавши класику педагогічної літератури, варто наголосити, першочерговим вихователем дитини є сім'я. В.О. Сухомлинський зазначав, що пізнання людини починається у сім'ї. Ш.О. Амонашвілі, глибоко вивчав проблему в зазначеному плані, також відмічав, що допомога дитині можливою буде лише тоді, коли будуть вивчені сімейні стосунки, стиль виховання, оточення. В.О. Сухомлинський глибоко переконував: «Без батьківської мудрості немає виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, самі стають величезною виховуючою силою» [1, с.108; 17, с.305].

Януш Корчак, говорячи про сімейне виховання, зазначав про той дух, що панує в сім'ї і відображає наявні в ній цінності, норми і правила. Саме тому пропонує розглядати сімейне виховання з позиції гуманності, адже гуманістичні основи особистості, її моральні чесноти закладаються саме у родині [1, с. 123]. А.С. Макаренко у праці «Книга для батьків» наголошував, що, виховуючи «дітей, нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а отже, й історію світу. В успіху сімейного

виховання вирішальним є активне, постійне, цілком свідоме виконання батьками їхнього громадянського обов'язку перед суспільством. Там, де цей обов'язок реально переживається батьками, де він становить основу щоденного їхнього самопочуття, там він неминуче спрямовує і виховну роботу сім'ї і там неможливі провали й ніякі катастрофи». У своїй праці «Книга для батьків» він описує багато прикладів стосунків між батьками і дітьми, а також дає поради, як подолати проблеми [51, с.275].

На важливу проблему сімейного виховання наголошує І.Д. Бех, зауважуючи, що процес розвитку та становлення особистості людини є багатогранним та різнобічним. Розпочинається він в сім'ї, в тому середовищі, в якому дитина живе і розвивається значний період свого життя – від народження до цілком усвідомленої самостійної життєдіяльності. Сама ж побудова виховного процесу в сім'ї у площині особистісно орієнтованого виміру, на думку І.Д. Беха, повинна визначатися трьома виховними позиціями: розуміння дитини, визнання дитини, прийняття дитини. На основі таких позицій, підкреслює вчений, повинні ґрунтуватися сучасні взаємини батьків з дитиною [2, с. 8].

Сім'я – це перший життєвий досвід. Тут формуються наші смаки та звички, симпатії та антипатії, наше ставлення до того, що таке добре і що – погано, як треба жити і як жити не треба. Зовсім не випадково відповідальність за виховання дітей в правовій та моральній площині лежить саме на сім'ї. Саме через призму сімейних відносин можна проглянути еволюцію цінностей особистості від батьківського дому, через навчання, здобуття освіти, до професійної діяльності. Така необхідна культура взаємовідносин в суспільстві бере початки формування саме в родині. Уміння жити серед людей, додержуватися загальноприйнятих норм формується з малку, з раннього дитинства. Якщо в родині культивуються чесність, відповідальність, відвертість, повага, почуття справедливості, довіра, можна бути певним: це обов'язково позначиться на дитині. Сьогодні це не просто загальнолюдські цінності, це цінності, котрі формують та утверджують культуру академічної доброчесності в академічних спільнотах [18].

Питання академічної доброчесності набуває дедалі більшої актуальності. Та попри всі досягнення та виклики вимагає комплексного підходу. Наразі в масиві нормативного забезпечення України існує декілька нормативно-правових актів, які в тій чи іншій мірі врегульовують питання академічної доброчесності. Серед них:

- Закон України «Про освіту»
- Закон України «Про дошкільну освіту»
- Закон України «Про повну загальну середню освіту»
- Закон України «Про вищу освіту»
- Закон України «Про авторське право і суміжні права»
- Закон України «Про академічну доброчесність» (вводиться в дію 31.07.2026)
- Наказ МОНУ від 16.04.2026 № 641 «Про внесення змін до Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти»
- Наказ МОНУ від 18.12.2024 № 1759 «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти з академічної доброчесності» [5; 6; 7; 8; 9; 10; 15; 16].

Аналізуючи нормативно-правове середовище з питань академічної доброчесності можна стверджувати, що академічна доброчесність виступає обов'язковим, невід'ємним компонентом внутрішньої системи забезпечення якості освіти. А якість освіти в закладі освіти реалізується саме завдяки побудові внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Тому академічна доброчесність сьогодні визнається державою як важлива передумова провадження якісної освітньої та наукової (творчої) діяльності, здобуття якісної освіти, утвердження в суспільстві довіри до результатів навчання і наукових (творчих) досягнень, а також формування поваги до честі та гідності людини.

Законодавче визначення поняття академічна доброчесність є досить широким, охоплює етичний та нормативно-правовий аспекти, а також має на меті застосування до різних категорій учасників академічної діяльності. Саме тому важливо говорити про доброчесність не втрачаючи зв'язок ланок: батьківська спільнота, освітянська спільнота, професійна спільнота. Варто пам'ятати, що дитина якомога частіше має бути свідком зразкової поведінки й діяльності дорослих, тоді вона зможе орієнтуватися на їхній приклад і формувати свої життєві цінності. Саме батьківський приклад і авторитет є особливою формою передачі соціального й морального досвіду старшого покоління молодшому, та чи не найважливішим механізмом збереження соціальної спадщини. Чесність батьків чи то у побуті, чи то у професійній сфері виступає дієвим інструментом профілактики академічної недоброчесності. Батькам слід пам'ятати що надмірна вимогливість, тиск та деструктивні відносини є вагомою причиною недоброчесності. Оцінка – не цінність. Цінністю має бути досвід, власні чесні досягнення, вміння докладати зусилля та долати труднощі. Коли в дитини ще в сім'ї сформовано почуття відповідальності, чесності, неприйняття обману, поваги до праці, вона входить в освітнє середовище закладу освіти з міцним фундаментом потрібних цінностей, норм та правил поведінки.

Відповідно до Закону України «Про академічну доброчесність», академічна доброчесність – це сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності (педагогічні, науково-педагогічні, наукові працівники, інші вчені, здобувачі освіти, вступники, учасники та організатори конкурсів, експерти у сфері освіти і науки, суб'єкти освітньої діяльності, суб'єкти наукової діяльності) під час провадження такої діяльності.

Базовими цінностями академічної доброчесності є:

- чесність суб'єктів перед собою та іншими особами;
- довіра до результатів діяльності інших осіб, зокрема до того, що ці результати здобуті чесно та з дотриманням відповідних правил та стандартів;
- повага до честі та гідності своєї та інших членів спільноти, цінування різноманіття думок, повага до прав інтелектуальної власності інших осіб;
- справедливість у ставленні один до одного, послідовне та неупереджене реагування на порушення академічної доброчесності, доброчесне оцінювання результатів академічної діяльності;
- відповідальність суб'єктів академічної діяльності перед собою, один перед одним та перед суспільством за результати своєї академічної діяльності;
- стійкість у доброчесному провадженні своєї діяльності незалежно від зовнішніх та внутрішніх спонукань до порушення академічної доброчесності та від наявності чи відсутності зовнішнього контролю;
- рішучість у формуванні та утвердженні культури академічної доброчесності, сміливість у захисті академічної доброчесності в академічній діяльності.

Основними принципами академічної доброчесності є:

- пріоритетність забезпечення дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти шляхом застосування відповідних методів навчання, виховання, стимулювання та заохочення;
- відкритість інформації про правила академічної доброчесності, види порушень академічної доброчесності та відповідальність за них;
- нетерпимість (нульова толерантність) до будь-яких проявів порушення академічної доброчесності;
- повага до результатів академічної діяльності (авторства) іншої особи та непорушність прав інтелектуальної власності;
- уникнення конфлікту інтересів [6].

Сьогодні запит суспільства спрямований на формування покоління свідомих громадян, здатних протистояти проявам недоброчесності. Це в значній мірі залежить від громадянської й професійної позиції вчителя, викладача. Утвердження й

дотримання цінностей та правил академічної доброчесності це надскладне завдання, що має виконуватися на всіх рівнях освіти [16].

Освітні заклади є основним плацдармом, де сформовані сім'єю цінності трансформуються в чітко структуровані вимоги та правила. Саме в закладах освіти поняття доброчесності набуває юридичних, процедурних та інституційних ознак. Сучасна школа має сформувати світогляд учня, де академічна діяльність реалізується з дотриманням чітких правил. Зрозуміло, що в межах академічної автономії закладів освіти, ці правила встановлюються закладом освіти (єдине, що вони не повинні суперечити встановленим нормам актів вищої юридичної сили), але існує декілька, важливих на нашу думку аспектів, котрі обов'язково повинні бути враховані закладом освіти. Зокрема:

- першоосновою стосунків в освітній спільноті є повага, чесність, довіра та відповідальність;
- обман це не винахідливість, і не творчість, і навіть не талант;
- відмова від обману це не зрада;
- привласнення чужого інтелектуального здобутку це порушення, за яке передбачено відповідальність;
- запорука довіри та мотивації – зрозумілі, чіткі вимоги та критерії оцінювання;
- доброчесність в оцінюванні – рушійна сила;
- ключовим є стимулювання та заохочення до дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу;
- на будь-які прояви академічної недоброчесності має бути вчасна, невибіркова та неупереджена реакція;
- перелік порушень та санкції за порушення доброчесності мають мати вичерпний характер і обов'язковим є їх закріплення у внутрішньому акті (внутрішніх актах) закладу освіти;
- відповідальність має наставати лише у випадку доведення факту порушення, тобто обов'язковим має бути дотримання так званого принципу презумпції невинуватості;
- постійне навчання та вдосконалення учасників освітнього процесу з питань академічної доброчесності має посідати одне з ключових позицій організації освітнього процесу в закладі освіти;
- прозорість, відкритість та долучення до питань академічної доброчесності підвищує внутрішній ступінь відповідальності учасників освітнього процесу за академічну діяльність;
- умовою успішної реалізації академічної доброчесності є постійна, довготривала, активна підтримка цього напрямку діяльності.

Заклади вищої освіти є саме тією інституцією, де в здобувача освіти в певній мірі видозмінюється та трансформується сфера академічної доброчесності. У студентів формуються не просто «правила поведінки», а певні професійні стандарти, формується свідоме поняття дотримання дослідницької етики та авторського права. Утверджується бачення подальшої професійної експертності. В закладі вищої освіти особи навчаються правильно оформляти цитування та посилання на джерела, коректно використовувати здобутки інших авторів, уникати плагіату, продуктивно використовувати можливості та досягнення штучного інтелекту, тощо. Абсолютно логічним є те, що саме в період студентства в особи виникає раціональне уявлення про авторське право, в тому числі завдяки таким видам діяльності як написання есе, творчих проєктів, написання курсових, дипломних робіт, наукових публікацій, проведення досліджень. Тому, важливими на даному етапі мають бути два напрямки роботи, котрі має забезпечувати заклад освіти, а саме:

- постійне навчання та удосконалення з питань академічної доброчесності;
- превентивні заходи, тобто попередження щодо вчинення недоброчесних дій.

Хто з батьків не мріяв зазирнути в майбутнє своїх дітей, побачити їх на порозі дорослості, при виборі життєвої дороги, професії? Професійна діяльність особистості висвітлює те, як особа навчалася, які світоглядні істини та цінності у неї сформовані, яким чином вона здатна досягати поставлених завдань та на скільки успішно може долати труднощі. Попри те що академічна доброчесність це категорія специфічна, але із впевненістю можна стверджувати що вона є дотичною до будь-якої професійної сфери. Світова практика доводить що академічна доброчесність є фундаментальним фактором професійної сфери задля побудови здорового суспільства, яке має на меті розвиток та удосконалення. Репутація та затребуваність в працівникові це те, що становить величезну цінність для роботодавця і для соціуму загалом.

Можна зробити висновок, що академічна доброчесність сьогодні – явище багатофакторне та складне. Вона охоплює значну кількість сфер діяльності людини, наскрізною лінією проходить крізь сім'ю, заклади освіти і безпосередньо стосується професійної діяльності. Це фундаментальна життєва та професійна цінність, яка формується та утверджується роками. ЇЇ механізми потребують постійної уваги, підтримки, навчання та удосконалення. Особистість, котра з сім'ї має сформовані цінності та принципи доброчесності демонструє їх в подальшому під час здобуття освіти в закладах освіти. Вона розвивається та вдосконалюється, набуває нового досвіду, усвідомлює свою цінність, цінність своїх здобутків та досягнень оточуючих. І безперечно, несе цей масив у подальшу свою професійну життєдіяльність. Розвиток та активна підтримка доброчесності є запорукою побудови свідомого, відповідального суспільства та розвитку держави в цілому.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амонашвілі Ш.О. Як любити дітей (досвід самоаналізу) / Ш.О. Амонашвілі / Пер. з російської В.К. Гаврилькевич. – Хмельницький: Подільський культурно-просвітительський Центр ім. М.К. Реріха; Центр інноваційної педагогічки та психології Хмельницького національного університету, 2011. – 196 с.
2. Бех І.Д. Особистість народжується у сім'ї / І.Д. Бех // Початкова школа. – 1994. - № 2. – С. 8 – 10.
3. Декларація прав дитини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text. – Назва з екрана.
4. Дворецька Г.В. Соціологія. Навчальний посібник / Г.В. Дворецька. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
5. Закон України «Про авторське право та суміжні права». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text. – Назва з екрана.
6. Закон України «Про академічну доброчесність». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4742-20#Text.
7. Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text. – Назва з екрана.
8. Закон України «Про дошкільну освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text. – Назва з екрана.
9. Закон України «Про освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text//. – Назва з екрана.
10. Закон України «Про повну загальну середню освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text. – Назва з екрана.
11. Конвенція про права дитини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. – Назва з екрана.
12. Конституція України. – С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2011. – 48 с.
13. Макаренко А.С. Книга для батьків / А.С. Макаренко. – К.: Рад. шк., 1980. – 327 с.
14. Мартинюк О. Соціально-психологічні концепції сім'ї як теоретична основа її емпіричного вивчення / О. Мартинюк // Педагогічна і вікова психологія. – 2008. - № 4. – С. 104 – 115.
15. Наказ МОНУ від 16.04.2026 № 641 «Про внесення змін до Методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах загальної середньої освіти». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2026/04/metodrek_zzso-2026.pdf. – Назва з екрана.
16. Наказ МОНУ від 18.12.2024 № 1759 «Про затвердження Типової програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти з академічної доброчесності». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-typovoi-prohramy-pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohichnykh-pratsivnykiv-zakladiv-zahalnoi-serednoi-osvity-z-akademichnoi-dobrochesnosti. – Назва з екрана.

17. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Вибр. твори в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.2. – 418 с.
18. Шушуріна Л.О. Для дому і сім'ї: Ми і наші діти / Упоряд. Л.О. Шушуріна. – К.: Реклама, 1986. – 136 с.

Тимчина Віталія,
старший викладач кафедри педагогіки й
освітніх інновацій Рівненського ОІППО,
старший вчитель Квасилівського ліцею РМР

Синергія сім'ї, школи та громади у профілактиці підліткової тривожності та депресії

У тезах розкрито проблему зростання рівня тривожності та депресії серед підлітків в умовах сучасних викликів. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу, де сім'я, школа та громада діють як єдина екосистема для раннього виявлення та запобігання ментальним розладам. Доведено, що лише синергія цих ключових інститутів соціалізації здатна створити безпечне та підтримувальне середовище для збереження психологічного здоров'я підростаючого покоління.

Ключові слова: ментальне здоров'я, підлітки, тривожність, депресія, сім'я, школа, громада, синергія, профілактика.

The theses reveal the problem of rising anxiety and depression rates among adolescents in the context of modern challenges. The necessity of a comprehensive approach is substantiated, where the family, school, and community act as a unified ecosystem for the early detection and prevention of mental disorders. It is proven that only the synergy of these key institutions of socialization can create a safe and supportive environment to preserve the psychological health of the younger generation.

Keywords: mental health, adolescents, anxiety, depression, family, school, community, synergy, prevention.

Підлітковий вік є критичним періодом для формування ментального здоров'я. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), кожен сьомий підліток (14,3%) у віці 10-19 років стикається з розладами психічного здоров'ям, причому тривожність та депресія є одними з головних причин захворюваності [1]. В умовах сучасних викликів, зокрема глобальних криз, надмірного впливу цифрового середовища та соціальної нестабільності, рівень психологічного навантаження на молодь безпрецедентно зріс. В Україні існує проблема низької культури звернень до лікаря відповідної спеціалізації (психіатр, психолог), також спостерігається певна стигматизація щодо людей, які мають психічні розлади і звертаються за допомогою до спеціалістів. Як правило, такі люди змушені приховувати власні проблеми, щоб не увійти до категорії «психічно хворих» у розумінні оточуючих. Нажаль сьогодні в Україні не ведеться облік кількості соціально дезадаптованих людей з психічними розладами. Крім того, соціальний супровід людей, які мають порушення психічного здоров'я, носить фрагментарний характер [5]. Традиційний підхід, за якого відповідальність за психологічний стан дитини покладається розрізнено або лише на батьків, або виключно на шкільного психолога, довів свою неефективність. Вирішення цієї проблеми потребує синергії ключових інститутів соціалізації: сім'ї, школи та громади.

Мета дослідження − обґрунтувати роль та механізми комплексної взаємодії сім'ї, школи та громади як єдиної екосистеми у профілактиці тривожних та депресивних станів серед підростаючого покоління.

Згідно з концепціями ЮНІСЕФ щодо психосоціального благополуччя, ментальне здоров'я підлітків формується під безперервним впливом макро- та мікросередовища [2]. Кожен із трьох елементів системи виконує свою специфічну функцію, проте саме

їх взаємодія (синергія) здатна створити надійну «подушку безпеки» для психіки дитини.

- Роль сім'ї (первинний рівень): сім'я є базовим агентом соціалізації. Проте дослідження вказують, що тривожність самих батьків (гіперопіка, тотальний контроль або ж, навпаки, емоційне відсторонення) часто стає тригером для розвитку тривожних розладів у підлітків. Профілактика на цьому рівні вимагає психоедукації батьків − формування навичок емоційної підтримки, контейнерування складних емоцій дитини та створення простору для розмов без засудження.
- Роль школи (вторинний рівень): школа де-факто стала ключовим місцем для виявлення ранніх ознак ментальних проблем, оскільки саме там підліток проводить більшу частину свого активного часу [3]. Сучасна концепція ВООЗ «шкіл, що сприяють здоров'ю» передбачає не лише наявність штатного психолога, а й формування антибулінгового середовища, оптимізацію академічного навантаження та навчання педагогів розпізнавати перші маркери депресивної поведінки (ізоляція, апатія, різке зниження успішності).
- Роль громади та суспільства (третинний рівень): громада забезпечує підлітка соціальними зв'язками поза родиною. Доступні молодіжні центри, спортивні секції, волонтерські ініціативи та безкоштовні служби підтримки є критично важливими для соціалізації та зняття напруги. Крім того, суспільство відіграє головну роль у подоланні стигми щодо звернень по фахову психіатричну чи психологічну допомогу.

Окремі зусилля цих інститутів часто нівелюються, якщо немає системності. Наприклад, шкільна профілактика не дасть результатів, якщо вдома дитина стикається з психологічним тиском, а батьківська підтримка може бути зруйнована кібербулінгом у громаді. Синергія досягається через:

1. Спільний моніторинг: відкритий, але етичний і конфіденційний обмін інформацією між педагогами, психологами та батьками про зміни у поведінці дитини.
2. Єдині ціннісні орієнтири: відмова від культу «токсичної успішності» (ідеальних оцінок за будь-яку ціну) як у школі, так і вдома на користь пріоритету психологічного благополуччя.
3. Інтеграцію ресурсів: залучення фахівців громадських організацій та соціальних служб до проведення спільних тренінгів для батьків, вчителів та підлітків на базі освітніх закладів [3].

М. Селігман запропонував програму, яка добре підходить підліткам, адже включає елементи активної участі – самоконтроль, рольові ігри, моделювання ситуацій, домашні завдання. Під час роботи підлітки вчаться бачити свої сильні сторони, згадувати ситуації, де проявляли себе з найкращого боку, та усвідомлювати, як позитивні риси можуть робити життя більш насиченим і осмисленим. Ведення «Щоденника радості» допомагає фокусуватися на позитивному досвіді щодня, що є важливим кроком у зміні ставлення до життя. Також важливо навчити підлітка розуміти себе, приймати свої емоції, бачити власний потенціал і перспективи. Для цього можна використовувати притчі, метафори, транскультурні приклади, позитивну реінтерпретацію подій – усе це допомагає формувати у дітей погляд на майбутнє. Коли група досягає взаємної довіри, корисними стають заняття у форматі груп «зустрічей», де підлітки можуть відкрито ділитися своїми історіями, переживаннями та отримувати підтримку однолітків [6].

Підліткова депресія часто залишається непоміченою або неправильно інтерпретованою, що знижує ефективність допомоги. З огляду на це, надзвичайно важливим є вчасне виявлення перших ознак депресивного стану, правильне рактування поведінки підлітка та створення умов для надання професійної допомоги. Для ефективної корекції підліткової депресії необхідний комплексний підхід, що поєднує просвітницьку роботу з батьками та вчителями, розвиток саморегуляції й психологічної компетентності у підлітків, а також застосування дієвих терапевтичних методів. Зокрема, тілесно-орієнтована терапія сприяє гармонізації емоційного стану,

когнітивно-поведінкова терапія допомагає змінити негативне мислення, а арттерапія створює умови для самовираження та зниження внутрішньої напруги [4]. Ефективна профілактика підліткової тривожності та депресії неможлива у вакуумі одного соціального інституту. Синергія сім'ї, школи та громади формує стійке екосередовище: родина надає безумовну підтримку, школа виступає безпечним простором для розвитку та раннього скринінгу, а громада пропонує ресурси для самореалізації та фахової допомоги. Лише системне об'єднання цих зусиль здатне зупинити поширення ментальних розладів серед молоді.

Список використаних джерел та літератури

1. Adolescent mental health. World Health Organization (WHO). URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health
2. Child and Adolescent Mental Health and Psychosocial Wellbeing Across the Life Course. UNICEF, 2022. 64 p. URL: https://www.unicef.org/innocenti/reports/child-and-adolescent-mental-health-and-psychosocial-wellbeing-across-life-course
3. The Nexus of Family, School, and Society in Adolescent Mental Health. Research and Scientific Innovation Society (RSIS International). 2023. Vol. VII. P. 120-128. URL: https://rsisinternational.org/journals/ijriss/articles/the-nexus-of-family-school-and-society-in-adolescent-mental-health/
4. Магдисюк Л., Грушецька О., Гричанюк О. Причини проявів депресивних станів у підлітків: профілактика, психокорекція та психологічне консультування в умовах війни. Psychology Travelogs, 2025, 2: 107-114.
5. Портницька Н. Ф., Савиченко О. М., Тичина І. М. До проблеми збереження психічного здоров'я дітей та підлітків. Актуальні проблеми психології, 2019, 222-229.
6. Пфайфер, Самюель. Депресія : Хвороба сучасності / пер. О. Кушніков. Львів : Свічадо, 2017. 88 с.

Тимчина Ніна,
старший викладач кафедри педагогіки й
освітніх інновацій Рівненського ОІППО

Трансформація виховного потенціалу родини в сучасному освітньо-суспільному просторі

У статті розглядається сім'я – як первинний, базисний інститут соціалізації, що акумулює соціокультурний досвід та виступає фундаментом для подальшого розвитку особистості. Визначено деструктивні чинники та трансформаційні процеси, яких зазнає сучасна родина під впливом глобалізаційних, цифрових та соціальних викликів. Обґрунтовано модель синергетичної взаємодії між сімейним вихованням, закладами освіти та суспільними інституціями як передумову формування гармонійно розвиненої, національно свідомої та конкурентоспроможної особистості.

Ключові слова: сім'я, родина, освіта, суспільство, виховання, партнерство, підростаюче покоління.

The article considers the family as a primary, basic institution of socialization, which accumulates socio-cultural experience and serves as a foundation for the further development of the individual. The destructive factors and transformational processes that the modern family undergoes under the influence of globalization, digital and social challenges are identified. The model of synergistic interaction between family upbringing, educational institutions and public institutions is substantiated as a prerequisite for the formation of a harmoniously developed, nationally conscious and competitive personality.

Keywords: family, education, society, upbringing, partnership, the younger generation.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується глибокими трансформаційними процесами, які охоплюють усі сфери життєдіяльності – від геополітичних та економічних структур до особистісних вимірів людського буття. У

часи системних криз, соціальних катаклізмів та стрімкої цифровізації особливої актуальності набуває переосмислення фундаментальних засад виховання майбутнього покоління.

XXI ст. стало часом помітної гуманізації життя населення нашої країни. Сьогодні українці звертають неабияку увагу на виховання молоді, адже непрості історичні реалії змусили нас по-новому подивитися на особистість дитини. Батьківство – це не просто незмінна традиція та соціальний обов'язок, але й величезна відповідальність перед самою дитиною та цілим суспільством. [5, с.157]

Центральне місце у цьому процесі традиційно належить сім'ї. Сім'я є тим первинним мікросоціумом, де закладаються цілісність структури особистості, її ціннісно-смислова сфера, базовий емоційний фон та моделі поведінки. Проте родина не функціонує в ізольованому просторі. Вона інтегрована в ширшу систему суспільних відносин і перебуває у постійному взаємозв'язку із системою освіти та суспільством в цілому.

Хоча сьогодні ми можемо спостерігати певний дисонанс, а подекуди й кризу взаємодії у тріаді **«родина – освіта – суспільство»**. Кожен із цих інститутів висуває власні, іноді суперечливі вимоги до виховання дитини, що призводить до дезорієнтації особистості, руйнування ціннісних орієнтирів та зростання рівня внутрішнього дисбалансу молоді. З огляду на це, виникає гостра науково-педагогічна потреба визначення шляхів виховної взаємодії, оптимізації партнерства між батьківською спільнотою, освітніми закладами та соціумом.

Розвиток сучасної родини відбувається в умовах системної кризи інституту сім'ї на глобальному рівні. Модерне та постмодерне суспільство суттєво трансформувало традиційну модель патріархальної сім'ї, що призвело до виникнення нових викликів та суперечливих явищ у суспільстві.

Сьогодні виконання батьками виховної функції ускладнюється необхідністю зміни пріоритетів і методів виховання. Традиційні уявлення про те, що слухняність і скромність є позитивними якостями, суперечать вимогам „суспільства конкуренції", яке вимагає прояву ініціативи, самовпевненості, здатності протистояти тискові авторитетів. Орієнтація суспільства на розвиток ринкових відносин у сфері виробництва, комп'ютеризацію засобів виробництва та більшу відкритість для інтеграції в нашу культуру інших культур висувають на перше місце прагнення батьків бачити свою дитину в майбутньому бізнесменом або програмістом, що зумовлює надання переваги вихованню в дітей прагматичності, раціональності, волі до успіху.[4]

Можливості реалізації українською сім'єю виховної функції вкрай обмежені й через зниження загального культурно-освітнього рівня більшості населення. Сучасні батьки мало уваги надають підвищенню своєї педагогічної культури. Не можна не зважати й на те, що методи і засоби виховання, засвоєні батьками з власного дитинства, вже не спрацьовують. Неспроможність батьків налагодити контакти з дітьми, створити сприятливі умови для їх сімейного виховання, призводить до роз'єднання представників старшого і молодшого покоління, негативно позначаючись на формуванні та розвитку зростаючої особистості.[6]

Розглянемо основні трансформаційні виклики, що впливають на родинне виховання:

1. **Загострення кризи інституту шлюбу:** збільшення кількості розлучень, поширення альтернативних форм сімейного співжиття, зростання чисельності неповних сімей або сімей, де дитину виховує лише один із батьків. Це послаблює виховний ресурс родини та обмежує можливості для формування повноцінних гендерних моделей поведінки.

2. **Залежність від матеріальних та економічних чинників і дефіцит батьківської уваги:** сучасний ринковий соціум вимагає від батьків високої професійної мобільності та значних часових витрат на забезпечення матеріального добробуту. Як наслідок, виникає феномен «прихованого сирітства» або «педагогічної

занедбаності при матеріальному благополуччі», коли батьки обмежують виховання функцією утримання, мінімізуючи духовне та емоційне спілкування з дітьми.[2]

3. **Діджиталізація та порушення комунікації між поколіннями:** поява цифрових технологій створила ситуацію, де досить часто старше покоління вчиться у молодшого. Віртуальний простір став потужним конкурентом сімейного та шкільного виховання. Діти часто потрапляють під вплив неконтрольованих інформаційних потоків, соціальних мереж, що руйнує авторитет батьків та педагогів.

4. **Соціокризові чинники (війни, пандемії, міграція):** для українського контексту надважливим є фактор військової агресії, що призвів до масової вимушеної міграції, розділення сімей, психологічних травм як у батьків, так і в дітей. У цих умовах сім'я перебуває в стані хронічного стресу, що суттєво знижує її виховний потенціал і вимагає зовнішньої підтримки.

Ці трансформації зумовлюють деформацію традиційних функцій родини (репродуктивної, виховної, рекреаційної, регулятивної), що неминуче позначається на якості соціалізації підростаючого покоління. Сім'я потребує допомоги, і першим інститутом, який покликаний надати таку допомогу, є система освіти.

Взаємодія сім'ї та школи в історичній ретроспективі зазнавала значних змін: від повного підпорядкування сімейного виховання державним інтересам (у тоталітарних системах) до повного відсторонення школи від виховних функцій (у період раннього капіталізму). Сучасна гуманістична педагогічна парадигма базується на концепції **дитиноцентризму** та **педагогіки партнерства**.[1]

Наразі заклад освіти (зокрема, дошкільної та загальної середньої) має розглядатися не як інституція, що надає стандартизовані «освітні послуги», а як відкритий соціокультурний простір, де здійснюється спільна життєдіяльність педагогів, учнів та їхніх батьків.

Ефективна взаємодія родини та закладу освіти можлива лише за умови подолання взаємних стереотипів та претензій. На жаль, у практиці часто спостерігається тенденція до «перекладання відповідальності»: школа звинувачує батьків у байдужості та неналежному виконанні обов'язків, а батьки школу – у формалізмі та байдужості до особистості дитини.

Педагогіка партнерства вимагає переходу від суб'єкт-об'єктних відносин (де школа виховує, а батьки звітують) до суб'єкт-суб'єктних (де батьки і педагоги є рівноправними партнерами, що мають спільну мету – благо дитини)[3]

Для досягнення високої ефективності у вихованні майбутнього покоління необхідно забезпечити перехід від розрізнених зусиль окремих інституцій до інтегрованої, синергетичної моделі взаємодії **«родина – освіта – суспільство»**. Синергетичний ефект у педагогіці виникає тоді, коли цілі, цінності, методи та дії сім'ї, закладу освіти та суспільства збігаються у траєкторії свого спрямування, створюючи потужне резонансне поле виховного впливу.

Реалізація цієї моделі передбачає впровадження низки інноваційних організаційно-педагогічних умов:

1. **Створення єдиного ціннісно-нормативного простору:** узгодження базових виховних орієнтирів (гуманізм, патріотизм, толерантність, відповідальність, працьовитість) між батьками, педагогами та громадськістю. Якщо в родині дитину вчать одному, в школі – іншому, а суспільство через масову культуру демонструє третє, виникає когнітивний дисонанс, який руйнує особистість.

2. **Перехід до концепції безперервної батьківської освіти:** заклади освіти мають стати центрами андрагогічної підготовки батьків. Необхідно впроваджувати системні програми навчання для майбутніх та молодих батьків, залучаючи психологів, соціальних педагогів, медиків та педагогів.

3. **Розширення практики державно-громадського управління освітою:** активне залучення представників бізнесу, громадських організацій, територіальних громад до життя освітніх закладів. Створення спільних кластерів (школа – ВНЗ –

підприємство – громада), що забезпечують ранню профорієнтацію та соціальну інтеграцію молоді.

4. **Розробка та реалізація комплексних міжвідомчих програм:** Координація дій Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики, Міністерства культури та інформаційної політики, правоохоронних органів та громадських інституцій у сфері захисту дитинства та виховання.[2]

Головним результатом функціонування такої синергетичної моделі є формування життєвої компетентності особистості – її здатності успішно вирішувати складні життєві завдання, здійснювати усвідомлений моральний вибір, бути суб'єктом власного життя та активним громадянином своєї держави.

Тому, проаналізувавши основні аспекти досліджуваної проблематики, слід зазначити: сім'я була, є і залишатиметься генетичним та соціокультурним ядром суспільства, первинним і найпотужнішим інститутом виховання особистості. Жоден інший суспільний інститут не здатний компенсувати дефіцит батьківської любові та сімейного тепла, які формують фундаментальну основу психічного та морального здоров'я дитини.

Сучасна родина переживає глибоку соціокультурну та структурно-функціональну кризу, зумовлену глобалізаційними процесами, цифровізацією та соціально-економічними катаклізмами. Ці виклики призводять до зниження виховного потенціалу сім'ї та вимагають негайної, системної допомоги з боку інших соціальних інститутів.

Ефективне вирішення завдань виховання майбутнього покоління можливе лише на засадах педагогіки партнерства та синергетичної взаємодії в системі **«родина – освіта – суспільство»**. Необхідно відмовитися від практики взаємних звинувачень та ізоляціонізму на користь відкритого діалогу, взаємодовіри, солідарної відповідальності та координації виховних зусиль.

Список використаних джерел та літератури

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Знання України, 2011. 520 с.
2. Максимова Н. Ю. Психологія сімейного виховання: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 312 с.
3. Поніманська Т. І. Гуманістична педагогіка: теорія і практика. Рівне: Волинські обереги, 2015. 248 с.
4. Гвоздак А. І. Родинне виховання як основний чинник створення найсприятливішої атмосфери для успішного навчання та розвитку школярів. URL: https://nenc.gov.ua/education/wp-content/uploads/2022/10/Gvozdak.pdf
5. Інна КОРОЛЬОВА, Виховання та освіта дітей кінця XIX — початку XX ст. як невід'ємний фактор формування інституту материнства. Київські історичні студії: науковий журнал. 2023, № 1(16), С.157-164. file:///C:/Users/admin/Downloads/%D0%9A%D0%86%D0%A1_2023_1(16)-157-164.pdf
6. КОНЦЕПЦІЯ сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012-2021 роки. URL: https://medynya.school.org.ua/news/16-39-40-24-09-2021/

УДК 027.8:37

Фарварщук Валентина,
методист НМЦ
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка

Шкільна бібліотека як осередок формування ціннісних орієнтирів виховання особистості

У статті розкрито роль бібліотеки закладу загальної середньої освіти як стратегічного осередку формування ціннісних орієнтирів виховання особистості в умовах війни та повоєнного відновлення України. Проаналізовано трансформацію

бібліотеки на культурно-освітній, виховний та соціально-психологічний центр. Особливу увагу приділено виховному потенціалу бібліотечних заходів, спрямованих на утвердження національної ідентичності, патріотизму, гуманістичних цінностей, толерантності та громадянської відповідальності. Окреслено шляхи інтеграції родинного виховання та бібліотечної діяльності в контексті подолання наслідків війни.

Ключові слова: шкільна бібліотека, ціннісні орієнтири, виховання особистості, національна ідентичність, родинне виховання, соціальна згуртованість, бібліотечна педагогіка, війна та відновлення України.

The article reveals the role of the school library as a strategic hub for the formation of value orientations in personality upbringing amid the war and post-war recovery of Ukraine. The transformation of the library from a book depository into a cultural, educational, social, and psychological center is analyzed. Special attention is paid to the educational potential of library activities aimed at promoting national identity, patriotism, humanistic values, tolerance, and civic responsibility. The ways of integrating family upbringing and library activities in the context of overcoming the consequences of the war are outlined.

Keywords: school library, value orientations, personality upbringing, national identity, family upbringing, social cohesion, library pedagogy, war and recovery of Ukraine.

Сучасна українська школа функціонує в надзвичайно складних умовах, спричинених повномасштабною війною. У цей період загострюється потреба у вихованні особистості, здатної зберігати власну ідентичність, протистояти деструктивним впливам, цінувати мир, свободу та людську гідність. Саме тому ціннісні орієнтири виховання стають ключовим питанням освітньої політики. У цьому контексті бібліотека закладу загальної середньої освіти постає не просто допоміжним структурним підрозділом, а потужним центром формування світоглядних основ особистості. Шкільна бібліотека як простір виховання цінностей має низку переваг, зокрема:

- вона є безпечним, дружнім та інклюзивним середовищем, доступним для кожної дитини незалежно від її соціального статусу, місця проживання чи стану здоров'я;
- інституція володіє унікальним ресурсом – книгою, яка через художній образ, історичний факт або філософське узагальнення формує ціннісні смисли;
- бібліотекар виступає в ролі фасилітатора читання та медіатора між світом культури й дитиною.

У «Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 року» зазначено, що, попри сучасні виклики, бібліотеки виконують не лише прагматичну, а й вагому соціальну функцію. Вони мають потужний потенціал для консолідації суспільства, забезпечення рівного доступу до знань та залучення молоді до скарбниці національної і світової культури. Книгозбірні стають осередками спільної діяльності та підтримки громад, що є життєво необхідним у період загальнодержавної кризи.

На основі положень Стратегії виокремимо сім ключових векторів діяльності шкільного бібліотекаря:

1. Збереження та формування культурної ідентичності: використання бібліотеки як простору для утвердження української ідентичності, популяризація вітчизняної літератури, протидія дезінформації.
2. Соціальна згуртованість та адаптація: упровадження інклюзивних програм для внутрішньо переміщених осіб, дітей військовослужбовців та ветеранів; застосування бібліотерапії для психологічної підтримки.
3. Оновлення інфраструктури: перехід до моделі безбар'єрного простору для творчості, використання проєктного менеджменту та стратегічного планування.
4. Цифрова трансформація: упровадження електронних каталогів, оцифрування фондів, навчання учнів цифрової гігієни.

5. Підтримка творчого потенціалу: створення літературних клубів, медіастудій, заохочення учнів до генерування власного контенту (подкастів, блогів).

6. Інтеграція культурної спадщини: проведення інтерактивних уроків і краєзнавчих проєктів, які формують зв'язок поколінь.

7. Партнерство та фандрайзинг: активна співпраця з громадським сектором, міжнародними фондами, опанування основ грантової діяльності.

Сьогодні бібліотека закладу загальної середньої освіти виступає як унікальний осередок, що не лише акумулює ресурси, а й створює платформу для міжособистісної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, забезпечуючи підґрунтя для безперервного саморозвитку.

В умовах війни ціннісні орієнтири виховання набувають особливого звучання. Передусім ідеться про національно-патріотичне виховання, що ґрунтується на повазі до державних символів, історії України, подвигів захисників і захисниць. Бібліотека може стати майданчиком для проведення виховних годин, присвячених пам'ятним датам, організації зустрічей із ветеранами та військовослужбовцями, оформлення тематичних книжкових виставок, як-от: «Україна – територія гідності та свободи» або «Герої нашого часу».

Не менш значущою є цінність культури та мистецтва. Бібліотека – це провідник у світ українського слова, музики, живопису, традицій. Утвердження національної культурної спадщини, популяризація вітчизняної літератури, фольклору та народних промислів через бібліотечні заходи сприяють формуванню гордості за свій народ, шанобливого ставлення до його минулого.

Важливим ціннісним орієнтиром є родинне виховання. Війна порушила звичний уклад сім'ї, призвела до розлучень, вимушеного переміщення, втрати близьких. У такій ситуації медіатека може виконувати компенсаторну функцію, підтримуючи зв'язок поколінь і зміцнюючи родинні цінності. Спільні заходи для дітей і батьків – літературні вечори, читання вголос, майстер-класи з родинної творчості, обговорення книг про сімейні стосунки – допомагають відновити емоційну близькість, подолати тривожність і зміцнити довіру.

Окремий напрям – формування цінності знань, освіти та саморозвитку. Бібліотека заохочує дітей до систематичного читання, критичного мислення, роботи з інформацією. У часи інформаційної війни важливо навчити дитину відрізняти правду від фейків, формувати власну думку, поважати інші погляди. Це є основою демократичних цінностей, які мають утверджуватися в українському суспільстві.

Важливу роль у формуванні ціннісних орієнтирів відіграє бібліотечна педагогіка, теоретичне підґрунтя якої заклав Дмитро Балика. Вона базується на тріаді «книга – читач – бібліотекар» і передбачає добровільність, адресність та індивідуальний підхід у вихованні. Сучасний фахівець виступає не лише зберігачем фонду, а й вихователем, тьютором, організатором культурного дозвілля, партнером дитини в пошуку смислів.

Читання – це складний процес, який потребує постійної уваги, напруження інтелектуальних сил і, найголовніше, мотивації. Культура читання – це сукупність знань, умінь і почуттів, що дають змогу читачеві повноцінно та самостійно засвоювати інформацію. Цей комплекс навичок роботи з книгою охоплює:

- усвідомлений вибір тематики читання;
- орієнтування в джерелах, насамперед у системі бібліографічних посібників і бібліотечних каталогів;
- систематичність і послідовність вибору конкретної книги;
- розуміння, засвоєння та аналіз прочитаного;
- уміння застосовувати на практиці отриману інформацію;
- закріплення результатів (виписки, конспекти тощо).

Кожен учень має вміти працювати не лише з підручниками, а й з енциклопедіями, довідковими виданнями, користуватися довідково-бібліографічним апаратом. Для цього в школах доцільно проводити бібліотечно-бібліографічні уроки,

інформаційно-пізнавальні години, огляди літератури, слайд-презентації, інтелектуальні ігри, турніри та літературні подорожі.

У практичній діяльності шкільний бібліотекар може використовувати такі форми виховної роботи:

- тематичні виставки літератури з ціннісною проблематикою («Книги, що виховують серце», «Україна: цінності, які ми боронимо»);
- виховні години, уроки мужності та доброти;
- читацькі конференції, обговорення книг морально-етичного спрямування;
- зустрічі з цікавими людьми (волонтерами, військовими, письменниками, психологами);
- проєктну діяльність («Моя родина в історії України», «Лист підтримки захиснику»);
- творчі конкурси (малюнка, есе, декламації поезій);
- родинні читання та клуби за інтересами.

Сьогодні шкільна бібліотека виконує спільну із закладом освіти місію – забезпечення всебічного розвитку особистості на засадах гуманізму та демократії. Трансформуючись у сучасний бібліотечно-інформаційний центр, вона стає стратегічним ресурсом розвитку інформаційного суспільства та надійним фундаментом для утвердження загальнолюдських цінностей у складних реаліях сьогодення. Усе це сприяє тому, що бібліотека перетворюється на відкритий виховний простір, де дитина не лише отримує інформацію, а й вчиться бути людиною – чуйною, відповідальною, свідомою, здатною до співпереживання та активної громадянської позиції. Завдяки своєму ресурсному потенціалу, безпечному середовищу та професійній діяльності бібліотечного фахівця вона здатна ефективно реалізовувати завдання національно-патріотичного, гуманістичного, родинного та культурного виховання.

Список використаних джерел та літератури

1. Балика Д. А. Бібліотека як педагогічний чинник : Вибрані праці з бібліотекознавства та бібліографознавства / уклад. Г. І. Солоіденко ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 248 с.
2. Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (м. Київ, 21 грудня 2021 р.) / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; редкол.: Л. Д. Березівська (голов. ред.) та ін. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 98 с.
3. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text
4. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XII (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text
5. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти : Абетка для директора / М. В. Бобровський, С. І. Горбачов, О. О. Заплотинська, О. О. Ліннік. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Державна служба якості освіти, 2021. 350 с.

Федорчук Тетяна,
практичний психолог
ЗДО № 7 «Усмішка»
Славутської міської ради

Сім’я, освіта, суспільство – шляхи ефективної взаємодії

Сім’я виступає першим і найважливішим середовищем формування особистості, освіта забезпечує розвиток знань, умінь і цінностей, а суспільство створює умови для соціалізації та самореалізації людини. Ефективна взаємодія між цими складовими сприяє гармонійному розвитку дитини, формуванню моральних якостей, громадянської свідомості та відповідальності.

The family is the first and most important environment for the formation of personality, education ensures the development of knowledge, skills and values, and society creates conditions for socialization and self-realization of a person. Effective interaction between these components contributes to the harmonious development of the child, the formation of moral qualities, civic consciousness and responsibility.

Ключові слова: сім'я, суспільство,освітнє середовище, взаємодія, партнерство,виховання,батьківська підтримка,моральні цінності,культурні традиції.

Key words. Family, society, educational environment, interaction, partnership, upbringing, parental support, moral values, cultural traditions.

Сучасні суспільні зміни, швидкий розвиток інформаційних технологій, нові виклики та соціальні трансформації вимагають від дорослих спільної відповідальності за виховання дітей. У таких умовах ефективна співпраця між родиною, освітою та суспільством стає необхідною умовою успішного розвитку дитини.

Сім'я, освіта та суспільство – це три основні складові, від гармонійної взаємодії яких залежить розвиток особистості й майбутнє держави. Саме в сім'ї закладаються перші моральні цінності, формується характер дитини та її ставлення до світу. Освітні заклади допомагають розкрити здібності, здобути знання й навички для повноцінного життя в сучасному суспільстві. Водночас суспільство створює умови для виховання, навчання та соціалізації молодого покоління. Ефективна співпраця між сім'єю, закладом освіти та громадою сприяє формуванню відповідальної, освіченої та духовно багатої особистості. Тому пошук шляхів ефективної взаємодії між цими сферами є важливим завданням сучасності.

Основою ефективної взаємодії сім'ї, освіти та суспільства є спільна відповідальність за виховання й розвиток дитини. Кожна з цих сфер виконує важливу роль, але лише у тісній співпраці вони здатні забезпечити гармонійне формування особистості.

Сім'я є першим соціальним середовищем, у якому дитина пізнає світ, вчиться спілкуванню, засвоює норми поведінки та моральні цінності. Саме в родині формуються перші уявлення про добро, повагу, відповідальність, взаємодопомогу та любов. Емоційний клімат у сім'ї безпосередньо впливає на психологічний стан дитини, її самооцінку та впевненість у собі. Доброзичливе ставлення батьків, підтримка та увага сприяють формуванню емоційно стабільної та відкритої особистості.

Важливими складовими ефективного сімейного виховання є:

- позитивний приклад дорослих;
- довірливе спілкування;
- підтримка самостійності дитини;
- послідовність у виховних вимогах;
- спільне дозвілля та сімейні традиції;
- емоційна підтримка й безпека.

Проте сучасні батьки часто стикаються з труднощами через нестачу часу, перевантаження, стреси та вплив цифрового середовища. Саме тому важливою стає підтримка родини з боку закладів освіти.

Ефективна взаємодія між педагогами та батьками сприяє:

- формуванню позитивного психологічного клімату;
- успішному навчанню та соціалізації дитини;
- розвитку відповідальності та самостійності;
- попередженню конфліктів і проблемної поведінки;
- створенню єдиних вимог до виховання.

Ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від співпраці педагогів із батьками. Узгоджені дії дорослих допомагають дитині відчувати стабільність, підтримку та безпеку. Коли педагоги і батьки діють узгоджено, дитина відчуває підтримку, впевненість і стабільність. Для успішного виховання важливо

використовувати різні форми співпраці. Під час зборів обговорюються питання навчання, поведінки, психологічного розвитку дітей, проблеми виховання та шляхи їх вирішення. Особисте спілкування педагога з батьками допомагає краще зрозуміти особливості дитини, вчасно виявити труднощі та знайти способи їх подолання. Свята, конкурси, спортивні змагання, екскурсії, благодійні акції об'єднують дітей, батьків і педагогів, створюють атмосферу довіри та партнерства. Сьогодні важливу роль відіграють електронні щоденники, групи у месенджерах, онлайн-конференції та освітні платформи. Вони забезпечують швидкий обмін інформацією та підтримують постійний зв'язок між закладом освіти і родиною.

Освіта продовжує процес виховання та соціалізації. Освітній заклад не лише дає знання, а й допомагає дитині навчитися працювати в колективі, відповідально ставитися до своїх обов'язків, розвивати критичне мислення та творчі здібності. Для досягнення позитивних результатів важливо, щоб між педагогом та батьками існувало взаєморозуміння і постійний діалог. Спільні батьківські збори, виховні заходи, консультації та участь батьків у освітньому житті сприяють кращому розумінню потреб дитини. Заклади освіти є важливою складовою процесу соціалізації дитини. У дошкільному та шкільному середовищі дитина набуває досвіду взаємодії з однолітками та дорослими, вчиться працювати в колективі, розвиває пізнавальні здібності й емоційний інтелект.

Виховання підростаючого покоління є одним із найважливіших завдань суспільства. Саме від того, якими виростуть сучасні діти та молодь, залежить майбутнє держави, рівень її культури, економічного розвитку та моральних цінностей. Формування особистості дитини відбувається не лише в сім'ї чи закладі освіти, а й під впливом усього суспільного середовища. Суспільство створює умови для розвитку дитини, формує її світогляд, моральні орієнтири, громадянську позицію та ставлення до людей. Тому відповідальність за виховання молодого покоління покладається не лише на батьків і педагогів, а й на кожного члена суспільства.

Дитина з раннього віку перебуває під впливом оточення: родини, друзів, учителів, засобів масової інформації, соціальних мереж, культурних і громадських установ. Саме в процесі спілкування та взаємодії з іншими людьми вона засвоює правила поведінки, моральні норми та життєві цінності.

Суспільство впливає на виховання через:

- культуру та традиції народу;
- систему освіти;
- засоби масової інформації;
- громадські організації;
- мистецтво, літературу, спорт;
- соціальне середовище та приклад дорослих.

Якщо в суспільстві панують гуманність, взаємоповага та відповідальність, то й молоде покоління переймає ці якості.

Велику роль у вихованні молоді відіграють бібліотеки, музеї, театри, спортивні секції, молодіжні організації та волонтерські рухи. Вони сприяють духовному, культурному й фізичному розвитку дітей та молоді. Особливе значення має участь молодого покоління у громадських та благодійних заходах. Це формує почуття відповідальності, активну життєву позицію, вміння працювати в колективі та допомагати іншим.

У сучасному світі значний вплив на дітей мають інтернет і соціальні мережі. Вони можуть бути як джерелом корисної інформації та саморозвитку, так і причиною негативного впливу: агресії, залежності, поширення шкідливих цінностей. Тому суспільство повинно приділяти увагу інформаційній культурі молоді, навчати дітей критично мислити, безпечно користуватися медіаресурсами та відповідально ставитися до інформації.

Кожен дорослий є прикладом для дітей. Культура поведінки, ставлення до праці, мови, природи, людей — усе це впливає на формування світогляду молодого покоління.

Суспільство повинно створювати умови для:

- якісної освіти;
- розвитку спорту та культури;
- захисту прав дітей;
- підтримки сімей;
- формування здорового способу життя;
- виховання патріотизму та громадянської свідомості.

Тільки спільними зусиллями можна виховати свідомих, відповідальних і духовно багатих громадян.

Отже, ефективна взаємодія сім'ї, закладу освіти та суспільства є необхідною умовою гармонійного розвитку й виховання підростаючого покоління. Саме спільна діяльність батьків, педагогів і громадськості сприяє формуванню моральних цінностей, соціальної відповідальності, громадянської свідомості та духовної культури дітей і молоді. Сім'я закладає основи особистості, заклад освіти забезпечує навчання й соціалізацію, а суспільство створює умови для всебічного розвитку дитини. Лише за умови партнерства, взаємоповаги, довіри та постійного діалогу можливо досягти позитивних результатів у вихованні. У сучасних умовах особливо важливо об'єднувати зусилля всіх учасників освітнього процесу, використовувати нові форми співпраці та підтримувати дитину в її прагненні до саморозвитку. Саме така взаємодія є запорукою виховання свідомого, відповідального та успішного покоління.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрущенко В. П. *Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів* / В. П. Андрущенко. – Київ: Знання України, 2019. – 520 с.

2. Бех І. Д. *Особистість у просторі духовного розвитку*: навч. посіб. / І. Д. Бех. – Київ : Академвидав, 2018. – 256 с.

3. Бондар В. І. *Педагогіка партнерства: теорія і практика* / В. І. Бондар. – Харків: Основа, 2020. – 184 с.

4.Вишневський О. *Теоретичні основи сучасної української педагогіки* / О. Вишневський. – Київ: Знання, 2017. – 566 с.

5. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.05.2026).

6. Закон України «Про повну загальну середню освіту»: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.05.2026).

7. Концепція Нової української школи / Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2016. – 40 с. URL: МОН України (дата звернення: 22.05.2026).

8. Кремень В. Г. *Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації* / В. Г. Кремень. – Київ : Грамота, 2021. – 304 с.

Філіпцова Катерина,
доцент кафедри методики викладання і змісту
освіти КЗВО «Одеська академія неперервної
освіти Одеської обласної ради»
кандидат біологічних наук, доцент

Пріоритети соціально-педагогічної роботи в українському освітньому просторі під час війни

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибоку трансформацію освітнього простору, висунувши соціально-педагогічну діяльність у стратегічний центр забезпечення стійкості суспільства. У статті розглянуто основні напрями роботи педагогів у воєнних умовах. Основними пріоритетами стали психоемоційна

підтримка, згуртованість громад та формування життєстійкості молоді як ресурсу постворенного відновлення.

Ключові слова: освіта, війна, соціально-педагогічна діяльність, молодь, ідентичність, стійкість, інновації.

The full-scale war in Ukraine has caused a profound transformation of the educational sphere, placing socio-pedagogical activity at the strategic center of ensuring societal resilience. The article examines the main directions of teachers' work under wartime conditions. The key priorities include psycho-emotional support, community cohesion, and the development of youth resilience as a resource for post-war recovery.

Keywords: education, war, pedagogy, youth, identity, resilience, innovation.

Вступ. Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України стала каталізатором безпрецедентних трансформацій у національній системі освіти, радикально змінивши її організаційну структуру, функціональні орієнтири та стратегічні пріоритети розвитку [1; 9]. Освітня сфера опинилася в умовах багатовимірної кризи, що поєднала фізичні руйнування інфраструктури, масове переміщення населення та глибоку психоемоційну травматизацію учасників освітнього процесу [8]. Війна актуалізувала необхідність переосмислення ролі соціально-педагогічної діяльності, яка з допоміжного елементу освітньої практики перетворилася на ключовий інструмент забезпечення життєстійкості суспільства, збереження людського капіталу та підтримки національної ідентичності [4].

У контексті екстремальних викликів сучасності соціально-педагогічна робота набуває статусу системоутворювального чинника, що визначає якість функціонування освітнього середовища [6]. Її завдання виходять далеко за межі традиційного забезпечення навчального процесу: сьогодні вони охоплюють відновлення психологічної рівноваги учнів і педагогів, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у нові соціальні спільноти, формування атмосфери довіри та згуртованості в освітніх колективах [1; 7]. Важливим аспектом є також розробка та впровадження інноваційних механізмів психосоціальної підтримки, які здатні адаптувати освітнє середовище до реалій воєнного часу та перспектив поствоєнного відновлення [2].

Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлена не лише масштабами руйнувань і соціальних втрат, але й стратегічною потребою у формуванні нових моделей освітньої політики, орієнтованої на людину [9]. В умовах війни освіта постає як простір збереження гуманістичних цінностей, розвитку життєвої стійкості молоді та підтримки соціальної єдності [5]. Саме тому аналіз трансформацій соціально-педагогічної діяльності та пошук ефективних шляхів її модернізації є ключовим завданням сучасної педагогічної науки й практики [3; 10].

Основний текст. Аналізуючи вплив війни на соціально-освітнє середовище та виклики сьогодення, слід наголосити, що масштаби руйнувань, яких зазнала українська система освіти, є безпрецедентними та багатовимірними [9]. За статистичними даними станом на 2024 рік постраждали майже 3,5 тисячі закладів освіти, з яких близько 350 зруйновано повністю, що свідчить про глибоку кризу інфраструктурного забезпечення освітнього процесу [1]. Проте фізичні втрати становлять лише одну площину проблеми: освітня галузь зіткнулася також із масштабною вимушеною міграцією, коли понад мільйон дітей шкільного віку та майже 22 тисячі педагогів опинилися за межами країни [8]. Це призвело до розриву освітніх траєкторій, втрати кадрового потенціалу та необхідності створення нових механізмів інтеграції дітей і вчителів у різних соціокультурних контекстах, що ускладнює забезпечення рівного доступу до якісної освіти [6].

У таких умовах соціально-педагогічна діяльність набуває особливої ваги, адже саме вона покликана забезпечити адаптацію учасників освітнього процесу до екстремальної реальності [1; 3]. Сьогодні соціальні педагоги працюють у середовищі хронічного стресу, що формується під впливом постійної небезпеки, регулярних повітряних тривог, перебоїв в енергопостачанні та загальної атмосфери

невизначеності [7]. Це вимагає від них не лише високого рівня професійної компетентності, але й здатності до емоційної саморегуляції, психологічної стійкості та використання гнучких форматів навчання – дистанційного, змішаного чи індивідуалізованого [2]. Водночас вони мають виконувати функцію координаторів між освітніми інституціями, місцевими громадами та міжнародними організаціями, що дозволяє залучати додаткові ресурси для підтримки освітнього процесу [10].

Особливої актуальності набуває диференційований підхід, оскільки серед учнів є діти з різним рівнем травматичного досвіду: ті, хто пережив окупацію, втратив близьких або став свідком воєнних злочинів [1]. Така неоднорідність соціально-психологічних станів потребує від фахівців застосування спеціалізованих методик підтримки, спрямованих на зниження рівня тривожності та відновлення базового відчуття безпеки [7]. Водночас соціальні педагоги мають виконувати роль посередників між освітньою інституцією та місцевою громадою, сприяючи формуванню атмосфери довіри й взаємопідтримки, що є критично важливим для збереження соціальної згуртованості [2].

Отже, війна не лише завдала колосальних матеріальних збитків освітній сфері, але й поставила перед нею нові завдання, що виходять за межі традиційних освітніх функцій [9]. Сучасна соціально-педагогічна діяльність перетворюється на стратегічний ресурс виживання та розвитку суспільства, адже саме вона забезпечує психологічну стабільність, соціальну інтеграцію та збереження освітнього потенціалу в умовах воєнних і поствоєнних викликів [6]. Вона стає ключовим чинником формування життєстійкості молодого покоління та гарантом відновлення освітньої системи в майбутньому [7].

Аналізуючи психоемоційну підтримку та реабілітацію як фундамент освітньої стійкості, слід зазначити, що саме ці напрями соціально-педагогічної діяльності нині визначають якість функціонування освітнього середовища [1; 6]. Найвищим пріоритетом у сучасних умовах є забезпечення психологічної допомоги та реабілітації учасників освітнього процесу [7]. Війна суттєво підвищила рівень тривожності, спричинила поширення симптомів посттравматичного стресового розладу серед дітей та підлітків, що актуалізує потребу у впровадженні спеціалізованих методик психосоціальної підтримки [3].

До найбільш ефективних технологій соціально-педагогічної роботи належать методика Safe space (безпечний простір), орієнтована на створення безпечного психологічного середовища в школі [2], а також різні форми арт-терапії – казкотерапія, музикотерапія, малювання, які дозволяють дітям виражати власні емоції та знижувати рівень стресу [6]. Важливим інструментом є кризове консультування та тренінги з розвитку емоційного інтелекту, що сприяють формуванню навичок саморегуляції, емпатії та конструктивного вирішення конфліктів [5]. Такі практики не лише допомагають учням відновлювати внутрішню рівновагу, але й створюють умови для їхньої соціальної інтеграції та подальшої освітньої успішності [7].

Окремої уваги заслуговує професійна підтримка педагогів, адже саме вони першими стикаються з емоційним виснаженням, що може призвести до професійного вигорання [8]. Супервізія, групи психологічної підтримки та програми підвищення стресостійкості стають необхідними елементами збереження кадрового потенціалу освітньої сфери [1]. Вчитель у воєнних умовах виконує не лише роль транслятора знань, але й функцію наставника та психологічного опори для учнів, тому його психоемоційне благополуччя є критично важливим для стабільності освітнього процесу [10].

Створення здоров’язбережувального освітнього простору розглядається як базова умова формування життєвої успішності старшокласників навіть у часи воєнного лихоліття [7]. Такий простір має забезпечувати не лише фізичну безпеку, але й психологічний комфорт, атмосферу довіри та підтримки [6]. Він стає середовищем, де

учні можуть відновлювати внутрішні ресурси, розвивати життєстійкість і формувати цінності, необхідні для адаптації до поствоєнної реальності [2].

Тобто, психоемоційна підтримка та реабілітація виступають не допоміжними, а системоутворювальними чинниками освітньої стійкості [1]. Вони забезпечують збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу, підтримку професійної мобільності педагогів та формування життєвої резильєнтності молоді, що є ключовим ресурсом для відновлення суспільства після війни [7; 9].

Аналізуючи соціальну згуртованість та інтеграцію вразливих категорій дітей, слід підкреслити, що саме цей напрям соціально-педагогічної діяльності визначається другим за значущістю пріоритетом у сучасних умовах [1; 6]. Згуртованість шкільної спільноти, яка охоплює учнів, педагогів та батьків, виступає фундаментом безпеки й атмосферної довіри, що є критично важливим у кризовий час [2]. Вона забезпечує не лише психологічну стабільність, але й створює основу для формування соціальної єдності, яка стає запорукою життєздатності освітньої системи [9].

Ключові аспекти роботи в цьому напрямі охоплюють кілька взаємопов'язаних завдань. По-перше, інтеграція дітей внутрішньо переміщених осіб є необхідною умовою запобігання їхній соціальній ізоляції [1]. Практики наставництва, соціальні ігри та колективні проєкти сприяють включенню таких учнів у нові освітні колективи, формуючи відчуття приналежності та підтримки [7]. По-друге, важливим завданням є профілактика конфліктів, що виникають через поляризацію між дітьми з різним досвідом війни: тими, хто залишався в країні, та тими, хто повернувся з-за кордону [3]. Подолання цих суперечностей потребує застосування технологій медіації, розвитку емпатії та формування культури діалогу [5].

Не менш значущим напрямом є робота з інклюзивними групами. Незважаючи на складні умови воєнного часу, кількість вихованців з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах зросла, що свідчить про збереження гуманістичних пріоритетів держави та прагнення забезпечити рівні можливості для всіх дітей [8]. Це вимагає від педагогів високого рівня професійної компетентності, здатності працювати з різними категоріями учнів та застосовувати інноваційні методики інклюзивної освіти [6].

Отже, соціальна згуртованість розглядається не лише як інструмент підтримки у кризових умовах, але й як стратегічний напрям розвитку освітньої системи [2; 9]. Вона стає ключовим чинником збереження життєздатності освіти в умовах миру, адже забезпечує формування спільних цінностей, розвиток довіри та взаємоповаги, інтеграцію вразливих категорій дітей і підтримку інклюзивності [7]. Соціально-педагогічна діяльність у цьому контексті виконує роль механізму стабілізації суспільства, сприяючи формуванню єдиної освітньої спільноти, здатної протистояти викликам воєнного та поствоєнного часу [10].

Аналізуючи утвердження національної ідентичності та патріотичне виховання, слід зазначити, що в умовах війни цей напрям соціально-педагогічної діяльності набув статусу наскрізного процесу, який пронизує всі рівні освітньої практики [4]. Національно-патріотичне виховання перетворилося на фундаментальний чинник формування освітньої стійкості, адже воєнна реальність – це боротьба не лише за території, але й за сенси, цінності та національну самосвідомість [1; 9]. Українська ідентичність постає як основа національної безпеки, а її утвердження в освітньому середовищі стає стратегічним завданням держави та суспільства [4; 5].

Основними векторами цієї роботи є формування активної громадянської позиції та готовності молоді до захисту інтересів держави [5], розвиток медіаграмотності та інформаційної гігієни для протидії ворожій пропаганді й маніпуляціям в умовах інформаційної війни [2; 3], а також виховання на ідеях людяності, поваги до героїв-захисників та духовно-моральних цінностей українського державотворення [4]. Такі напрями сприяють не лише зміцненню патріотичних почуттів, але й формуванню критичного мислення, здатності відрізняти правдиву інформацію від дезінформації, що є надзвичайно важливим у сучасному медіапросторі [3].

Патріотичне виховання виконує функцію соціальної інтеграції та самоідентифікації молоді, допомагаючи їй усвідомити власну роль у суспільстві та розвивати потребу в самореалізації як свідомого громадянина [5; 7]. Важливою є відмова від «показного» патріотизму, що зводиться до формальних символічних практик, на користь реальної участі дітей і підлітків у житті громади [2]. Це може проявлятися у волонтерській діяльності, участі в соціальних проєктах, підтримці ветеранів та постраждалих від війни, що формує у молоді відчуття відповідальності за майбутнє країни [4; 8].

Таким чином, утвердження національної ідентичності та патріотичне виховання в умовах війни набувають стратегічного значення [1; 4]. Вони стають не лише інструментом освітньої політики, але й засобом консолідації суспільства, формування духовної стійкості та готовності до відновлення країни після завершення воєнних дій [9]. Освітнє середовище перетворюється на простір, де поєднуються знання, цінності та практики, спрямовані на виховання покоління, здатного не лише зберегти українську ідентичність, але й активно розвивати її у глобальному контексті [10].

Аналізуючи моделі соціального партнерства та інноваційні підходи в освіті, слід наголосити, що ефективність сучасної соціально-педагогічної роботи неможлива без широкої мережі взаємодії між освітніми закладами, громадськими інституціями та міжнародними організаціями [2; 9]. У воєнних умовах школи та університети поступово трансформуються у центри відновлення місцевих громад, виконуючи не лише освітню, але й соціально-консолідаційну функцію [1]. Вони активно співпрацюють із міжнародними гуманітарними структурами, зокрема ЮНІСЕФ, а також із соціальними службами та волонтерськими рухами, що дозволяє залучати додаткові ресурси для підтримки дітей, педагогів та сімей [10]. Така інтеграція сприяє формуванню нових моделей партнерства, які виходять за межі традиційних освітніх практик і стають основою для розвитку інноваційних підходів [2].

Серед ключових інновацій воєнного часу варто виокремити кілька стратегічних напрямів. По-перше, політика «Школа офлайн» передбачає поступове повернення учнів до безпечного очного навчання шляхом облаштування укриттів та створення умов для фізичної безпеки [9]. Це не лише забезпечує відновлення соціальної взаємодії, але й сприяє формуванню атмосфери довіри та стабільності [6]. По-друге, процес цифровізації освіти набув нового масштабу: розвиток платформ на кшталт «Всеукраїнської школи онлайн» та використання технологій штучного інтелекту дозволяють компенсувати освітні втрати, забезпечувати індивідуалізовані траєкторії навчання та підтримувати безперервність освітнього процесу навіть у кризових умовах [7]. По-третє, технологія «Мирна школа» впроваджує відновний підхід до побудови стосунків у шкільній громаді, орієнтуючись на довіру, взаємоповагу та конструктивне вирішення конфліктів [2].

Соціальне партнерство в освітній сфері виконує роль каталізатора інновацій, адже воно дозволяє залучати фінансові, кадрові та технологічні ресурси, необхідні для розвитку сучасних освітніх продуктів [6]. Завдяки співпраці з громадськими та міжнародними організаціями школи отримують можливість реалізовувати програми психосоціальної підтримки, впроваджувати нові методики навчання та створювати середовище, яке відповідає потребам дітей у часи війни та поствоєнного відновлення [10].

Тобто, моделі соціального партнерства та інноваційні підходи в освіті стають стратегічним інструментом забезпечення життєздатності освітньої системи [2; 9]. Вони сприяють не лише адаптації до екстремальних умов, але й формуванню нової парадигми освіти, орієнтованої на людину, її безпеку, розвиток та соціальну інтеграцію [7].

Аналізуючи формування життєвої успішності та стійкості молоді, слід наголосити, що в умовах поствоєнної реальності цей напрям стає одним із ключових пріоритетів освітньої та соціально-педагогічної діяльності [7; 9]. Підготовка молодого

покоління до життя в мінливому світі передбачає розвиток життєстійкості, яка розглядається як здатність особистості відновлюватися після кризових ситуацій, адаптуватися до нових умов та зберігати продуктивність навіть у стресових обставинах [1]. Життєва успішність старшокласника у цьому контексті визначається не лише академічними досягненнями, але й умінням приймати відповідальні рішення, досягати поставлених цілей суспільно прийнятними засобами та формувати власну траєкторію розвитку [5].

Ціннісними орієнтирами такої діяльності виступають кілька взаємопов'язаних блоків. По-перше, життєтворчі здібності, що охоплюють осмисленість життя, цілеспрямованість та гнучкість мислення, дозволяють молоді формувати довгострокові плани та адаптуватися до змін [6]. По-друге, ключові життєві навички – асертивність, стресостійкість, оптимізм, лідерство – стають практичними інструментами соціальної взаємодії та самореалізації [7]. По-третє, морально-вольові якості, такі як наполегливість, відповідальність і рішучість, забезпечують здатність долати труднощі та досягати результатів у складних умовах [3].

Формування життєвої успішності допомагає молодим людям позбутися «мислення жертви», що часто виникає унаслідок травматичного досвіду війни, і натомість стати активними творцями власного та суспільного добробуту [7]. Це передбачає розвиток внутрішньої мотивації, здатності до самостійного вибору та усвідомлення власної відповідальності за майбутнє [2]. Освітнє середовище у цьому процесі виконує роль простору підтримки, де поєднуються навчальні, виховні та психологічні практики, спрямовані на формування життєстійкої особистості [6].

Таким чином, у поствоєнному контексті формування життєвої успішності та стійкості молоді стає стратегічним завданням педагогічної науки й практики [7; 9]. Воно забезпечує не лише адаптацію до нових соціальних реалій, але й створює умови для розвитку активного громадянства, соціальної відповідальності та готовності молодого покоління брати участь у відновленні країни [5]. Життєстійка молодь розглядається як ключовий ресурс суспільного поступу, здатний забезпечити стабільність і розвиток України у майбутньому [1; 8].

Висновки. Аналіз пріоритетів соціально-педагогічної роботи в умовах війни дає підстави стверджувати, що український освітній простір зазнав глибокої та системної трансформації. Освіта перестала бути лише сферою передачі знань і перетворилася на багатовимірний соціальний інститут, покликаний забезпечувати стійкість суспільства та підтримку його гуманістичних цінностей. Ключовим вектором сучасної діяльності стала людиноцентричність, у межах якої збереження життя, психічного здоров'я та гідності дитини визначається як найвища цінність і стратегічний орієнтир освітньої політики.

Найбільш значущими пріоритетами сьогодення виступають комплексна психоемоційна підтримка всіх учасників освітнього процесу та зміцнення соціальної згуртованості, що розглядається як гарантія стабільності суспільства в умовах воєнних і поствоєнних викликів. Водночас національно-патріотичне виховання набуло стратегічного значення, адже воно виконує функцію захисту національних інтересів, утвердження української ідентичності та формування духовної стійкості молодого покоління.

Майбутнє соціально-педагогічної роботи безпосередньо пов'язане з подальшою діджиталізацією освітнього середовища, розвитком гнучких моделей навчання та розширенням мережі соціального партнерства, що дозволяє залучати додаткові ресурси й інноваційні практики. Формування життєстійкої та успішної особистості, здатної адаптуватися до викликів поствоєнного відновлення, залишається головним орієнтиром для педагогічної науки й практики в Україні. Саме ця мета визначає перспективи розвитку освітньої системи, яка має стати простором збереження гуманістичних цінностей, соціальної єдності та підготовки покоління, готового до активної участі у відбудові держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Бибик Д. Д. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти у воєнний та повоєнний період: механізми відновлення та стійкості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. Вип. 1 (56). С. 27-31.
2. Виховання громадянина-патріота: моделі соціального партнерства: метод. посіб. / Н. В. Харченко, Т. К. Окушко, Н. О. Шпиг та ін.; наук. ред. Н. В. Харченко. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 322 с.
3. Грень Л., Курбанова М. Роль ціннісних орієнтирів у формуванні професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2023. № 2. URL: http://tipuss.khpi.edu.ua/article/view/283307 (дата звернення: 24.05.2026).
4. Журба К. О. Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2025. № 2 (97). С. 20-25.
5. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2011. 36 с.
6. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: монографія / Р. О. Семенова, О. Л. Музика, Д. К. Корольов та ін.; за ред. Р. О. Семенової. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
7. Практико орієнтовані моделі і механізми формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності: метод. рек. / В. І. Кириченко, О. О. Єжова, В. Б. Нечерда, К. О. Безрук; за заг. ред. В. І. Кириченко. Харків: Друкарня Мадрид, 2025. 132 с.
8. Роганова М., Притуляк Л., Табачник І. Актуальні проблеми теорії і практики виховання у закладах вищої освіти в сучасних умовах. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2026. № 1 (109). С. 245-257.
9. Система освіти України: проблеми воєнного стану та перспективи повоєнного розвитку [Електронний ресурс]: монографія / за ред. А. О. Литвинчука; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2024. 162 с.
10. Сайт репозитарію Комунального закладу вищої освіти «Одеська академія неперервної освіти». URL: https://lib.oano.od.ua (дата звернення: 24.05.2026).

Фурманець Людмила,
вчитель початкових класів
Судилківського ліцею,
старший вчитель

Роль сім’ї у вихованні дітей

Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки,засобом збереження і передання культурних цінностей від покоління до покоління.

Роль сім'ї у вихованні дітей – велика відповідальність. Батьки є першими вихователями, які зміцнюють і загартовують організм дитини, розвивають її мову і мислення, волю і почуття, формують її інтереси, прагнення, смаки, здібності, виховують любов до знань, допитливість, спостережливість, працьовитість.

Виховання дітей у сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. Духовний вплив батьківського дому на формування її особистості створюється завдяки щирій материнській ласці, небагатослівній любові батька, домашньому теплу, піклуванню, затишку і захисту, родинній злагоді.

З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, в домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набути власного досвіду поведінки і діяльності.

Оскільки мета виховання підростаючого покоління – формування всебічно розвиненої особистості, сім'я, як і школа, здійснює моральне, розумове, трудове, естетичне і фізичне виховання.

Ефективність виховання дітей у сім'ї залежить від створення в ній належних умов. Головна умова сімейного виховання – міцний фундамент сім'ї, що базується на її непорушному авторитеті, подружній вірності, любові до дітей і відданості обов'язку їх виховання, материнському покликанні жінки, піднесенні ролі батьків у створенні та захисті домашнього вогнища, забезпеченні на їх прикладі моральної підготовки молоді до подружнього життя.

Важливим у сімейному вихованні є те, наскільки родина живе інтересами всього народу, інтересами держави. Діти прислухаються до розмов батьків, є свідками їхніх вчинків, радіють їхнім успіхам чи співчувають невдачам. Виховний вплив сім'ї зростає, якщо батьки цікавляться не лише навчанням, а й позашкільною діяльністю своїх дітей. За таких умов інтереси сім'ї збігаються з інтересами суспільства, формується свідомий громадянин країни.

Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний вплив, ніж словесні повчання.

Успіх сімейного виховання значною мірою залежить від організації домашнього побуту, традицій сімейного життя: порядку в сімейному господарстві, залучення дітей до розподілу бюджету сім'ї, загального режиму дня, визначення для кожного робочого місця, зокрема для навчальних занять,дотримання певних сімейних правил (кожна річ має своє місце, прийшов з прогулянки – вимий руки та ін.).

Провідну роль у сімейному вихованні відіграє мати. Саме вона найсильніше впливає на дітей, особливо в сфері духовно-морального виховання. Діти, які виростають без материнського тепла і ласки, похмурі, як правило, замкнені, злостиві, вперті.

Не меншим є й вплив батька, особливо коли йдеться про виховання хлопчиків. Проте виконати свої виховні функції батько і мати можуть лише за умови, що вони є справжнім авторитетом для дітей.

Справжнім авторитетом користуються батьки, які сумлінно ставляться до праці, до сімейних обов'язків, активні в громадському житті. Такі батьки уважні до дітей, люблять їх, цікавляться їхніми шкільними та позашкільними справами, поважають їх людську гідність, водночас виявляючи до них належну вимогливість.

Виховання дітей в сім'ї не завжди успішне. Негативний вплив на нього мають об'єктивні (неповна сім'я, погані житлові умови, недостатнє матеріальне забезпечення) та суб'єктивні (слабкість педагогічної позиції батьків) чинники. Найвагомішою серед об'єктивних причин є неповна сім'я, яка з'являється в силу того, що в усіх вікових групах від 20 до 50 років смертність чоловіків більш як утричі вища, ніж жіноча, а у віковій групі 30-34 роки – в чотири рази [3,с.154]. Разом з великою кількістю розлучень це призводить до збільшення кількості сімей, у яких мати (рідко – батько) виховує дітей сама. У неповній сім'ї процес виховання ускладнюється, оскільки діти значну частину часу бездоглядні, неконтрольовані, перебувають на вулиці, нерідко контактують з аморальними людьми.

Негативно позначаються на вихованні дітей і погані житлові умови сім'ї. Як свідчать дані спеціального обстеження, в Україні більше половини молодих сімей не мають окремого житла навіть через 10 років подружнього життя, майже половина сімей проживає з батьками в незадовільних для виховання дітей житлових умовах. У таких сім'ях батьки часто не можуть забезпечити дитину постійним робочим місцем, тому їй важко зосередитися над завданням, з'являється роздратованість, незадоволення, а згодом і небажання виконувати його [5, с.202].

Значна частина сучасних сімей припускається помилок у вихованні дітей. Родини з погляду педагогіки можна поділити на такі три групи: педагогічно неспроможні, педагогічно пасивні та антипедагогічні.

Перша група – сім'ї, в яких батьки намагаються виявити певну активність у вихованні дітей, проте роблять це невміло. їх виховний вплив непослідовний, педагогічно необґрунтований. Найчастіше вони керуються власним досвідом, якого набули, коли свого часу їх виховували батьки (авторитарний стиль, обмеження свободи, погрози і покарання або вседозволеність, потурання примхам).

Друга група – сім'ї, які не виявляють особливої активності у вихованні дітей, тобто педагогічно пасивні. Вони з об'єктивних (хвороба, зайнятість, часта відсутність) або суб'єктивних (відсутність єдиної точки зору на виховання, розлад між батьками, часті конфлікти та ін.) причин не можуть належним чином виховувати дітей. У таких сім'ях стосунки між батьками напружені, конфліктні. За сімейними негараздами вони не знаходять часу для виховання дітей, втрачають контроль за ними.

Третя група – сім'ї, що характеризуються антипедагогічними, аморальними умовами виховання дітей. У таких сім'ях панує дух неповаги до правил моралі та вимог законів. Батьки своєю поведінкою (пияцтво, злодійство, розпуста тощо) створюють у сім'ї антипедагогічну обстановку, намагаються виправдати відхилення від норм поведінки у своїх дітей, протиставляють вимогам школи свої сімейні вимоги. [4, с.40]

У сучасних умовах склався ще один тип сімей, що потребують особливої уваги з боку школи, – сім'ї, в яких батьки займаються бізнесом. Вони забезпечують дитину всім, про що тільки вона може мріяти. Однак на виховання їм бракує часу, тому вони передоручають цю справу гувернанткам. У школу й зі школи дітей возять на іномарках. Батьки не дозволяють їм гратися у дворі з однолітками, підбирають для них друзів лише зі свого кола. Витрачання грошей дітьми ніхто не контролює. Для них у сім'ї не існує слова «не можна», тому вони ігнорують і шкільну дисципліну. Батьки ж трактують її як посягання на свободу їх дитини.

Сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально – психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності. Вона забезпечує соціалізацію людини, самореалізацію особистості, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою.

Життєдіяльність сім'ї реалізується через основні її функції: матеріально – економічну (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); житлово-побутову (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); репродуктивну (продовження людського роду); комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрісімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї з мікро – і макросередовищем, контакт із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом); виховну (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду); релактивну (організація вільного часу та відпочинку).

Сім'я є різновіковим колективом. Структура її багато в чому залежить від звичаїв, культурних і національних традицій, моральних та правових норм. У межах її формується система стосунків між старшими та молодшими, батьками і дітьми, що визначає психологічний клімат в сім'ї. Тут формується світогляд дитини, ставлення до навколишнього світу. Спільне ведення домашнього господарства впливає на рівень матеріальної забезпеченості, можливості самореалізації особистості, її смаки, уподобання, ціннісні орієнтації, культуру. У сім'ї дитина набуває вмінь і навичок в різних сферах суспільного життя, насамперед, навичок людського спілкування. Поступово в неї формується досвід сімейного життя, ставлення до родини.

Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Умовно сім'ї поділяють на благополучні та неблагополучні.

Благополучна сім'я – сім'я з високим рівнем внутрішньо сімейної моральності, духовності, координації та кооперації, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем.

Неблагополучна сім'я – сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок чого в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини. [6, с.315]

Захистити дітей від сімейного неблагополуччя може система регулювання сімейного виховання. Організацію допомоги батькам, якщо вони мають бажання нею скористатися, здійснюють вчитель, школа на основі формування стосунків співробітництва, взаємодопомоги, взаєморозуміння.

Отже, педагогічне середовище розвитку дитини створюється в процесі сімейного виховання, залежить від типу сім'ї. Розуміння цього педагогами сприяє поглибленню зв'язків з нею, пошуку можливостей щодо корекції сімейного виховання, підвищення педагогічної культури батьків, захисту дитини від несприятливого впливу неблагонадійної сім'ї.

Висновок.

Головним інститутом виховання є сім'я. Те, що дитина в дитячі роки набуває в сім'ї, вона зберігає протягом усього подальшого життя. Важливість родини в тому, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя, і по тривалості свого впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може зрівнятися з сім'єю. У ній закладаються основи особистості дитини і до вступу до школи вона вже більш ніж наполовину сформувалася як особистість.

Сім'я – це особливого роду колектив, який грає у вихованні основну, довгострокову і найважливішу роль.

Мета виховання – сприяти розвитку людини, що відрізняється своєю мудрістю, самостійністю, художньою продуктивністю і любов'ю.

Сімейне виховання дає дитині всю гаму почуттів і уявлень про життя. Його сила й значення незрівнянні з жодним іншим, навіть з дуже кваліфікованим вихованням у дитячому садку чи в школі. Головним у сімейному вихованні є вимоги батьків та взаємоповага, що панують у сім'ї. Отже, формування вільної особистості дитини можливе тільки там, де дитина визнається найвищою цінністю, а основними засобами виховання є добро, ласка, любов, повага і взаєморозуміння.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн. 1: Особистісно- орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. посіб. – К.: Либідь, 2003. – С. 137-140.

2. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка родинного виховання: Навч. посіб. – К., 2006. – С. 284-316.

3. Практична педагогіка виховання: Посібник з теорії та методики виховання / За ред. Красовицького М.Ю. – Київ-Івано-Франківськ, 2000. – 218 с.

4. Родина педагогіка: Навч-метод посібник / А.А.Маркушевич, В.Г.Постовой, Т.Ф. Алексєєнко та ін. – К., 2002. – С. 38-95.

5. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1996. – 258 с.

6. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім’єю в Україні: теорія і методика: Монографія. – Харків: Нове слово, 2007. – 395 с.

Харченко Алла,
старший викладач кафедри
педагогіки та психології початкової та дошкільної
освіти Хмельницького ОІППО імені А. Назаренка

Розвиток емоційно-особистісної сфери дітей дошкільного віку за оздоровчою технологією – сміхотерапія

Проблема емоційно-особистісного розвитку дітей дошкільного віку, на сучасному етапі, все частіше привертає увагу педагогів і психологів У статті висвітлено особливості використання сміхотерапії в роботі з дітьми ст дошкільного віку та запропоновано педагогічні рекомендації щодо її використання.

Ключові слова: інноваційні технології, сміхотерапія, смайлотерапія, оздоровчі технології, діти дошкільного віку.

Key words: innovative technologies, laughter therapy, smile therapy, health technologies, preschool children.

Розв'язання проблеми збереження психічного здоров'я кожної дитини є одним з головних завдань дошкільної освіти, адже від стану психічного здоров'я залежить особистісний розвиток дітей. Сьогодні вихователі все частіше стикаються з такими проявами психічного нездоров'я дітей, як підвищена тривожність, страх, невпевненість у собі, надмірна вразливість. Л. В. Виготський вважав, що «емоційний розвиток дітей – один з найважливіших напрямків професійної діяльності педагога.

Одним зі шляхів подолання означеної проблеми є застосування у освітній роботі з дітьми дошкільного віку нетрадиційних естетотерапевтичних корекційно-розвивальних технологій, зокрема арттерапевтичних, серед яких особливо виокремлюю сміхотерапію – лікування сміхом, здоровим гумором [5, с.77].

Виокремлено такі вектори сміхотерапії:

- **природний сміх** (сміхотерапія) – це безпосереднє спілкування з вихованцями, шляхом застосування комічних ситуацій, ігор, вправ, танців, співу, гримас, розваг;
- **штучний сміх** (смайлотерапія), що застосовується через видрукувану продукцію різноманітних смайлів, тлумачення їх значення (особливо смішних);
- **веселий (емоційний) сміх** (емодзітерапія) – комплекс сміхо- та смайлотерапії із застосуванням різних смайлів, схожих на людей, тварин, «мультяшних» персонажів зі смішним розмальовуванням останніх тощо.

Уміння сміятися вважається своєрідним мистецтвом володіння власними емоціями й умінням «зчитувати» їх в інших [4, с.27]. Загальновідомо, що посмішки й позитивні емоції потрібні нам для психічного та фізичного благополуччя не менше, ніж сонце, повітря й вода. До того ж, сміх – дуже корисна фізична вправа, яку за своєю ефективністю можна порівняти хіба що з гарним аеробним навантаженням

Особливості сприймання дітьми гумору досліджували науковці в таких напрямах: психофізіологічні механізми гумору (А. Маслоу, В. Пропп, С. Рубінштейн), виховання почуття гумору в дошкільників (Н. Гавриш, І. Дементьєва, В. Мухіна, Д. Ніколенко, Є. Фльорина), сприймання гумору в художніх творах (Н. Ваганова, Н. Гавриш, І. Дементьєва, Є. Фльорина) тощо.

За словами Т. Рєпіної, у дошкільному віці хоча і в елементарній формі, але вже спостерігаються прояви почуття гумору. Виражаються вони в жартах, кумедній міміці, позах, у задоволенні від вдалої смішинки, у прізвиськах, лічилках [5, с.146].

Дослідниця Т. Чорна здійснила інтеграцію різних терапій, розробляючи спеціальний електронний «Кейс здоров'я» для дітей дошкільного віку, серед якого особливо увиразнюється блок «Сміхотерапія». У ньому розміщено вправи для оздоровлення вихованців засобами сміхотерапії. Метою цього блоку є активізувати

роботу центральної нервової системи вихованців, стимулювати їхні творче мислення й активність, зняти стрес, забезпечити наповнення енергією та бадьорістю. Авторка пропонує оздоровчі вправи для дітей дошкільного віку, подані в цікавій мультимедійній формі [7, с.14].

Науковці стверджують, що сміятися слід не тому, що добре і весело, а для того, щоб людина ставала здоровішою і щасливішою. Уміння сміятися – це майже мистецтво, тож що ж означає слово «сміхотерапія»? А – це не тільки один сміх, а й комплекс спеціально розроблених вправ, використання яких в щоденній роботі з дітьми значно підвищує їх творчі здібності та особливо допомагає в роботі з батьками вихованців.

Розвиток емоційно-особистісної сфери дітей є однією з умов їх успішної соціалізації. У дітей старшого дошкільного віку формується вміння конструктивно будувати взаємини з оточуючими, навички управління негативними емоціями, усвідомленого ставлення до норм соціальної поведінки. На жаль, діти частіше висловлюють і розуміють негативні емоції, ніж позитивні. Зростає кількість дітей емоційно-пасивних, неспокійних, агресивних, гіперактивних, які часто «дивляться і не бачать», «слухають і не чують». Такі діти неадекватно реагують на явища і впливу соціуму. Тож, ефективним методом впливу на емоційно-особистісний розвиток дитини старшого дошкільника, як зазналося вище, є сміхотерапія, що допомагає зняти напруження та покращити загальний настрій дитини.

Сміхотерапія – це психотерапевтичне лікування сміхом як специфічним засобом впливу на особистість дитини задля подолання в неї стресу, зняття напруження та звільнення від негативної енергії, що здійснюється в ЗДО під час проведення спільних сміхових хвилинок, ігор і вправ.

Сміхотерапія дає дитині:

• впевненість в собі і своїх силах;

• внутрішнє розкріпачення і відхід від скутості;

• життєрадісне сприйняття навколишнього світу і адекватне ставлення до того, що відбувається;

• товариськість і підняття рівня комунікабельності;

• бадьорий настрій і внутрішній спокій душі;

• підвищений інтерес до пізнання і відкриттю нових вражень;

• гармонізацію моторики рухів (що особливо важливо для благополучного дитячого фізичного розвитку).

Для дітей 6-го року життя сміхотерапія є корисною та потрібною, адже в цьому віці дуже часто трапляються психічні розлади у дітей, часті зміни настрою, стресові ситуації тощо. А все це негативно впливає на їх психічне здоров'я. Тож його потрібно зміцнювати використовуючи для цього терапію за допомогою сміху. Саме сміх здатен зміцнити і покращити психічне здоров'я дитини. Завдяки йому можна зняти напругу, заспокоїтись, підняти настрій, звеселитись, відпочити та порадіти. А саме радість і сміх приносять неабияку користь дитячому організму.

Сміхотерапія базується на таких принципах:

- **стимулювання сміху:** за допомогою різних ігор, вправ та ситуацій діти стимулюються до сміху та позитивних емоцій;
- **створення атмосфери радості**: ЗДО повинен бути місцем, де діти почуваються комфортно, весело та радісно;
- **розвиток соціальних навичок**: сміхотерапія сприяє розвитку комунікативних навичок, співпраці та спілкування між дітьми.

Необхідною передумовою роботи є створення відповідного розвивального середовища. В групі у бібліотечному осередку створюють бібліотечку гумористичних творів, які читають дітям; альбом портретів письменників-гумористів, демонстраційний матеріал, «Ілюстрації до гумористичних творів», підбірка дидактичних ігор «З якої гуморески герой», «Оціни вчинок», «Що не так»; картотека

жартівливих фізкультхвилинок, тематичних тижнів. В групі можна створити так званий «куточок настрою» під назвою «Мій настрій сьогодні». Діти, заходячи до групи, можуть увиразнити свій настрій, прикріплюючи стікери чи кольорові прищепки відповідно до власного вибору. Смайли різного кольору, форми та значення використовуються на заняттях: з розвитку мовлення; з образотворчого мистецтва поряд з нестандартними техніками малювання на заняттях з конструювання та ліплення, театральної мозаїки, під час занять з психогімнастики «Я – квітка сміху» та при проведенні фізичних хвилинок.

Під час занять із дітьми можна використовувати інноваційну технологію Йога-Сміху, розроблену лікарем Мадан Катаріа. Основна ідея - навчити дитину сміятися легко та невимушено, природно й часто. Під час таких вправ використовують різні види сміху, причому не тільки відомі («сміх-привітання», або «сміх - вибачення»), але й досить несподівані, нетрадиційні («сміх лева», «сміх миші», «сміх замка дверцят» і т.д.). Щоб діти росли здоровими, веселими, життєрадісними упроваджують в освітній-виховний процес гумористичні, веселики, забавлянки, дражнили, веселі вправи, смішинки, фізкультхвилинки, що викликають позитивні емоції, сприяють формуванню правильної вимови.

Слухання та читання творів гумористичного характеру (Степан Грищенко, Грицько Бойко, Євген Бандуренко) благотворно та позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяє вихованню позитивно-емоційних почуттів, запобігає виникненню негативних емоцій, формує оптимістичне ставлення до життя. Для сприйняття уже більш глибшого засвоєння художнього образу, що дає дитині змогу виразити свої емоції, є театралізована діяльність.

Елементи сміхотерапії використовуються під час фізкультхвилинок, фізкультпауз чи на перервах між заняттями; «хвилинки-смішинки» прийоми «розкріпачення» дітей шляхом цікавих, смішних розповідей, літературних гуморесок та цікавих пригод з реального життя дітей. У дітей формуються почуття гумору, вони вчаться розуміти смішне, здатність жартувати, складати веселі розповіді, висловлювати власні враження від смішного за допомогою сміху, жестів, рухів, слів; у дітей формуються вміння висловлювати свої позитивні емоції, приносити сміх та гарні емоції іншим, не бути байдужими до смутку та горя, а змогти допомогти та розвеселити.У дітей підвищений інтерес до пізнання і відкриттю нових вражень, впевненість в собі і своїх силах, життєрадісне сприйняття навколишнього світу і адекватне ставлення до того, що відбувається, підвищується рівень комунікабельності.

Основні педагогічні поради щодо використання сміхотерапії в роботі з вихованцями ЗДО:

- використання «хвилинок сміху» (за аналогією з фізкультхвилинками);
- запровадження прийомів «розвантаження» в групі (розповіді про цікаві пригоди, комічні життєві ситуації тощо);
- реалізація педагогічного потенціалу усної народної творчості (літературних гуморесок, читання й вивчення скоромовок, лічилок, дражнилок);
- запровадження жвавих ігор, які викликають бурхливі позитивні емоції в дітей;
- використання ексцентричних (швидких) танців;
- показ різних смішних поз, гримас;
- оволодіння педагогом елементами педагогічного експромту під час реагування на незвичайну ситуацію (у стилі «позитивного гумору»);
- опанування прийомів організації позитивної невимушеної атмосфери освітнього процесу, уміння надавати дітям необхідний час для сміхотерапії;
- розвиток у вихователя почуття гумору як особистісно-інтелектуальної основи й ознаки професійної майстерності тощо [6, с.275].

Висновок. Сміхотерапія є важливим інструментом для покращення фізичного та психічного здоров'я дітей дошкільного віку. Вона стимулює сміх, позитивні емоції та розвиток соціальних навичок. Отже, використання сміхотерапії в роботі з дітьми це не тільки дитячі усмішки, гарний і веселий настрій, бадьорість духу, а й корекція негативних проявів у поведінці старшого дошкільника.

Сміхотерапія спрямована на повернення природного сміху, який знімає напруження в тілі, воно розм'якшується, і поступово звільняється від затисків і напруги. У майбутньому гідно виокремляться і стануть актуальними й перспективними нові напрями дослідження сміхотерапії, такі як: педагогічна сміхотерапія й дитяча самосміхотерапія в системі оздоровчих технологій терапевтичного спрямування закладу дошкільної освіти.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція).-К. 2021.с.38
2. Горюнов О.О.Зміцнення психічного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку засобом сміхотерапії. ГНПУ ім.. Олександра Довженка. Глухів, 2023. 94с.
3. Кошель А.П. Здоров'язбережувальні технології в закладах дошкільної освіти: навчально-методичний посібник. Чернігів: ФОП Баликіна В., 2017. 88 с.
4. Сіренко А. Використання гумористичних творів у формуванні комунікативної компетентності дошкільника. Черкаси, 2019. 233 с.
5. Снісар Ю. Сміхотерапія як оздоровча технологія дітей дошкільного віку. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі: збірник наукових праць. Полтава: Видавець Шевченко Р.В., 2017. Вип. 1. С. 145–153.
6. Тітаренко С. А Покращення психічного здоров'я дітей дошкільного віку засобом сміхотерапії. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Вип. 118(3). 2014. С. 273-275.
7. Чорна Т.В. Кейс здоров'я. Електронно-освітній ресурс. Вінниця: ММК, 2019. 28с.

Цебень Єлизавета,
практичний психолог
КЗЗСО «Шаровечківська гімназія»
Хмельницької міської ради

Формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку

У тезах розглянуто особливості формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку як важливого чинника їхньої успішної соціалізації та гармонійного розвитку. Визначено ключові компоненти емоційного інтелекту та охарактеризовано ефективні методичні засоби його розвитку в умовах закладу дошкільної освіти. Наголошено на важливості співпраці педагогів із родинами вихованців для забезпечення їхнього психоемоційного благополуччя.

Ключові слова: емоційний інтелект, дошкільний вік, емпатія, саморегуляція, соціалізація, психологічно безпечний простір, емоційна грамотність.

The abstracts consider the peculiarities of emotional intelligence formation in preschool children as an important factor of their successful socialization and harmonious development. The key components of emotional intelligence are identified and effective methodical tools of its development in the conditions of preschool education institution are characterized. The importance of cooperation between educators and families of pupils to ensure their psycho-emotional well-being is emphasized.

Keywords: emotional intelligence, preschool age, empathy, self-regulation, socialization, psychologically safe space, emotional literacy.

Вступ. Сучасні умови розвитку суспільства висувають нові вимоги до виховання та розвитку дитини. Особливої актуальності набуває проблема формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку, адже саме у дошкільному віці закладаються основи емоційної культури, здатності до співпереживання,

саморегуляції та побудови позитивних взаємин з іншими людьми. Емоційний інтелект є важливою складовою гармонійного розвитку особистості та запорукою успішної соціалізації дитини. Багато вчених намагались з'ясувати, як саме формується емоційний інтелект дітей дошкільного віку. Зокрема, американський психолог Джон Готтман довів, що батьки та вчителі мають бути «емоційними наставниками» для дітей. Моріс Еліас наполягав на тому, що вчити керувати емоціями потрібно безпосередньо в освітньому просторі. Пітер Саловей та Джон Майєр вивчали, як саме діти розпізнають свої почуття та як ними керують.

Основна частина. Емоційний інтелект, як здатність розпізнавати, усвідомлювати та регулкувати власні емоції, є ключовою характеристикою особистості. Він не тільки сприяє розвитку адаптивних можливостей людини, а й забезпечує успішну соціалізацію. Емоційний інтелект включає знання власних емоцій, здатність їх контролювати, мотивацію до дій, емпатію та соціальні навички. На основі цих компонентів формуються основи для гармонійної комунікації, співпраці та співпереживання. У кожної категорії населення має бути створене спеціальне середовище, у якому ми вчимося взаємодіяти [1].

Для дітей дошкільного віку дошкільний заклад виступає першим інституційним середовищем, у якому дитина навчається взаємодіяти з ровесниками та дорослими. Саме тому важливо створювати психологічно безпечний простір, у якому дитина може вільно виражати свої емоції, отримувати підтримку та вчитися розуміти почуття інших. Вихователь має бути не лише організатором освітнього процесу, а й емоційним наставником, який допомагає дітям опановувати навички емоційної грамотності.

Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку відбувається шляхом використання таких методичних засобів, як: рольові ігри; психогімнастика; комунікативні ігри; ігри та завдання, спрямовані на розвиток довільного мислення, уваги, пам'яті та мовлення; ігри, спрямовані на розвиток уяви, фантазії; релаксація; використання емоційно-символічних методів [2]. Рольові ігри дозволяють дитині «приміряти» різні соціальні ролі, прожити чужий досвід, вчать співпереживанню (емпатії) та розумінню мотивів вчинків інших. Наприклад, гра у лікаря, продавця чи будівельника вчить дитину співпрацювати та приймати рішення. Психогімнастика та релаксація допомагають зняти м'язове та емоційне напруження, навчають технікам саморегуляції, заспокоєння та контролю над імпульсивними реакціями. Наприклад, у вправі «Лимон» дитині пропонується уявити, що в руці є лимон, який потрібно сильно стиснути (на 5 секунд), відчути напруження, а потім різко розслабити кисть, відчуваючи тепло.

Комунікативні ігри розвивають навички конструктивного спілкування, вміння домовлятися, вирішувати конфлікти мирним шляхом та працювати в команді. Прикладом є вправа «Австралійський дощ», де учасники стають у коло і повторюють рухи за ведучим (тертя долонь, клацання пальцями, тупотіння), імітуючи наростання та стихання дощу. Вправа синхронізує групу, покращує невербальну комунікацію та піднімає настрій. Ігри на розвиток мислення, уваги та пам'яті вчать фокусуватися на міміці, жестах та інтонаціях співрозмовника (ігри в картках «Знайди пару», «Що на малюнку?», «Знайди зайве»). Ігри на розвиток уяви та фантазії сприяють гнучкості мислення, дозволяють безпечно «програвати» різні життєві ситуації. Наприклад, вправа «А що, якби...?» вчить мозок шукати нестандартні причинно-наслідкові зв'язки.

Особливу увагу необхідно приділяти також розвитку емпатії у дітей дошкільного віку. Здатність співпереживати іншим людям сприяє формуванню доброзичливості, толерантності, готовності допомагати та підтримувати. Для розвитку емпатії доцільно використовувати вправи на розуміння емоцій, бесіди про почуття, читання художніх творів із подальшим обговоренням поведінки героїв.

Важливим чинником успішного розвитку емоційного інтелекту є співпраця закладу дошкільної освіти з родиною. Саме сім'я є першим середовищем емоційного розвитку дитини. Позитивний емоційний клімат у родині, підтримка, довірливе

спілкування та особистий приклад батьків формують у дитини навички емоційної взаємодії. Завдяки позитивному вихованню діти вчаться вірити в себе, розуміти свої можливості та брати відповідальність за свої вчинки. Емоційний зв'язок з батьками має значний вплив на самооцінку дитини. Коли батьки виявляють інтерес до почуттів і емоцій своїх дітей і підтримують їх, діти відчувають, що їх цінують і про них піклуються [3]. Тому педагогам важливо проводити просвітницьку роботу з батьками щодо значення емоційного розвитку дітей та способів його підтримки в домашніх умовах.

У сучасних умовах особливого значення набуває проблема емоційного благополуччя дітей. Війна, соціальна нестабільність, тривожність дорослих можуть негативно впливати на психоемоційний стан дошкільників. Саме тому розвиток емоційного інтелекту слід розглядати як один із важливих напрямів психологічної підтримки дітей. Формування навичок саморегуляції, уміння висловлювати власні переживання та звертатися по допомогу сприяє зниженню рівня тривожності та розвитку психологічної стійкості.

Висновки. Отже, формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку є важливим завданням сучасної освіти. Розвиток емоційної грамотності, емпатії, навичок конструктивної взаємодії та саморегуляції сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, її успішній соціалізації та психологічному благополуччю. Ефективність цього процесу залежить від співпраці педагогів і батьків, створення емоційно безпечного середовища та використання сучасних методів роботи з дітьми.

Список використаних джерел та літератури

1. Деякі аспекти розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку : зб. наук. пр. / під ред. [уточніть авторів/видання]. Рік. Вип. Х. С. Х–Х.

2. Методи формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку. URL: http://leleka.rv.ua/metody-formuvannya-emociynogo-intelektu-u-ditey-doshkil-nogo-viku.html (дата звернення: 25.05.2026).

3. Роль батьків у формуванні емоційного інтелекту у дітей раннього та дошкільного віку : стаття / [уточніть авторів/видання]. Рік. С. Х–Х.

Шевчишена Оксана,
старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти,
методик природничо-математичних дисциплін і технологій
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Лідерський потенціал сучасних підлітків: ключові аспекти розвитку та шляхи виховання майбутнього лідера

В статті проаналізовано поняття, пов’язані з «лідерським потенціалом» та здійснено опис понять, пов’язаних з їх сутністю. Актуалізовано питання лідерської обдарованості в сучасному суспільстві. Запропоновано опис зарубіжними дослідниками позитивної кореляції особистісних вимірів людини з феноменом лідерства. Обґрунтовано підходи батьків та педагогів щодо стимулювання розвитку в школярів здатностей досягати зрілих та конструктивних взаємовідносин з іншими людьми в різних середовищах.

Ключові слова: сучасне суспільство, лідерська обдарованість, лідерські потенціали, освітній простір, діти та підлітки, внутрішній ресурс особистості.

The article analyzes the concept of "leadership giftedness" and describes the concepts related to its essence. The issue of leadership talent in modern society has been updated. A description by foreign researchers of the positive correlation of personal dimensions of a person with the phenomenon of leadership is offered. The teachers'

approaches to stimulating the development of schoolchildren's abilities to achieve mature and constructive relationships with other people in various environments are substantiated.

Key words: modern society, leadership giftedness, leadership potential, educational space, children and adolescents, internal resource of the individual.

Стрімкі, глобальні та соціально-економічні зміни, які супроводжують наш соціум, обумовлюють потребу в активних, незалежних та творчих людях, в особистостях, здатних неординарно та самостійно мислити, вирішувати поставлені перед ними задачі на основі критичного аналізу дійсності. Відповідно, в контексті реформування освітнього простору нашої держави домінуючими пріоритетами функціонування освітнього закладу мають стати такі цінності, як самоосвіта та самовдосконалення особистості учня. Тому весь освітній процес сучасної школи спрямований на формування всебічно-розвиненої особистості школяра, здатної до самостійних та творчих дій в нестандартних життєвих і навчальних ситуаціях.

Війна, в свою чергу, змінила світобачення багатьох українців, їх ставлення до суспільних подій та внутрішнього наповнення особистості людини. Відповідно, сучасне суспільство ставить нові вимоги до особистісної сутності людини, потребує від неї сили волі, психоемоційної стійкості як запоруки її психічного здоров'я, а відтак, розвитку духовного та лідерського потенціалу. Нині зростає попит на обдаровану особистість, яка нестандартно мислить, наділена витримкою, сильною волею і високою працездатністю. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що з усіх видів обдарованості лідерство є найменш дослідженим психологічним феноменом. Тому проблема лідерства, особливо молодіжного, в нинішніх реаліях життя набуває великого значення.

Л.В.Сенчишак і Т.О.Сливінська, в свою чергу, вважають за необхідне виокремити **типи обдарованості, які одразу помічає вчитель** [3]: інтелектуальний тип обдарованості, академічний, художній, креативний типи обдарованості, лідерська або соціальна обдарованість («організаторські здібності»), а також психомоторна чи спортивна обдарованість.

Дуже дефіцитна в будь-якому суспільстві і найменш вивчена **соціальна обдарованість (яку ще називають лідерською)** [3].

Актуальність проблеми обґрунтовується не лише інтересом до неї сучасного суспільства та практичним значенням, а й новизною як для української, так і для світової психології. Тому все частіше нині науковці звертаються до вивчення складних особистісних утворень, одним з яких є лідерська обдарованість.

Лідерство в багатьох джерелах розглядають та інтерпретують як здатність впливати на оточуючих, організовувати та спрямовувати зусилля групи на досягнення спільних цілей та вести за собою інших у складних життєвих ситуаціях.

Лідерська або соціальна обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд з цим необхідна й добре розвинута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання; в багатьох випадках у людей з цим типом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям.

Існує багато варіантів лідерської обдарованості. Є емоційні лідери, своєрідна «жилетка» для кожного, з ними радяться, їх поважають. Є *лідери дії* – вони вміють приймати рішення, важливі для багатьох людей; визначати мету й напрямок руху; вести за собою інших.

Лідери не лише відзначаються власними та незалежними судженнями, ідеями, переконаннями та баченнями, але й вміють мотивувати, надихати та підтримувати команду, вселяти надію та оптимізм, зменшуючи напругу в умовах складних та непередбачуваних життєвих обставин.

Тому в сучасному суспільстві, де зміни відбуваються стрімко, розвиток лідерських якостей стає важливим аспектом дитячого розвитку. І це не дивно. Вище згадана фраза у вимірах сучасного соціуму має своє обгрунтування.

Підлітковий вік, як неодноразово зауважують психологи, є критичним періодом формування та становлення особистості. В цей час молодь активно працює над розвитком своїх соціальних навичок. Саме цей період є відкритим для прояву креативності та вивчення основ молодіжної культури. Розвиток лідерського потенціалу у підлітків допомагає їм стати впевненими та рішучими, відповідальними та здатними до самостійного прийняття рішень в умовах напруги та дефіциту часу. За даними численних досліджень, лідерські якості позитивно впливають на академічні успіхи, соціальну адаптацію та майбутню кар'єру молоді. Подібні якості дають змогу молодим людям бути конкурентоспроможними на ринку праці, а відтак, відстоювати свою особистість в межах конкретної професії.

Згідно деяких джерел **ключовими аспектами розвитку лідерського потенціалу підлітків є:**

Відповідальність

Відповідальність є фундаментальною якістю будь-якого лідера. Вона вчить підлітків брати на себе зобов’язання, планувати та виконувати завдання. Батьки можуть сприяти розвитку відповідальності, доручаючи дітям домашні обов'язки, дозволяючи приймати рішення та обговорюючи наслідки їхніх дій.

Емоційна стійкість

Емоційна стійкість дозволяє лідерам ефективно справлятися зі стресом та невдачами. Підлітки, які розвивають цю якість, більш стійкі до негативних впливів та здатні зберігати позитивний настрій у складних ситуаціях. Методи розвитку включають практики саморегуляції, фізичні вправи та техніки релаксації.

Комунікабельність

Ефективні комунікаційні навички є невіддільною частиною лідерства. Уміння слухати, висловлювати свої думки чітко та впевнено сприяє будуванню взаємин та досягненню спільних цілей. Соціальні навички, такі як здатність до емпатії та розуміння інших, допомагають лідерам краще взаємодіяти з командою.

Здатність працювати в команді

Лідер повинен вміти працювати колективно, використовуючи сильні сторони кожного учасника групи. Це включає делегування завдань, мотивацію команди та вирішення конфліктів. Командна робота також сприяє розвитку креативності, оскільки різноманітність думок стимулює інноваційні підходи до розв'язання проблем [4].

Відповідно, лідери серед підлітків можуть ставати прикладами для своїх ровесників, сприяючи створенню здорового та підтримуючого оточення, забезпечення в них належного психологічного клімату. Популярність серед однолітків, яка часто супроводжується лідерськими рисами, може стимулювати подальший розвиток особистості та професійних навичок, здатностей організовувати команду, а відтак, спрямовувати її на досягнення спільних цілей.

На жаль, у багатьох школярів з вираженими лідерськими здібностями інтерес до шкільного навчання недостатній. Багато учнів з цими здібностями не мають достатньої шкільної мотивації і, маючи сильний характер і незалежність, відверто нічого не роблять у школі. Неможливість засвоювати статус лідера у школі веде їх на вулицю, де вони стають лідерами антисоціальних угрупувань. Таких учнів учителі часто характеризують як пересічних хуліганів. Це викликає відповідне негативне ставлення з боку учнів. Усе це ще більше спричиняє проблеми в цих учнів і їхніх учителів. Потрібна спеціальна, іноді тривала і складна робота, щоб повернути таких учнів до школи [3].

Отож, у вимірах сучасного соціуму напрошуються наступні питання а саме: «Що слугує успішній адаптації дітей та підлітків у різних життєвих середовищах (який внутрішній ресурс цьому сприяє)?», «Які лідерські потенціали мають місце в житті

сучасної молоді?» (адже в дитячих та підліткових колективах можуть мати місце як позитивні та негативні лідери), «Який психологічний портрет успішного лідера?», «Що слугує успішному лідерству та які риси та якості характеру особистості корелюють з ним»?

За переконаннями Л.В.Копець, «Стати хорошим лідером особистості допоможуть такі риси, як сміливість, стійкість, переконаність, а також енергійність, рішучість, адаптивність, комунікативність, наполегливість у досягненні цілей, стійкість до стресу» [1, С. 312].

На думку дослідника, «Особи, котрі малоуспішні як лідери (на яких очікують значні труднощі у просуванні до вищих шаблонів керівництва) відзначаються такими рисами: відсутність сенситивності, вони не викликають довіри в інших, холодно відчужено пихаті, надто амбіційні, похмурі, нестійкі до тиску і часто використовують засоби психологічного захисту» [1, С. 312].

Автором здійснено систематизацію досліджень лідерства зарубіжними дослідниками. Для прикладу, на думку С.Коссена, щоб стати хорошим лідером, особа має мати такі риси: здатність творчо вирішувати проблеми; уміння доносити ідеї до послідовників; переконливість; уміння уважно слухати інших людей та прислухатися до їхніх порад; тверде бажання досягати мети; комунікативність та широке коло інтересів; чесність, прямота, конструктивність у стосунках з підлеглими; почуття власної гідності та впевненість у собі; ентузіазм та висока дисципліна; уміння «добре триматися» за будь-яких обставин та зберігати внутрішню рівновагу [1]. Л.В.Копець наголошує, що запропонований вище список скоріше є набором соціальних навичок, ніж особистісних рис [1].

Список Чемпена (риси, необхідні для лідера) виглядає іншим чином: здатність до генерування нових ідей, здоровий глузд, розсудливість, уміння висловлювати свої думки, виразність мовлення, комунікабельність, адекватний рівень самооцінки, наполегливість, стійкість, врівноваженість, зрілість [1].

Дослідники А.Лоутон та Е.Роуз вважають, що успішному лідеру необхідні такі риси: 1) далекоглядність (уміння формувати імідж та завдання організації); 2) уміння визначати пріоретети (здатність розділяти, що необхідно, а що просто важливо); 3) стимулювання підлеглих визнанням та винагородами за успіхи; 4) володіння мистецтвом міжособистісних стосунків (уміння вислухати, підказати, бути впевненим у своїх діях); 5) «політичне чуття» (здатність розуміти запити свого оточення й осіб, які мають владу); 6) стійкість (непохитність перед опонентами); 7) харизма та чарівливість (не піддається визначенню, однак захоплює та надихає людей); 8) здатність іти на ризик у таких питаннях, як передача частини роботи або повноважень підлеглим; 9) гнучкість (здатність відгукуватися на нові ідеї та досвід); 10) рішучість, непохитність, якщо цього вимагають обставини [1].

Вище згадані дослідження, за переконаннями Л.В.Копець, «…незмінно демонструють високу позитивну кореляцію з успішним лідерством таких особистісних вимірів, як: інтелект, домінантність, впевненість у собі, високий активаційний (енергетичний) рівень, професійні знання і навички, ролевантні завданням, які виконуються» [1, С. 113].

Таким чином, дослідження переконують, що лідером може стати не кожна людина, а лише та, яка відзначається набором особистісних рис [1]. Разом з тим Л.В.Копець наголошує, що «…стати успішним лідером людина не може лише завдяки тому, що вона має певний набір особистісних рис» [1, С. 313]. Дослідник розділяє думки Раймонда Кеттела та його співробітників, які в свою чергу, дійшли висновку, що лідерів відрізняють від інших такі вісім рис: моральна зрілість, або сила Я; домінування або вплив на оточення; цілісність характеру або сила над Я; соціальна компетентність, прозорливість, незалежність від сильних прагнень, сила волі, відсутність від зайвих переживань та нервового напруження [1]. Водночас зазначалося, що за низької соціальної компетентності (несміливість, пасивність, невпевненість у собі) та

відсутності сильних переживань і нервового напруження особистість не може стати лідером [1].

Виходячи з досліджень, можна вважати, що існують в житті людини певні поштовхи, які виступають в ролі чинників щодо прояву в певних (особливо складних) для неї життєвих ситуаціях відповідних особистісних характеристик (лідерських можливостей).

В умовах воєнного стану багато людей відмічають для себе таке явище, коли в ситуаціях сильного стресу (наприклад, під час порятунку дітей) у них потужною мірою відбувається активізація внутрішнього ресурсу. Для прикладу, в якості рис, які починають корелювати з високою мірою відповідальності, можуть бути: готовність іти на ризик в непередбачуваних ситуаціях, емоційна стійкість, сміливість та рішучість в складних для людини життєвих обставинах.

В умовах воєнного стану нашого соціуму значна частина дорослих людей відмічає для себе таке явище, що багато дітей стали нетипово для їхнього віку «дорослими». Незважаючи на наявність болючих та складних психічних станів, які стали результатом затяжних стресів, вони усвідомлюють ступінь небезпеки та здатні робити з допомогою дорослих конструктивну оцінку ризиків, які мають сьогодні місце в нашому житті та адекватним чином на них реагувати.

З іншої сторони, в підлітковому віці продовжує мати місце наявність проблем, пов’язаних з маніпулятивними впливами. Чи здатні підлітки протистояти небезпечним впливам, які поступають із навколишнього середовища? Чи не виступає їхня чутливість, сенситивність, емпатія зброєю для маніпулювань з боку інших осіб? Чи завжди здатні підлітки висловлювати свої незалежні від обставин конструктивні ідеї?

Враховуючи сучасні життєві виклики, зміни в різних сферах життєдіяльності, сучасна молодь на противагу певним рисам та якостям характеру (які завжди збагачували та наповнювали людську сутність в моральному та духовному вимірах) потребує пошуку альтернатив, а саме: сили волі, вміння висловлювати та обґрунтовувати власну думку, переконувати інших в її конструктивності, при цьому зберігаючи повагу до іншої людини. Підлітки потребують сьогодні виваженості, організованості, впевненості у власних силах, вмінь сказати «ні» в складних для них ситуаціях, готовності робити вибір і допомагати іншим здійснювати вибір, який є адекватним саме у цій ситуації, яка склалася у їхньому житті.

В умовах дистанційного навчання переосмисленню підлягають актуальність та необхідність володіння певними компетентностями. Для прикладу, питання, які стосуються важливості тих самих лідерських якостей, в умовах дистанційного простору уже є відкритими. Адже, за умов використання дистанційних технологій сучасні діти потребують здатностей самостійно вчитися, організованості, психогігієни розумової діяльності. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій потребує від сучасної молоді готовності протистояти впливам (маніпуляціям), які мають місце в сучасному просторі, а відтак, здійснювати критичну оцінку дійсності.

Однак, на противагу вище піднятій інформації в межах дитячих та підліткових середовищ продовжують себе виявляти проблеми щодо розвитку в дітей соціальних життєвих навичок, а саме: вміння комунікувати та працювати на рівні команди, прислухатися до думок інших і коректно та впевнено обґрунтовувати перед оточенням власні думки.

Вище згадана інформація, в свою чергу, може мати відношення до феномену лідерства уже в межах соціальної психології. Для прикладу, за переконаннями А.В.Мітлоща, В.О.Моляко та В.С.Бажанюк «Ефективність лідерства визначається ефективністю системи комунікацій в організації, особливостями обміну інформацією по всіх її структурних рівнях» [2].

Ефективність лідерства, на думку авторів, «…ніколи не обмежується діями лише однієї особи, воно існує у контексті певного соціального оточення. Саме тому лідери, які розуміють цей контекст, ефективно виконують свою роль у колі

послідовників, ведуть команду до поставленої мети [2, С. 111]. Однак, дослідники наголошують, що «…у природі немає готових лідерів, адже це результат процесу тривалого виховання та навчання упродовж життя особистості» [2, С. 185].

Виходячи з аналізу численних психологічних досліджень, лідерські якості формуються в результаті накопичення життєвого досвіду та під впливом різноманітних ситуаційних факторів, у яких особистість себе проявляє. Психологи неодноразово роблять наголос, що лідерству важко навчитися лише спостерігаючи за іншими. Для того, щоб стати лідером, необхідна практика й досвід.

Отож, як **підтримати розвиток лідерського потенціалу підлітків?**

В контексті вище згаданого питання згідно деяких джерел виокремленню підлягають наступні рекомендації, які можуть мати місце не лише в діяльності педагога під час роботи з дітьми, але й можуть мати окреме значення для батьків [4]. Вони виглядають наступним чином, зокрема:

Створення сприятливого середовища

Для розвитку лідерських якостей важливо створити середовище, яке підтримує самовираження та активну участь у різних заходах. Це може включати участь у шкільних гуртках, спортивних секціях, молодіжних організаціях або волонтерських проєктах. Такий досвід дозволяє підліткам практикувати лідерські навички в реальних умовах.

Заохочення креативності та інноваційності

Креативність є однією з ключових компонентів лідерства. Батьки можуть сприяти її розвитку, заохочуючи дітей до творчих занять, таких як малювання, музика, література або технологічні проєкти. Важливо також підтримувати ініціативу підлітків та давати їм можливість експериментувати та вивчати нові ідеї.

Розвиток соціальних навичок

Соціальні навички, такі як вміння працювати в команді, вести переговори та вирішувати конфлікти, є необхідними для ефективного лідерства. Організація спільних заходів, участь у групових проєктах та комунікаційні тренінги допомагають підліткам покращити ці навички.

Використання сучасних інструментів

Сучасні технології, такі як інструменти батьківського контролю Kroha, можуть допомогти батькам стежити за активністю підлітків в інтернеті та сприяти безпечному використанню цифрових ресурсів. Це дозволяє забезпечити збалансоване поєднання онлайн та офлайн занять, що підтримує загальний дитячий розвиток.

В якості окремих **порад для батьків** можуть виступати наступні:

- Будьте прикладом – показуйте своїми діями, як виглядає відповідальність, емоційна стійкість та ефективна комунікація.
- Слухайте та підтримуйте – активно слухайте своїх підлітків, підтримуйте їхні ідеї та ініціативи.
- Заохочуйте участь у різних активностях – допоможіть знайти хобі або гурток, де підліток може розвивати лідерські навички.
- Встановлюйте чіткі рамки – визначте правила та очікування, але дозволяйте дітям брати на себе відповідальність за їхнє виконання.
- Використовуйте інструменти батьківського контролю – наприклад, Kroha для моніторингу онлайн-активності, що допоможе забезпечити безпеку та збалансований підхід до використання технологій [4].

У контексті психологічної практики мають місце тренінги розвитку лідерської обдарованості. Перед психологами в контексті тренінгової взаємодії з приводу даного питання може поставати багато задач, а саме: формування вмінь будувати команду, оволодіння навичками побудови взаємин з людьми, оволодіння шляхами та способами вирішення проблемних ситуацій, розвиток соціального та емоційного інтелекту.

До вирішення вище згаданих завдань причетними є також і педагоги закладів загальної середньої освіти. Виходячи із сучасних освітніх концепцій побудови та організації освітнього процесу в освітніх закладах вчителі продовжують використовувати методи, що ґрунтуються на активній участі школярів, зокрема: мозкові штурми, робота в парах (групах), аналіз життєвих ситуацій, робота з проєктами та інші.

Активна участь школярів дає змогу їм демонструвати творчі можливості, бути відкритими та незалежними у власних проявах особистості зберігаючи при цьому толерантність до інших осіб групи, вміння розподіляти ролі в групі та представляти команду (результати спільно виконаної роботи). Власним прикладом (манерами поводження) вчитель демонструє школярам шляхи встановлення контакту з іншими людьми, орієнтуватися в проблемах та шукати конструктивні шляхи виходу з них, усвідомлювати та шукати конструктивні позиції в конфлікті. В контексті взаємодії зі школярами педагог також вспромозі допомагати учням вивчати та оволодівати техніками асертивної суперечки під час обоворення питань, які викликають розбіжності, а також оволодівати навичками умілої відмови та збереження позитивних міжоосбисттісних відносин.

За переконаннями А.В.Мітлоща, В.О.Моляко та В.С.Бажанюк «Модель лідерської обдарованості містить високу мотивацію, високий рівень емоційного та соціального інтелекту та креативний підхід до вирішення складних соціальних проблем, знаходження способів вирішення завдань як у стабільній, так і в мінливій групі» [2, С. 236].

Таким чином, розвиток лідерського потенціалу в підлітків є важливим аспектом їхнього дитячого розвитку. Саме формування відповідальних, рішучих, емоційно стійких та зрілих особистостей, комунікабельних та здатних працювати в команді молодих людей сприяє їхньому успішному майбутньому як лідерів суспільства. Батьки та педагоги відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища, підтримці ініціатив та розвитку необхідних навичок. Враховуючи виклики сучасного соціуму, важливо стимулювати в дітей такий внутрішній ресурс, який би витупав для них в якості альтернативи щодо численних маніпуляцій, давав би змогу протистояти небажаними впливав та шукати конструктивні шляхи виходу зі складних життєвих ситуацій. З іншої сторони, створювати умови для стимулювання розвитку в школярів здібностей досягати зрілих та конструктивних взаємовідносин з іншими людьми в різних середовищах. Саме легкість встановлення контактів з іншими людьми та їх висока якість складає змістовне наповнення сутності понять, пов’язаних з лідерським потенціалом, який, в свою чергу, має важливе значення як в житті окремої особистості, так і у вимірах сьогодення. Інвестуючи час та зусилля у розвиток лідерських якостей своїх дітей, батьки та педагоги допомагають виховувати майбутніх лідерів, здатних створювати позитивні зміни в суспільстві.

Список використаних джерел та літератури

1. Копець Л.В. Психологія особистості: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 460 с.

2. Мітлощ А.В., Моляко В.О., Бажанюк В.С. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги: монографія. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 290 с.

3. Сенчишак Л.В., Сливінська Т.О. Психолого-педагогічний супровід роботи з обдарованою дитиною: методичний посібник. – Миколаїв, 2008. – 76 с.

4. Розвиток лідерського потенціалу підлітків: як виховати майбутнього лідера. URL: https://parental-control.net/uk/blog/article/rozvitok-liderskogo-potentsialu-pidlitkiv-yak-vikhovati-maybutnogo-lidera (дата звернення: 19.04.2025).

Яворська Наталія,
вчитель початкових класів
Новоушицького ліцею,
старший вчитель

Взаємозв'язок школи та сім'ї у формуванні особистості дитини

У статті обґрунтувано проблему взаємодії сім'ї та школи як важливої умови у формуванні особистості дитини. З'ясовано, що ефективність сімейного виховання, залежить від педагогічної культури батьків, від уміння визначити основні напрями виховної роботи з дітьми, зосередити увагу на тих сторонах особистісного розвитку дитини, які не можуть бути забезпечені іншими виховними ситуаціями.

Ключові слова: виховання, особистість, авторитет, сімейна педагогіка, вчитель, батьки, педагогічна культура.

Виховує все: люди, речі, явища, але перш за все і найдовше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. Родина – це природний осередок найглибших людських почуттів, де дитина засвоює основи моралі серцем і душею, коли розвиваються почуття доброти, чуйності, совісті, правдивості, любові до всього живого. Батьки – головні природні вихователі дитини. Основний чинник у формуванні особистості – це виховний клімат сім'ї. Рідна домівка – не тільки місце притулку, дах над головою, а й тепле родинне вогнище, місце захисту від усіх життєвих негараздів. Якщо вчитель щось вимагає, то ні в якому разі не можна при дитині критикувати дії вчителя, бо ще невідомо на чиєму «боці» опиниться ваша дитина. І, навпаки, вимоги батьків не повинні оскаржуватися вчителем, тут важлива співпраця та взаєморозуміння. Вчителям початкових класів потрібно особливу увагу звертати на неповні сім'ї або ж напроти, на забезпечені сім'ї, де панує атмосфера вседозволеності та немає відмов дитині ні в чому.

Чи почуває дитина, що блага її життя – наслідок великої праці батьків, турботи люблячих її людей?! Адже без них, без їхньої праці і турботи вона просто б не могла існувати. Тут криється велика небезпека – виростити людину егоїстичну, яка вважає, що головне – її особисті проблеми, а все інше – другорядне. Є тільки один шлях: учити дитину робити добро для батьків, вихователів; учити дітей розуміти й переживати всім серцем, що вони живуть серед людей і що найглибша людська радість – жити заради когось.

У сім'ї дитина набуває вмінь і навичок в різних сферах суспільного життя, насамперед, навичок людського спілкування. Поступово в неї формується досвід сімейного життя, ставлення до родини. Саме ці положення мають бути головним мотивом у роботі вчителя початкових класів

Коли дитина вступає до школи, їй важко зорієнтуватися, хто ж тепер важливіший – вчитель чи мати. Нерідко перших вчителів називають другою мамою. Звісно, так воно і є, адже в молодших класах вчитель є іще і вихователем та розв'язує не лише проблеми навчання учнів. Він ще водить дітей у їдальню, де стежить щоб вони залишали пусті тарілки, стежить за виявом товариських стосунків, ходить з учнями на екскурсії, допомагає готувати домашні завдання, інколи відвідує учнів на дому. На цьому етапі вчитель користується більшим авторитетом ніж батьки. Це трапляється через те, що дитина, переступивши поріг школи, потрапляє у незнайоме їй середовище, де немає батьків, немає до кого звернутися за допомогою, окрім вчительки, яка виконує функцію «рятівника», яка не тільки добре орієнтується в середовищі під назвою «школа», але й розуміється в математиці, письмі та читанні, навіть вміє малювати та ліпити різні фігурки з пластиліну, отже «вона вміє все й одразу». І в маленьких, але добре митикуючих голівках першокласників їхня вчителька

перетворюється не просто на другу маму, вона є найбільшим авторитетом на даному періоді життя. Саме в цей час дуже важливо виховувати дитину разом , щоб у неї не було роздвоєння між школою та сім'єю.

Якою б складною не була робота вчителя, без сумніву, вона потрібна дітям, оскільки основною структурною ланкою в школі є формування особистості учня. Саме вчитель виконує дуже важливі і відповідальні завдання. Він є організатором навчально-виховного процесу в класі, є наставником усього учнівського колективу і кожного учня окремо, об'єднує виховні зусилля вчителів, батьків і громадськості.

Необхідно додати, що виховання дитини – це важка, трудомістка сфера людської діяльності, успіх якої зумовлюється безліччю чинників найрізноманітнішого походження. Однак, виховує не тільки і стільки сам виховний процес, а ті щоденні, конкретні взаємини, під час яких дитина день за днем вбирає в себе і активно переосмислює людські цінності, способи поведінки, сутність ставлень до явищ життя і до самої себе. Важливо навести слова А.С.Макаренка, який говорить, що «Виховний процес є процес постійно триваючий і окремі деталі його вирішуються в загальному тоні сім'ї, а загальний тон не можна вигадати і штучно підтримувати. Загальний тон, любі батьки, створюється вашим власним життям і вашою власною поведінкою».

Відомо, що у різні часи до проблем сімейного виховання зверталися філософи, політики, письменники, вчені: представники філософської думки стародавнього світу, діячі епохи Відродження такі як, Я. А. Коменський, В. О. Сухомлинський, Ж.-Ж. Руссо, Ш. О. Амонашвілі, І. Г. Ткаченко та ін.. Класична педагогіка в особі своїх кращих представників сприяла не лише розробці теорії становлення інституту сімейного виховання, а й реалізації його положень в різних країнах світу.

З урахуванням досягнень класичної педагогіки в галузі сімейного виховання досліджувалася історія взаємозв'язку школи та сім'ї на формування особистості дитини в Україні. В умовах постійної боротьби українського народу за незалежність, за національні інтереси саме сім'я стала хранителькою і сповідницею тих педагогічних ідей виховних традицій, які живили і живлять українську педагогіку. На всіх історичних етапах розвитку української держави українська сім'я виховувала дітей на національній основі, формувала в них національну свідомість, розуміння історії і культури рідного народу. Виховні цінності сім'ї стали основою розвитку наукових засад педагогічного виховання в Україні. Фундамент його було закладено в працях таких мислителів як Ярослав Мудрий, Володимир мономах, Петро Могила, у працях Григорія Сковороди та інших.

У кожного з них була своя точка зору на цю проблему. Але в одному вони всі були єдині – школа та сім'я мають тісно співпрацювати між собою задля формування не тільки особистості, а й окремого члена суспільства.

В Україні сімейна політика визнається одним із пріоритетних напрямків соціальної політики.

Школа була, є і залишиться одним з найважливіших соціальних інститутів, які забезпечують навчальний процес і реальну взаємодію дитини, батьків і соціуму.

До основних напрямів діяльності педагогів і батьків відносяться:

- пізнавальна сфера життя (робота з вчителями-предметниками);
- підтримка фізичного здоров'я учнів;
- додаткова освіта дітей і розвиток творчого потенціалу дітей;
- підтримка обдарованих дітей;
- соціальна підтримка і профілактика бездоглядності.

Запорукою успіху в реалізації цієї ідеї є об'єднання зусиль батьківської та педагогічної громадськості на всіх рівнях.

Взаємозв'язок школи та сім'ї у формуванні особистості дитини вивчався відомим педагогом-науковцем, що все своє життя присвятив вихованню і навчанню дітей В.О.Сухомлинським. У своїй збірці багатотомників, а саме у третьому томі, він

описував роботу вчителя не просто як трудову діяльність, а як поклик душі, творчу та різноманітну діяльність.

Одним з пріоритетних напрямків становлення сучасної початкової школи є розвиток особистості молодшого школяра.

Особистість – це людина як носій свідомості, тобто суб'єкт пізнання, переживання, відношення та активного перетворення навколишнього світу. Суть особистості визначається її ставленням до навколишнього світу, суспільного буття, інших людей і самої себе. Способом існування особистості є її розвиток, а діяльність, у тому числі й трудова, — важливим фактором цього розвитку. Це означає, що особистість проявляється і розвивається в діяльності.

Акцент робиться на вмінні кожного вчителя налаштуватися на внутрішній світ учня, зрозуміти його унікальність, допомогти йому розвиватись, самовдосконалюватись й самоствердуватись як особистості. У зв'язку з цим виникає необхідність більш детально зупинитися на вивченні та аналізі змістової характеристики особистості – її структурі.

Коли вчитель малює в своїй уяві образ учня, він, звичайно, орієнтується на вимоги часу, в умовах якого його вихованцю доведеться жити і працювати. Умови сучасної соціальної нестабільності породжують хронічну невпевненість у завтрашньому дні. І сьогодні самою гострою проблемою не лише школи і сім'ї, але й усієї держави і суспільства слід вважати проблему виховання нового покоління українців.

В основі особистості лежить її структура – зв'язок і взаємодія відносно стійких компонентів. Формування особистості здійснюється як розгортання цілісної органічної системи, в якій кожна сторона передбачає іншу і зумовлюється цілісною системою. Однак структура особистості набуває гармонії не на основі пропорційного розвитку всіх її сторін, а в результаті максимального розвитку здібностей, які створюють домінуючу спрямованість людини в діяльності.

Відповідно до сучасних парадигм психології та педагогіки основна увага повинна приділятися розвитку особистості, зокрема – її структурі, починаючи з початкової школи. Формування рольової структури особистості – актуальне соціально-психологічне завдання, оскільки роль як модель поведінки виступає складовою цілісної інтегрованої якості конкретної людини.

Відносини є рушійною силою розвитку особистості і являють собою свідомий, заснований на досвіді зв'язок особистості з різноманітними сферами дійсності, який, в свою чергу, виявляється в діях, реакціях, переживаннях і формується в діяльності.

Особистість – це психологічне утворення особливого типу, народжене внаслідок життя людини у суспільстві. Це важливий момент нашого дослідження. Оскільки взаємини між молодшими школярами як і сама особистість дітей цього віку формується під впливом навчальної діяльності та соціальної ситуації розвитку.

Як зазначав В.О.Сухомлинський «Моральне обличчя особистості залежить зрештою від того, з яких джерел черпала людина свої радощі в роки дитинства. Якщо радощі були бездумними, споживацькими, якщо дитина не пізнала, що таке горе, кривда, страждання, вона виросте егоїстом, буде глухою до людей. Дуже важливо, щоб наші вихованці зазнали найвищої радості – радості хвилюючих переживань, викликаних піклуванням про людину».

Як стверджує соціологія, сім'я – це мала соціальна група, основана на шлюбі й кровній спорідненості, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою, моральною відповідальністю. На думку соціологів, сім'я тепер переживає кризу, наслідком якої є виникнення нових, нетипових виховних проблем, спричинених всілякими матеріальними й психічними труднощами, що їх переживає родина. Це, у свою чергу, послаблює її виховні можливості.

Важко не погодитись з тим, що значення сім'ї у вихованні дитини неможливо переоцінити, адже саме в сім'ї формуються перші уявлення дитини про життя, його ціннісні орієнтації, соціальні настанови. Саме в сім'ї дитина вперше соціалізується.

Соціалізація охоплює всю сукупність обставин і чинників, що впливають на становлення й розвиток особистості. В результаті соціалізації особистість засвоює соціальні норми й цінності, прилучається до громадського життя. Сім'я формує риси характеру, переконання, погляди, світогляд дитини, співчуває їй, підтримує її довірливим емоційним спілкуванням. Тепло й затишок домашнього вогнища, взаєморозуміння в сім'ї, співпереживання роблять людину більш стійкою.

Важливо зазначити, що від правильного сімейного виховання дитини залежить чи стане вона в майбутньому повноцінною особистістю, повноправним членом суспільства. Сімейне виховання – тривалий процес впливу на особистість дитини, що виражається в спрямованих діях з боку батьків для досягнення певного результату. Це й несвідомий вплив на дитину, який відбувається повсякчас у процесі спілкування батьків і дитини, і вплив, який чинить на дитину поведінка й приклад батьків. Результати такої сімейної взаємодії залежатимуть від впливу батьків на дітей і можуть проявлятись по-різному. В цьому разі в дітей формується тип поведінки, який відповідає ціннісним уявленням сім'ї. Кожна родина має свої ціннісні орієнтації. Словом і ділом батьки схвалюють поведінку дитини, що відповідає їхнім уявленням про добре. Якщо ж дитина чинить усупереч прийнятим у родині уявленням, то її соромлять, сварять, карають. І так день від дня у свідомість дитини вкорінюється система норм і правил, формується уявлення. Але дитина не засвоює повністю „морального кодексу" своєї сім'ї, вона пропускає його крізь особистий досвід й виробляє свій кодекс поведінки, взаємин, діяльності й додержується його через звички, а згодом – через внутрішню потребу. Такий спосіб прилучення до соціальної дійсності психологи називають підкріпленням.

В інших родинах дитина любить і поважає своїх батьків, визнає їхній авторитет, наслідує їх, орієнтується на їхню поведінку. У вихованні дітей потрібно створювати такі обставини й умови, коли дитина бачить зразки поведінки й діяльності дорослих. У сім'ях з міцними контактами між дорослими й дітьми панує поважне ставлення до дітей, що активно формує в останніх почуття колективізму, самостійність, доброзичливість. Наслідуючи поведінку батьків, дитина засвоює навички соціальної поведінки. Наслідування доброго формує в дитині добрі звички, виникає ефективна ідентифікація як спосіб прилучення до соціальної дійсності: для утворення звичок важливий справжній приклад, який можна наслідувати, бо одними словами сформувати звичку дуже важко.

Ще один спосіб соціалізації – розуміння – спрямований на розкриття індивідуальності дитини. В сучасній гуманістичній педагогіці розуміння – це проникнення у внутрішній світ дитини. Розуміння дитини означає цілісне сприйняття її такою, якою вона є, визнання за нею права бути самою собою. Розуміння сприяє формуванню самосвідомості дитини, становленню її як особистості, дає їй можливість проявити свій внутрішній світ, розв'язати свої проблеми. Найліпше не роблять батьки, якщо вони чуйно ставляться до потреб дитини, до всіх проявів її внутрішнього світу. Тільки доброта й розуміння в школі й родині, доповнені ласкою й любов'ю близьких людей, сприятимуть формуванню високою рівня самоповаги, позитивної Я – концепції. Низький рівень самооцінки, самоповаги – наслідок душевного дискомфорту, що трапляється в основному через нечуйне й неуважне ставлення дорослих. Хіба може в дитини розвинутися самоповага, якщо її (дитину) не помічають, не підтримують, не хвалять за успіхи?

Перш за все, зміст соціального досвіду дитини залежить від конкретної сім'ї, тому він суб'єктивно зумовлюється всією атмосферою батьківського дому. Щоб дитина почуватися захищеною, впевненою, здатною розуміти й робити добро, в цій атмосфері завжди має бути любов. Тонко реагуючи на любов і ласку, діти гостро переживають їхній брак. Любов – це єдина сила, що дає можливість наблизитися до дитини, заглянути в її світ, а іноді душею з'єднатися з нею. Справжня батьківська любов учить людину культури почуттів, обов'язку, чуйності, розуміти добро, формує почуття.

Любов, ласка, ніжність, які дитина сприйняла в дитинстві, допомагають їй у майбутньому правильно розв'язувати житейські проблеми.

Батьківська любов має супроводжувати людину все життя, хоча функції її з часом дещо змінюються. Батьківська любов – життєва потреба кожної людини. В міру дорослішання дитини батьківська любов усе більше виконує функцію підтримки й збереження її внутрішнього, емоційного й психічного світу.

Любляча сім'я створює оптимальні умови для розвитку дітей. Це сім'я, яка досягла гармонійного взаєморозуміння з дітьми, де спілкування з ними – величезна радість, де переважає позитивний, доброзичливий емоційний настрій. Розумна любов характеризується прийняттям дитини, поєднанням позитивного емоційного ставлення до неї з розумними вимогами. В здоровому психічному кліматі для дитини немає ніяких фіксованих ролей («кумир сім'ї», «жахлива дитина»). В люблячій родині дитина – помічниця, порадниця, завжди потрібна батькам. Тільки в люблячій сім'ї дитина може засвоїти моральну істину: «Любити – це означає насамперед віддавати коханій істоті сили своєї душі, творити для неї щастя».

Любов батьків до дитини виростає з любові батьків одне до одного. Людська любов – величезна сила. Хто це багатство примножує, той, виховуючи себе, виховує своїх дітей. Самовиховання – могутній спосіб впливу батьків на дітей. Насамперед, любити – означає відчувати серцем найтонші духовні потреби людини. Ось ця здібність і передається прикладом від батька й матері дитині без жодних слів і пояснень. Розвиток чуйності, здатності душі відчувати потребу комусь допомагати і є вихованням самого себе. В люблячих один одного батьків дитина вчиться бачити радість у тому, щоб зробити приємне іншому, а щастя віддавати цінується вище, ніж щастя брати. Вона вчиться такту, гуманності, вірності, ніжності, вчиться поважати близьких, співпереживати. Для цього батьки мають проявляти увагу до внутрішнього світу дитини: чим вона цікавиться, що її радує, що засмучує. Любов, що прощає, любов терпляча формує моральну поведінку дитини, вчить на любов відповідати любов'ю.

Авторитет батьків наступна важлива умова успішного сімейного виховання. У люблячій сім'ї авторитет батьків – завжди на належному рівні. Своє ставлення до навколишнього життя, норми й правила поведінки діти часто запозичують від батьків. Постійне прагнення мати перед собою авторитет, до якого в будь-яку мить можна звернутися по допомогу, пораду, – одна з особливостей психічного складу дитини. Дитина, котра може ділитися своїми радощами й прикрощами з батьками, більш урівноважена, впевнена. А. С. Макаренко вважав, що без авторитету виховання неможливе. На його думку, сенс батьківського авторитету полягає в тому, що він не потребує жодних доказів і приймається як незаперечне достоїнство старшого, як його сила й цінність, видима дитячим оком. Бути авторитетним батьком – означає притягувати дитину силою й привабливістю своєї особистості, керувати нею й допомагати їй. Маючи опору й підтримку батьків, дитина одержує життєву впевненість, силу. Основою батьківського авторитету є любов, увага до дитини, турбота про неї. Авторитет батьків міцніє, коли дитина повсякчас бачить їхню високу моральність, культуру та ерудицію, терплячість і доброзичливість до навколишніх. Дитина якомога частіше має бути свідком зразкової поведінки й діяльності дорослих, тоді вона зможе орієнтуватися на їхній приклад і формувати свої життєві цінності. Батьківський приклад і авторитет – особлива форма передачі соціального й морального досвіду старшого покоління молодшому, це найважливіший спосіб соціальної спадщини.

Відповідальні батьки думають про свій авторитет, стараються зміцнювати його, адже завоювати його важко, а втратити легко. Й допоможе в цьому батькам любов, взаєморозуміння й взаємодопомога, що разом створюють неповторний мікроклімат у сім'ї, який впливає на емоційне самопочуття всіх її членів. Крізь призму такого мікроклімату дитина сприймає весь світ і своє місце в ньому. Залежно від того, як поводяться з дитиною дорослі, які почуття й ставлення проявляють до неї близькі люди, вона сприймає світ або як привабливий, або як такий, що її відштовхує. В

результаті в неї виникає довіра чи недовіра до світу, що і є основою формування позитивного самовідчуття дитини. Емоційно-сприятливі стосунки в сім'ї стимулюють у всіх її членів почуття, поведінку, дії, спрямовані одне на одного. Благополуччя людини в родині переноситься на інші сфери взаємин (на ровесників у дитячому садку й школі, загалом на навколишніх). І навпаки, конфліктна обстановка в сім'ї, брак душевної близькості між її членами часто лежать в основі дефектів розвитку й виховання.

Таким чином, якщо батьки не поважають дитину через те, що вона має свою позицію, то цим вони не визнають індивідуальності її особистості. Ті, котрі поважають особистість дитини, поважають її думку, потреби, інтереси, прагнуть зрозуміти сенс її вчинків, свої дії вибудовують не від якихось правил, а від дитини, її стану. В. О. Сухомлинський казав, що є якості душі, без яких людина не може стати справжнім вихователем, і на першому місці серед них – уміння проникати в духовний світ дитини. Цим умінням мають володіти і вчителі, і батьки. В сім'ї таке проникнення може ускладнитися, якщо її члени мають різні ідеали, переконання, що позначається на взаємовпливах. Водночас різновікове оточення допомагає дитині ширше проявляти свої емоційні та інтелектуальні можливості, швидше їх реалізувати. Така сім'я сприяє поступовому її прилученню до суспільного життя, розширенню її світогляду й досвіду.

Виховний вплив на дитину з боку батьків та інших дорослих членів родини характеризується постійністю й тривалістю, тому й виховний процес тут здійснюється словом і ділом, учинком і інтонацією, стихійно й спрямовано, повторюючись день у день. Проте, часто батьки недооцінюють значення неусвідомленого, неконтрольованого впливу на дітей. А це і манера поведінки, і вкорінені звички дорослих, їхній розпорядок життя і багато що інше, що так само впливає на соціалізацію дитини, її різнобічне пізнання навколишньої дійсності, опанування навичок індивідуальної й колективної роботи, прилучення до культури.

Для дитини внутрішньо сімейне ставлення – перший специфічний зразок суспільних ставлень. Вони відбивають моральну атмосферу життя сім'ї, її лад, стиль. У систему цих ставлень дитина залучається дуже рано. А це означає, що з малих років вона ознайомлюється з соціальними настановами, системою цінностей сім'ї, взаєминами між членами сім'ї й навколишніми людьми, їхніми моральними ідеалами, потребами й традиціями. Традиції так само, як і звичаї, є ще одним способом соціалізації дитини.

Як свідчать спостереження, сім'я:

- створює сприятливий емоційно-психологічний мікроклімат, заснований на неповторній близькості батьків з дітьми, яка неможлива в інших ситуаціях спілкування дітей з дорослими;

- формує характер, звички, ставлення до людей, праці, суспільства, природи та ін.;

- дає уроки життя в усіх його виявах, виконуючи своєрідне тренування у виконанні певних функцій.

Це досягається насамперед у процесі спілкування.

Питання сімейного спілкування дедалі частіше привертає увагу педагогів, психологів, соціологів, практиків школи та дошкільних закладів. Дитина одночасно виступає і об'єктом, і суб'єктом спілкування – з одного боку, вона відчуває на собі вплив оточення, а з іншого – сама певним чином впливає на нього. Це дозволяє вченим стверджувати, що спілкування – особливий вид діяльності, який є неодмінною умовою формування особистості. Згідно з теорією Л.С. Виготського, психічний розвиток дитини з самого народження визначається соціальними закономірностями; найважливіше місце у взаємодії людини з навколишньою дійсністю займає спілкування. Вчений зазначає: «...спілкування з дорослими є основним шляхом виявлення особистої активності дитини...».

Варто зазначити, що світ людини різноманітний. Її світогляд, особливо в ранньому віці, повсякчас змінюється. До цього треба ставитися неупереджено,

розуміти, що людина проявляється як особистість тоді, коли вона може активно, вільно й гідно відстояти свою позицію чи зайняти іншу згідно зі своїми моральними переконаннями. Це її природне право, що заслуговує поваги, адже світогляд «є внутрішнім чинником розвитку особистості, критерієм повноти й багатства творчого потенціалу людини. Можна сказати, що світогляд – це єдність світорозуміння й саморозуміння людини».

Виховання вільної особистості, яка усвідомлює свою гідність і поважає гідність і свободу інших – головна мета сучасної гуманістичної педагогіки й школи, яка має будувати свою роботу в тісному співробітництві з батьками. Гуманізм у стосунках дорослих і дітей веде до розуміння внутрішнього самоіснування, самосвободи дитини, тобто до її духовної й моральної свободи. Така свобода робить людину досконалою й сильною, а аморальні дії – неможливими. Але така внутрішня свобода сама по собі не з'являється – вона виховується в процесі спілкування з іншими людьми й, найголовніше, з педагогами та батьками.

Формування вільної особистості дитини можливе тільки там, де дитина визнається найвищою цінністю, а основними засобами виховання є добро, любов і ласка. Починається таке виховання в сім'ї, тому що її вплив, особливо в початковий період життя дитини, набагато перевищує всі інші виховні впливи. Успішність формування особистості залежить насамперед від сім'ї. Сімейне виховання дає дитині всю гаму почуттів і уявлень про життя. Його сила й значення незрівнянні з жодним іншим, навіть з дуже кваліфікованим вихованням у дитячому садку чи в школі. Головним у сімейному вихованні є вимоги батьків та взаємоповага, що панують у сім'ї.

Від того, як батьки сприймають і розуміють дитину, її потреби, інтереси, психологічні стани й переживання, та відповідно взаємодіють з нею, залежить сприйняття й оцінка дитиною себе, формування позитивного або негативного образу «Я», прийняття або неприйняття своєї особистості. Батьківські установки щодо дітей впливають на усвідомлення ними мотивів свого поводження й діяльності, формування цінностей та ідеалів, вироблення оцінки і самооцінки, за якими діти оцінюють себе й людей, які їх оточують. Все це позначається на соціальній адаптації дітей.

Немає жодного соціального або психологічного аспекту поводження дітей, які б не залежали від сімейних умов сьогодні або в минулому.

Родина має особливий вплив на формування соціально-психологічної адаптації дитини. Вона бере вже з перших днів життя дитини на себе турботу про її здоров'я й виховання, дає початкові знання про навколишній світ, виробляє навики, допомагає здійснювати контакти з багатьма людьми.

Родині належить ціла палітра властивих їй стимуляторів психосоціального розвитку дитини, найважливіші з яких – інтенсивність і багатство спілкування з дорослими, інтимні та стійкі емоційні контакти з постійними особами (батько, мати, інші члени родини), батьківська любов і турбота. Це природні стимулятори, які найбільше відповідають потребам розвитку дитини, її емоційному світу та культурі, багатий спектр вищих людських почуттів.

Через сім'ю діти входять в суспільство. У сім'ї їм вручають естафету досвіду поколінь, котру вони повинні нести далі, щоб передати своїм дітям і внукам. Жоден навчально-виховний заклад не може дати того, що дає нормальна сімейна атмосфера, спілкування малюків із членами родини. Діти уподібнюються дорослим, копіюють їх, орієнтуються на їхню поведінку як на прообраз власних дій. То ж не дарма в народі кажуть: «Від доброго дерева – добрий пагінець одійде, од добрих батьків – добра дитина».

В наш час, коли багато неблагополучних, неповних сімей, сімей, де батьки на заробітках, а діти знаходяться під опікою бабусь та дідусів, нам як вчителям, особливо важко. Адже до кожної дитини потрібно мати свій підхід, потрібно «вивчити» кожну сім'ю діяти в унісон, враховувати характер та емоції кожного учня. Адже на підґрунті

конфлікту в сім'ї, необережно сказане слово вчителя, може накласти відбиток на все подальше життя дитини.

Ось чому так важливий взаємозв'язок школи та сім'ї у формуванні особистості дитини. І недарма, свою першу вчительку пам'ятають усі. Адже вона нам була другою мамою.

Список використаних джерел та літератури

1. Аметова Є. Р. Про значення сім'ї у формуванні вільної особистості дитини // Педагогіка і психологія. — № 2. — 2006. — С 36 – 84
2. Андреєва В.М. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром/ Андреєва В.М., Грироараш В.В. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром —Х.: Видавнича група «Основа», 2009. —352 с.
3. Бех І.Д. Проблема методів виховання у сучасній школі // Педагогіка і психологія. — 1996. — №4. — С136-140.
4. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології // Педагогіка і психологія. — 1999. — №3. — С.5–14.
5. Зоц В.А., Коломієць А.К. Кожна справа — творча, інакше навіщо? // Завуч. — 1999.—№7 — С 13 – 15.
6. Іванко А.Б. Освітня діяльність та педагогічна спадщина І.Г.Ткаченка (1919-1994). — Кіровоград — 2004. — с. 69
7. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. — К.: Вища школа, 1997. — 320 с.
8. Клевченя М.С. Психологія педагогічної діяльності / Клевченя М.С., Красневська Г.М. Психологія педагогічної діяльності // за ред. Ф.І. Іващенко. — М., 1980. — 425 с.
9. Страшний В. Взаємодія школи і сім'ї // Школа і родина. — № 7. — 2001. — С. 56